

" ΝΕΟΣ ΠΟΙΜΗΝ "

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΘΕΟΛΟΓΩΝ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΒΙΖΥΗΣ ΑΝΘΙΜΟΥ

ΑΝΑΓΚΑΙΑ Η ΔΙΑΡΡΕΘΜΙΣΙΣ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΑΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρά πάντων ὁμολογεῖται ὅτι ἰολλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινωνικῶν πραγμάτων χρῆζουσι μεταρροθμίσεως. Ἐπίσης εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐπιβάλλεται ἢ κατάλληλος ἐκάστοτε δημοσίευσις τῶν σχετικῶν περὶ αὐτῶν ἐκθέσεων, ὑπομνημάτων καὶ μελετῶν, ὅπως οὕτως ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ κοινὸν διατελῆ ἐν γνώσει περὶ τῶν κρατουσῶν σκέψεων καὶ φρονημάτων καὶ ἀναλόγως παρασκευάζεται ἐν τῇ ἀποδοχῇ πάσης ἐπιβαλλομένης μεταρροθμίσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχεται ἀφορμὴ καὶ εἰς τοὺς ἐπαίοντας πρὸς ἰδιαιτέραν μελέτην καὶ γνωμοδότησιν ἐν ἐκάστῳ ζητήματι, ἵνα ἐπιτευχθῆ ἀκολούθως ἢ επικράτησις παρὰ τοῖς ἑρμοδίοις τῶν ὑμεστέρων καὶ κρειττόνων σκέψεων περὶ ἐκάστου.

Μεταξὺ τῶν χρηζόντων μεταρροθμίσεως ἡμετέρων ζητημάτων συναριθμεῖται ἀναμφιβόλως καὶ τὸ τοῦ ἡμετέρου Ἰουλιανοῦ Ἡμερολογίου. Ὅτι σπουδαῖον ὁμολογουμένως τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου, παρὰ πάντων βεβαίως ἀνομολογεῖται. Ἀπὸ τριῶν ἤδη καὶ πλέον αἰῶνων (1582) ἀπασχολεῖ τοῦτο ὀλόκληρον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, ἢ δ' ἐκ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου δημιουργηθεῖσα ἐσωτερικὴ καὶ ἐξω-

τερικὴ κατάστασις τῶν διαφόρων ὀρθοδόξων κρατῶν, Ρωσσίας, Ἑλλάδος, Ρουμανίας καὶ Σερβίας ὡς καὶ λόγοι προνοίας τῶν ἐν αὐτοῖς ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ αὐτοῦ ἔτι, ὡς εἰκός, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ὑπὲρ τοῦ ἑαυτῶν ποιμνίου, τὸ ὅποσον ἐν ταῖς κοινοῦνικαῖς αὐτοῦ σχέσεσι κατ' ἀνάγκην ἐφαρμόζει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄλλο ἡμερολόγιον καὶ ἄχι τὸ Ἰουλιακόν, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἐπιβαλλομένη ἄρσις τῆς δυσχεροῦς θέσεως, εἰς ἣν εὐρίσκονται πολλαὶ Ἐκκλησίαι, ἰδίᾳ ἐν Ρωσίᾳ ἕνεκα τῆς μετὰ τὸν πόλεμον ἐπελθούσης πολιτικῆς μεταβολῆς καὶ καταστάσεως, ἀπαιτοῦσι πλέον ἄμεσον τὴν λύσιν τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος. Ἐντεῦθεν καὶ θέλει ἀποτελέσει τοῦτο ἐν τῶν πρώτων καὶ σπουδαιότερων ζητημάτων, περὶ ὧν θέλουσιν ἀσχοληθῆν τό τε προσεχῶς συννερχόμενον συνέδριον τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐπίσης καὶ ἡ προσεχῶς συγκληθῆσομένη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

Ὅτι προσέτι ἡ χρῆσις τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, ὡς ἤδη ἔχει τοῦτο, ἀποτελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν μέγα ὁμολογουμένως ἀδίκημα καὶ σπουδαῖον ἀναχρονισμόν διὰ τὸ ἡμέτερον ἔθνος, οἱ πάντες νομίζω θ' ἀνομολογήσωσι καὶ ἐν ᾧ εἶναι βέβαιον καὶ ἀναμφίβολον, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὡς ἡγήτης καὶ διδάσκαλος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, ὅπως ἀδίκως τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου προκαλεῖ τὴν καθ' ἡμῶν μομφὴν ἐπὶ ἀδικαιολογήτῳ ἔμμοσῳ εἰς ἀπρηχαιωμένας σκέψεις, παραδόσεις καὶ συστήματα· σὺν τῇ ἄρσει δὲ τῆς δικαίας ταύτης καθ' ἡμῶν μομφῆς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πρέπει πλέον νὰ τεθῆ τέρμα καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν, ἣτις δημιουργεῖται διὰ τῆς χρήσεως διπλῶν ἡμερολογίων.

Καθ' ἣν πράγματι στιγμὴν διὰ τῶσων θυσιῶν ἐπιδιώκε-

ται ἡ προσέγγισις τῶν Ἑθνῶν καὶ ἐπιζητεῖται ἡ βελτίωσις τῆς ζωῆς καὶ τῶν σχέσεων τῶν λαῶν, οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι ἀνεξήγητον ὄντως ἀνορθογραφίαν ἀποτελεῖ ἡ χρησιμοποίησις ἡμερολογίου, τὸ ὅποσον πρὸς τοῖς ἄλλοις συντελεῖ, ὥστε ἐν τούτῳ νὰ μένωμεν ἔξω τῆς οἰκογενείας τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Εὐδὴς βεβαίως ἔργον θὰ ἦτο ἡ ἡμερολογιακὴ αὐτῆ διαρρῦθμις ἡμῶν νὰ συνωδεύετο καὶ διὰ τῆς ἐκνοποιήσεως τῆς ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης, ἐξευρισκομένου τοῦ τελείου ἐπιστημονικῶς ἡμερολογίου. Ἄλλ' ἂν οὐ τοῦτο τυγχάνει ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχερέστατον ἂν μὴ καὶ ἀδύνατον, προσδοκῶντες δὲ τὸ τέλειον τοῦτο ἡμερολόγιον εὐρίσκόμεθα δυστυχῶς εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ εἶμεθα ἐν τούτῳ ἀπεξενωμένοι ἀπὸ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων λαῶν, οὐδεὶς βεβαίως δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ, ὅτι ὀφείλομεν προχείρως νὰ διακανονίσωμεν τὴν θέσιν ἡμῶν ἀναμένοντες, ὡς εἰκός, μετὰ τῶν ἄλλων τὸν μαθηματικὸν καθορισμὸν τοῦ ἡμερολογίου μέχρις οὗ οὗτος ἐπιτευχθῆ. Πᾶσα ἄλλη πολιτεία ἡμῶν ἐν τῷ ζητηματι τούτῳ, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ἠδύνατο μὲν ἄλλοτε νὰ εἶχε δικαιολογίας καὶ δὴ σοβαράς, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ὁμῶς ἐποχῇ καὶ ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας εἶναι πλέον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀδικαιολόγητος· καθόσον τότε βεβαίως καὶ μόνον θὰ ἦτο ὄντως δεδικαιολογημένη ἡ ἔμμοσῃ ἡμῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἡμερολογίῳ, ὡς ἤδη ἔχει τοῦτο, ἂν εἶτε ἐπιστημονικῶς ἦτο τέλειον καὶ ἀκριβές, εἶτε λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ἐπέβαλλον τὴν ἔμμοσῃν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ἀποφυγὴν πάσης μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ.

Ἄλλὰ καὶ ἐπιστημονικῶς ἐξεταζόμενον τὸ ἡμέτερον Ἡμερολόγιον δὲν παρουσιάζει τὴν πρέπουσαν ἀκρίβειαν καὶ τελειότητα καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς δὲ ἀπόψεως ἄχι μόνον δὲν ἀπαγορεύεται ἡ μεταρρῦθμις τοῦ Ἡμερολογίου, ἀλλὰ καὶ

τοῦναντίον λόγοι ἀποχρῶντες ἐκκλησιαστικοὶ ὡς ἐπίσης καὶ κοινωνικοὶ ἐπιβάλλουσι τὴν διαρρῦθμιν αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ Πάσχαλιου κανόνος συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς καὶ τὰς σχετικὰς περὶ τοῦ Πάσχα διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην σκοπεῖ ν' ἀποδείξῃ ἐν τρισὶ σχετικαῖς κεφαλαίοις τὸ παρὸν ἡμῶν ἔργον περιλαμβάνον ἐν τετάρτῳ κεφαλαίῳ τὸν τρόπον τῆς διαρρῦθμισεως αὐτοῦ ὡς καὶ τῆς εὐρέσεως ἐφεξῆς καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ θείου Πάσχα. Διὰ τὴν τοιαύτην διαρρῦθμιν φρονῶ ὅτι καὶ ὁ καιρὸς πλέον εἶναι κατάλληλος καὶ ἡ συνείδησις τοῦ λαοῦ ὄριμος ὅπως δεχθῆ ἀπὸ αὐτῆς ἀφόβως καὶ συνεπῶς ὅτι ἡ παροῦσα ἐσκατορία εἶναι πολέτιμος καὶ δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀχρησιμοποίητος. Προσέτι ἡ διαρρῦθμιν αὐτῆ τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου γινόμενη ἐκ μέρους ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων ὄχι μόνον θέλει συντελέσει εἰς τὴν πανθομολογουμένην ἀπαραίτητον πλέον λύσιν τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἡμῶν ζητήματος, ἀλλὰ συγχρόνως θέλει ἐπιφέρει καὶ τὴν ἐνότητα ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἡμετέρου Ἡμερολογίου πρὸς τὸ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς λοιποῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν ταυτόχρονον ἑορτισμὸν τοῦ τε θείου Πάσχα καὶ τῶν ἄλλων ἑορτῶν παρὰ πάντων τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν. Ἡ δὲ ἐνότης αὕτη θέτουσα τέρμα εἰς τὴν προσαπτομένην ἡμῶν μομφὴν ὅτι ἡ θρησκεία ἡμῶν ἀποτελεῖ πρόσκομμα εἰς τὰς δικαίας ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, θέλει κρατῶναι τὴν ὑπάρχουσαν γνώμην περὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ὡς ἡμέτερου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου ἐν Ἀνατολῇ, προσέτι δὲ θὰ ἐνεφανίζετο ἀναμφιβόλως ἤδη καὶ ὡς τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τῆς κοινωνίας τῶν ἐθνῶν, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυρίων παραγόντων.

Ἐχοντες δὲ ὑπ' ὄψει τὴν ἀπὸ τινος ἐπιτελουμένην σοβαρὰν ἐνέργειαν ἐν διαφόροις ἐπισήμοις κύκλοις ὡς καὶ κατ' αὐτὰς ἐτι ἐν Ρώμῃ περὶ τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα καὶ τῆς ἐξευρέσεως ἄλλου Ἡμερολογίου πρακτικωτέρου, ἐπισυνάπτομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος ἔργου τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὡς καὶ ἴδιον ἡμῶν ἡμερολόγιον ἀκριβέστερον ἐπιστημονικῶς καὶ εὐχρηστότερον ἀπὸ πρακτικῆς ἀποψευσεως ἀμφοτέρων τῶν ἤδη ἐν χρήσει ὑπαρχόντων, Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ.

Ἐν τῷ βιβλίῳ θέλει ἴδει ὁ ἀναγνώστης καὶ σημειώσεις ἱκανάς. Προκειμένου περὶ αὐτῶν ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ διλώσωμεν ὅτι δὲν περιοριζόμεθα ἐν αὐταῖς μόνον εἰς τὴν παραπομπὴν εἰς τὰ βιβλία, τὰ ὅποια εἶχομεν ὡς βοηθήματα κατὰ τὴν μελέτην ἡμῶν, ἀλλ' ἐκθέτομεν καὶ τὰς σχετικὰς γνώμας εἴτε Ἐκκλησιῶν, εἴτε Ἐπιτροπῶν, διατυποῦμεν δὲ πλατύτερον καὶ διάφορα συναφῆ ζητήματα. Βεβαίως ἱκανὰ ἐξ αὐτῶν ἠδύνατο νὰ λεχθῶσι ἐν τῷ κυρίως κειμένῳ ὀρυμάνοι ὅμως ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς συντομίας καὶ τῆς ἀποφυγῆς τοῦ φόβου τῶν ἐννοιῶν, προειρηθήσαμεν τὴν διατύπωσιν καὶ προσθήκην αὐτῶν ἐν ταῖς σημειώσεσιν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι οὕτω καὶ τὸ κείμενον ἀποβαίνει συντομώτερον καὶ μᾶλλον εὐληπτον καὶ ὁ ἀναγνώστης μετὰ περισσοτέρας προσοχῆς καὶ εὐχαριστήσεως ἀναγινώσκει τὰ ἐκτιθέμενα καὶ εὐχερέστερον παρακολουθεῖ αὐτὰ καὶ συγκρατεῖ ἐν τῷ νῷ.

Τὸ παρὸν ἔργον ὀφείλεται εἰς τὴν διάπτυσιν ἡμῶν ἐπιθυμίαν ὅπως συντελέσωμεν κατὰ τὸ ἐνὸν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ κοινοφελοῦς καὶ θεαρέστου σκοποῦ τῆς ἐνοποιήσεως τοῦ Ἡμερολογίου, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἕξοχοι ἄνδρες ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης, τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ τῆς πνευματικῆς ἐπι

τὸ αὐτὸ ἀγαλλιάσεως μεγάλους κόπους κατέβαλον καὶ καταβάλλουσι· κατὰ πόσον διὰ τοῦ ἔργου τούτου ἐπιτυγχάνεται ὁ προβαλλόμενος σκοπὸς, περὶ τούτου θέλουσιν ἀποφανθῆ βεβαίως οἱ ἀναγνώσται· ἡμεῖς περιοριζόμεθα μόνον εὐχόμενοι ἀπὸ ψυχῆς ὅπως ὡς τάχιστα πραγματωθῇ ὁ πόθος ἡμῶν τῆς ἐνοποιήσεως τοῦ Ἡμερολογίου καὶ οὕτως ἀποβῇ αὕτη ὀλόχρυσος πραγματικότης ἐν τῷ χριστιανικῷ ὁρίζοντι «πρὸς τὸ πάντα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὁμοφώνως ἀναπέμπειν τὰς εὐχὰς τῆ Ἁγίας ἡμέρας τοῦ Πάσχα», ὡς ἐνστείλατο ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ Σύνοδος, ὡς καὶ ταῖς λοιπαῖς ἁγίαις ἑορταῖς.

Ἦραν 10 Ἀπριλίου 1922

† Ὁ Βιζύνης ΑΝΘΙΜΟΣ

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ

ΚΑΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

Διαίρεσις.

Τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον ἔχει τρεῖς ἀπόψεις: ἐπιστημονικὴν κοινωνικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν.

Ἐκάστην τῶν ἀπόψεων τούτων θὰ ἐξετάσωμεν ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ, διαιρουμένῳ οὕτως εἰς τρεῖς σχετικὰ κεφάλαια. Εἰς ταῦτα ἐπισυνάπτομεν καὶ τέταρτον κεφάλαιον περὶ τοῦ τρόπου τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ Ἡμερολογίου καὶ τοῦ πασχαλίου κανόνος.

Σκοπός.

Ὁ κύριος σκοπὸς, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπει τὸ παρὸν βιβλίον, εἶναι ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἐπιβάλλεται ἀπαραιτήτως ἡ διαρρυθμισίς τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης.

Περιεχόμενον

Ἐν τῷ Α'. Κεφαλαίῳ ἐκθέτοντες συντόμως τὰ τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου παρατηροῦμεν ὅτι ταῦτο δὲν ἔχει ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τὴν ἀπαιτουμένην τελειότητα καὶ ἀκρίβειαν· ἐξιστοροῦντες δὲ τὴν ἔγκαιρον ἀναγνώρισιν τῶν ἀτελειῶν καὶ ἀνακριβειῶν αὐτοῦ πρῶτον ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἶτα μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Δύσει ὑπὸ τῶν αὐτόθι λογίων καὶ ἱ. Συγῶδων, τὴν βαθμιαίαν ἐν τῇ Δύσει ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ

Γρηγοριακοῦ, τὰς ἐνεργείας τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ νέου ἡμερολογίου καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τὴν ἀντίστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοὺς λόγους ταύτης, τὰς περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος γνώμας καὶ εὐχὰς τῶν τελευταίων Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, τὰς σχετικὰς ἐνεργείας τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' παρὰ ταῖς Ὀρθοδόξους Αὐτοκεφάλαις Ἐκκλησίαις, τὰς ἀπαντήσεις αὐτῶν καὶ τὴν ἀνταπάντησιν τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὰς τελευταίας ἐνεργείας τῶν I. Συνόδων Ἑλλάδος καὶ Κωνσταντινουπόλεως, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πρόνοια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ ἐκαστοτε καταδεικνυσιν αὐτὴ ἐν τῇ ἐναρμονίᾳ καὶ συμφωνίᾳ πάντων τῶν ἀφορώντων αὐτὴν, ἐξαιρέσει ἐννοεῖται τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, καὶ ὅπωςδὴποτε μετὰ τῆς ἐπιστήμης συνδεομένων πρὸς τὴν ἐκ ταύτης ἀπορρέουσιν ἀλήθειαν, ἐπιβάλλουσιν, ὡς εἶκος, καὶ τὴν διαρρυθμίσιν καὶ διόρθωσιν τοῦ ἐν χρήσει παρ' αὐτῆς Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, ἀφοῦ μάλιστα αὐτὴ τυγχάνει καὶ ἀναγκαία καὶ δυνατὴ καὶ ἐφαρμοσίμος.

Ἐν τῷ Β' Κεφαλαίῳ παρατηροῦμεν ὅτι μάταιος καὶ ἀστήρικτος πλέον εἶναι ὁ τῆς προβαλλόμενος ἰσχυρισμὸς περὶ τοῦ κινδύνου τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἐκ μέρους τῶν προπαγανδιστικῶν ὀργάνων τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων Ἐκκλησίας ἐν περιπτώσει ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἡμερολογιακῆς ἡμῶν μεταρρυθμίσεως καὶ ὅτι αἱ νέαι ἔθνη καὶ διεθνεῖς συνθήκαι, ἡ διευκόλυνσις τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων ἡμῶν μετὰ τῶν Ξένων, ἡ ἀναγκαία προσέγγισις πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸ ἠθικὸν ἡμῶν συμφέρον, ὅπως κατέχωμεν τὰ σκήπτρα τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ αὐτὸ τὸ ἔθνικόν συμφέρον τόσον ἡμῶν ὅσον καὶ τῶν ὁμοδόξων ἔθνων, Ρώσων, Ρωμούνων καὶ Σέρβων, ἐπιβάλλουσι τὴν χρῆσιν κοινῆς μετὰ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων λαῶν μηνολογίας καὶ οὐχὶ διαφόρου, ὡς ἤδη συμβαίνει παρ' ἡμῖν, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλεται τοιαύτη συμφωνίως πρὸς τὰς ὑποδείξεις καὶ τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιστήμης διαρρυθμίσιν τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου, ὡστε ν' ἀποβῇ δυνατὴ ἡ ταυτότης τῆς μηνολογίας ἡμῶν πρὸς τὴν τοῦ λοιποῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Ἐν τῷ Γ' Κεφαλαίῳ ἀναφέροντες τὸν σύνδεσμον, ὅστις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ἡμερολογίου καὶ τοῦ ἑορτολογίου τῆς Ἐκκλησίας

καὶ ἰδίᾳ μετὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Θεοῦ Πάσχα καὶ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰς περὶ τοῦ Πάσχα διατάξεις τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὰς ὁποίας αὐτὴ ἐθέσπισε σκοποῦσα τὴν καθιέρωσιν τῆς ταυτοχρόνου καὶ ὁμοιοτρόπου ἑορτῆς αὐτοῦ παρὰ πάσαις ταῖς κατὰ τόπους Ἐκκλησίαις, ἀποδεικνύομεν διὰ καταλλήλων συλλογισμῶν καὶ ἐπιχειρημάτων ἄφ' ἑνὸς ὅτι ἀμφοτέρωι οἱ ἐκ τῶν εἰρημένων Συνοδικῶν διατάξεων προελθόντες καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἀφορώντες πασχάλιοι κανόνες, Ἀλεξανδρινὸς καὶ Γρηγοριακός, ἔχουσιν ἑλλείψεις, ὁ μὲν πρῶτος ὀλιγωτέρας, ὁ δὲ δεύτερος περισσοτέρας καὶ ὅτι ἕνεκα τῶν ἐλλείψεων τούτων δὲν εἶναι κατάλληλοι πρὸς ἀκριβῆ πάντοτε καθορισμὸν τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα καὶ συνεπῶς ὅτι ἀναγκαία παρίσταται ἡ διαρρυθμίσιν αὐτῶν ἢ ἀντικατάστασις δι' ἄλλου τελειότερου καὶ ἄφ' ἑτέρου ὅτι ἡ διαρρυθμίσιν αὐτῆς ἢ ἀντικατάστασις ὄχι μόνον δὲν ἀπαγορεύεται ἐκκλησιαστικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης τῆς ἀκριβοῦς, ὡς εἶκος, τηρήσεως καὶ ἐκπληρώσεως τῶν περὶ τοῦ Πάσχα διατάξεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου πρὸς ἀκριβῆ ἐκαστοτε συμφώνως πρὸς ταύτας καθορισμὸν αὐτοῦ.

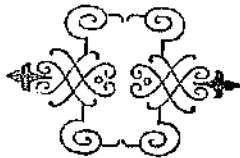
Ἐν τῷ Δ' Κεφαλαίῳ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκ τῶν ἀνωτέρω τριῶν κεφαλαίων ἀπορρέουσαν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ τε Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις καὶ τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιστήμης, ὡς καὶ τοῦ Πασχαλίου Κανόνος, πρὸς καθορισμὸν τῆς ἀκριβοῦς ἐκαστοτε μηνολογίας τοῦ Θεοῦ Πάσχα, συμφώνως πρὸς τὰς σχετικὰς διατάξεις τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὑποδεικνύομεν ὅτι προσφορώτερος τρόπος διαρρυθμίσεως τοῦ μὲν Ἡμερολογίου εἶναι, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἡ προσθήκη ἐν ὄρισμένη τιμῇ μηνολογία 13 ἡμερῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἤδη τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους, καὶ ἡ ἀνάλογος αὐτῆς χρονολογία, τοῦ δὲ Πασχαλίου, ἡ εὕρεσις τοῦ Πάσχα ἐφεξῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀστρονομικῶν Πινάκων, καθοριζομένων οὕτω δι' αὐτῶν ἐπακριβῶς τῆς τε πραγματικῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας καὶ τῆς ἀκολουθοῦσης ταύτῃ πανσελήνου καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον Ἱερουσαλήμ.

Εἰς τ' ἀνωτέρω ἐπισυνάπτωμεν ἕτερα δύο κεφάλαια Ε' καὶ ΣΤ' ἐν οἷς πραγματευόμεθα τὰ ἐξῆς:

Ἐν τῷ Ε' Κεφαλαίῳ διατυποῦμεν τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς μονομνηστειοῦ τῆς ἑορτῆς τοῦ Θεοῦ Πάσχα,

ἣτις ὑποβληθεῖσα τῇ Ἁγίᾳ καὶ Ἱερᾷ Συνόδῳ, κατ' ἐντολὴν αὐτῆς, διεβιάσθη παρ' αὐτῆς ἀπαντητικῶς τῇ Ἀγγλικῇ Κυβερνήσει διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ὑπάτης Ἀγγλικῆς Ἀρμοστείας. Ἐπισυνάπτομεν δὲ μετ' αὐτὴν καὶ σχετικὰς ἀναγκαίας συμπληρωματικὰς διασαφήσεις.

Ἐν τῷ ΣΤ' Κεφαλαίῳ διατυποῦμεν ἕξιν ἡμῶν Ἡμερολόγιον, ὅπερ ἀποδεικνύομεν ὅτι καὶ ἐπιστημονικῶς εἶναι ἀκριβέστερον καὶ ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἐδχρηστότερον ἀμφοτέρων τῶν ἤδη ἐν χρήσει ὑπαρχόντων, Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ, ἅτε πληροῦν πάντας τοὺς ἀναγκαίους σχετικούς ὄρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΤΟ ΙΟΥΛΙΑΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

ΑΠΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον ὠνομάσθη οὕτω ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (101-44 π. Χ.)(1) ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν

(1) Πρὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος οἱ Ῥωμαῖοι μεταχειρίζοντο τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Πομπηλίου Νουμᾶ (714-671 π. Χ.) καὶ πρὸ τούτου τὸ τοῦ Ῥωμύλου (753-715 π. Χ.) θεμελιωτοῦ τῆς Ῥώμης.

Κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Ῥωμύλου τὸ ἔτος ἀπετελεῖτο ἐκ 304 ἡμερῶν διηρημένων εἰς 10 μῆνας (Μάρτιος—Δεκέμβριος), ἕξ ὧν τέσσαρες μῆνες εἶχον ἀνὰ 31 ἡμέρας καὶ ἕξ ἀνὰ 30. Ἄλλ' ἐπειδὴ 304 ἡμέραι δὲν ἀποτελοῦσιν ἕν ἔτος, αἱ ἑορταὶ τῶν Ῥωμαίων δὲν συνέπιπτον πάντοτε εἰς τὰς αὐτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους, αἱ δὲ ἡμέραι τοῦ ἔτους δὲν ἀντιστοιχοῦν πάντοτε εἰς τοὺς αὐτοὺς μῆνας.

Πρὸς ἀποφυγὴν τούτου ἐπὶ Νουμᾶ προσετέθησαν ἑτερεὶ 51 ἡμέραι εἰς τὰς 304 τοῦ Ῥωμύλου. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ αἱ προστεθεῖσαι 51 ἡμέραι δὲν ἴσχυον εἰς τὸν σχηματισμὸν δύο μηνῶν, ἐλήφθησαν ἕξ ἡμέραι, ἀνὰ μία ἀπὸ τούτων ἕξ μῆνας τοὺς ἔχοντας 30 ἡμέρας καὶ οὕτω ἀπετελέσθη ὁ ἀριθμὸς 57 διὰ τούτων μῆνας Ἰανουάριον (29 ἡμέραι) καὶ Φεβρουάριον (28 ἡμέραι), ὥστε τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Νουμᾶ ἦτο μικτόν, σεληνιακὸν τε καὶ ἡλιακόν, τὸ δὲ ἔτος ἀπετελεῖτο ἐκ 355 ἡμερῶν, διη-

ἀπὸ τοῦ 45ου π. Χ. ἔτους καὶ ὑπείλεται εἰς τὸν διάσημον ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀστρονόμου Σωσιγένην. Οὗτος ἀποδέξαμε-

ρημένων εἰς 12 μῆνας. Ἀλλὰ μετὰ τινα καιρὸν παρατηρήθη ὅτι καὶ ἡ γενομένη προσθήκη ἦτο ἀνεπαρκής, δι' ἣ καὶ ἐκρίθη ἀναγκαῖον ἡ προσθήκη νέου τινὸς μηνὸς κατὰ διετίαν, ὅστις κατ' ἀρχάς συνέκειτο ἐξ 22 ἡμερῶν ἀκολουθῶν δὲ ἡ φροντίς τοῦ νὰ δίδωσιν εἰς τὸν προστιθέμενον μῆνα τὸ κατάλληλον μήκος, ἀνετέθη εἰς τοὺς ἱεροὺς κρῶς ἐπιτυλίαν τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν οὗτος ἐσχηματίσθη. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱεροὶς, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο ἐμπειστευμένη ἡ φροντίς αὕτη, παρενέβαλλον ἐξ ἀγνοίας πολλῆς δὲ καὶ ἀπὸ σκοποῦ περισσοτέρας ἢ ὀλιγωτέρας ἡμέρας καὶ οὕτω διέφθειρον τὸ ἡμερολόγιον, ἡ δὲ ἀντιστοιχία τῶν ἡρῶν τοῦ ἔτους εὗρίσκετο εἰς μεγίστην ἀνωμαλίαν.

Ἐντεῦθεν ὁ Ἰούλιος Καίσαρ, ὅτε ἀνηγορεύθη μέγας Ἀρχιερεὺς, Pontifex maximus, ἐπιθυμῶν ὅπως καταπαύσῃ τὴν σύγχυσιν ταύτην, προσέκλεισε τὸν διάσημον ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀστρονόμου Σωσιγένην, ἵνα μεταρρυθμίσῃ τὸ ἡμερολόγιον. Οὗτος παραιτήσας ὡς ἄχρηστον τὴν συμπαράθεσιν τῶν σεληνιακῶν μηνῶν τοῦ Μέτωνος, ἐλὼν τῇ βίβλῳ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ ὁποίου ἦτο κατηγορημένον τὸ Ρωμαϊκῶν Ἡμερολόγιον, ἔλαβεν ὡς βῆσιν τοῦ ἡμερολογίου αὐτοῦ μόνον τὴν φαινομένην κίνησιν τοῦ ἡλίου καὶ ἀποδέξαμενος οὕτω τὸ ἡλιακὸν ἔτος ὥρισεν αὐτὸ ἐκ 365 ἡμερῶν καὶ 6 ὡρῶν, διαιρουμένων εἰς 12 μῆνας. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πολιτικὸν ἔτος, ἦτοι τὸ ἐν καιρῷ χρήσει ἔτος, δέον ἀπαραιτήτως ν' ἀποτελεῖται ἐξ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ ἡμερῶν, ὥστε νὰ μὴ συμβαίη ἡμέρα τις ν' ἀνήκῃ εἰς προηγούμενον τι ἔτος κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς ἄλλο ἔτος κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς καὶ ἐπειδὴ αἱ 6 ὥραι συμπληροῦνται εἰς τέσσαρα ἔτη μίαν ἡμέραν, οὗτος παρεδέξατο κύκλον ἐκ τεσσάρων πολιτικῶν ἔτων περιλαμβανόντων 1461 ἡμέρας, ἐξ ὧν τρία κατὰ συνέχειαν ἔτη, ὄντα κοινά, νὰ περιλαμβάνωσιν ἀνὰ 365 ἡμέρας ἕκαστον, τὸ δὲ τέταρτον ἦτο παν ἔτος διαιρετὸν διὰ 4 ἀνευ καταλοίπου, νὰ ἔχη 366 ἡμέρας. Ἡ ἐμβολομένη αὕτη ἡμέρα ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος μετὰ τὴν 24 Φεβρουαρίου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ 24 Φεβρουαρίου, καθ' ἣν ἐφορῶντο ἡ τῶν Ταρκυνίων ἑξῆσις, ἰκαλεῖται ὑπὸ τῶν Ρωμαίων sextus Calendae (ἡ ἕκτη τῶν καλενδῶν), ἡ ἡμέρα αὕτη ἐκλήθη bis sextus (δὶς

νος τὸ ἡλιακὸν ἔτος, ὥρισεν αὐτὸ ἐκ 365 ἡμερῶν καὶ 6 ὡρῶν διαιρουμένων εἰς δώδεκα μῆνας καὶ παρεδέξατο κύκλον ἐκ τεσσάρων πολιτικῶν ἔτων, ἐξ ὧν τὰ μὲν τρία πρῶτα ἐκ 365 ἡμερῶν ἕκαστον, τὸ δὲ τέταρτον ἔτος ἐκ 366.

Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον εἶναι ὁμολογουμένως τελειότερον τῶν ἐν χρήσει προηγούμενων αὐτοῦ. Ὅτι ὅμως δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἀκρίβειαν καὶ τελειότητα εἶναι ἀναμφίβολου. Ἡ ἀνακρίβεια αὐτῆ τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου (2) ἐγκαίρως ἐγένετο ἀντιλη-

ἐκτη). Βροδύτερον ἡ ἐμβόλιμος ἡμέρα αὕτη καθιερώθη ἵνα προστίθεται μετὰ τὴν 28 Φεβρουαρίου, ὅστις τότε ἐλογίζετο ὁ τελευταῖος μῆν καὶ ὅστις ἕνεκα τῆς προσθήκης ταύτης ἔχει κατὰ πᾶν τέταρτον ἔτος 29 ἡμέρας, ἀντὶ 28 ἐντεῦθεν καὶ τὸ τοιοῦτον ἔτος ὀνομάζεται ἐμβόλιμον ἢ δίσεκτον. Ἡ μεταρρυθμῖσις αὕτη ἐγένετο κατὰ τὸ 45ον ἔτος π. Χ. ἐτέθη δὲ εἰς ἐφαρμογὴν ἀπὸ τοῦ ἐπιόντος ἔτους ἦτοι ἀπὸ τοῦ 45 π. Χ. καὶ ὀνομάσθησαν Ἰουλιακὸν τὸ τε ἔτος ὡς καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἐδραζόμενον ἡμερολόγιον, ὅπερ μέχρι τῆς σήμερον ἀκολουθοῦσιν ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἡ Ἀρμενικὴ κ.τ.λ.

(2) Τὸ Ἰουλιακὸν ἔτος, καίτοι ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εἶναι ἡλιακὸν, διαφέρει ὅμως ἀπὸ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ (Τροπικοῦ, Ἀστρονομικοῦ) ἔτους. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἥλιος δις κατ' ἔτος διέρχεται διὰ τοῦ Ἰσημεριοῦ, τὸ ἕαυ καὶ τὸ φθινοπώρον. Τὸ σημεῖον τοῦ Ἰσημεριοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ κέντρον τοῦ ἡλίου διέρχεται τὸ ἕαρ, ὀνομάζεται σημεῖον τῆς ἑαρινῆς Ἰσημερίας, τὸ δὲ χρονικὸν διάστημα μεταξύ τῶν δύο ἑαρινῶν διαβάσεων τοῦ κέντρον τοῦ ἡλίου καλεῖται Τροπικὸν ἔτος, ὅπερ ἡμεῖς ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ ὀνομάζομεν ἀκριβὲς ἡλιακὸν ἔτος. Καὶ ἡ μὲν Ἀστρονομία ἐν τῷ ζητήματι τοῦ μήκου τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους, δὲν εἶπεν ἀκόμη τὴν τελευταίαν λέξιν, ὡς βεβαιούται ἐκ τῆς διαφορᾶς ἐν τοῖς σχετικοῖς ὑπολογισμοῖς τῶν διασημοτέρων μέχρι τοῦδε μαθηματικῶν καὶ ἀστρονόμων (Μέτωνος, Ἰπλάρχου, Κολερνίκου, Νεύτωνος Halley, Mayer, Delambre, Newcomb, Lalande, A. Σπαθάρη, Πλ. Βαλασαράκη, Δ. Αἰγυπίου, Γ. Αἰανοπούλου κ. ἄ.), διὸ καὶ ἡ κατασκευὴ ἡλιακοῦ ἡμερολογίου τὴν ἀπόλυτον ἀκρίβειαν κεκτημένου εἶναι

πιτή παρὰ διαφόρων ὁμογενῶν ἀστρονόμων· οὐκ ὀλίγοι δὲ ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὴν μελέτην καὶ διόρθωσιν αὐτοῦ προέτειναν καὶ σχετικὰς μεταρρυθμίσεις. Μεταξὺ αὐτῶν σπουδαιότερα λέγεται ἡ τοῦ πολυμαθοῦς χροιογράφου Νικηφόρου τοῦ Γρηγοροῦ(β), ἦν οὗτος ὑπέβαλε τῷ 1324 Ἀνδρονί-

ἀδύνατος ἔχοντες ὅμως ὅπ' ὄψει τὰ ἐν σελ. 713 τῆς *Connaissance de Temps* (Paris 1916) ἀναγραφόμενα, ἀποδεχόμεθα ὅτι τὸ μέσον μῆκος τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους ἀποτελεῖται ἐκ 365 ἡμ. 5 ὥρ. 48' λ. 46'', 08· λαμβανομένου δὲ ὅπ' ὄψιν ὅτι τὸ Ἰουλιακὸν ἔτος ἀπολείπεται ἐκ 365 ἡμερ. καὶ 6 ὥρ., ἔπεται ὅτι τὸ Ἰουλιακὸν ἔτος εἶναι μεγαλύτερον τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ κατὰ 11' καὶ 13'', 92· ἡδιαφορὰ δὲ αὕτη, ἥτις ὀνομάζεται μετέμπτωσης ἢ ἡλιακῆ ἐξίσωσις εἰς διάστημα 128 ἔτων περίπου συμπληροῦ μίαν δλόκληρον ἡμέραν καὶ εἰς 46720 περίπου ἔτη ἀποτελεῖ δλόκληρον ἔτος, ἦτοι 43720 Ἰουλιακὰ ἔτη ἰσῶνται πρὸς 46721 ἀκριβῆ ἡλιακὰ.

(β) Νικηφόρος ὁ Γρηγοροῦς μελετήσας ἐπισταμένως ἀμφοτέρως τὰς ἀτελείας τῆς τε ἡλιακῆς καὶ σεληνιακῆς ἐξισώσεως ἐν τῷ Ἰουλιακῷ ἔτει λέγει τὰ ἐξῆς ἐν τῇ ὑποβληθείσῃ Ἀνδρονίκα τῷ πρῶτον σχετικῆ ἐκθέσει περὶ διαρρυθμίσεως αὐτοῦ: «καὶ δὴ δέον εἶναι πρῶτον ἐφ' ἡμῶν τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν ἐς τὸ ἀκριβὲς ἐρευνῆσαι· τοῦτο γὰρ αἰτίον ἀπάσας τὰς ἐξῆς ὑποθέσεις, ὡς προΐοντες ἐροῦμεν, εἴτα τὴν ἐφεξῆς μετ' ἰσημερίαν πανσέληνον· πανσέληνον δὲ φανέν, ὅποτε πλησιαιεὶς εἴη τὸ πρὸς ἡμᾶς ἡμισφαίριον τῆς σελήνης... ὥστε ἔξεται συλλογιζέσθαι τὴν τῶν μεταξὺ χρόνων διαφορὰν κἀντεῦθεν καὶ δι' ὅσων ἔτων ὀπισθόπους ὁ χρόνος ἡμέρῃ μίᾳ γίνεται καὶ δι' ὅσων αὐτίς ἑτέρῃ μίᾳ καὶ ὁμοίως ἀεὶ. Τοῦτο δὲ οὐ παρὰ τὴν τοῦ ἡλίου γίνεται κίνησιν· δμαλὴν γὰρ ἐκεῖνος ἀεὶ ταύτην ποιεῖται καὶ ἀπαρέγκλιτον· ἀλλὰ περὶ τὴν τῶν ἐνιαυσίων ἡμερῶν ἀλαρίθμησιν, ἦν σφαλερῶς αὐτοὶ ποιούμεθα· πρὸς γὰρ τοῖς τριακοσίοις ἐξήκοντα πέντε νυχθημέροις τίθεμεν καὶ δλόκληρον τέταρτον νυχθημέρου ἐνός, οὐκ ὑπερίοντες οὕτω, ὡς γὰρ ὁ Μέγας φησὶ Πτολεμαῖος, τριακοσιαστοῦ δέοντος ἡμέρας· μέρους δεῖ τοῦτο προστίθεσθαι καὶ οὐκ δλόκληρον· ὡς δ' ἔγωγε αὐτὸς

καὶ τῷ πρῶτον ὡς καὶ ἡ τοῦ πολυμαθεστάτου Πλατωνιστοῦ Γεωργίου τοῦ Πλήθωνος ἢ Γεμιστοῦ καλουμένου(4). Αἱ τοιαῦται περὶ ἀτελείας καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου γινώμαι τῶν Ἑλλήνων ἀστρονόμων καὶ λογίων ταχέως μετεδόθησαν καὶ εἰς τὴν Δύσει, μάλιστα μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν μετάβασιν αὐτῶν καὶ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ σπουδαίως, ὡς φαίνεται, ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων λογίων τῆς Δύσεως· δι' ὃ καὶ ἔκτοτε βλέπομεν ὅτι οὐ μόνον αὐτοὶ ἤρξαντο νὰ μελετῶσι καὶ νὰ προτείνωσι τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ

ἑξακριβώσας εὔρον, μείζονας καὶ ἤκιστα τριακοσιαστοῦ τελείως, εἰ μὲν ἀσφαλῶς ἠκριβωσάμην· εἰ δὲ μὴ, σκέμμα τοῦτο τίθημι τοῖς ἔπειτα ἀστρολόγοις» (Νικηφ. Γρηγ. βιβλ. 7, 13 ἐκδ. Βόννης).

Τὴν διόρθωσιν ταύτην τοῦ Νικηφόρου Γρηγοροῦ ἐπεδοκίμασε τῷ 1371 καὶ Ἰσαάκιος ὁ μοναχὸς καὶ Ματθαῖος ὁ Βλάσταρις (Συντ. Ρολ. καὶ Ποιή, τόμ. 6, σελ. 424).

(4) Οὗτος ἐπεδόθη ἴδιον ἡμερολόγιον, τὸ ὁποῖον συνίστατο εἰς μῆγμά τι ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Μέτωνος καὶ τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου μετὰ τινων εὐφυῶν μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι καθίσταν τὴν συμμετρίαν ἀκριβεστέραν, ὡς λέγει ὁ ἐκδότης τῶν «Νόμων» αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἄμα δηλοῖ ὅτι, ἂν ἐφημερόζετο τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος, δὲν θὰ ἐπὶ ἤρχετο ἀνάγκη τῆς διορθώσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου ἐκ τῶν Πάπα Γρηγοροῦ. (Pléthon, *Traité des lois* etc, par M. C. Alexandre, membre de l' Institut (Paris 1859, p. 73). Τὰ ἡμερολόγια αὐτοῦ πιθανώτατον εἶναι βεβαίως ὅτι Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς ἐγνώρισεν εἰς τοὺς ἐν τῇ Δύσει, οἱς μετέβη τῷ 1437 μετὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσήφ, τοῦ Ἀυτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἄλλων πρὸς συγκρότησιν τῆς ἐν Φερράρα (1438) καὶ Φλωρεντίας (1439) Συνόδου (Διδυμοτεῖχον Φιλαρέτου Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. Β. σελ. 219). Τὰς περὶ ἡμερολογίου γνώμας τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος ἀποδέχεται καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζής (+1478) ὡς φαίνεται ἐν τῇ «περὶ μηνῶν» διατριβῇ αὐτοῦ.

ήμερολογίου, ἀλλὰ καὶ ἐπισημῶς ἐν διαφόροις Συνόδοις ἐγένετο λόγος καὶ σκέψις περὶ αὐτοῦ καὶ ἰδιαιτέρως πολλοὶ Πάπαι κατέβαλλον συντόνους σχετικῶς ἐνεργείας(5) ἢ δὲ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος (1545-1551-1562) ἔλαβε καὶ ἀπόφασιν ὀριστικὴν περὶ μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ, ἥτις ὁμοίως ἔμεινε ἀνεκτέλεστος ἕως οὗ ὁ Πάπας Γρηγόριος ὁ Π' (1572-1585) ἀναλαβὼν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ρηθείσης ἀποφάσεως προέβη εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος δι' ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπῆς(6),

(5) Οὕτως ἐκτενῆς ἐγένετο λόγος ἐν τῇ ἐν Κωνσταντίνῳ Συνόδῳ (1414-1418) περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Πέτρου d'Allyaco (d'Ailly) ὧς καὶ ἐν τῇ ἐν Βασιλείᾳ (1431-1443) ὑπὸ τοῦ Νικολάου Κουζάνου (Mansi τόμ. XXVIII, 370-381). Ἐπίσης ὁ Πάπας Σίξτος ὁ Α' (— 1484) ἀπεπειράθη τὴν διάρθρωσιν τοῦ ἡμερολογίου καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προσεκάλεσεν εἰς Ρώμην τὸν διάσημον Ἄγγλον φιλόσοφον καὶ ἀστρονόμον Ἰωάννην Πηγιομοντάνον· ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἀπὸ τῆς ἀρρώστιας του εἰς Ρώμην ἔτος καὶ ἡ διάρθρωσις δὲν ἐξετελέσθη, μετεκαλέσασθαι διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῷ 1475 τὸν ἐπιφανῆ ἀστρονόμον Ἰωάννην Müller (Jansen Gesch. des deutschen Volkes I. B. 112), Πρῶτος δὲ ὁ Πάπας Λέων ὁ Ζ' (1513-21) κατὰ τὴν Ε' ἐν Λάτερανῶν σύνοδον (1512-1517) ἐπέστησε σπουδαίως τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀνίγκης τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου· ὁ δὲ Ρωσὸς Σερβίνος, πατὴρ τοῦ πάπα Μαρκέλλου τοῦ Β' (1555) μεγάλας κατέβαλεν ἐνεργείας πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου.

(6) Ὁ Πάπας Γρηγόριος προσεκάλεσε τῷ 1577 πολλοὺς διασημοὺς ἀστρονόμους καὶ μαθηματικοὺς, αἱ οἷς προέτεινε τὴν μελέτην τοῦ ἡμερολογίου· ἐξ αὐτῶν λέγεται ὅτι ὁ καλαβρὸς Λουδοβίκος Λέλιος ὑπέδειξε ἀπλουστάτην τινὰ μέθοδον, πιθανῶς τὴν προταθεῖσαν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦ, ἥτις μετ' ἐπαίνων ἐγένετο ἀποδεκτὴ (Boivini vita Gregor. ἐκδ. Βόν. σελ. XX, II). Τὴν μεθόδον ταύτην παρέπεμψεν ὁ πάπας Γρηγόριος πρὸς μελέτην εἰς ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην παρὰ τοῦ Ἰησουνίου Χριστοφόρου Κλαυτίου ἐκ

τὴν δὲ 24ην Φεβρουαρίου 1582 καταργήσας αὐτοβιαύτως καὶ ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἄλλων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον, εἰσήγαγε καὶ ἐπέβαλε δι' ἐπὶ τούτῳ βούλλας εἰς τοὺς Καθολικοὺς τῆς Δύσεως τὸ νέον τοῦτο ἡμερολόγιον, τὸ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Γρηγοριακὸν ἐπικληθέν(7).

Βαμβέργης, τοῦ ἐκ Τολήτου ἱερέως Σιακονίου, τοῦ Ἀλουάσιου Λιλί ἐκ Βερώνης (ὅστις ἦτο καὶ ἱατρός) καὶ τοῦ καρδινάλιου Γουλιέλμου Σιολέτον· ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη μετὰ τετραετῆ μελέτην διετύπωσε τὴν γνώμην αὐτῆς τῷ 1581 ἐν σχεδίῳ· τούτο δὲ ὁ πάπας Γρηγόριος ἀπέστειλε εἰς διάφορα Πανεπιστήμια ζητῶν τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν· ἐκείνων μετὰ τὴν ὁμόφωνον δ' ἔγκρισιν αὐτῶν καὶ τὴν ἀποδοχὴν ἐκ τῶν καθολικῶν αὐτῶν, ἐκoinοποίησεν ἐπισήμως δι' ἐπὶ τούτῳ βούλλας τὴν μεταρρυθμίαν τοῦ ἡμερολογίου.

(7) Ὁ πάπας Γρηγόριος παρατηρήσας ἄφ' ἑνὸς ὅτι ἕνεκα τῆς διαφορῆς μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους, ἥτις εἶναι 11' καὶ 13" 93 (ὄρ. σελ. 141 σημ. 2) ἡ χρονολογία τῆς ἑαρινῆς ἡμερίας δὲν εἶναι σταθερὰ, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἡμέρα αὐτῆς μετακινεῖται, δι' ἣ ἄλλη ἦτο ἐπὶ Χριστοῦ, ἄλλη δὲ ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ἐντεῦθεν δὲ καὶ φαίνεται ὅτι ἡ μὲν ἑαρινὴ ἡμερία ἔχει ὀπισθοδρομικὴν κίνησιν ἐπὶ τῶν μηνολογιῶν βαίνουσα πρὸς τὰ ὀπίσω ἄφορᾷ τὴν μηνολογίαν αὐτῆς, αἱ δὲ Ἰουλιακαὶ μηνολογίαι προχωροῦσιν ἐπὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους, ἄφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη ἦτο ἐπίσης ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 325, ὁπότε συνεκροτήθη ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμένη Σύνοδος, μέχρι τοῦ 1582, ἦτοι ἀπὸ τῆς Α' ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς ΙΣ', αἱ μηνολογίαι ἐν τῷ Ἰουλιακῷ ἡμερολόγιῳ προὔχουσαν ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀκριβὲς ἡλιακὸν ἔτος κατὰ 10 περίπου ἡμέρας, δι' ἣ ἐν τῷ 325 ἡ ἑαρινὴ ἡμερία συνέπιπτε τῇ 21ῃ Μαρτίου, τῷ 1582 συνέπιπτε τῇ 11ῃ Μαρτίου, ἐντεῦθεν δὲ καὶ αἱ ἑαριναὶ ἑορταὶ ἤρχισαν παρασυρόμεναι πρὸς τὸ θέρους, ἐπιθυμῶν δὲ συγχρόνως ἵνα εἰσαγάγῃ εἰς τὸ ἡμερολόγιον ἀκριβεστέραν ἐκτίμησιν τοῦ ἔτους καὶ ἐπαναγάγῃ τὰς κινητὰς ἑορτὰς εἰς τὴν δέουσαν ἐν τῷ ἀστρονομικῷ ἔτει θέσιν αὐτῶν, ἀπέβλεψεν εἰς τὰ ἑξῆς δύο σημεῖα α'.

Τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον εἶναι ἀναντιρρήτως τελειότερον τοῦ Ἰουλιακοῦ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως· δὲν ἔχει ὁ-

ἵνα ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία, καθ' ἣν προσδιορίζεται ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα καὶ ἄπασαι αἱ ἄλλαι ἐξ αὐτοῦ ἔξαρτώμεναι κινηταὶ ἑορταί, καὶ ἦτις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἔπιπτε τὴν 11ην Μαρτίου, ἐπαναχθῆ καὶ πάλιν εἰς τὴν 21ην Μαρτίου, καθ' ἣν συνέπιπτε καὶ ἐπὶ τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἰκου-
μενικῆς Συνόδου· καὶ (β') ἵνα ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία πάλτη καὶ εἰς τὸ μέ-
λον κατὰ τὴν 21ην Μαρτίου.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ πρώτου σκοποῦ, ἐπειδὴ μεταξὺ τῆς ἐκκλησια-
στικῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ταυτιζομένης πρὸς τὴν 21 Μαρτίου τοῦ Ἰ-
ουλιακοῦ ἡμερολογίου καὶ τῆς πραγματικῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του κατὰ
τὸ ἀστρονομικὸν ἔτος ἑαρινῆς ἰσημερίας οὕσης τῇ 11η Μαρτίου, ὑπῆρ-
χε διαφορὰ 10 ἡμερῶν, ἀλέκτισθεν ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1582 ἔ-
τους 10 ἡμέρας, μηνολογήσας τὴν 5ην Ὀκτωβρίου εἰς 15ην τοῦ ἰ-
δίου μηνὸς καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία ἐπανῆλθε κατὰ τὸ 1583 εἰς
τὴν 21ην Μαρτίου. Ὅπως ἐπιτευχθῆ δὲ ὁ δευτέρος σκοπὸς παρεδέξατο
κύκλον ἐκ 400 ἔτων, ἐν τῷ ὁποίῳ ἕκαστον τέταρτον ἔτος τυγχάνει ἐμβό-
λιμον ὡς καὶ ἐν τῷ Ἰουλιακῷ, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅμως ὅτι εἰς τὸν κύ-
κλον τοῦτον τῶν 400 ἔτων ὄρισε γ' ἀφαιρῶνται τρία δισεκτα ἔτη καὶ κα-
τὰ κανόνα τὸ τελευταῖον ἔτος ἐκάστης ἑκατονταετηρίδος, τὸ μὴ διαιρε-
τὸν διὰ τοῦ 400, ἦτοι εἰς τέσσαρας κατὰ συνέχειαν ἑκατονταετηρίδας
διέταξε γ' ἀφαιρῶνται τρεῖς ἐν ὅλῳ ἡμέραι καὶ οὕτω μεταξὺ 400 πο-
λιτικῶν ἔτων ἀντὶ 100 δισεκτων νὰ παρεμβάλλωνται μόνον 97 τοιαῦτα·
κατὰ ταῦτα λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ 1600 ὡς διαιρετὸν διὰ τοῦ
400 ἦτο δισεκτον, τὰ ἔτη 1700, 1800 καὶ 1900 δὲν ἦσαν δισεκτα κα-
τὰ τὸ Γρηγοριακόν, ἐνῶ ἦσαν τοιαῦτα κατὰ τὸ Ἰουλιακόν, τὸ δὲ 2000
θὰ ἦναι δισεκτον κατὰ τὸ Γρηγοριακόν καὶ Ἰουλιακόν (Στάθα Ἱερ.
Β'. 64 Κ. Λαμπρόλλου ἐν Πανδώρα 1865. Ἄντων. Δαρμασκ. ἐν Ἐβν.
Ἱμερολ. Μ. Βρετοῦ 1863).

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης δὲν ἐπέτυχεν ὁ πάπας
Γρηγόριος καθ' ὀλόκληριαν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ σκοποῦ, ὅστις ἦτο ὁ-
πως ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία συμπίπτη πάντοτε εἰς τὴν 21ην Μαρτίου καὶ
τοῦτο διὰ τὸν ἀπλοῦστατον λόγον, διότι καὶ τὸ Γρηγορικὸν ἔτος δὲν
εἶναι κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὸ ἀκριβὲς ἡλιακόν· ἐπειδὴ δὲ κατὰ
τὸ Γρηγορικὸν ἡμερολόγιον τὸ ἔτος θεωρεῖται ἴσον πρὸς 365 ἡμέ-

μας δυστυχῶς καὶ τοῦτο τὴν πρόπευσαν ἀκρίβειαν καὶ τελειό-
τητα. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν κοινοποίησιν αὐτοῦ πολλοὶ τῶν Λα-
τίνων λογίων καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν καθηγητῶν τῶν Παρισίων κα-
τέκριναν αὐτὸ καὶ ἀντέστησαν κατὰ τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ·
βαθμηδὸν ὅμως ἐπετεύχθη ἡ εἰσαγωγή καὶ ἐπιβολὴ αὐτοῦ εἰς
πάσας τὰς Καθολικὰς Ἐπαρχίας καὶ τὰ Καθολικὰ Κράτη. (8)

ρας, 5 ὄρας, 40' λεπτὰ καὶ 12'' λ. καὶ ἐπειδὴ ὁ πάπας Γρηγόριος διέ-
ταξεν ἵν' ἀποκόπτωνται 3 ἡμέραι εἰς 400 ἔτη, διὰ τοῦτο καὶ τὸ Γρη-
γοριακὸν διαφέρει κατ' ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους καὶ περιέχει λάθος ἐξ
25', 92 λεπτῶν συνιστάμενον, ὅπερ μετὰ παρέλευσιν 3334 ἔτων πε-
ρίπου συμποσοῦται εἰς μίαν ὀλόκληρον ἡμέραν, μετὰ παρέλευσιν δὲ
σχεδὸν 1.216. 910 ἔτων εἰς ἓν ὀλόκληρον ἔτος.

Ἐκ τῶν ἄνωθι γίνεται δῆλον ἄρ' ἐνὸς ὅτι διὰ τῆς προκειμένης
ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου
ὁ Ἰουλιακὸς ἀπλοῦστατος τοῦ ἡμερολογίου τετραετῆς κύκλος μετεβλή-
θη εἰς τὸν συνθετότερον 400ετῆ Γρηγοριακόν· προσέτι δὲ ἄρ' ἕτερου
ὅτι τό τε Ἰουλιακὸν καὶ Γρηγοριακὸν ἔτος διαφέρουσι τοῦ ἀκριβοῦς ἡ-
λιακοῦ ὑπερτεροῦντα αὐτοῦ· ἢ δὲ διαφορὰ αὐτῶν συνίσταται ἐν τούτῳ,
ὅτι τὸ μὲν Ἰουλιακὸν ὑπερτερεῖ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ κατὰ 11' λ.
13'', 92 λ. τὸ δὲ Γρηγοριακὸν ὀλιγώτερον ἦτοι κατὰ 25'', 92λ· ἐντεῦ-
θεν καὶ αἱ Γρηγορικαὶ μηνολογίαι προχωροῦσι μὲν ὅσον ἀφορᾷ τὰς
μηνολογίας τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους, ἀλλὰ βραδύτερον τῶν Ἰου-
λιακῶν, ἅτε γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὸ Ἰουλιακὸν ἔτος ὑπερτερεῖ τοῦ Γρη-
γοριακοῦ καὶ διὰ 10' λ. 48'' λ. περίπου· ὥστε ἡ μεταξὺ τῶν μη-
νολογιῶν αὐτῶν διαφορὰ ἀξάνει κατὰ μίαν ἡμέραν μετὰ πάροδον 133
ἔτων περίπου, κατὰ ἓνα μῆνα μετὰ 4000 ἔτη περίπου καὶ κατὰ ἓν ὀλό-
κληρον ἔτος μετὰ πάροδον 45000 ἔτων περίπου ἦτοι κατὰ τὸν 4900ον
αἰῶνα αἱ ἐπὶ τῆς αὐτῆς φυσικῆς ἡμέρας μηνολογίαι τῶν διαφόρων
ἐκκλησιῶν θὰ ὄσιν πάλιν αἱ αὐταὶ ἀλλὰ, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι αἱ Ἐκ-
κλησίαι τῆς Δύσεως θὰ μερῶσιν ἐν ἔτος περισσώτερον τῶν Ἐκκλησιῶν
τῆς Ἀνατολῆς.

(8) Τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον κατ' ἀρχὰς ἐδέχθησαν μόνον αἱ
ἐπαρχίαι τῆς Ἰταλίας, Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλλίας· εἶτα δὲ βαθμηδὸν

Οἱ δὲ διαμαρτυρούμενοι ἠρνήθησαν καὶ αὐτοὶ κατ' ἀρχάς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου καὶ ἐξηκολούθουν ἔχοντες ἐν χρήσει τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον μέχρι τοῦ 1700, ὁπότε ἐγένετο ἡ διαρρύθμισις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ διασήμεου ἐν Ἰέννη καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν Βεϋέλλου, ἐπονομάσαντος αὐτὸ «Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον διορθωμένον». (9) Οἱ Διαμαρτυρούμενοι ἀποδεχάμενοι βαθμηδὸν (10) τὸ νέον τοῦτο ἡμερολόγιον, εἶχον ἐν χρήσει αὐτὸ μέχρι τοῦ 1778, ὅτε Φρειδερίκος ὁ Β' βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, συμπαιθῶς, ὡς φαίνεται, δια-

ἔπευξθη ἡ εἰσαγωγή αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Καθολικὰς ἐπαρχίας οὕτω μετὰ δύο μῆνας ἐγένετο ἀποδεκτὸν ἐν Γαλλίᾳ, τῷ 1583 εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὰς Κάτω χώρας, τῷ 1586 εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ τῷ 1587 εἰς τὴν Οὐγγαρίαν.

(9) Ἡ διαρρύθμισις τοῦ Βεϋέλλου συνίστατο ἐν τούτῳ ἔπειδὴ παρετήρησεν ὅτι ἡ μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους διαφορὰ ἦτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του 11 ἡμέραι, ἵνα ἐπαναγάγῃ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν εἰς τὴν 21ην Μαρτίου, ἀπέκοψεν ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1700, 11 ἡμέρας, ὁρίσας ἵνα ἡ 19η Φεβρουαρίου μετονομασθῇ 1η Μαρτίου· ἡ δὲ μηνολογία τοῦ Πάσχα ὄρισεν ἵνα προσδιορίζεται ἐπὶ τῆ βάσει ἀστρονομικῶν ἐπὶ τῆς σελήνης ὑπολογισμῶν.

(10) Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Βεϋέλλου ἀπεδέξαντο τῷ 1700 ἡ Γερμανία, Δανία καὶ αἱ Κάτω χώραι, τῷ 1701 τὰ διαμαρτυρούμενα Καντόνια τῆς Ἑλβετίας, τῷ 1752 ἡ Ἀγγλία καὶ τῷ 1753 ἡ Σουηδία (Kurtz Kirchengesch § 152, 3 ἐκδ. 1890).— Οἱ Διαμαρτυρούμενοι ἀκολουθοῦντες τὸ νέον τοῦτο ἡμερολόγιον, προσδιορίζοντες δὲ καὶ τὴν μηνολογίαν τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῆ βάσει ἀστρονομικῶν ἐπὶ τῆς σελήνης ὑπολογισμῶν τοῦ Βεϋέλλου ἐώρτασαν τοῦτο τῷ 1724 καὶ 1744 ὁκτὼ ἡμέρας ἐνωρίτερον τῶν Καθολικῶν. Τὸ αὐτὸ ἔμελλον νὰ πράξωσι καὶ τῷ 1788, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος ὁ Β' λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἐπέβαλε τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον καὶ εἰς τοὺς Διαμαρτυρούμενους ὑπηκόους αὐτοῦ (L' art de vérifier les dates p. 43).

κείμενος πρὸς τοὺς Καθολικοὺς διέταξεν ἵνα καὶ οἱ Διαμαρτυρούμενοι ὑπήκοοι αὐτοῦ ἀποδεχθῶσι τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον· καὶ οὕτω ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκεῖνου ἐπεκράτησεν ἡ χρῆσις αὐτοῦ καὶ παρὰ τοῖς Προτεστάνταις καὶ συνεπῶς καθ' ὅλην τὴν Δύσιν.

Ὁ Πάπας Γρηγόριος ἐπιθυμῶν τὴν εἰσαγωγήν τοῦ ἡμερολογίου αὐτοῦ καὶ παρὰ ταῖς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς πολλαχῶς διενήργησε πᾶν τὸ δυνατὸν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ (11), ἀλλ' ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκ-

(11) Οὕτω τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 1583 ἀπέστειλεν ὁ πάπας Γρηγόριος πρὸς τὸν πατριάρχην Κων/πόλεως Ἰερεμίαν τὸν Β' ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ ἐπάρχου Κερκυραίου καὶ Ἰωάννου Βοναφῆως Ζακυνθίου, φέρουσαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ δῶρα πλούσια συγκείμενα ἐξ ἐνὸς ἑσταυρωμένου χρυσοῦ καὶ Εἰρήνης, εἶδους παπικοῦ φυλακτηρίου λιθοκολλήτου· ἀλλ' οἱ εἰρημένοι πρέσβεις τοῦ Πάπα ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν καὶ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Ἐπίσης ἀπέτυχε καὶ ὁ ἐπιφανὴς Μουρεζίνης, ὅστις ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἀπεστάλη παρὰ τῷ Πατριάρχῃ παρὰ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἑνετίας Νικολάου Δαπόντε· εἰς δὲ ἀπαντῶν ὁ πατριάρχης Ἰερουσαλῆμ ἐγγράφειν... «εἰ καὶ ὁ χρόνος καὶ ἡ τῶν φωστήρων κίνησις περὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἀνωμαλίαν ἐνὰ ποιεῖ, τῆ εὐσεβείᾳ γε μὴν οὐδ' ὀπωσιτοῦν τοῦτο λυμαινεται· ὅθεν οὐδὲ μετατρέπειν δεῖ τὸν τῶν πατέρων κανόνα καὶ καινοτομεῖν καὶ εἰς αἰτίαν στάσεως τὰς Χριστοῦ Ἐκκλησίας κινεῖν· εἴπερ ἀληθεῖα καὶ θεῖον πνεῦματι περὶ ἀναγκαίων καλῶς ἐσκόπουν, πολλὰ εἰσι τὰ ψυχοφελῆ καὶ οὐχὶ τὰ παύγια τῶν ὁρολογίων τούτων» (Σάβα Ἱερ. Β' 26-28. Διδυμοτ. Φιλαρέτ. Ἐκκλ. ιστορ. Γ. σελ. 124. Σοφ. Οἰκονομ. ἐν βίῳ Γρηγ. Εἰρηνοπόλεως).

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην παρὰ τῆ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ Κων/πόλεως προέβη ὁ πάπας Γρηγόριος τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς σχετικὰς ἐνεργείας παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις· οὗτοι ὅμως ἔστειλαν ἐπιτροπὴν εἰς Κων/πολιν ζητοῦντες τὴν γνώμην τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως· συνεπεία τοῦ διαβήματος τούτου τῶν Ἀρμενίων «συγκροτεῖται σύνδοξος

κλησία δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν ν' ἀποδεχθῆ τὴν προτεινομένην παρὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μεταρρυθμίσιν, ἀφ' ἑνὸς διότι αὐτὴ δὲν ἦτο τελεία καὶ ἀκριβῆς ἐν πᾶσι καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι διέβλεπε καὶ κατεινέει τὸ ἰδιοτελὲς καὶ ὀπισθόβουλον τῶν τοιούτων προτάσεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὅποια τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου εἶθεώρει ὡς σπουδαῖον μέσον πρὸς παραλλάνησιν καὶ σαγίνευσιν τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς δὲ τὴν ἀποδοχὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπέδιδε τὴν σημασίαν τῆς ἀναγνωρίσεως ὑπ' αὐτῶν τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα καὶ τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν.(12) Ἐντεῦθεν ὁ μὲν τότε Πατριάρχης Κων]πόλεως Ἱερεμίας ὁ Β' συγκροτεῖ ἐπανειλημμένας συνόδους, ἐν αἷς κατακρίνει τὴν ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου μεταρρυθμίσιν τοῦ ἡμερολογίου «ὡς ἐπισφαλῆ, ὡς μὴ ἀναγκαίαν καὶ ὡς πρόξενον πολλῶν σκανδάλων καὶ κινδύνων εἰς πάντα τὰ χρι-

Μητροπολιτῶν τῷ 1583 ἐν Κων]πόλει, παρόντος καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου καὶ κατεκρίθη τὸ ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου εἰραχθὲν καλενδάριον καὶ οὐκ ἀπεδέχθη ἡ Σύνοδος αὐτὸ κατὰ τὴν τῶν Λατίνων αἰτησίαν» (Υψηλάντ. τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν σελ. 111) ἐν δὲ τῇ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Κων]πόλεως Ἱερεμίου καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου, δι' ἧς ἐκκοινοποιεῖτο αὐτοῖς ἡ ἀπόφασις τῆς προκειμένης Συνόδου, λέγεται βῆ ἡ Ἐκκλησία τηρεῖ μέχρι τοῦ νῦν πάντα τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου τεθεσπισμένα ἀπαρεγκλίτως καὶ ὅτι «πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ σύγχυσιν ἐν ἑαυτῷ περιέχει τὸ νέον ἡμερολόγιον καὶ ἀνατροπὴν ἀναθεωρούμενον», ἀρῶν κατ' αὐτὸ συμβαίνει νὰ συναρτάζωμεν τοῖς Ἰουδαίοις, ὑπερ. ἐναντίον ταῖς διατάξεις τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (Δοσιθ. τόμ. ἀγ.π. σελ. 538. Σάβ). σχεδιασμ. περὶ Ἱερ. Β' σελ. 26 Μ. Γεδ.Καν. Διάτ. Α' σελ. 34. Heinec. Τόμ. Γ'. σελ. 180. Υψηλ. 111).

(12) Ὁρ. κερ. Β' σελ. σχητικὴν ἔγγραφον δὴλώσιν τοῦ ἐν Ἐνετίας πρεσβευτοῦ Ἑρρίκου τοῦ Γ'. Maisse.

στιανικὰ Ἐθνη»(13), ὁ δὲ τότε ἐπίσης Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς (1590) κατακρίνει δοριμέως πᾶσαν παρέκκλισιν ἀπὸ τῶν καθεστῶτων χαρακτηριζῶν αὐτὴν ὡς καινοτομίαν καὶ ἐρρωμένως ἀνθίσταται κατὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου συνιστῶν τὴν ἐμμονὴν ἐν τῷ Ἰουλιανῷ ἡμερολογίῳ, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ διαφορῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν σαζομένων ἐν χειρογράφῳ τῆς ἐν Χάλκῃ Ἱ. Θεολογικῆς Ἀκαδημίας.(14).

(13) Οὗτω χαρακτηρίζεται ἡ προκειμένη τοῦ Πάπα Γρηγορίου μεταρρυθμίσιν τοῦ Ἡμερολογίου ὑπὸ τῆς τῷ 1587 συγκροτηθείσης ἐν Κων]πόλει ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Συνόδου, ἐν ἣ ἦσαν παρόντες καὶ οἱ Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος. Ὁ αὐτὸς Πατριάρχης ἀπαντῶν τῷ 1588 εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Φιλαδελφείας Σευήρου, ἐπισκόπου τῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Ἐνετίας καὶ τῶν Ἐπιτρόπων τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, δι' ἧς οὗτοι ἐξήτουν τὴν ἄδειαν πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ νέου ἡμερολογίου, κατακρίνει αὐτοὺς δοριμέως καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ πάσης καὶ περὶ τὸ πᾶσα καινοτομίας. (Σαθ. Παραρτ. σελ. 33, Υψηλάντ. σελ. 111-113. Δοσιθ. Δωδεκάβ. σελ. 116-9).

(14) Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων σπουδαιότεραν διὰ τὸ προκειμένον ζήτημα σημασίαν ἔχουσιν αἱ ἐξῆς: ἡ κβ'. ἐπιστολὴ ἀποστελλομένη πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους τῆς Μεσσηνίας, ἐξ ἧς γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Ι. Μελέτιος ἔγραψεν εἰς πολλοὺς περὶ τοῦ νέου ἡμερολογίου, ἀποτρέπων ἀπὸ τῆς καινοτομίας, ἴδιος δὲ πρὸς τὸν καρδινάλιον Ἰούλιον Ἀντώνιον δεικνύον «ὅτι μὲν ἔχειν τὸ πᾶσα τελούμενον κατὰ τὸ τῶν πατέρων κανόνιον» παρακαλῶν δὲ «μὴ αὔξειν τὰς τῶν ἐκκλησιῶν διαφορίας» ἡ κγ'. ἐπιστολὴ ἐξ ἧς πληροφοροῦμεθα ὅτι μετὰ τὴν ἐκ Κων]πόλεως ἐπιστροφὴν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τοῦ Πατριάρχου Σιλβέστρου ἐλήφθη ἐπιστολὴ ἐκ Ρώμης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἰσχυρίζοντο «ὡς οὐκ ἀσυνέτως διεσκέφαντο Ρωμαῖοι περὶ τοῦ ἡμερολογίου καὶ τοῦ πᾶσα», ὁ δὲ πατριάρχης Σιλβέστρος ἔγγραφον ἐξήτει ἔνδειξιν περὶ τοῦ ζητήματος καὶ ὅτι προέβη ὁ Ι. Μελέτιος εἰς τὴν σύνταξιν τόμου, ὃν ἐν ἀντιδιαστολῇ

Καὶ ταῦτα μὲν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου τοῦ ἐκ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας περὶ τὴν σαγήνευσιν τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς χριστιανῶν κινδύνου μειωθέντος, ἤρξατο καὶ πάλιν μετὰ σοβαρότητος νὰ μελετᾶται τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου καὶ πόθου καὶ εὐχαί νὰ ἐκφράζωνται ὑπὲρ διαρρυθμίσεως αὐτοῦ, σπουδαίως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συνιχερόντων καὶ μεγάλην ἐπιρροὴν ἀσκούντων καὶ τῶν σχετικῶν πολιτικῶν λόγων, κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ διεθνῶν σχέσεων.

Σπουδαιότερον μεταξὺ ὄλων τούτων χαρακτηῖρα φέρουσιν, ὡς εἶδος, αἱ γνῶμαι καὶ ἐνέργειαι τῶν τελευταίων Πατριαρχῶν Κων]πόλεως· οὕτω εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον πρὸς ἐνοποίησιν τοῦ ἡμερολογίου ἐπέδειξεν ὁ Πατριάρχης Νεόφυτος ὁ Η', ὅστις καὶ ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἀπέστειλε τὸν κ. Τανταλίδην εἰς διάλεξιν περὶ τοῦ Ἡμερολογίου γενομένην τῇ 7ῃ Ἰουνίου 1893 ἐν τῷ Ἑλλην. Φιλολογικῷ Συλλόγῳ. Ἐπίσης ὁ Πατριάρχης Ἀνθιμος ὁ Ζ', καίπερ ἀπαγορεύσας

πρὸς τὸν τῆς Κων]πόλεως ἐπανόμασεν «Ἀλεξανδρινόν,» τὸν ὁποῖον ἀκολουθῶς ὁ ἴδιος ἀπέστειλε μετὰ τῆς ἰηθείας ἐκ Ρώμης ἐπιστολῆς τῷ 1594 πρὸς τὸν βασιλεῖα Μοσκόβου καὶ Ἀυτοκράτορα πίσης Ρωσίας Θεόδωρον, καθ' ὅσον κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, 16ον, μεγάλως ἐνεργείας κατέβαλεν ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ νέου Ἡμερολογίου ἰδίᾳ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ρωσίᾳ ἢ ριγ'. ἐπιστολὴ πρὸς τὸν διαληφθέντα ἐν Ἑνετῷ ἐπίσκοπον τῶν ὀρθοδόξων Φιλαδελφείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατακρίνει τὸ νέον ἡμερολόγιον διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκείνο, τὸ 1596, τὸ πάσχα τῶν καθολικῶν συνέπεσε πρὸς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων ἢ ριε'. ἐπιστολὴ ἀποστελλομένη πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀύστρος ὡς καὶ ἡ σλή'. πεμπομένη τοῖς ἐν Λεοντοπόλει ὀρθοδόξοις δι' ὧν συνιστᾷ τὴν ἐμμονὴν εἰς τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον καὶ ἀπαγορεύει πᾶσαν ἀπὸ τῶν καθεστώτων παμέκκλισιν χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς καινοτομίαν,

τὴν συζήτησιν ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ τοῦ ζητήματος τῶν Πασχαλίων Κανόνων, ἐπέτρεψεν ὁμοῦς ἵνα δημοσιευθῇ ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» τῆς 24ης Νοεμβρίου 1895 ἡ περὶ ἡμερολογίου γνώμη του «ὅτι συμφωνοῦμεν ἐν τῇ ἐκφράσει πόθων καὶ εὐχῶν ὑπὲρ τοῦ ἐνιαίου ἡμερολογίου δι' ἅπαντας τοὺς χριστιανικοὺς λαούς.» Προσέτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντίνος ὁ Ε'. ἀδιστακτικῶς ἐξέφραξε τὴν περὶ τοῦ ἡμερολογίου γνώμην του ὅτι «πᾶν ὅ,τι δέον νὰ ζητῆ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι εἶναι νὰ μὴ. τίξωσι τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα καὶ δὴ ἄνευ τῆς συναινέσεώς της». Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἐκ Σμύρνης μαθηματικὸς ἀσίδιμος Ἐπαμεινώνδας Πολυδώρου ὑπέβαλε τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ ἐν χειρογράφῳ πραγματείαν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου, ἣτις καὶ παρεπέμφθη πρὸς μελέτην εἰς ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπὴν.(15)

15 Ἡ προκειμένη ἐπιτροπὴ ἀπετελέσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλογιμοτάτων καθηγητῶν κ. κ. Γ. Λιανοπούλου, Β. Ἀντωνιάδου, Κορηγίου Α. Σπαθάρη, καὶ Ἡλ. Βαλοσαμιάκη· ἡ δὲ σχετικὴ αὐτῆς ἐκθεσις ὑπαβλήθησα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 5 Σεπτεμβρίου 1902 ἔχει ὡς ἑξῆς «Προθύμως ἀνομολογοῦσα ἡ Ἐπιτροπεία τὸν ζῆλον καὶ τὴν φιλοπονίαν τοῦ ἀσίδιμου ἀνδρός περὶ τὴν μελέτην τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος, λυπεῖται σφόδρα διότι διαφωνεῖ αὐτῷ εἰς πολλὰ καὶ διὴ εἰς τὰ καίρια τῶν πορισμάτων αὐτοῦ. Προτείνει δηλονότι ὁ συγγραφεὺς ἀντικατάστασιν μὲν τοῦ ἀστρονομικῶς ἐπιληρίμου Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου διὰ τοῦ ἀστρονομικῶς ὀρθοτέρου Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου, τοιαύτην δὲ τοῦ τελευταίου τούτου ἐκκλησιαστικὴν μεταρρυθμίσιν, ὥστε τὸ χριστιανικὸν Πάσχα μῆτε νὰ προηγήται μῆτε νὰ συμπέτη ποτὲ μετὰ τοῦ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, ὡς συμβαίνει νῦν πολλάκις παρὰ τοῖς ἀκολουθοῦσι τῷ νέῳ ἡμερολογίῳ, ἀλλὰ νὰ ἐορτάζηται πάντοτε μετὰ τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον. Νομίζει δὲ ταῦτο κατορθωτόν, ἐὰν τὰ ὄρια τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα ἀντι

Ὁ δὲ δελμηστος πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ'· κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πατριαρχεῖαν ἔσχε τὴν ἀξιέπαινον πρωτοβου-

τῶν πρὶν 22 Μαρτίου καὶ 25 Ἀπριλίου μετατεθῶσιν εἰς 27 Μαρτίου καὶ 30 Ἀπριλίου (κατὰ τὸ εἰσαχθησόμενον νέον ἡμερολόγιον.)

Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου ζητήματος, ἐπειδὴ τὰ περὶ τῆς ὁρθότητος καὶ ἀκριβείας τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου ἔξετάζει ὁ συγγραφεὺς οὐ μόνον θεωρητικῶς, χάριν ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῶς, χάριν τῆς κατὰ τὸ ὁρθότερον ἡμερολόγιον διακανονίσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῶν ἄλλων κινητῶν ἑορτῶν, ἵνα μὴ, ὡς λέγει, ἑορταί ἑορταστῆται καὶ ἀνέκαθεν ἑορταζόμεναι καθ' ὄρισμένας τινὰς ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τὰς ἑλλείψεις τοῦ νῦν ἐν χρήσει ἡμερολογίου ἑορταζῶνται βραδύτερον τῶν εἰθισμένων ὡρῶν, ἢ ἐπιτροπεία ἐκ τῆς αὐτῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ἔξετάζουσα τὸ ζήτημα οὐδὲν εὕρισκε τὸ θερησκευτικῶς συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀποστῆναι τῆς διὰ τῶν αἰώνων καθιερωθείσης πράξεως τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀντικαταστήσαι τὸ ἀστρονομικῶς ἀτελέστερον θεωρούμενον ἡμερολόγιον δι' ἑτέρου ἀστρονομικῶς τελειότερου ὑποτιθεμένου ἡμερολογίου, χάριν ἀστρονομικῆς ἀκριβείας, περὶ τῶν ἑορτασμῶν τῆς ζωηφόρου ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Ἐὐπροσδέκτως τῷ θεῷ ἑορτάζουσιν οὐχὶ οἱ ἀστρονομικὴν ἀκριβείαν ἐπιτηδεύοντες περὶ τὴν τήρησιν τῶν καιρῶν ἀλλ' οἱ ἀκριβεῖς περὶ τὴν ἐθιβεῖαν καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς, οἱ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἑορτάζοντες «μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας» (1. Κορ. Ε', 7. 8.) κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν Ἀπόστολον τὸ παρατηρεῖν ἡμέρας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ νομιμίας τεκμηριοῦν νηπιότητα ἐν τῇ πίστει καὶ αὐτὸ τοῦτο μετὰ πτωσιν ἀπὸ τοῦ ζωοποιούντος πνεύματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ κτεῖνον γριψίμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ φαρισαιοῦ (Γαλ. 4, 10. Κολ. 2, 16). Παρὰ τὸ πρῶτον τοῦτο καὶ κύριον θεωρεῖ ἡ ἐπιτροπεία ὅπως ἐπορευώμεθα καὶ δευτερεύοντας τοὺς ἄλλους λόγους τοὺς ἐκ κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς ἀποψέως προσαγομένους πρὸς κατάδειξιν τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ ἐπείγοντος τοῦ ἀντικαταστήσαι τὸ ἀρχαιότερον Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον διὰ τοῦ νεωτέρου Γρηγοριανοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐάν ποτε ἡ Ἐκκλησία ἀφροῦσα καὶ εἰς τὰς ἄλλας, τὰς κοσμικωτέρας ἀνάγκας τοῦ χριστεπωνίου πληρώ-

λίαν ὅπως δι' ἐπὶ τούτῳ Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ἐγκυκλίου κατ' ἀπόφασιν τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου ὑπὸ ἡ-

ματος ἤθελε κρίνει ἐπάναγκες καὶ εὐκαιρον νὰ ἐπιληφθῆ καὶ τῆς τούτων ἱκανοποιήσεως δι' ὁμοιομόρφου τινος καὶ ἀστρονομικῶς ἀκριβεστεροῦ ἡμερολογίου καὶ ἐν ταιαύτῃ περιπτώσει δὲν δύναται οὐδὲ πρέπει κατὰ τὴν ταπεινὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπείας νὰ ἀποδεχθῆ ἡ Ἐκκλησία, ὡς θέλει καὶ προτείνει ὁ συγγραφεὺς, τὸ Γρηγοριανὸν λεγόμενον ἡμερολόγιον, δι' ἄλλους τε λόγους καὶ διότι ὑπάρχει πασίγνωστον ὅτι ἔχει καὶ τοῦτο τὰς ἑλλείψεις αὐτοῦ, προκριτωτέρα δὲ εἶναι ἡ εἴρεσις καὶ ἡ εἰσαγωγή τρίτου τινὸς ἀκριβεστεροῦ.

Καὶ ταῦτα περὶ τοῦ πρώτου ζητήματος.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον καὶ κύριον ζήτημα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου διὰ τῆς μεταθέσεως τῶν ἑκπαλαί κειμένων ὁρίων τοῦ Πάσχα, καὶ ἐν τούτῳ διαφωνεῖ ἡ Ἐπιτροπεία πρὸς τὸν συγγραφέα. Ἡ προτεινομένη μετάθεσις μόνον λόγον ἔχει τὴν θεραπείαν κακοῦ τινος. Πλὴν οὐ μόνον ἡ ἐπιζομένη θεραπεία εἶναι προσωρινὴ καὶ μετὰ τινος ἑκατονταετηρίδας θὰ παραστῆ ἡ ἀνάγκη περαιτέρω μεταθέσεως τῶν νέων ὁρίων, ἀλλ' ὅπερ μέγιστον, καὶ τὸ θεραπευτέον εἶναι νομιζόμενον. Ὁρθῶς μὲν φρονεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι τοῦ Πάσχα τῆς Καινῆς Διαθήκης πρέπει νὰ προηγῆται πάντοτε τὸ προεξικονίζον αὐτὸ Πάσχα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ προσκείμενος τῇ κοινῇ ὑπολήψει καὶ τῇ συνήθει ἐρημνεία ἢ μᾶλλον παρερμηνεία σχετικῶν τινῶν κανόνων καὶ διατάξεων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὴ ποιούμενος τὴν προσήκουσαν διάκρισιν μεταξὺ τοῦ νομικοῦ ὁρίων καὶ τοῦ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων κατέρχεται εἰς ζητήσεις καὶ ἐρεῦνας περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἡμερολογίου καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τοῦτο, πλὴν ἐλαχίστων τινῶν μεταβολῶν, διέμεινεν οἷον ἦτο καὶ ἐπὶ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἄν καὶ πότε καὶ εἴνας ὑπέστη μεταβολὰς τὸ Ἰουδαϊκὸν ἡμερολόγιον, τοῦτο ἱστορικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς πολλοῦ λόγου ἄξιον ὄν, ἐκκλησιαστικῶς οὐδεμίαν ἔχει σπουδαιότητα. Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ διαφέρει οὐχὶ πότε ἐορτάζον καὶ ἑορτάζουσι τὸ ἴδιον Πάσχα οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ πότε ἑορτάζετο τὸ πάλα καὶ ὡρεῖλε

μερομ. 12 'Ιουνίου 1902 έκδοθείσας προσκάλεση πάσας τὰς αὐτοκεφάλους 'Ορθοδόξους 'Εκκλησίας, ἵνα μελετήσωσιν ἐπι-

νά ἐορτάζηται ὑπὸ τῶν υἱῶν 'Ισραὴλ κατὰ τὰς διατάξεις τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας τὸ Πάσχα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ τοῦτο ὡς τύπος καὶ προσεξεικόνισις τοῦ Πάσχα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ 'Εκκλησία ἑαυτὴν, καὶ ἑαυτὴν μόνην ἀναγνωρίζει ὡς συνέχειαν, ἡμιᾶλλον ὡς τελείωσιν καὶ αὐτὸ τοῦτο τέλος τῆς 'Εκκλησίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Ρωμ. 10, 4), ἣ δὲ θρησκευτικὴ κοινότης ἣ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς συναγωγῆς ἣ τοῦ 'Ιουδαϊσμοῦ μέχρι τοῦ νῦν υφισταμένη, ἔχει πρὸς τὴν 'Εκκλησίαν τὴν αὐτὴν σημασίαν ἣν καὶ πᾶσα ἄλλη θρησκευτικὴ κοινότης μὴ χριστιανικὴ. Καὶ ἐκ λόγων μὲν κηρικῶν δύνανται αἱ κατὰ τόπους 'Εκκλησίαι νὰ εἴχωνται ἣ τοῦναντίον τὰς συμπτώσεις τῶν χριστιανικῶν ἐορτῶν ἄλλων θρησκευτικῶν κοινοτήτων, θὰ ἀντέφρασκον ὅμως ἣ 'Εκκλησία πρὸς ἑαυτὴν καὶ θὰ ἐλάττανεν ἰουδαίζουσα, εἴαν ἐν τῇ καθορισμῷ τοῦ χρόνου τῆς μεγίστης τῶν ἐορτῶν, τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως, δὲν ἤρκειτο εἰς τὸ τυπικὸν Πάσχα τῆς παλαιᾶς ἔκκλησίας ἀλλὰ προσέφευγε καὶ εἰς τὰ κατὰ τοὺς συγχρόνους 'Ιουδαίοις τελούμενα, ὧστε καὶ ταῦτα ἀπετέλουν ἔγκυρόν τινα καὶ ἰσότημον συνέχειαν τῶν ἥδη ἐν Χριστῷ πληρωθεισῶν καὶ καταργηθεισῶν τελετουργικῶν διατάξεων τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας. Τοιοῦτος 'Ιουδαϊσμός εἶναι καὶ ἦτο ἀλλότριος τῇ 'Εκκλησίᾳ, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τῆς Μικρᾶς 'Ασίας 'Εκκλησίαι, αἱ πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ 'Αγίας Συνόδου περὶ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα διαφωνοῦσαι πρὸς ἄλλας 'Εκκλησίας τῆς τε 'Ανατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καὶ τῇ μὲν 14ῃ τοῦ μηνὸς Νισάν ἐσθίουσαι τὸν εἰσθότα Πασχάλιον ἀμνόν, τὴν δὲ σταύρωσιν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἐορτάζουσαι τὰς ἀμέσως ἐπομένους ἡμέρας τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, εἴαν τε συνέπιπτον εἴαν τε μὴ πρὸς Παρασκευὴν καὶ Κυριακὴν, καὶ αὐταὶ αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἰουδαίζουσαι ἔκκλησiai πόρρω ἀπέχον τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἔπραττον δὲ οὕτω οὐχὶ μιμούμεναι τοὺς συγχρόνους ἰουδαίους ἣ διατινίζουσαι τὸ τυπικὸν Πάσχα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ τὸν μὲν ἀμνόν πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Κυρίου τελεσθέντος δείπνου, τὴν δὲ τήρησιν τῶν ἐπομένων τοῦ μηνὸς ἡμέρας γενομένην σταύρωσιν καὶ ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Ἄλλ' ἣ 'Εκκλησία καὶ αὐτὰ τὰ δοκοῦντα ἔχει

σταμένως τὰ τοῦ ἡμερολογίου ἐξεύρωσι τρόπον συμβιβασμοῦ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν διεθνῶν σχέσεων με-

τοῦ 'Ιουδαϊσμοῦ ἀποφαινομένη, ὥρισεν ἐν τῇ πρώτῃ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ νὰ ἐορτάζηται πανταχοῦ ἣ τοῦ Κυρίου Ἀνάστασις κατὰ τὸ πολλαχόθεν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐν τῇ Δύσει κρατήσαν ἔθος τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῇ μετὰ τὸ νομικὸν Πάσχα ἣ ὑπερ ταῦτόν τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῇ μετὰ τὴν πρώτην πανσέληνον τοῦ ἔαρος, οἱ δὲ μετὰ τὴν Σύνοδον ταύτην καὶ παρὰ τὰς ρητὰς διατάξεις αὐτῆς ἐπιμένοντες τῇ παλαιᾷ συνήθειᾳ καὶ μετὰ τῶν 'Ιουδαίων ἐορτάζοντες ἀπεδοκιμάζοντο καὶ ἀπεκηρύττοντο ὑπὸ τῆς 'Εκκλησίας ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ὡς ἰουδαίζοντες καὶ καταφρονηταὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ διὰ τοῦ ὅρου τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλῃς Συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης (πρβλ. καν. α', τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου). Τοιαύτην ἀφορμὴν καὶ τοιοῦτον σκοπὸν ἔχουσι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες οἱ αὐστηρῶς ἀπαγορεύοντες τὸ μετὰ 'Ιουδαίων ἐπιτελεῖν τὸ Ἅγιον Πάσχα, οἴκοθεν δὲ ἐννοεῖται ὅτι αἱ ἀπαγορεύσεις αὗται καὶ ἐπιτιμῆαι κατὰ τὴν ἀφορμὴν τῆς νομοθεσίας καὶ τὴν γνώμην τοῦ νομοθέτου ἐξεταζόμεναι, ἀναφέρονται οὐχὶ εἰς τὰς τυχαίας καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνευθύνους ἐκείνας συμπτώσεις τοῦ Χριστιανικοῦ Πάσχα, μόνην δὲ αἰτίαν ἔχούσας ἀλάνην περὶ τὸν ὑπολογισμόν ἣ τὴν παρεκκλίσιν τὴν ἰουδαίων ἀπὸ τῶν σχετικῶν διατάξεων τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας (πρβλ. Ἐξοδ. 1Β'. 6. 17. 18. λευίτ. ΚΓ'. 5. Ἀριθμ. Θ'. 4... ΚΗ'. 16.), ἀλλ' εἰς τὰς συμπτώσεις τὰς ὑπαιτίους τὰς προσερχόμενας ἐκ τῶν χριστιανῶν αὐτῶν, τῶν διωσδῆποτε τολμώντων παραλύειν καὶ ἀθετεῖν τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ συνοδικὰς διατάξεις, καὶ εἴτε ἐκ συστήματος εἴτε ἄλλως ἐορτάζοντων τὸ Πάσχα τῆς Καινῆς Διαθήκης τῇ πρώτῃ πανσέληνῳ τοῦ ἔαρος, ἣ ἡμέρα ἐτελεῖτο καὶ ὄφειλε νὰ τελεῖται κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸ τυπικὸν Πάσχα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς ἔπραξαν πρὸ μικροῦ καὶ θὰ πράξωσι μετ' ὀλίγον οἱ τῷ Γρηγοριανῷ ἡμερολογίῳ ἀκολουθοῦντες, τῷ μὲν 1900 ἐορτάσαντες τὸ Πάσχα τῇ 2ᾳ Ἀπριλίου, ἡμέρα τῆς πρώτης ἐαρινῆς πανσέληνου (γενομένης κατὰ χρόνον Ἱερουσαλήμ τῇ 3ῃ ὥρα καὶ 22'), τῷ δὲ 1903 ἐορτάσαντες τῇ 30ῃ Μαρτίου, ἐπίσης ἡμέρα τῆς πρώτης ἐαρινῆς πανσέληνου (γενησομένης) κατὰ χρόνον Ἱερουσαλήμ τῇ 2ᾳ ὥρα καὶ 38').

τὰ τῆς ποιητῆς τηρήσεως τῶν καθιερωμένων περὶ τοῦ Πάσχα ἐκκλησιαστικῶν ὀρισμῶν.(16)

Ὅτῳ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων ἀπαγορευουσῶν οὐχὶ τὴν τυχαίαν σύμπτωσιν μετὰ τῶν συγχρόνων Ἰουδαίων, τὴν προερχομένην ἐκ τῆς τούτων παρεκκλίσεως ὑπὸ τῶν σχετικῶν διατάξεων τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἀλλὰ τὸν συνσορτισμὸν τοῦ Ἁγίου Πάσχα μετὰ τοῦ Πάσχα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ νόμου καθωρισμένον χρόνον, νομίζει ἡ ἐπιτροπεία ὅτι καὶ ἡ δευτέρα πρότασις τοῦ αἰοδίου Ἐπαμ. Πολυδώρου περὶ μεταθέσεως τῶν ἑκαταὶ καμμένων ὁρίων τοῦ ἁγίου Πάσχα δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ ἔν ἀνδεχομένη ἐπισήμῳ περὶ τοῦ ζητήματος σκέψει».

(16) Ἡ σχετικὴ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος περικοπὴ τῆς ἐν λόγῳ ἐγκυκλίου ἔχει ὡδαί: «οὐχ ἤττονος προσοχῆς ἄξια λογισόμεθα καὶ τὰ περὶ καινοῦ ἡμερολογίου ἀφ' ἑκαστοῦ ἤδη χρόνου λεγόμενά τε καὶ γραφόμενα, ἐν οἷς ἰδίᾳ τὰ προτεινόμενα συστήματα μεταρρυθμίσεως τοῦ ἀπ' αἰώνων κρατοῦντος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου ἢ ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ, ἐκείνου μὲν ὡς ἑλλειπτερέου ἐπιστημονικῶς, τούτου δ' ὡς ἀκριβεστερέου νομιζομένου καὶ περὶ τῆς κατ' ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν μεταστάσεως τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικοῦ πασσαλίου. Καὶ ἐν ταῖς τοῦ θέματος τούτου μελέταις διχαιομένως βλέπομεν τὰς παρὰ τοῖς εἰδικῶς ἐγκύψασιν ἡμετέροις ὀρθοδόξοις κρατούσας γνώμας. Τινὲς μὲν γὰρ τούτων τὸ ἐν ἡμῖν ἑκαταὶ παραδεδεγμένον ὡς μόνον ἀριζὸν τῆς Ἐκκλησίας κρίνουσι διὰ τὸ εἶναι πατροπαράδοτον καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀνέκαθεν κεκυρωμένον, ἥμισυ δ' ἀναγκαίαν τὴν τούτου μεταρρυθμίσιν, ἀλλὰ καὶ φευκτέαν μᾶλλον θεωροῦσι διὰ λόγους, οὓς ἀναπτύσσουσιν, ἔτι δὲ δι' ἀκριβείαν χρονομετρικὴν ἴσον ἔνεστι πληρεστέραν ἢ καὶ τὴν τοῦ ὁμοιομόρφου καινῆς χρησιμότητα προβαλλόμενοι, ὑπέρμαχοι τοῦ τῶν δυτικῶν ἡμερολογίου καὶ τῆς παρ' ἡμῖν εἰσαγωγῆς αὐτοῦ ἀποφαίνονται, σύνηγοροῦντων αὐτοῖς, ὡς αἰκῶς, καὶ τῶν ἐκ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ προσδοκίᾳ ἴσως ἐνδεχομένων θρησκευτικῶν, κατὰ τὰς ἰδίαις αὐτῶν ἐκρήσεις, ὠφελειῶν. Ὅτῳ δ' ἐπιτεινομένης ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν τῆς συζητήσεως, καθ' ἣν ἑκατέρωθεν ἐπιμόνως προτάσσονται ποικίλοι καὶ σπουδῆς ἄξιοι ἰσχυρισμοί, πρὸς

Προσέτι πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι ἐν τῇ ἀπαντήσῃ αὐτῶν(17) εἰς τὴν προκειμένην ἐγκύκλιον ἀναγνωρίζουσι μὲν τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου καὶ τῆς ὑπάρξεως κοινοῦ τοιούτου παρ' ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι, συμφωνοῦσιν ὅμως σχεδὸν ἐπὶ τοῦ σημείου ὅτι ἐπιβάλλεται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἐμμονὴ ἐν τῷ Ἰουλιακῷ ἡμερολογίῳ, καθόσον πᾶσαν μεταρρυθμίσιν αὐτοῦ ἔνεκα τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς διατελεῖ εἰσέτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν Ἀνατολῇ, θὰ ἐξεμεταλλεύοντο οἱ προσαγανδισταὶ τῆς τε Καθολικῆς καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων Ἐκκλησίας ἐπὶ προφανεῖ διαταράξει τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τῶν Ὁρθοδόξων(18).

τε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν θρησκείαν ταῦτοχρόνως ἀναφερόμενοι, ἐν ᾧ συνάμα ἐν τῶν Ὁρθοδόξων χωρῶν ἔφεσις τις ἐκδηλοῦται προσχωρήσεως εἰς τὴν γνώμην τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου μεταλλαγῆς, ἢ τινος αὐτοῦ διαρρυθμίσεως, πρόσφορον ἐπίσης ἡμῖν δοκεῖ, ἅτε δὴ τοῦ ζητήματος τούτου σὺν τῇ ἐπιστημονικῇ μορφῇ προφανῆ ἔχοντος σημασίαν ἐκκλησιαστικὴν, διαμείψασθαι πρὸς ἀλλήλας τὰς ἁγίας Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας σχετικὰς ἀνακοινώσεις, ἴσα καὶ περὶ τούτου διαμορφωθῆ κοινὸν ἐν αὐταῖς φρόνημα, μία δὲ γνώμη καὶ ἀπόφασις τῆς καθόλου ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ μόνη ἀπόκειται ἢ περὶ τούτου κρείσσει καὶ ἡ ἐξεύρεσις ἐν ἀνάγκῃ τρόπου συνδυάζοντος κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὴν ἐπιζητούμενην σχετικὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν πρὸς τὴν ποιουμένην τήρησιν καθιερωμένων ἐκκλησιαστικῶν ὀρισμῶν.»

(17) Ἐκ τῶν διαφορῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δὲν ἀπήνησαν εἰς τὴν προκειμένην πατριαρχικὴν ἐγκύκλιον ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἅτε τοῦ Πατριάρχου Φωτίου μὴ ἔχοντος ἀλληλογραφίαν τότε ἔνεκα προσωπικῶν λόγων μετὰ τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου Ἰωακείμ, ἡ τῆς Ἀντιοχείας, διότι ἦσαν τότε διακεκομμένοι αἱ σχέσεις, ἡ τῆς Κύπρου, διότι ἐστειρεῖτο Πραξέδρου καὶ ἡ τοῦ Καρλοβιτίου, διότι δὲν εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ἐγκύκλιος.

(18) Αἱ σχετικαὶ περικοπαὶ τῶν ἀπαντήσεων τῶν Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν ἔχουσιν ὅδε:

Ἡ δὲ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀνταπαντῶσα εἰς τὰ ρηθέντα γράμματα τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκ-

τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ὑπὸ ἡμερομην. 5 Ἰουνίου 1903: «... Ἐπὶ τοῦ περὶ μεταρρυθμίσεως δὲ τοῦ ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ κρατουμένου Ἰουλικοῦ ἡμερολογίου ἐρωτήματος τῆς Ὑμετέρας Γερασιματάτης Πανοσιότητος τὸν λόγον μεταφέροντες, παρατηροῦμεν πρὸ παντὸς ὅτι ὑπ' ἡμῶν σήμερον ἢ ἐν Ἀνατολῇ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διατελεῖ συνθήκας, ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τῆς Καθολικῆς καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων ἐκκλησίας ἀδιαλείπτως διὰ τῶν προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν προσβαλλομένη, πᾶσα περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ κρατουμένου ἡμερολογίου, καὶ δὴ ἐπὶ προτιμήσει τοῦ Γρηγοριακοῦ, ἀπόφασιν ἔσται ἐπὶ βλάβῃ τῆς ὀρθοδοξίας. Εἰ δ' ὅμως οἱ ἐν τῇ Δύσει χριστιανικοὶ λαοὶ ἔλθοιεν ποτε εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἀντεαγγελικοῦ καὶ διὰ τὸ σχέδιον τῆς παγκοσμίου χριστιανικῆς ἐνότητος ὁλοθρόνου τοῦ ὑπ' αὐτῶν ὑποστηριζομένου ἔργου τοῦ προσηλυτισμοῦ, καὶ οἱ τούτων προϊστάμενοι θελήσειεν καταργῆσαι καὶ διὰ παντὸς ἐκ τοῦ μέσου ἄραι τὸ σκάνδαλον, φρονοῦμεν ὅτι οὐδὲν ἀσυναπέξ πρὸς ἑαυτὴν ποιήσει ἢ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία παραδεχομένη τὸ ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης κατὰ τὸ ἐρικτὸν ἀκριβὲς ὑποδεικνυόμενον ἡμερολόγιον, πρὸς τε χρονομετρικὴν ἀκρίβειαν, πρὸς τε εὐκόλῃαν ἐν ταῖς βιωτικαῖς συναλλαγαῖς, ἀλλὰ μὴν καὶ πρὸς δόξαν Χριστοῦ, τῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἐνότητος καὶ ἐν τῇ τοῦ χρόνου μετρήσει καὶ ἐν τῇ τῶν σωτηρίων ἑορτῶν ταυτοχρόνῳ ἐπιτελέσει καταφαινομένης. Ἀληθὲς μὲν γὰρ ὅτι ἡ τοῦ ἐπιστημονικῶς τελειότερου ἡμερολογίου παραδοχὴ περιάζει εἰς ἀρχαίαν τὴν τε ἀποστολικὴν κανόνα, τὸν ἀπαγορευόντα τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Πάσχα «πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων τελεῖν» καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Ἁγίας Οἰκουμένης πρώτης Συνόδου κεκρατηκυῖαν συνήθειαν, ἵνα ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτὴ ἑορτάζεται τὴν Κυριακὴν τὴν μετὰ τὴν πρώτην πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἀλλὰ τῶν ἠθικῶν αἰτίων, ἀπ' ὧν ὁ τε ἀποστολικὸς κανὼν καὶ ἡ συνήθεια ἀπέρρευσαν, οὐκέτι ὑφισταμένων, πρὸδηλον ὡς οὐδὲν τὸ κωλύον ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐν ὁμοφωνίᾳ τῶν μελῶν αὐτῆς ἑτέρως, συμφώνως πρὸς τὰ ἀληθῆ τῆς ἐπιστήμης πορίσματα, τὰ περὶ ἡμερολογίου διατάσσασθαι».

κλησιῶν γράφει αὐταῖς ὑπὸ ἡμερομην. 12 Μαΐου 1904 τὰ ἑξῆς: «Περὶ δὲ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου τοιαύτην ἔχομεν γνώμην. Αἰδέσιμον εἶναι καὶ ἔμπεδον τὸ ἀπὸ αἰῶνων μὲν ἦδη καθωρισμένον, κεκυρωμένον δὲ τῇ διηνεκῇ τῆς Ἐκκλησίας πράξει Πασχάλιον, καθ' ὃ τὴν λαμπροφάνειαν τοῦ Κυρίου Ἀνάστασιν ἑορτάζειν δεδιδάγμεθα τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῇ

τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ ἡμερομ. 28 Φεβρ. 1903 «... Τὸ ζήτημα τῆς μετοβολῆς ἢ καὶ τῆς μερικῆς μόνον μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου οὐ μικρὸν ὄσαύτως ἀπὸ πολλοῦ ἦδη ταράττει τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ. Ἐντολῇ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου Αὐτοκράτορος ἡμῶν ἐπίτιδες χάριν τῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος τούτου συνέστη παρὰ τῇ Αὐτοκρατορικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιστημῶν ἰδιαίτερα Ἐπιτροπὴ ἐκ λογίων, ἐμπροσπούντων τοὺς διαφόρους σχετικοὺς πρὸς τὸ θέμα κλάδους τῆς γνώσεως. Ἀλλ' αἱ ἐργασίαι τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης πολυσύνθετοι λίαν καὶ πολυποίκιλοι οὔσαι, ἄχρι τοῦδε εἰσέτι οὐκ ἐπερατώθησαν, ἀδύνατον δὲ προσκεῖν ἐκ τῶν προτέρων τὸ τελικὸν ἐξαγόμενον αὐτῶν. Ἀνάγκη μόνον κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ἔχειν ὑπ' ὄψει ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχει πολλὰς ὄψεις, ἐπιτροπεύσας διάφορον διαλεύκανσιν καὶ ἀπόφασιν. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νέου ἐν μόνῃ τῇ πολιτικῇ χρονολογίᾳ ἄνευ μετοβολῆς τοῦ Πασχάλου καὶ ἄνευ μετακινήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑορτῶν, μετὰ μόνης δὲ τῆς μετονομασίας τῶν ἡμερομηνιῶν ἀμπαρῶνως πρὸς τὸ νέον ἡμερολόγιον (ἡ ἡμέρα δηλ. ἦτις π.χ. σημειοῦται νῦν ὡς 8 Ἰανουαρίου, μέλλει σημειοῦσθαι τότε 19, ἀλλὰ παραμένει ἑορτὴ τῶν Θεοφανείων), βεβαίως οὐ μέλλει θίξιν ἰδιαίτῶν τὰ ἐκκλησιαστικὰ συμφέροντα, καθόσον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει παραμένει ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἰσχύϊ τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον. (Μόνον ἡ ἑορτὴ τοῦ νέου ἔτους συμπεσῆται τότε οὐχὶ μετὰ τῆς ἑορτῆς τῆς Περιτομῆς τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ μετὰ τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου μάρτυρος Βοριφατίου τῇ 19 Δεκεμβρίου παλ. ἡμερολογίου, ὡς δὴ καὶ γίνεται τοῦτο, λ.χ. ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἰαπωνικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἀναγκάζεται ἵνα σημειοῖς τὰ ἐκείνης ἑορτῆς κατὰ τὸ νέον ἡμερολόγιον, ὅπερ τυγχάνει ἐν ἐνεργείᾳ ἐν Ἰαπωνίᾳ). Ἀλλ' εἰς ὅσον θίξωμεν τὸ ζήτημα τῆς καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἐγγυρότητας ταύτης τε καὶ ἐκείνης τῆς χρονολογίας, οἱ αὐθεντικώτεροι τῶν ἡμετέρων λογίων κλίνουσι μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Ἰουλιαν-

μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς ἡμερέας ἢ συμπιπτούσῃ ἢ μεθεπομένη ὡς οὐκ ἔξδον περὶ τοῦτο καινοτομησαί· τὰ δὲ παραφυλάσσοντας τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον καὶ τὸ ἑορτολόγιον ἡμῶν ἀμετακίνητον, ὑπερληθῆσαι μόνον 13 ἡμέρας, ὡ-

κοῦ ἡμερολογίου, συγχωροῦντες μόνον διορθώσεις τινὰς ἐν αὐτῷ, οὐδαμῶς δὲ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἡττον λογικοῦ κατὰ τὰ συμπερίστατα αὐτῶν γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου. Ἡ ἀθέτητικὴ αὕτη τῶν λογίων φωνὴ ποιεῖ καὶ ἡμῶς τοὺς τῆς Ἐκκλησίας φρουροὺς προσφύρεσθαι μετὰ μεγάλης ἐπιφυλάξεως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τινῶν ὡς μεταβληθῆ τὸ ἡμερολόγιον, ἐὰν συνυπονοῆται ἡ μεταβολὴ καὶ τοῦ πασχαλίου καὶ τῆς ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς χρονολογίας. Ἡ τοιαύτη γὰρ μεταβολή, ὡς διασαλεύουσα τὴν ἀνεκάνειν καὶ πολλάκις καθαρὰ ἀσθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τάξιν, συνεπάγεται ἂν ἀναμφιβόλως διασαλεύσεις τινὰς καὶ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ βίῳ, ἐν ᾧ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει τοιαῦται διασαλεύσεις οὐδεμίαν ἑαυτοῖς εὐρίσκουσιν ἐπαρκῆ δικαιολογίαν οὔτε ἐν τῇ ἀποκλειστικῇ ὀρθότητι τῆς προτεινομένης μεταρρυθμίσεως οὔτε ἐν ὡρμασάσῃ τινὶ ἐκκλησιαστικῇ ἀνάγκῃ. Διὸ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἡμεῖς ὑπεστηρίξαμεν ἂν τὴν τήρησιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου, συγχωροῦντες ἐν ἑσχάτῃ ἀνάγκῃ τυπικὰς μόνον μεταβολὰς, οἷας ἀνωτέρω διεσαφηνίσσαμεν, ἐν σχέσει πρὸς τὸ νέον ἔτος καὶ τὴν μετονομασίαν τῶν ἡμερομηνιῶν».

Τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἡμερ. 14 Ἰουλίου 1903 «...Ὁὐκ ἦττονος προσοχῆς ἠξίωσεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ τὸ ζήτημα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἀπ' αἰῶνων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ὀρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ κρατούσης ἡμερολογίου, οὗ ἡ ἐκίλυσις φαίνεται μὲν ὁμαλωτέρα, πάντως ὅμως αὕτη ἐξαρτάται ἐκ περιστάσεων καὶ συνθηκῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν. Καὶ ποῖον μὲν ἐκ τῶν δύο ἡμερολογίων εἶναι ἀκριβέστερον, τὸ ἡμέτερον Ἰουλιακόν, ἢ τὸ ἐν τῇ Δύσει κρατοῦν Γρηγοριακόν, ἢ ἐὰν καὶ τοῦτο χρήζη τροποποιήσεως καὶ ἀκριβεστέρον καθορισμοῦ, τοῦτο εἶναι ζήτημα κυρίως ἀστρονομικόν· θρησκευτικῆς δὲ καὶ θεολογικῆς σπουδαιότητος μετέχει τοσοῦτο μόνον, καθ' ὅσον μετ' αὐτοῦ συνδέεται τὸ ἑορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας.

Διὰ τοῦτο ἂν ἅπασαι αἱ κατὰ τῶν ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς

στε συμπιπτειν τὰς μηνολογίας ἡμῶν τε καὶ τῶν τῷ ἑτέρῳ ἡμερολογίῳ κατακολουθοῦντων, ἀνόνητον καὶ ἀσκοπον εἶναι, τῆς μὲν παραλείψεως τοσοῦτων ἡμερῶν ὑπ' οὐδενὸς ἐπιβαλλομένης λόγου, οὔτε ἐκκλησιαστικοῦ, οὔτε ἐπιστημονικοῦ, τῆς δ' ἐντεῦθεν συμπιπτώσεως τῶν μηνολογιῶν ἐσομένης προσκαίρου, μέχρι δηλοῦν τοῦ 2100 ἔτους, ὅτε καὶ αὐθις ἀρξεται ἡ διαφορὰ μιᾶς ἡμέρας. Ἀλλὰ καὶ τὸ μεταρρυθμίσαι τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον, ὡς δῆθεν ἐπιστημονικῶς ἀνακριβὲς καὶ τὸ μέσον πολιτικὸν ἔτος καταστῆσαι οὕτω συμφωνότερον τῷ τροπικῷ, πρόωρον τὸ γε νῦν καὶ ὄλως περιττὸν

Ἀνατολῆς πεισιφῶσιν, ὅτι αἱ περιστάσεις τῶν ἐθνῶν τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν εἰσὶ κατάλληλοι πρὸς μεταρρυθμίσειν τοῦ ἡμερολογίου ἕνευ διαταρξέως τῶν θρησκευτικῶν συνειδήσεων τῶν ἀπλουστέρων, τῶν μὴ δυναμένων διακρίνειν τὰ δόγματα καὶ τὰ λειτουργικὰ ζητήματα ἀπὸ τῶν ἀστρονομικῶν ζητημάτων, δύναται αὐταὶ ἐν συνεννοήσει μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τῆς πολιτείας ἐκάστης αὐτῶν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μεταρρυθμίσειν τοῦ νῦν ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰς προόδους καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης».

Τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας ὑπὸ ἡμερομην. 6 Ἰουνίου 1903: «...Ἐτερον ζήτημα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης ζητεῖ τὴν γνώμην ἡμῶν, εἶναι τὸ τοῦ ἡμερολογίου.

Χωρὶς ν' ἀναφερθῶμεν εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐπιστημονῶν, οἵτινες ἐμελέτησαν τὸ ζήτημα τῆς καταμετρήσεως τοῦ χρόνου, ἐξ ὧν τινὰ εἰσὶν εἰδησιακὰ πρὸς τὸ ἡμέτερον ἡμερολογιακὸν σύστημα, ἄλλα δὲ πρὸς τὸ ἕτερον σύστημα, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἁγίας αὐτοκεφάλου Ὀρθοδόξου Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας φρονεῖ καὶ ἐξαιτεῖται ἵνα μὲν ὡμεν εἰς ἅπερ εὐρισκόμεθα σήμερον· ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ θίξωμεν τὰς κανονικὰς διατάξεις, ἐὰν ἠθέλωμεν σκερθεῖν περὶ μεταβολῆς τινος ἢ μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου, μεθ' οὗ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ζῆ ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου, ἢ καὶ νὰ μὴ αἰσθανθῆ στενοχωρίαν. Ἐκτὸς τούτου οὔτε διὰ τοῦ δακτύλου δὲν ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ θίξω-

ήγούμεθα· ἡμεῖς τε γὰρ οὐδαμῶς ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ὑποχρεούμεθα μεταλλάττειν ἡμερολόγιον, καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὡς γε παρ' εἰδικῶν ἀνδρῶν βεβαιούται, οὕτω ὀριστικῶς ἀπερήνατο περὶ τῆς ἀκριβείας, μεθ' ἧς τὸ τροπικὸν ἔτος λογίζεται».

μεν τὰς ἀπηρεχαιωμένας ἀποφάσεις, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν δόξαν.

Ὁ Θεός, ὁ Μέγας Κύριος τῶν αἰώνων καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτῆς θέλει ὀρίσει τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ τί αὐτὸς θεωρεῖ εὐλογον ἵνα γένηται.

Μέχρι τοῦδε ἐν ταῦτοις δὲν ὁμίλησεν ἡ ἀπαξ δι' ἐκεῖνων, οἵτινες παρεδέξαντο τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχαιότητι· ἐὰν δὲ πάλιν ἄλλως θελήσῃ, ἐξ ἀπαντος θέλει μᾶς φωτίσει διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει γινώσκωμεν τί νὰ θελήσωμεν καὶ τί νὰ πράξωμεν.»

Τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σεργείας ὑπὸ ἡμερομ. 6 Ἰουνίου 1903 «Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου ἔχομεν νὰ δηλώσωμεν τάδε: Οὔτε τὸ Γρηγοριανὸν, οὔτε τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον εἰσὶν ἀκριβῆ ἐν τῇ ὑπολογίσει τοῦ χρόνου. Τὰ ἐπιζήμια ἐπακόλουθα τῆς ἀνακριβείας ταύτης εἰσὶν ὀφθαλμοφανῆ, ὥστε αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν προφανῆς τυγχάνει ἡ ἀνάγκη ὅπως ἡ τοῦ ἡμερολογίου ἀνακριβεία αὐτῇ ἐν τῇ ὑπολογίσει τοῦ χρόνου γίνῃ ἐκποδῶν, καθιερωθῇ δὲ ὀρθὸς ὑπολογισμὸς, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ κανονικοῦ μέρους τοῦ ἡμερολογίου. Ἐξετάσαμεν τὰς γνώμας εἰδικῶν ἀνδρῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐσχηματίσαμεν τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ γνώμη τοῦ κ. Μαξίμου Τέρπκοβιτς εἶναι ἡ πλέον πειστικὴ ὡς πρὸς τὴν ὑπολογίσειν τοῦ χρόνου καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν καὶ κανονικὸν μέρος τοῦ χριστιανικοῦ ἡμερολογίου.

Θεωροῦμεν εὐκαιρον νὰ δηλώσωμεν ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἡμερολογίου, ὅπερ ἀνάγεται εἰς τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἔτους, προσήκει ν' ἀφαιρῆ καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τοὺς εἰδικούς διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐν μόνον, τὸ ὁποῖον ὑπόκειται εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ ἐκτίμησιν ἡμῶν, εἶναι τὸ θρησκευτικὸν καὶ κανονικὸν μέρος τοῦ ἡμερολογιακοῦ χρόνου».

Μείζονα τῶν ἀνωτέρω σημασίαν διὰ τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου ἐνέχουσιν αἱ πρὸ τριετίας γεγόμεναι σχετικαὶ ἐνέργειαι ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐνταῦθα. Οὕτως ἡ μὲν Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος μελετήσασα ἐπισταμένως τὰ τοῦ ἡμερολογίου, κατόπιν προτάσεως τῆς οἰκείας Κυβερνήσεως, καὶ ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὴν σχετικὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπὶ τούτῳ συστάσεως Ἐπιτρο-

καὶ κατωτέρω λέγει ὡσαύτως: «Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὴν διόρθωσιν τοῦ ἡμερολογίου, καλὸν θὰ ἦτο νὰ ληφθῇ ἡ γνώμη εἰδικῶν προσώπων, ἐνόσω πρόκειται περὶ θεοπλίσεως κανόνων διὰ τὴν ὑπολογίσειν τοῦ χρόνου, οὔτως ὥστε τὸ Πάσχα καὶ ἄλλαι αἱ ἑορταί, αἵτινες εὐρίσκονται συνδεδεμέναι μετ' αὐτῶν, νὰ ρυθμισθῶσι κατὰ τρόπον καθ' ὀλοκληρίαν ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας».

Τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Μαυροβουνίου ὑπὸ ἡμερομ. 28 Ἀπριλίου 1903. «... Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεταβολὴν ἢ τὴν ἐν μέρει διόρθωσιν τοῦ ἡμερολογίου, περὶ τούτου ἐν πάσαις ταῖς Ὁρθοδόξοις χώραις ἤδη πρὸ πολλοῦ ἤρξατο νὰ γίνηται λόγος. Μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Μητροπολίτης Βελιγραδίου Μιχαὴλ ἐποιήσατο περὶ τούτου πρότασιν τῇ μακαρίας μνήμῃ Παναγιωτάτῳ Πατριάρχῳ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ τῷ Δ'. Τὴν πρότασιν ταύτην, ἐὰν δὲν ἀπατώμαι ἡ Ἁ. Παναγιότης παρέπεμψεν εἰς ἐγνωσμένης ἀθιφέντίας πρόσωπα, ὅπως ἐξετάσωσι τὸ πρᾶγμα καὶ ὑποβάλλωσι τὴν γνώμην αὐτῶν. Πρὸς τοῦτοις ἤλθεν εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν, ὅτι καὶ ἐν Ρωσσίᾳ ἐπίσης συνέστη εἰδικὴ ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴ εἰς ἣν ἐδόθη ἐντολὴ ἵνα διαλευκάνῃ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως. Ὅσον δὲ μοι εἶναι μέχρι τοῦδε γνωστὸν καὶ ἐὰν δὲν ἀπατώμαι, οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη Ἐπιτροπὴ ἐφθασεν εἰς ὀριστικὸν τι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου συμπέρασμα. Ἄλλως τε πρόδηλον ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ φθάσῃ εἰς τοιοῦτον συμπέρασμα, διότι τὸ ζήτημα εἶναι λίαν σοβαροῦ χαρακτήρος.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀνάγκη ἵνα ὄσιν μᾶλλον ἐπιφυλακτικοὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦτο. Διότι ὡς γνωστὸν, ἡ μεταβολὴ τοῦ ἡμερολογίου ἐξυπονῶσι τὴν μεταλλαγὴν τοῦ Πασχαλίου

πῆς(19), ἀπεφάνητο ὑπὸ ἡμερομην. 20 Μαΐου 1919 ὅτι «ἡ μεταβολὴ τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου μὴ προσκρούουσα

τ. ἔ. παντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἐνιαυσίου περιόδου καὶ τῶν κινητῶν ἑορτῶν. Γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ἐγένοντο καὶ τινες μικρότεροι μεταβολαί, αἵτινες ὅτε ἐφηρμόσθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προὐκάλεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυσσεβείαν μεταξὺ τῶν πιστῶν. Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σφειλοῦσι νὰ ἔχωσι κατὰ νοῦν πάντα τὰ δυνατὰ ἀποτελέσματα, αἵτινα ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ ἡμερολογίου ἡδύναντο νὰ συμβῶσι. Διὰ τοῦτο φοβούμενοι μὴ ὑποπέσωμεν εἰς κίνδυνόν τινα, ὁποῖους γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας, εἰμὶ ταύτης τῆς ταπεινῆς γνώμης, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τηρῶμεν τὴν πράξιν τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου».

(19) Ἡ ἔκθεσις τῆς προκειμένης Ἐπιτροπῆς ἔχει ὡδε: Ἐν «Ἀθήναις σήμερον τῇ 6ῃ Μαΐου 1919 ἡμέραν Τετάρτην καὶ ὥραν 5. μ. μ. συνήλθεν ἡ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διορισθεῖσα Ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Σεβασμ. Ἐπισκόπου Δημητριάδος κ. Γερμανοῦ ὡς Προέδρου, τοῦ Σεβασμ. Ναυπακτίας καὶ Εὔρυτιανίας κ. Ἀμβροσίου, τοῦ Πανοσιολ. Ἀρχιμ. κ. Χρ. Παπαδοπούλου, τοῦ κ. Ἐπαμ. Ζολώτα καὶ τοῦ κ. Δ. Αἰγινήτου καθηγητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ὡς μελῶν, πρὸς μελέτην καὶ γνωμοδότησιν ἐπὶ τε τοῦ δυνατοῦ τῆς μεταβολῆς τοῦ παρ' ἡμῶν ἐν ἰσχύϊ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, τοῦ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προτιμητέου καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐν τῇ συνήθει τῶν Συνεδριῶν τῆς Ἱ. Συνόδου αἰθούσῃ εἰς δευτέραν συνεδρίαν πρὸς συνέλειαν τῶν σκέψεων αὐτῆς, καθ' ἣν ἀλληλοδιαδόχως τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἐξέθεσαν τὰς ἑαυτῶν γνώμης. Μετὰ τὴν λήξιν τῶν συζητήσεων ὑπεβλήθησαν δύο προτάσεις, ἃν ἡ μὲν πρώτη ὑποβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Ζολώτα καὶ ἔχουσα ὡς ἀκολουθῶς «Δι' ὅσον εἶπον μέχρι τοῦδε ἔννοῶ, ὅτι πρέπει ν' ἀναβληθῇ πᾶσα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν περὶ μεταβολῆς τοῦ ἡμερολογίου σκέψις, μέχρις ὅτου καθορισθῇ ὁ πολιτικὸς καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἡμῶν ὁρίζων, ὃ ἐλπίζομεν νὰ συμβῇ προσεχῶς καὶ τότε ἡ Ἐκκλησία ἀρμοδίως ἐνεργοῦσα διὰ τῆς συννενοήσεως μετὰ

εἰς δογματικούς καὶ κανονικούς λόγους δύναται νὰ γίνῃ μετὰ συνεννόησιν μετὰ πασῶν τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἰδίως μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃ θὰ ἦτο ἀνάγκη ν' ἀνατεθῇ ἡ πρωτοβουλία πάσης σχετικῆς ἐνεργείας, ὑπὸ τὸ ὄρον οὐχί τῆς προσχωρήσεως εἰς τὸ Γρηγοριακὸν Ἡμερολόγιον, ἀλλὰ τῆς συντάξεως νέου ἡμερολογίου ἐπιστημονικῶς μὲν ἀκριβεστέρου, ἐστερημένου δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων τῶν δύο ἐν ἰσχύϊ ἡμερολογίων, τοῦ τε Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ Γρηγοριακοῦ» μετὰ τῆς προσθήκης ὅτι «ἐὰν ἡ Πολιτεία μὴ ἐλπί-

τῶν ἄλλων Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν δυνηθῇ προσηκόντως ν' ἀποφασίσῃ, καὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ἐπιβάλλῃ εἰς ὅλον τὸ ἴππανταχοῦ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα», ἡ πρότασις αὕτη κατεψηφίσθη ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας ἦτοι ὑπὸ τοῦ Σεβασμ. Ἐπισκόπου Ναυπακτίας καὶ Εὔρυτιανίας κ. Ἀμβροσίου καὶ τῶν καθηγητῶν κ. κ. Πανοσ. Ἀρχιμ. Χρ. Παπαδοπούλου καὶ Δημ. Αἰγινήτου, ὑπεψηφισθεῖσα ὑπὸ τοῦ ὑποβαλόντος ταύτην κ. Ἐμμ. Ζολώτα καὶ τοῦ Σεβ. Ἐπισκόπου Δημητριάδος κ. Γερμανοῦ. Ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ κ. Δημ. Αἰγινήτου καὶ ἔχουσα οὕτως: «Ἡ Ἐπιτροπὴ φρονεῖ, ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου, μὴ προσκρούουσα εἰς δογματικούς καὶ κανονικούς λόγους δύναται νὰ γίνῃ μετὰ συνεννόησιν μετὰ πασῶν τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἰδίως μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃ καὶ θὰ ἦτο ἀνάγκη ν' ἀνατεθῇ ἡ πρωτοβουλία πάσης ἐνεργείας, ὑπὸ τὸν ὄρον οὐχί τῆς προσχωρήσεως εἰς τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον, ἀλλὰ τῆς συντάξεως νέου ἡμερολογίου ἐπιστημονικῶς μὲν ἀκριβεστέρου, ἐστερημένου δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων τῶν δύο ἐν ἰσχύϊ ἡμερολογίων, τοῦ τε Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ Γρηγοριακοῦ» ἐγένετο δεκτὴ ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἐπιτροπῆς, πλὴν τοῦ κ. Ζολώτα, ἐμμένοντος εἰς τὴν ἀρχικῶς διατυπωθεῖσαν γνώμην του. Μεθ' ὃ ἡ συνεδρία ἐλύθη, ἀνατεθέντος εἰς τὸν Σεβ. Ἐπίσκοπον Δημητριάδος νὰ ὑποβάλλῃ τὰ σχετικὰ εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον».

ζουσα ταχεία αποπεράτωσιν τοῦ νέου ἐπιστημονικοῦ ἡμερολογίου, αἰσθανομένη δὲ αὐξανούσας τὰς δυσχερείας τὰς σχετικὰς, ἐφ' ὅσον καὶ τὰ ὅμοια κράτη ἐδέχθησαν τὸ Γρηγοριακὸν, νομίζει ὅτι δὲν δύναται νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ σήμερον ὑφιστάμενον ἡμερολογιακὸν καθεστὸς, εἶναι ἐλευθέρως νὰ δεχθῆ τὸ Γρηγοριακὸν ὡς εὐρωπαϊκὸν Ἡμερολόγιον, τῆς Ἐκκλησίας κρατούσης μέχρι τοῦ νέου ἐπιστημονικοῦ ἡμερολογίου, τὸ Ἰουλιακὸν τοιοῦτον»(20). Ἡ δὲ Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχίου λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν πρώτως τοῦ συντάκτου τοῦ παρόντος ποιήματος περὶ ἀναθεωρήσεως καὶ μελέτης τοῦ ζητήματος τοῦ Ἡμερολογίου, ἐπιβαλλομένης ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ πολέμου προκυμασῶν νέων ἐκκλησιαστικῶν, πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, γενομένην κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 10ης Ἰανουαρίου 1919, ἀπεφάσισε τὴν παραπομπὴν τοῦ προκειμένου ζητήματος εἰς ἐπὶ τούτῳ ἐπταμελῆ Ἐπιτροπὴν, ἥτις μελετήσασα αὐτὸ ἐπισταμένως, ὑπέβαλεν ὑπὸ ἡμερομην. 1 Δεκεμβρίου 1920 τὴν σχε-

(20) Τὴν γνώμην ταύτην τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀπεδέχθη ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐντεῦθεν καὶ ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ. Δ. Δίγκας γράφει πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὑπὸ ἡμερ. 19 Ἰουλίου 1919: καὶ τὴν μὲν γνώμην ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν μόνον πολιτικῶς νὰ μεταβληθῆ τὸ ἐν λόγῳ ἡμερολόγιον, εἰδικότερον πολλὰ τὰ ἄτοπα περιέχουσαν καὶ ἀποκρουστικὴν, φρονοῦντες ὅτι τὸ Οἰκουμ. Πάτριον θὰ ἠδύνατο δ' ἀνταλλαγῆς τῶν ἀπαιτουμένων γραμμάτων νὰ ἐπιτιγῆ διορθώσεως συνεννόησιν ὡς πρὸς τὴν καθιέρωσιν τοῦ Γρηγοριακοῦ Ἡμερολογίου καὶ ἐκκλησιαστικῶς, τοῦλάχιστον μέχρι τῆς καθιερώσεως τοῦ ἀκριβεστεροῦ Ἡμερολογίου, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν, ὡς εὐαρεστηθῆτε καὶ προσβλήτε εἰς τοιαύτας καταλλήλους ἐπιχειρήσεις πρὸς ταχὺν τῶν ἄνω ζητήματος διακανονισμόν».

τικὴν αὐτῆς ἐκθεσιν(21), ἐν ἣ ὁμοφώνως ἀποφαίνεται ὅτι ἐπιβάλλεται ἀπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ ἀπὸ πρα-

(21) Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἀπετελεῖτο ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Βιζύης κ. Ἀνθίμου ὡς προέδρου, τῶν Μητροπολιτῶν πρ. Καισαρείας κ. Ἀμβροσίου καὶ Σελευκείας κ. Γερμανοῦ, Διευθυντοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Ἀκαδημίας, (νῦν Μητροπολίτου Θυατείρων καὶ Ἐξάρχου Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Ἑυρώπης) καὶ τῶν καθηγητῶν κ.κ. Β. Ἀντωνιάδου, Γ. Λιανοπούλου, Ἀθ. Ἰωάννου καὶ Σ. Σταματιάδη, ἡ δ' ἐκθεσις αὐτῆς ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἀποφάσει τῆς Ἁγίας καὶ Ἱ. Συνόδου ἀνετέθη ἡμῖν κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1919, ὅπως μελετήσωμεν τὴν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις γενομένην ἤδη πρὸ καιροῦ ἐργασίαν περὶ μεταβολῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου καὶ ὑποβάλλωμεν ἔπειτα αὐτῇ τὸ πόρισμα καὶ τὰς σκέψεις ἡμῶν διὰ τὰ περαιτέρω. Ἐπιληφθέντες τοῦ ὡς ἄνω ἔργου καὶ ἐν ἐπανειλημμέναις συνεδριάσει συζητήσαντες ἐπὶ τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἡμερολογιακοῦ ζητήματος, λαβόντες δὲ ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν εἰσήγησιν τῆς ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἑλλάδος συσταθείσης ἐδικῆς ἐπιτροπῆς, τὰ ἐπομνήματα μελῶν τινῶν αὐτῆς καὶ ἰδιαιτέρως τὸ ὑπόμνημα τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν κ. Α. Αἰγινήτου, τὴν ἐπίσημον σχετικὴν ἀπόφασιν τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν δι' ἐγγράφου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καθοριζομένην ἀντίληψιν τῆς σεβ. Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀπεκρυσταλλώσαμεν τὰς ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος σκέψεις ἡμῶν, τὰς ὁποίας διατυποῦντες ἐν τοῖς κατωτέρω συνοδεύομεν καὶ δι' ἰδιαιτέρων σχετικῶν ὑπομνημάτων ἢ σημειωμάτων ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὁμοφώνως ἡ ἡμετέρα Ἐπιτροπὴ ἀπεφάνητο ὅτι ἀμφότερα τὰ ἐν χρήσει ἀνὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἡμερολόγια, τὸ τε Ἰουλιακὸν καὶ τὸ Γρηγοριακὸν, δὲ νὰ παρουσιάζουσι τὴν ἀπαιτούμενην ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ τελειότητα μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι τὸ μὲν Γρηγοριακὸν εἶναι ἀκριβεστερον τοῦ Ἰουλιακοῦ, τοῦτο δὲ πάλιν ἀπλούστερον ἐκείνου. Ἐνεκα τούτου ἡ Ἐπιτροπὴ φρονεῖ ὅτι ἐπιβάλλεται ἀπὸ γε καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, ὡς γινῆ μία ἡμερολογιακὴ μεταβολή, ἡ ὁποία ὡς μὴ προσκρούουσα εἰς δόγματα καὶ κανόνας, δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ δι' ἐφρευρέσεως καὶ ἀποδοχῆς τρίτου

κτικῆς ἀπόψεως, ὅπως γένη μία ὀριστικὴ ἡμερολογιακὴ μεταβολή· μέχρις ὅμως ἐπιτεύξεως ταύτης, ἐν μὲν τῶν μελ-

τινὸς ἡμερολογίου, ἀποφύγοντος τὰς ἀτελείας καὶ ἀνακριβείας τῶν δύο πρώτων καὶ συγκεντρωθῆναι τὰ ἀπαιτούμενα ἐπιστημονικὰ πλεονεκτήματα. Ἡ ἐξεύρεσις, ἐννοεῖται, καὶ ἀποδοχὴ τοιοῦτου ἡμερολογίου προϋποθέτει συνεννόησιν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ μετὰ τῆς Ἀρμενικῆς (Β. Ἀντωνιάδης), ἣ συντόνον καὶ σοβαρὰν μελέτην ὑπερβαίνουσαν τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ ἀνήκουσαν εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν διαφόρων κυβερνήσεων ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἑκαστοῦ Ἀκαδημιῶν (Μ]της Σελευκείας) ἢ ἐξαρτωμένην ἐξ ἀποφάσεως παγκοσμίου συνεδρίου (Α. Ἰωάννου καὶ Σ. Σταματιᾶδης) καὶ δὴ παγκριστιανικοῦ τοιοῦτου, τῆς συγκλήσεως τοῦ ὁποίου τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ἀναλάβῃ ἢ Μ. Ἐκκλησία καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ ν' ἀντιπροσωπεύονται προσηκόντως πᾶσαι αἱ Χ] καὶ κυβερνήσεις καὶ ἐκκλησίαι (Μ]της Βιζύης). Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μ]του πρ. Καισαρείας πᾶσα ἐξεύρεσις τελειότερου ἡμερολογίου παρήλκει, μόνον δὲ ἀποδοχὴ τοῦ τελειότερου ἐκ τῶν εὐρεθέντων τοιοῦτων δύναται νὰ γίνῃ, ἐὰν κρίνηται ἀναγκαῖα ἢ ἀντικατάστασις τοῦ ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἡμερολογίου· κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Λιανοπούλου, ἡ κατασκευὴ ἡμερολογίου κατέχοντος τὴν ἀπόλυτον ἀκρίβειαν τυγχάνει ἀδύνατος, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ μέσον μήκος τοῦ τροπικοῦ ἔτους δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθορισμένον, ἀπ' ἑτέρου δὲ δὲν εἶναι καὶ ἀπαραίτητος ἡ ἀπόλυτος ἀκρίβεια, διότι τοῦ μέσου μήκους τοῦ πολιτικοῦ ἔτους ἀποτελοῦντος μονάδα χρόνου, ἢ ἐπὶ τὸ μείζον ἢ ἐπὶ τὸ ἔλαττον διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μέσου μήκους τοῦ τροπικοῦ ἔτους, οὐδεμίαν ἐπίδρασιν δύναται νὰ ἀσκήσῃ ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς μετρήσεως τοῦ χρόνου· ἐὰν δὲ πάλιν ὑπάρχῃ ἀνάγκη τελειότερου ἡμερολογίου, δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν τὸ τοῦ Maedler ὡς κείμενον ἐν αὐτῇ σχεδὸν τῇ ἀπολύτῳ ἀκριβείᾳ. Μέχρις ὅμως ἐξευρέσεως καὶ ἀποδοχῆς ἄλλου ἐπιστημονικῶς τελειότερου καὶ ἀκριβεστερου ἡμερολογίου ἢ Ἐπιτροπῆ—ἐξαιρουμένου μόνον τοῦ Μ]του πρ. Καισαρείας—εἰσηγείται τὴν σκέψιν ὅτι ἐπιβάλλεται **μέλα προσωρινὴ ἡμερολογιακὴ μεταβολή**, γενησομένη εἴτε διὰ διαρρυθμίσεως ἐπιστημονικῆς

λῶν αὐτῆς φρονεῖ ὅτι δεόν νὰ ἐμμένωμεν ἐν τῷ Ἰουλιακῷ ἡμερολογίῳ, τρεῖς ἀποφαίνονται ὑπὲρ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου τούτου ἐπὶ τῇ βάσει καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀ-

τοῦ ἤδη παρ' ἡμῖν ὑπάρχοντος Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου εἴτε δι' ἀμέσου ἀντικαταστάσεως τοῦ τελευταίου τούτου διὰ τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου.— Ὑπὲρ τῆς τελευταίας ταύτης ἀπόψεως κηρύσσονται οἱ καθηγηταὶ Ἀ. Ἰωάννου καὶ Σ. Σταματιᾶδης προτείνοντες τὴν ἀμέσον εἰσαγωγὴν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου— ὡς ὀρθοτέρου καὶ ἀκριβεστερου τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ ὡς παγκοσμίως ἀποδεκτοῦ γενομένου—εἰς τε τὸν πολιτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν ἡμῶν βίον, ἀφοῦ μάλιστα κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἀ. Ἰωάννου, ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα κατὰ τὸ Γρηγοριακὸν εἶναι συμφωνότερος πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καθορισθέντα κανόνα. Ἀποδοχὴν τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου προτείνει καὶ ὁ Μ]της Σελευκείας φρονῶν ὅτι ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς οὐδένα κανονικὸν λόγον προσκορῶνται, ἀποτελεῖ δὲ μάλιστα τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ποθητὴν κοινωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὴν ἀποδοχὴν ὅμως καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου δὲν ζητεῖ ὁ Μ]της Σελευκείας ἀπαραιτήτως καὶ ὡς πρὸς τὸν ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα, καίτοι παραδέχεται ὅτι ἡ σχετικὴ περὶ αὐτοῦ διάταξις τῆς Α'. Οἰκουμ. Συνόδου δύναται νὰ συμβιβασθῇ καὶ πρὸς τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον, ὃν θὰ ὑποδείξωσιν οἱ εἰδικοί. Φόβος σκανδαλισμοῦ τῶν Ὁρθοδόξων ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου δὲν ὑφίσταται πλέον κατ' αὐτόν. Πρὸς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν διαφωνεῖ ὁ Μ]της πρ. Καισαρείας· φρονῶν δ' ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν ἑλληνορθοδόξων χριστιανῶν θέλει θορυβηθῆναι καὶ σκανδαλισθῆναι ἐκ τῆς γενησομένης τυχὸν ἀμέσου ἀντικαταστάσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ διὰ τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου καὶ ὅτι τοῦ θορύβου τούτου καὶ σκανδαλισμοῦ ἐπωφελοῦμενοι οἱ καθολικοὶ ἱεραπόστολοι θέλουσι κατανέγκαι βαρὺ πλῆγμα κατὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον στενώτατα συνδέεται πρὸς τὸ ἑορτολόγιον τὸ ἐκφράζον **ζωηρῶς** τὸν θερησκευτικὸν βίον τῶν χριστιανῶν, κηρύσσεται

κριβές ήλιακόν έτος πρὸς επίτευξιν τῆς ταυτότητος τῆς μηνολογίας ἡμῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς πεπολιτισμένους λαοὺς, ἐπιβαλλομένης διὰ λόγους πολιτικοὺς καὶ τὰς διεθνεῖς σχέσεις

ὑπὲρ τῆς ἀπαρεκκλίτου τηρήσεως τοῦ νῦν ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου μέχρις οὗ γίνεαι ἀποδεκτὸν τὸ ἀκριβέστερον ἐκ τῶν ἐξευρεθέντων τοιαύτων. Ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς διαρρυθμίσεως τοῦ ἡμετέρου ἡμερολογίου κηρύσσονται ὁ Μ. Πητρὸς Βιζύης καὶ οἱ καθηγηταὶ Β. Ἀντωνιάδης καὶ Γ. Λιαννόπουλος. Ὁ κ. Γ. Λιαννόπουλος φρονεῖ ὅτι ἐκ τῶν ἐν χρήσει τριῶν Ἰλιακῶν ἡμερολογίων, τοῦ Ἰουλιακοῦ διπλαδῆ, τοῦ Περσικοῦ καὶ τοῦ Γρηγοριακοῦ, τὸ ἔχον τὰς πλείστας ἀρετὰς εἶναι τὸ Ἰουλιακόν. Διότι α) ἔχει περιόδον βραχυτέραν ὄχι μόνον τῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ Περσικοῦ ἡμερολογίου β) ἔχει πολιτικὸν ἔτος περιλαμβάνον ἡμέρας μόνον καὶ ὥρας ἄνευ προθήκης πρώτων καὶ δευτέρων λεπτῶν γ) ἔχει παρεμβολὴν τῆς προσθέτου ἡμέρας, γενομένην κατὰ κανόνα γενικόν, ἄνευ οὐδεμῶς ἐξαιρέσεως δ) εἶναι τὸ μόνον ἡμερολόγιον τοῦ ὁποῖου ὁ αἰὼν καὶ ἡ χιλιετηρίδις ἀποτελοῦνται ἐξ ἀκεραίου ἀριθμοῦ ἡμερῶν ἕνεκα δὲ τῆς ἀρετῆς ταύτης χρησιμοποιοῦσιν αὐτὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ πρὸς τὴν μέτρησιν χρόνου κατ' ἔτη (Connalssanse de temps 1916 σελ. IX) καὶ πρὸς μέτρησιν τοῦ χρόνου κατ' αἰῶνας (αὐτόθι σελ. XII).

Προστίθησι δὲ ὁ κ. Γ. Λιαννόπουλος ὅτι ἂν θεσπισθῇ ὕπως ἕκαστος τῶν μηνῶν τοῦ θερινοῦ ἡξαμήνου ἀποτελεῖται ἐκ 31 ἡμερῶν καὶ ἕκαστος τῶν τοῦ χειμερινοῦ ἐκ 30, πλην τοῦ Φεβρουαρίου, ὅστις πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ 29 ἡμέρας, ὅταν τὸ ἔτος εἶναι κοινόν καὶ 30 ὅταν τὸ ἔτος εἶναι ἐμβόλιμον, ἢ θαυμαστικότη ἀπλότης καὶ εὐχρηστία τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου θὰ ἀξιοθῶσι σημαντικῶς, τὸ δὲ συνήθως λεγόμενον ὅτι ἐὰν ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἐξακολουθήσῃ μεταχειριζομένη τὸ Ἰουλιακόν ἡμερολόγιον, θὰ ἐορτάσῃ εἰς ἀπομακρυσμένον μέλλον, τὸ Ἅγ. Πάσχα, καθ' ἣν ἡμέραν ἐορτάζει τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν σπουδαῖον κατὰ τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου ἐπιχείρημα, τὸ μὲν διότι τοῦτο θὰ συμβῇ μετὰ πάροδον 100 περίπου αἰώνων, τὸ δὲ διότι τοιαῦτα τιμὰ γίνονται καὶ νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐορτάζει οὐχὶ σπανίως τὸν Εὐαγγελιστὸν συγχρόνως πρὸς τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὸ Πάθος τοῦ Σωτῆρος. Ἢ δὲ μετέβηται τῶν

καὶ τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας καὶ τρία ἀποφαίνονται ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ παραδοχῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου.

Ὁρῶν τοῦ ἔτους ἀπὸ μιᾶς μηνολογίας εἰς ἄλλην, ἐξακολουθεῖ ὁ καθηγητὴς Γ. Λιαννόπουλος, δὲν πρέπει νὰ καταλογίζηται ὡς μέγα τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου ἐλάττωμα, τὸ μὲν διότι τοιαύτη τις τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους κινήσις γίνεται μετὰ ἐλάσσονος ταχύτητος καὶ εἰς τὰ ἄλλα δύο ἡμερολόγια, τὸ δὲ διότι, τῆς μεταβάσεως τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους ἀπὸ μιᾶς μηνολογίας εἰς τὴν ἀμέσως προηγουμένην γινομένης ἐν χρόνῳ μακροτέρῳ τοῦ ἀνθρώπινου βίου, πάντως ἔχομεν τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, καθ' ὅσον τὸν βίον ἡμῶν παρὶ τὰς αὐτὰς μηνολογίας. Ἐὰν δὲ ἐτίθετο αὐτῷ τὸ ἐρώτημα πότερον τῶν δύο ἄλλων ἡλιακῶν ἡμερολογίων πρέπει νὰ προκρίνη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἀποφασίσῃ νὰ μεταβάλλῃ ἡμερολόγιον, θ' ἀπήντα ἀδιστακτικῶς ὅτι πρέπει νὰ προκρίνη τὸ Περσικόν, διότι α) ἔχει περιόδον βραχυτέραν τῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ β) τίθησι τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτικοῦ ἔτους τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν γίνεται ἡ κατὰ φύσιν ἀρχὴ τοῦ Γροσικοῦ, γ) ἔχει Πολιτικὸν ἔτος πλησιάζον τῷ τροπικῷ μᾶλλον ἢ τῷ τοῦ Γρηγοριακοῦ καὶ δ) ἐν ᾧ τὸ ἐκ τῆς χρήσεως πολιτικῶν ἔτων προκύπτον λάθος ἀνέρχεται ἐν τῷ Γρηγοριακῷ ἡμερολόγιῳ μέχρι μιᾶς ἡμέρας καὶ θ ὡρῶν, ἐν τῷ Περσικῷ ἀνέρχεται μέχρι 18 μόνον ὡρῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ἐπιλέγει ὁ κ. Γ. Λιαννόπουλος, ἂν ποτε ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μεταβάλλῃ ἡμερολόγιον, θὰ πράξῃ τοῦτο ἵνα συμφωνήσῃ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μετὰ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων λαῶν τοῦ κόσμου, ἢ συμφωνία δὲ αὕτη οὐδαμῶς ἄλλως δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἢ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου, φρονεῖ ὅτι δύναται νῦν ἡ Ἐκκλησία ν' αὐξήσῃ τὰς μηνολογίας τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου κατὰ 13 ἡμέρας καὶ νὰ καταλίπη τοῖς ἀπογόνους ἡμῶν τὸ καθήκον νὰ ἐκλέξωσι ἡμερολόγιον, ὅταν τῇ 1ῃ Μαρτίου 2100 ἐπέλθῃ ἡ ἀνάγκη τῆς προσθήκης τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης ἡμέρας. Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέρος τοῦ ζητήματος ὁ Γ. Λιαννόπουλος φρονεῖ ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θὰ ἐορτάσῃ τὸ Ἅγιον Πάσχα συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς Α'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐὰν δεχθῇ ὡς ἡμέραν τῆς Ἰσημερίας τοῦ ἔαρος τὴν 21ην

Ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἀκρίβειαν καὶ τελειό-

Μαρτίου καὶ Θεσπίση ὅπως ἡ πρώτη μετὰ τὴν Ἰσημερίαν τοῦ ἔαρος Πανσελήνος υπολογίζεται διὰ τῶν ἑκατῶν καταλλήλως διορθωμένων, προκρίνει δὲ ἀπὸ τῆς ἀναφορᾶς τῆς Πανσελήνου πρὸς τὴν Ἰσημερίαν τοῦ ἔαρος τὴν ἀναφορὰν αὐτῆς πρὸς τὴν 21ην Μαρτίου, διότι τῆς Ἰσημερίας τοῦ ἔαρος γενομένης ἐν μὲν τῷ Βορείῳ Ἡμισφαιρίῳ περὶ τὴν 21ην Μαρτίου (ν. ἡ.), ἐν δὲ τῷ Νοτίῳ περὶ τὴν 23 Σεπτεμβρίου, ἐὰν ἡ Πανσελήνος δορίζεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Ἰσημερίαν τοῦ ἔαρος, οἱ μὲν κάτοικοι τοῦ Βορείου Ἡμισφαιρίου θὰ ἑορτάζωσι τὸ Ἅγιον Πάσχα ἐν Κυριακῇ κειμένη μετὰ τῆς 21 Μαρτίου καὶ τῆς 26ης Ἀπριλίου, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Νοτίου θὰ ἑορτάζωσι αὐτὸ ἐν Κυριακῇ κειμένη μετὰ τῆς 23ης Σεπτεμβρίου καὶ τῆς 29ης Ὀκτωβρίου. Καὶ θὰ ἠδύνατο μὲν ἡ Ἐκκλησία ν' ἀποφύγῃ τὸ ἄτοπον τοῦτο, ἐὰν Θεσπίζουσα ὅπως τελῆται τὸ Ἅγιον Πάσχα τῇ πρώτῃ Κυριακῇ μετὰ τὴν Πανσελήνον, ἣτις ἐστὶ πρώτη μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἡλίου εἰς τὸ σημεῖον τοῦ Κριοῦ (Ἰωσήπου Ἀρχαιολ. Ἰουδαϊκῆς Βιβλ. III, X, 5) ὑπελόγιζε τὴν Ἰσημερίαν τοῦ ἔαρος καὶ τὴν μετ' αὐτὴν πρώτην πανσελήνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μεσημβρινοῦ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔπαθε καὶ ἀνέστη ὁ Κύριος. Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ τῆς πράξεως ταύτης οὐ μόνον θὰ ἐμειοῦτο ἡ ἀπλότης τοῦ Ἡμερολογίου, ἀλλὰ καὶ ἂν μὴ ὄριζετο, ὅπως πᾶσα πρώτη μετὰ τὴν Ἰσημερίαν τοῦ ἔαρος πανσελήνος γινυμένη μετὰ τὴν 18 ὥραν Σάββατον λογίζεται ὡς γινυμένη τῇ ἐπιούσῃ, θὰ μεταβάλλοντο τὰ ἀνέκαθεν κρατήσαντα ὄρια τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ θὰ ἐγένετο ἀποριὴ νὰ ἑορτάζωσι τινὲς τῶν Χριστιανῶν πρὸ τῆς κατ' αὐτοὺς Ἰσημερίας καὶ τῆς κατ' αὐτοὺς Πανσελήνου, διὰ τοῦτο ὁ κ. Γ. Λιαννόπουλος θεωρεῖ τὴν τοιαύτην τῆς ἀκρίβειας ἐκζήτησιν ἄσκοπον, ἀφοῦ μάλιστα εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ μηνὸς Νισάν ὄριζετο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς φαινομένης Νομιμίας, ἡ δὲ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα δὲν ὄριζετο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀστρονομικῆς Ἰσημερίας καὶ τῆς Ἀστρονομικῆς Πανσελήνου.

Ὁ καθηγητὴς Β. Ἀντωνιάδης φρονεῖ ὅτι ἐπειδὴ οἱ ἀπ' ἀρχῆς ἐναντίον τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριανοῦ Ἡμερολόγιον λόγοι δὲν ἤρθη-

τητα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀποψέως, ὅτι ἡ ἀτέλεια αὕτη καὶ ἀνακρίβεια αὐτοῦ, καίτοι ἐγκαίρως ἐγνώσθη καὶ πάντοτε κατὰ

σαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπάρχουσι καὶ οἱ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, ἐπιβάλλεται προσωρινῶς ὁ συμβιβασμὸς ἀμφοτέρων τῶν ἀπόψεων ἄνευ οὐσιώδους τινὸς βλάβης τῶν περὶ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα διατάξεων τῆς Α'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ συμβιβασμὸς οὗτος εὐοδοῦται, ἐὰν ἐπενεχθῶσιν ἐπὶ τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου μεταβολαὶ τινὲς ἀφορῶσαι α) εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς πρώτης μετὰ τὴν ἑαρινὴν Ἰσημερίαν πανσελήνου καὶ δὴ κατὰ τὸν μεσημβρινὸν τῆς Ἱερουσαλήμ β) εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς συμπτώσεως ἢ ὑστερήσεως τοῦ νομικοῦ Πάσχα ὡς τύπου καὶ προεικονίσεως τοῦ Πάσχα τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ γ') εἰς τὸν τρόπον τῆς ἄρσεως τῆς νῦν ὑφισταμένης μετὰ τῶν δύο Ἡμερολογίων διαφορᾶς τῶν 13 ἡμερῶν, ὡς καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν ἑορτῶν τῶν ἐν λόγῳ 13 ἡμερῶν.

Ὁ δὲ Μῆτης Βιζύης φρονεῖ τὰ ἑξῆς: Τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον οὐ μόνον ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιστημονικῆς δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἀκρίβειαν καὶ τελειότητα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ἔχει τὸ μειονέκτημα ὅτι τὸ Πασχάλιον, ἣτοι ὁ Ἀλεξανδρινὸς λεγόμενος κανὼν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καθορίζει τὴν μηνολογίαν τοῦ Πάσχα, δὲν εἶναι κατάλληλος πρὸς ἀκριβῆ πάντοτε ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα γνωστῶν Συνοδικῶν διατάξεων καθ' ἃς δέον ἵνα τοῦτο ἐπιτελῆται τὴν Κυριακὴν τὴν ἐπομένην τῇ πανσελήνῳ, ἣτις ἔπεται ἢ συμπίπτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς Ἰσημερίας, καθόσον ἡ μὲν ἑαρινὴ Ἰσημερία, ἣτις ἐπὶ τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου συνέπιπτε τῇ 21ῃ Μαρτίου, δὲν ἦτο δυνατόν ἕνεκα τῆς διαφορᾶς μετὰ τὸ Ἰουλικὸν καὶ τοῦ Ἀστρονομικοῦ ἔτους νὰ ἐξακολουθῇ συμπίπτουσα τὴν 21ην Μαρτίου, ἡ δὲ Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ Σύνοδος καθορίσασα τὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑαρινῆς Ἰσημερίας καὶ ἐν πλήρει διατελοῦσα ἐπιγνώσει τῆς διαφορᾶς οὐν τῷ χρόνῳ μηνολογίας ταύτης, πάντως ἐννόει ὡς τοιαύτην τὴν πραγματικὴν ἑαρινὴν Ἰσημερίαν καὶ ὄχι βεβαίως τὴν διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ὑποθετικὴν καὶ ἰδανικὴν καταστάσαν 21 Μαρτίου, δι' ἣ

καιρούς έβεβαιώθη, έν τούτοις άνεβάλλετο μέχρι τής σήμερον ή διόρθωσις αὐτοῦ δια λόγους αποχωρήτας μὲν, ἀλλ' ἀσχέ-

καί ή έν Νικαία Σύνοδος, έπειδή πρὸς ἀκριβή καθορισμὸν τοῦ Πάσχα απαιτοῦνται γνώσεις ἀστρονομικαί, εἰς τήν Ἐκκλησίαν τής Ἀλεξανδρείας, ὅπου ήμαζεν ὀμολογουμένως ή ἀστρονομία, ἀνέθηκεν ἵνα προσδιορίξη κατ' ἔτος τήν μηνολογίαν τής εορτῆς τοῦ Πάσχα καί ἀνακοινοῦι ταύτην ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις, ὅπερ καί ἐγένετο διὰ τῶν πασχαλίων λεγομένων γραμμάτων, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ Ἐπίσκοποι Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος, Κύριλλος καί Θεόφιλος.

Ἐκ τούτων δ' ἔπεται ὅτι ἐξακολουθοῦντες νῦ κανονίζομεν τήν εορτήν τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῇ βίσει τής Ἰουλιανῆς 21 Μαρτίου ὡς ἔαρινῆς Ἰσημερίας, εἰς δύο περιπίπτομεν σπουδαία λάθη α,) ὅτι παραβάνομεν τὸ πνεῦμα καί τὸν σκοπὸν τής περὶ τής ἔαρινῆς Ἰσημερίας Συνοδικῆς διατάξεως ἀμελοῦντες τὸν καθορισμὸν καί τήν μηνολογίαν τής πραγματικῆς ἔαρινῆς Ἰσημερίας καί ἀποδεχόμενοι τήν Ἰουλιανὴν 21ην Μαρτίου, ήτις μὴ ἀντιπροσωπεύουσα πλέον τήν μηνολογίαν τής πραγματικῆς ἔαρινῆς Ἰσημερίας, ἀπέβη ήδη ὡς κικὸς ὑποθετικῆ καί εἰκονικῆ τοιαύτη καί οὐδαμῶς συνεπῶς δέον νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς βίσει τοῦ καθορισμοῦ τής εορτῆς τοῦ Πάσχα καί β) ἔνεκα τής χρησιμοποίησεως τής Ἰουλιανῆς 21 Μαρτίου ὡς ἔαρινῆς Ἰσημερίας πανηγυρίζομεν πολλάκις τήν εορτήν τοῦ Πάσχα οὐχὶ ἐντὸς τῶν πρώτων ἀπὸ τής ἐπιούσης τής πραγματικῆς ἔαρινῆς Ἰσημερίας 34 ἡμερῶν, ἐντὸς τοῦ ὅρου τῶν ὁρίων συμφώνως πρὸς τὰς γνωστὰς περὶ τοῦ Πάσχα Συνοδικὰς διατάξεις δέον νὰ πανηγυρίζομεν αὐτὸ καί αὐτίνες, έπειδή ή πραγματικῆ ἔαρινῆ Ἰσημερία συμπίπτει ήδη κατὰ τὸ ἀστρονομικὸν ἔτος τῇ 8ῃ Μαρτίου, ἀρχόμενοι ἀπὸ τής 9ης Μαρτίου λήγουσι τῇ 17 Ἀπριλίου, ὡς ἄλλοτε, ὅτε ή ἔαρινῆ Ἰσημερία συνέπιπτε τῇ 27ῃ Μαρτίου, ἀρχόμενοι ἀπὸ 22 Μαρτίου ἔληγον τήν 24ην Ἀπριλίου· διὸ καί ὁσάκις ἐπιτελοῦμεν τὸ Πάσχα μετὰ τήν 17ην Ἀπριλίου δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι εορτάζομεν τοῦτο ἐπὶ τῇ βίσει καί συμφώνως πρὸς τὰς γνωστὰς Συνοδικὰς διατάξεις· ἀλλὰ καί γ') εἶναι βέβαιον καί ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐάν ἐξακολουθήσωμεν ρυθμιζόντες καί ἐφεξῆς τήν μηνολογίαν τοῦ Πάσχα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, συμφώνως πρὸς τὸν πασχαλίον

τους πρὸς τήν ἐπιστήμην καί ὅτι ή ἀμερόληπτος καί ἀπὸ περιωπῆς ἐξέτασις τοῦ ζητήματος ἀγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι

ἡμῶν Ἀλεξανδρινὸν κανόνα, θὰ ἔλθῃ πάντως ἐποχὴ καθ' ἣν θὰ εορτάζομεν τοῦτο ἐν θέρει, φθινοπώρῃ καί χειμῶνι, ὥστε κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ ἀλεξανδρινὸς κανὼν δὲν εἶναι κατάλληλος πρὸς ἀκριβή πάντοτε ἐκτέλεσιν τῶν ἀφορωσῶν τὸ Πάσχα Συνοδικῶν διατάξεων ἀφ' οὗ παρέχει μηνολογίας ἀσυμφώνους πρὸς αὐτάς. Δι' ὃ καί ἐπιβάλλεται συνεπῶς ή διορθῶσις αὐτοῦ ή ή ἀντικατάστασις δι' ἄλλου τελειότερου. Ἀλλὰ καί ὁ Γρηγοριανὸς καλούμετος κανὼν ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὁποῖον συνετέθη, καθόσον ἀστοχεῖ καί οὗτος εἰς τήν πιστήν καί ἀκριβή πάντοτε ἐκτέλεσιν τῶν περὶ τοῦ Πάσχα ἀναγκαίων ὄρων κατὰ τὰς διατάξεις τής Α'. ἐν Νικαία Συνόδου, διὸ καί ή Δυτικῆ Ἐκκλησία εορτάζει οὐχὶ σπανίως τὸ Πάσχα ὅτε μὲν πρὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ, ὅτε δὲ μετ' αὐτοῦ καί ἄλλοτε μετ' αὐτὸ, ἀλλ' ἐν διαστήματι πολλάκις μικροτέρῃ τῶν καθιερωθειῶν ἐπτά ἡμερῶν, ἐξ οὗ καταδεικνύεται ὅτι οὐδεὶς πραγματικὸς καί πρακτικὸς λόγος ἐπέβαλε τήν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐνὸς πασχαλίου διὰ τοῦ ἐτέρου, τοῦναντίον ὁ σεβασμὸς πρὸς τήν ἐν Νικαία Σύνοδον, σκοποῦσαν τήν ἐνότητα τής εορτῆς παρὰ ταῖς διαφορὰς ἐκκλησίαις, ἐπέβαλε τήν ἐξακολουθήσῃν τής εορτῆς ταύτης συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τής Ἐκκλησίας τής Ἀλεξανδρείας καί τὸν καθορισμὸν αὐτῆς ἐπὶ τῇ βίσει τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κανόνος, ἅτε οὕτω ἀποβαινούσης δυνατῆς τής ἀποφυγῆς τής ἀσυμφωνίας καί τής διαιρέσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τῶν λόγων τούτων ὀρμώμενοι οἱ τε Κατολικοὶ καθηγηταὶ τῶν Παρισίων καί πολλοὶ λόγιοι τής Δύσεως ὡς καί πάντες οἱ Διαμορτωρόμενοι καί μηδὲν ἀπέναντι τούτων λογιζόμενοι ὅτι τὸ Γρηγοριανὸν Ἡμερολόγιον εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀκριβέστερον τοῦ Ἰουλιανοῦ, κατέκριναν κατ' ἀρχὰς τήν μονομερῆ καί αὐτόβουλον ἀντικατάστασιν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Κανόνος διὰ τοῦ Γρηγοριανοῦ καί δὴ ἄνευ πρακτικοῦ τινος ἀποτελέσματος γενομένην καί τήν αὐθαίρετον ἐπιβολήν τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου καί ἠρνήθησαν τήν ἀπαδοχὴν αὐτοῦ, ἠναγκάσθησαν δὲ ἔπειτα ν' ἀποδεχθῶσιν αὐτὸ μόνον κατόπιν κυβερνητικῆς βίας καί ἐπιβολῆς. Ὡστε κατὰ τὰ ἀνωτέρω καί ὁ Γρηγοριανὸς κανὼν δὲν εἶναι κατάλληλος πρὸς

ἐπιβάλλεται πλέον ὥς ἐπείγουσα καὶ ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἢ

ἀκριβῆ πάντοτε καθορισμὸν τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα συμφώνως πρὸς τὰς Συναδικὰς διατάξεις, διὸ καὶ ἐπιβάλλεται συνεπῶς καὶ αὐτοῦ ἢ διαρρυθμίσις ἢ ἢ ἀντικατάστασις δι' ἄλλου τελειότερου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χρησιμὴ ἐν γνώσει ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ τῆς προσόδου πραγμάτων ἀτελῶν, ὑπαρχόντων ἢ δυναμένων ὑπάρχει τῶν τελειότερων, εἶναι ἀναμφισβητήτως ἀσυμβίβαστος καὶ ἐναντία πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὸ κρατοῦν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ προσέειπε ἡ ἀμεσὸς ἀντικατάστασις τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου διὰ τοῦ Γρηγοριακοῦ τυγχάνει ἄσκοπος, ματαία καὶ ἀνωφελής, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ πρόξενος σκανδαλίου εὐλογοφοροῦς καὶ καταρτίσεως δικαίας, αἵτε μὴ πληροῦσα κατὰ πάντα τοὺς ἀπαιτούμενους ὄρους, μήτε ἀπὸ ἐπιστημονικῆς, μήτε ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς, μήτε ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, καθόσον εἶναι μὲν τελειότερον τοῦ Ἰουλιακοῦ ἐπιστημονικῶς τὸ Γρηγοριακόν, ἀτελεστερον ὅμως ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα τελειότερα, ὃ δὲ Γρηγοριακὸς κανὼν παρουσιάζει ἐπίσης ἀτελείας καὶ δὴ μείζους ἢ ὃ Ἀλεξανδρινός· ἀπὸ δὲ πρακτικῆς ἀπόψεως προτιμότερον τὸ Ἰουλιακὸν ὡς ἀπλούστερον τοῦ τε Γρηγοριακοῦ ὡς καὶ ὕλων τῶν μέχρι τοῦδε ἐπινοηθέντων ἡμερολογίων καὶ ἐπειδὴ σχέσεις διεθνεῖς, ἀνάγκαι κοινωνικαὶ καὶ λόγοι πολιτικοὶ καὶ δὴ αὐτὸ τὸ ἔθνηκόν συμπερὸν τόσον ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων ὅσον καὶ ἄλλων δημοδόξων Ἑθνῶν ἀπαιτεῖ τὴν χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὰ λοιπὰ πεπολιτισμένα Ἑθνη ἡμερολογίου, διὰ ταῦτα φρονεῖ ὁ Μητῆς Βιζύτης ὅτι ἐπιβάλλεται ἢ τοιοῦτότροπος διαρρυθμίσις τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ὅπως πάντες οἱ χριστιανοὶ ἔχωσι τὴν αὐτὴν μηνολογίαν καὶ ἐορτάζωσι ταυτοχρόνως τὸ Ἅγιον Πάσχα καὶ τὰς λοιπὰς ἐορτάς.

Ἡ διαρρυθμίσις δὲ αὕτη ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ ἀδιαφιλονεικῆτως ἀκριβοῦς ἀστρονομικοῦ (ἡλιακοῦ, τροπικοῦ) λεγομένου ἔτους, δέον ὅπως γένηται ὡς ἑξῆς, ἵτοι τὸ μὲν διὰ προσθήκης 13 ἡμερῶν (αἵτινες ἤδη ἀποτελεῖσι τὴν διαφοράν μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ ἀστρονομικοῦ ἔτους), εἰς μίαν ὄρισμένην μηνολογίαν, οὕτως ὥστε αὕτη νὰ θεωρηθῇ κατὰ 13 ἡμέρας ἠδὲ ἡμέρη (ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει πάντες καθόλου οἱ χριστιανοὶ θὰ ἔχωσι μέχρι τοῦ ἔτους 2100 τὴν αὐτὴν μηνολογίαν καὶ τὸν ταυτοχρόνον ἐορτασμὸν πασῶν τῶν κοινῶν ἀκινήτων ἐορτῶν), τὸ δὲ δι'

διαρρυθμίσις τοῦ ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, ἀφοῦ μάλιστα αὕτη τυγχάνει καὶ δυ-

εὔρεσεως ἐφεξῆς τοῦ Ἁγίου Πάσχα ἐπὶ τῇ βίβσει τῶν ἀστρονομικῶν πινάκων, δι' ὧν θὰ καθορίζεται ἢ τε πραγματικῆ ἑαρινῆ ἰσημερία καὶ ἢ ἀκολουθοῦσα ταύτῃ πανσέληνος καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς Ἱερουσαλήμ, τοῦ τόπου τοῦτέστι ἐν ᾧ ἐγεννήθη, ἔπαθε καὶ ἀνέστη ὁ Κύριος. Ἡ διαρρυθμίσις αὕτη εἶναι προσωρινή, μέχρις ἐξευρέσεως τοῦ τελειότερου ἐπιστημονικῶς ἡμερολογίου· ἀλλ' ἐὰν μέχρι τοῦ 2100 ἔτους δὲν ἤθελεν ἐπιτευχθῆ ἢ ἐξεύρεσις αὐτοῦ, τότε δύναται ὅπως ἐξευρεθῇ καὶ τεθῆ εἰς ἐφαρμογὴν κατάλληλος τρόπος πρὸς τε ἄρσιν τῆς διαφορᾶς, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἔτους 2100 ἤθελεν ἐπαναρχίσει μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου καὶ πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς μηνολογίας μεταξὺ ἡμῶν καὶ πάντων τῶν πεπολιτισμένων Ἑθνῶν. Κατὰ τὸν Μητῆν Βιζύτης ἀλλοιωθεισῶν ἤδη τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς διατελεῖ ἢ τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησία, ὁ φόβος παραπλανήσεως καὶ σαγηνεύσεως τῶν ἡμετέρων ἐκ μέρους τῆς Κατολικῆς ἢ προτεσταντικῆς προπαγάνδας, ἐκμεταλλεομένης τὴν διὰ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου προκύψουσαν ταυτότητα τῆς μηνολογίας ἡμῶν πρὸς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως, εἶναι μάταιος καὶ ἀσθήρικτος, κατόπιν τῆς μελετωμένης κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν, ὑφιστάμενος δὲ τυχὸν δὲν ἔχει ἢν ἄλλοτε εἶχεν σημασίαν, διότι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἐτοίμως ἔχει ὅπως εὐθερῶς καὶ αὐθις ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα πρὸς ἐξουδετέρωσιν αὐτοῦ, ἐν πλήρει διατελοῦσα πεποιθήσει, ὅτι μετὰ μείζονος ἢ ἄχρι τοῦδε ἐπιτυχίας θέλει ἀντιμετωπίσει τοῦτον, ὑποβοηθουμένη μάλιστα ἤδη εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων τοῦ βίου συνθηκῶν, μὴ ἐπιτροπευσῶν θρησκευτικῶς μεταπτώσεις ἐξ ἀφορμῆς ἰδία τοιούτων λόγων.

Συνοψίζοντες τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ὑποβάλλομεν τὰ ἑξῆς:

Ἡ ἐπιτροπὴ ὁμοφώνως φρονεῖ ὅτι ἀπὸ γε καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως (ὁδὸς ἀπὸ ἐπιτελευσεως ταυτότητος μηνολογίας πρὸς τὰ λοιπὰ πεπολιτισμένα ἔθνη), ἐπιβάλλεται **μὲν ὁριστικῆ ἡμερολογιακῆ μεταβολῆς**. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἢ ὁποῖα δὲν προσκρούει εἰς δόγματα καὶ κανόνας, εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ

νατή και ἐφαρμόσιμος ὡς λεχθήσεται κατωτέρω(22), καθ' ὅσον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ χρῆσις ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ πραγμάτων

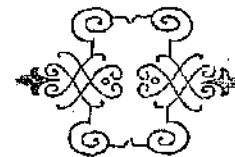
κατὰ μὲν τὴν γνώμην τῆς πλεονομηφίας: **Δι' ἐξευρέσεως τελειότερου ἡμερολογίου**, κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ Μ]του πρ. Καισαρείας καὶ τοῦ Γ. Λιαννοπούλου: **Δι' ἀποδοχῆς τοῦ τελειοτέρου ἐκ τῶν ἐξευρεθέντων ἤδη ἡμερολογίων.**

Ἄλλ' ἡ πλεονομηφία τῆς Ἐπιτροπῆς, μειονομηφουῦντος μόνον τοῦ Μητροπολίτου πρ. Καισαρείας, φρονεῖ ἐπίσης ὅτι μέχρις οὗτου ἐπιτευχθῆ ἢ ὀριστικῆ αὐτῆ ἡμερολογιακῆ μεταβολῆ, ἐπιβάλλεται, διὰ λόγους πολιτικούς καὶ τὰς διεθνεῖς σχέσεις καὶ τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας ἡμῶν, **μια προσωρινῆ τοιαύτη ἀπὸ τε πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως.** Ἡ προσωρινῆ δὲ αὕτη μεταβολὴ δύναται νὰ γίνῃ διττῶς: Α'.) Κατὰ μὲν τὴν γνώμην τοῦ Μ]του Σελευκείας καὶ τῶν καθηγητῶν Ἀθανασίου Ἰωάννου καὶ Σ. Σταματιάδου **Δι' ἀπλῆς καὶ ἀμέσου παραδοχῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ Ἡμερολογίου** καὶ εἰσαγωγῆς αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐκκλησιαστικῷ ἡμῶν βίῳ, ἀφοῦ κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἀ. Ἰωάννου ὁ χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα κατὰ τὸ Γρηγοριακὸν Ἡμερολόγιον, εἶναι συμφωνότερος πρὸς τὸν κανόνα τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ἢ δύναται, κατὰ τὸν Μ]την Σελευκείας, νὰ συμβιβασθῆ καὶ πρὸς τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον.

Β'.) Κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ Μ]του Βιζύης καὶ τῶν καθηγητῶν Γ. Λιαννοπούλου καὶ Β. Ἀντωνιάδου, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ **διαρρυθμίσεως τοῦ ἤδη παρ' ἡμῶν ἐν χρῆσει Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου** (εἴτε δι' ἀθέτησεως τῆς μηνολογίας τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου κατὰ 13 ἡμέρας (Μ]της Βιζύης καὶ Γ. Λιαννοπούλου) εἴτε δι' ἐξευρέσεως τρόπου αἰροντος τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἡμερολογίων διαφορὰν τῶν 13 ἡμῶν (Β. Ἀντωνιάδης) καὶ ἀφ' ἑτέρου **Δι' ἐξευρέσεως τοῦ Ἀγίου Πάσχα** εἴτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἑπακτῶν καταλλήλως διορθουμένων (Γ. Λιαννοπούλου), εἴτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀστρονομικῶν πινάκων καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς Ἱερουσαλήμ (Μ]της Βιζύης καὶ Β. Ἀντωνιάδης)». Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1920.

(22) Ὁρ. κερ. Γ' καὶ Δ'.

ἐπιστημονικῶς ἀτελῶν, δυναμένων μάλιστα ὑπάρξαι τῶν τελειοτέρων, εἶναι ἀσυμβίβαστος καὶ ἐναντία πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὸ κρατοῦν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ μόνον οὕτω καταδείκνυται ἐμπράκτως ἢ πρόνομι καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ συγχρόνως ἀποτελεῖ καὶ ἠθικὸν αὐτῆς συμφέρον, ὅπως αὕτη πάντοτε καὶ ἐν πανὶ ζητήματι, ἐξαιρέσει τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, ἀφορῶντι αὐτὴν καὶ ὀπωσθήποτε μετὰ τῆς ἐπιστήμης συνδεομένην, διατελῆ ἐν συμφωνίᾳ καὶ ἁρμονίᾳ πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως τῶν πραγματικῶν φυσικῶν φαινομένων προκύπτουσαν ἀλήθειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΤΟ ΙΟΥΛΙΑΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

ΑΠΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Είναι γνωστόν ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, καίπερ γνωρίζουσα τὰς ἀτελείας καὶ ἀνακριβείας τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, καίπερ αὐτὴ πρώτη, ὡς ἐλέχθη ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, κατὰ τὸν ΙΔ΄ ἡδὴ αἰῶνα κατανοήσασα καὶ ἀναγνωρίσασα τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ, ἐν τούτοις ἐπιμελῶς ἐκάστοτε ἀπέφυγε καὶ ἐρωμένως ἀπέκρουσε πᾶσαν τοιαύτην πρόθεσιν καὶ ἐτέργειαν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου ἀφορῶσαν. Καὶ δικαίως· διότι ἡ Ἐκκλησία, ἥτις ὑπὲρ πᾶν ἄλλον δέον νὰ λογίζεται καὶ ἐπιδιώκῃ τὴν εἰρήνην τῶν Χριστιανῶν, ἐγνώριζε καλῶς ὅτι πᾶσα τοιαύτη μεταρρύθμισις, ἀκαίρως γιγνομένη, θὰ προὐκάλει σπουδαίας ταραχὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς βεβαιοῖ ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις (1335) λέγων: «ἡ γὰρ τοιαύτη καινοτομία οὐ μόνον οὐ δυνήσεται μὴ τῇ αὐτῇ πάλιν περιπεσεῖν ἁμαρτία, ἀλλὰ καὶ στάσεως οὐ μετρίας τῇ Ἐκκλησίᾳ γε-

νήσεται πρόξενος»(23) (Σύνταγμα θ. και ι. καν. Ράλλη και Ποιλή τόμ. 6 σελ. 422), και άδίκως ούτω θά συνετέλει εις την επαύξηση των Ικανών άλλως τε ταραχών, αίτινες ως γνωστόν ύφίσταντο εν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκ ποικίλων αιτίων και ζητημάτων, αλλά και ἐκ των προστριβών και διενέξεων, αίτινες ἐπὶ Ικανούς αἰώνας και μετὰ την Α' ἐπι Οικουμενικήν Σύνοδον ἐλάμβανον χώραν μεταξὺ των Ἐκκλησιῶν, ἰδίᾳ Ρώμης και Ἀλεξανδρείας, ἐξ ἀφορημῆς τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα.

Ἄλλὰ και ἀκολούθως μετὰ την ἀποδοχήν ὑπὸ των ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως τοῦ Γρηγοριακοῦ Ἡμερολογίου, ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διετελεῖ και αὐθις ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ τοῦ γὰ σκεφθῆ και ἀποφασίσῃ τι περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου ἐκ φόβου και ἐπιβαλλομένης ὑπὲρ των τέκνων αὐτῆς προνοίας μὴ την μεταρρυθμίσιν ταύτην ἐκμεταλλευόμενα τὰ προπαγανδιστικά ὄργανα τῆς Καθολικῆς και Δισμαρτυρομένης Ἐκκλησίας χρησιμοποιήσωσιν ὡς μέσον πρὸς παραπλάνησιν και σαγήνευσιν των ἰδίων αὐτῆς χριστιανῶν. Πράγματι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ἥτις κατὰ τοὺς μαύρους αἰώνας τῆς δουλείας εἶχε τὸ καθήκον γὰ φροντίξῃ ὄχι μόνον περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀλλὰ και τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως των τέκνων αὐτῆς, την διαφοράν τοῦ Ἡμερολογίου ἐθεώρει ἴσσον ἐκκλησιαστικὸν προπύργιον ὅσον και ἐθνικὸν χαράκωμα κατὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ, τὸν ὅποῖον αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως ἐπεχεί-

(23) Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις διὰ μακρῶν ὑποδεικνύει την ἐπιλοθῆσαν σὺν τῷ χρόνῳ διαφοράν μεταξὺ τοῦ Ἰουλιανοῦ και τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους, φρονῶν ὅτι μετὰ πᾶν 34ον ἔτος προέρχεται λάθος μιᾶς ἡμέρας ἐν τῇ ἡλιακῇ ἐξισώσει· ἀποτρέπει ὅμως ἀπὸ πάσης καινοτομίας διὰ τοὺς ἀνωτέρω ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένους λόγους.

ρησαν πολλάκις κατ' αὐτῆς· ἐνεκα τούτου ἡ τοιαύτη ἀμυνα ἦτο ἀπαραίτητος και ἐπεβάλλετο ὑπὸ τε θρησκευτικῆς και ἐθνικῆς ἀνάγκης.

Ἐντεῦθεν και ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων(24) ἐν τῇ ἀπαντητικῇ αὐτῆς ἐπιστολῇ (1903) πρὸς την ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἀπολυθεῖσαν πατριαρχικὴν και συνοδικὴν ἐγκύκλιον γράφει «...ὕψ' ὡς σήμερον ἡ ἐν Ἀνατολῇ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διατελεῖ συνθήκας ὑπὸ των ὀπαδῶν τῆς Καθολικῆς και τῆς των Διαμαρτυρομένων Ἐκκλησίας ἀδιαλείπτως διὰ των προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν προσβαλλομένη, πᾶσα περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ κρατοῦντος ἡμερολογίου και δὴ ἐπὶ προτιμῆσει τοῦ Γρηγοριακοῦ ἀπόφασις ἔσται ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ὁρθοδοξίας. Εἰ δ' ὅμως οἱ ἐν τῇ Δύσει Χριστιανικοὶ λαοὶ ἔλθοιεν ποτε εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἀντευαγγελικοῦ και διὰ τὸ σχέδιον τῆς παγκοσμίου Χριστιανικῆς ἐνότητος ὀλεθροῦ, τοῦ ὑπ' αὐτῶν ὑποστηριζομένου ἔργου τοῦ προσηλυτισμοῦ και οἱ τούτων προἰσταμένοι θελήσειεν καταργῆσαι και διὰ παντὸς ἐκ τοῦ μέσου ἄραι τὸ σκάνδαλον, φρονοῦμεν ὅτι οὐδὲν ἀσυνεπὲς πρὸς ἑαυτὴν ποιήσει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παραδεχομένη τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸ ἐρικτὸν ἀκριβὲς ὑποδεικνυόμενον ἡμερολόγιον...» Ἡ τοιαύτη δὲ γνώμη τῆς Ἐκκλησίας και ὁ φόβος αὐτῆς οὗτος δὲν ἦτο ἀπόρροια ἀπλῆς ὑπονοίας, ἀλλ' ἐστηρίζετο ἐπ' αὐτῶν των σκέψεων και ἐνεργειῶν των προπαγανδιστικῶν ὀργάνων των Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως ὡς πρὸς τοῖς ἄλλοις μαρτυρεῖ ὁ ἐν Ἐνετίᾳ πρεσβευτῆς Ἑρρικού τοῦ Γ'. *Maisse*, ὅστις ἐγγράφως διεκλήρυτε τοῦτο! *J'entends que S. S. a écrit à M. de Germigny: l'intention de N. J. S. est de vouloir essayer de tirer*

(24) Ὁρ. Κερ. Α. σελ. 175 σημ. 18

par ce moyen du dit Patriarche cette reconnaissance et soumission à l'endroit de l'Eglise romaine, pour s'en prévaloir quand il sera besoin». (Négociations du Levant IV, σελ. 176).

Ἄλλ' ἤδη, χάριτι θεῶν, τῶν συνθηκῶν καὶ περιστάσεων ὑπ' ἧς διατελεῖ ἡ τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησία ἀλλοιωθεισῶν, ὁ τέως προβαλλόμενος ἰσχυρισμὸς περὶ τοῦ κινδύνου τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν μάταιος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀποβαίνει καὶ ἀστήρικτος καθίσταται διὰ τῆς μελετωμένης καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλομένης Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι θέλει ἐξακολουθήσει εἶναι ὑφιστάμενος, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἀδύνατον ἵνα ἔχη τὴν προτέραν αὐτοῦ σημασίαν, ὡς ἐπίσης ἐξ ἄλλου ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει ἵνα εὐθαρσῶς καὶ αὐθις ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα πρὸς ἐξουδετέρωσιν αὐτοῦ ἐν πλήρει διατελοῦσα πεποιθῆσει ὅτι μετὰ μείζονος ἢ ἄχρι τοῦδε ἐπιτυχίας θέλει τοῦτον ἀντιμετωπίσει, ὑποβοηθουμένη ἤδη ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς τούτῳ καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων τοῦ βίου συνθηκῶν μὴ ἐπιτροπυσῶν πλέον θρησκευτικῶς μεταπτώσεις ἐξ ἀφορμῆς μάλιστα τοιοῦτων λόγων εὐτελῶν. Ὡστε οὐδαμῶς διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον δεόν ὅπως διατελῆ εἶναι ἀποφεύγουσα ἢ ἡμετέρα Ἐκκλησία τὴν πραγμάτων καὶ ἐφαρμογὴν τῆς ἀπὸ ἰκανῶν ἤδη αἰώνων καὶ δὴ ἀρχαιότερον ἢ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ κατανοηθείσης καὶ ἀναγνωρισθείσης ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιστήμης, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι τὴν μεταρρυθμίσιν ταύτην ἀπαιτοῦσι καὶ ἐπιβάλλουσιν ἤδη καὶ σχέσεις διεθνεῖς καὶ ἀνάγκαι κοινωνικαί. Πράγματι εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἐν ταῖς βιωτικαῖς αὐτῶν καὶ

κοινωνικαῖς ἀνάγκαις ποιοῦνται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, χρῆσιν οὐχὶ τῆς Ἰουλιακῆς μηνολογίας ἀλλ' ἐτέρας τινός, τῆς μηνολογίας κατὰ τὸ Γρηγοριακὸν Ἡμερολόγιον. Ἡ μηνολογία αὕτη δὲν εἶναι πλέον νέον τι διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανούς, τοῦ ὁποῦ προτὴν ἤδη φορὰν πρόκειται οὗτοι νὰ λάβωσι γνῶσιν καὶ διὰ τὸ ὁποῖον νὰ ἦτο, ὡς εἰκός, ὑποχρεωμένη ἢ Μήτηρ Ἐκκλησία νὰ σκεφθῆ, ὅποιαν τοῦτο ἐντύπωσιν θὰ προὔξενει εἰς τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ ὁποίας συνεπῶς θὰ ἐτύγγανε τοῦτο ὑποδοχῆς παρ' αὐτοῖς. Ἦδη οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ, ὡς ἐλέχθη, οὐ μόνον ἔχουσι γνῶσιν τῆς μηνολογίας ταύτης ἀλλὰ καὶ ποιοῦνται μάλιστα χρῆσιν αὐτῆς ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀλλοεθνεῖς, ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς συναλλαγαῖς, ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις βιωτικαῖς αὐτῶν ἀνάγκαις κατὰ τὸ πλεῖστον δι' ὃ καὶ ἡ χριστιανικὴ συνείδησις ἔχει ἤδη προσοικειωθῆ καὶ προσαρμοσθῆ πρὸς τὴν μηνολογίαν ταύτην· μετὰ τὴν τελείαν δὲ τῶν πραγμάτων πολιτικὴν ἀποκατάστασιν, ὅποτε ἡ χρῆσις αὐτῆς θέλει πάντως καταστῆ ὑποχρεωτικὴ καὶ κυβερνητικῶς, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ θέλει εὐρίσκεισθαι ἐν τοιοῦτῳ περιβάλλοντι καὶ τοιαύτῃ καταστάσει, ὥστε πανταχόθεν νὰ δέχεται προσβολὰς καὶ ἐντυπώσεις τῆς μηνολογίας ταύτης, ὅποτε καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως θέλει ὅλον ἐν προχωρῆ φυσικῶς αὐξάνουσα, ἐνῶ τὸ ὑναντίον ἢ ἐκ τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως θέλει σπουδαίως περιορισθῆ καὶ δὴ μόνον εἰς τὰς μεγάλας χριστιανικὰς ἐορτὰς καὶ μάλιστα τὰς ἀκινήτους, δι' ὃ καὶ ὅλον ἐν θέλει βαίνει μειουμένη. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ἀπ' ἑνός ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θέλει πάντως καταστῆ γνωστὸν καὶ τοῖς Ὀρθοδόξοις Χριστιανοῖς, ὅτι τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον, ὡς ἤδη ἔχει τοῦτο, θεωρητικῶς

μὲν οὔτε ἐπιστημονικῶς, ὡς εἶδομεν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐκκλησιαστικῶς, ὡς ἐν τῷ Γ' Κεφαλαίῳ γενήσεται δῆλον, ἔρρωται πλέον, πρακτικῶς δὲ τοῦτο εἶναι συνδεδειμένον μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἢ κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημμένα ἐπέκτασις μὲν ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως τῆς νέας μηνολογίας ὡς ἀληθεστέρας, περιορισμὸς δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς συνειδήσεως τῆς Ἰουλιακῆς ὡς θεσμοῦ ἀπηρχαιωμένου καὶ ἴπτον ἀκριβοῦς, εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ συνεπιφέρῃ καὶ ἀνάλογον μειωσιν καὶ αὐτοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, καθισταμένου οὕτω γνωστὸν ὅτι τοῦτο τροφοδοτεῖται διὰ θεσμῶν ἀπηρχαιωμένων καὶ ἀνακριβῶν; Ἄλλ' ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ὀφειλετικῶς περὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων προνοοῦσα καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωρίζουσα ὅτι αἱ ἐκ μονομερῶν ζητημάτων προκύπτουσαι σκέψεις καὶ ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἀκριβείας καὶ ὀρθότητος αὐτῶν, παράγουσι πολλάκις καὶ συνεπειάς λυπηρὰς, οὐχὶ σπανίως δὲ προσλαμβάνουσι καὶ χαρακτηρὰ γενικώτερον, ἐπεκτεινόμεναι καὶ εἰς ἄλλα παρεμφερῆ ζητήματα, ὀφείλει ἐγκαίρως ἵνα προλάβῃ τὰς προβλεπομένας ἀναμφισβητήτως ἐπιβλαβεῖς ταύτας συνεπείας, προβαίνουσα ἐγκαίρως εἰς τὴν διαρρῦθμιν τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου.

Ἄλλὰ τὴν διαρρῦθμιν ταύτην ἐπιβάλλουσαι ἤδη καὶ λόγοι πολιτικοὶ καὶ δι' αὐτὸ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον τόσοι ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων ὅσον καὶ ἄλλων ὁμοδόξων Ἐθνῶν. Πράγματι οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, ὡς ἤδη ἔχει τοῦτο, ἀποτελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν μέγα ἀδίκημα καὶ σπουδαῖον ἀναχρονισμόν διὰ τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικόν καὶ ἐνῶ εἶναι βέβαιον καὶ ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ἀναγνωρίζεται ὡς ἡγέτης καὶ διδάσκαλος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, ὅπως ἀδίκως τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου προ-

καλεῖ τὴν καθ' ἡμῶν μομφὴν ἐπὶ ἀδικαιολογήτῳ πολλάκις ἔμμοιῃ εἰς ἀπηρχαιωμένας σκέψεις, παραδόσεις καὶ συστήματα. Καὶ δικαίως· διότι τότε καὶ μόνον θὰ ἦτο ὄντως δεδικαιολογημένη ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ καὶ ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας ἡ ἔμμοιῃ ἡμῶν ἐν τῷ Ἰουλιακῷ Ἡμερολογίῳ, ὡς ἤδη ἔχει τοῦτο, ἐὰν ἐπιστημονικῶς ἦτο τελειότερον καὶ ἀκριβέστερον τὸ ἡμέτερον Ἡμερολόγιον καὶ εὐχρηστότερον ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, εἴτε λόγοι ἀποχρῶντες ἐκκλησιαστικοὶ ἐπέβαλον τὴν ἔμμοιῃ ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ἀποφυγὴν πάσης μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς γνωρίζομεν καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν καὶ ἐπιστημονικῶς ἔξεταζόμενον τὸ ἡμέτερον Ἡμερολόγιον εἶναι ἀτελέστερον καὶ ἀνακριβέστερον ἄλλων ἐπινοηθέντων ἢ καὶ ἐν χρήσει ὑπαρχόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ Γ' Κεφαλαίῳ, οὐδεὶς ἀπυχρῶν ἐκκλησιαστικὸς λόγος ὑπάρχει ὑπὸ τὰς παρούσας μάλιστα συνθήκας κωλύων ἡμᾶς ἀπὸ πάσης μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ. Ὡστε τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν συμφέρον, ὅπερ ἀπαιτεῖ ἵνα πάντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔχωμεν τὴν παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν κληροδοτηθεῖσαν ἡγεσίαν ἐν τῇ προόδῳ καὶ τῷ πολιτισμῷ, ἐπιβάλλει τὴν μεταρρῦθμιν τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Ἄλλ' ἐπίσης τὸ ἐθνικὸν συμφέρον καὶ ἄλλων ὁμοδόξων ἔθνῶν, τῶν Ρώσων τούτεστι καὶ Σέρβων καὶ Ρουμῶνων, ἀπαιτεῖ τὴν μεταρρῦθμιν τοῦ Ἡμερολογίου.

Ἐν τῷ Σερβικῷ καὶ Ρουμανικῷ Κράτει συμπεριελήφθησαν ἤδη ἑκατομμύρια ὀλόκληρα Σέρβων καὶ Ρουμῶνων ἔχόντων ἐν χρήσει τὸ Γρηγοριανὸν Ἡμερολόγιον πιστεύεται ὅτι οὗτοι θέλουσιν ἀπαρνηθῆ τὸ Ἡμερολόγιον τοῦτο, ἀποξενούμενοι οὕτω αὐτογνωμόνως σύμπαντος τοῦ πολιτισμικοῦ κόσμου, ὅστις ἔχει αὐτὸ ἐν χρήσει, ἢ τούναντιον ἐξ

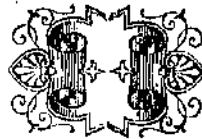
ἀφορμῆς αὐτῶν καὶ πρὸς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῶν Χριστιανῶν ἀποβλέπουσαι ἢ τε Σερβικῆ καὶ ἢ Ρουμανικῆ Ἐκκλησία θέλουσιν εὐρεθῆ εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην τῆς αὐτοβούλου μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου, ἂν μὴ καὶ τῆς κατὰ πάντα ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριακοῦ, πρὸς πρόληψιν πάσης παρεμπεροῦς ἐπιβολῆς καὶ ἐνεργείας ἐκ μέρους τῆς Σερβικῆς καὶ Ρουμανικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸ συμφέρον πάντων τῶν ὑπηκόων αὐτῶν ἀφορρώσεως καὶ τὴν ἐπιβαλλομένην ἐνότητά αὐτῶν ἀποσκοπούσης;

Ἐπίσης ὑπὸ τὸ κράτος παραπλησίον συνῆθηκῶν διατελοῦσι καὶ οἱ Ρῶσοι. Ἦδη ὁ Πατριάρχης Μόσχας καὶ πάσης Ρωσσίας Τύχων, ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 21 Ἰανουαρίου 1919 γνωστοποιῶν τῇ τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίᾳ ὅτι ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις διέταξε τῇ 29ῃ Ἰανουαρίου 1918 τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νέου Ἡμερολογίου ἐν τῇ Ρωσικῇ Δημοκρατίᾳ ἐν πάσαις ταῖς προκτικαῖς σχέσεσιν, ἐκτίθησιν ἅμα καὶ τὰς δυσχερείας, ἃς διέρχεται νῦν ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τηροῦσα τὸ παλαιὸν αὐτῆς ἡμερολόγιον ὑπὸ οὐσιωδῶς μεταβληθείσας συνθήκας πάσης τῆς πολιτικῆς καὶ λαϊκῆς ζωῆς καὶ ἐκ τῶν κινδύνων (ὡς λ. χ. ἡ βαθμιαία ἀπομάκρυνσις τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἐκκλησίας), οἵτινες ἀπορρέουσιν ἐκ τῶν δυσχερειῶν τούτων καὶ ὅτι μετὰ τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν τοῦ 1917, συνεπεῖα ἐπιμόνων παρακλήσεων τῶν Ὁρθόδοξων Φιλλανδῶν, ἢ τέως Ἀγιωτάτη Σύνοδος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ ταῖς Φιλλανδικαῖς Ὁρθόδοξοις ἐνορίαις, ὅπως ἐορτάζωσι τὰς Ὁρθόδοξους ἐορτάς κατὰ τὸ νέον Ἡμερολόγιον. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ἢ παραμοίῳ θέσει δύνανται νὰ εὐρεθῶσιν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ ἐν ἄλλοις μέρεσιν, ὅπου νῦν σχηματίζονται νέα χωριστὰ κράτη π. χ. ἐν

Πολωνίᾳ, Λιθουανίᾳ, Λαββίᾳ, ἐν γένει ἐκεῖ, ὅπου οἱ Ὁρθόδοξοι θὰ μειοψηφῶσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ρωσσίαν καὶ ἄλλα καθαρῶς Ὁρθόδοξα μέρη οὐδεὶς δύναται νὰ ἐγγυηθῇ ὅτι... δὲν θὰ ἔλθῃ καιρὸς, ὅτε ἡ ἀρπάσσα τὴν ἐξουσίαν ἐν Ρωσίᾳ τάξῃ θὰ θεωρήσῃ ἀναγκαῖον, ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ πολέμου πρὸς τὴν πίστιν τῆς πλειονότητος τῶν κατοίκων καὶ ἐπὶ σκοπῷ περιορισμοῦ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ λαοῦ, νὰ διοργανώσῃ σκοπίμως πᾶσαν τὴν πολιτικὴν ζωὴν ἐν ἀμέσῳ ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν τάξιν». Δι' ὃ καὶ ἐξαιτεῖται ἐν τέλει ἵνα δοθῇ ἐλευθερία εἰς ἐκάστην Αὐτοκέφαλον τοπικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὅπως, ἐὰν θεωρήσῃ ἀναγκαῖον, ἐκλέξῃ δι' ἑαυτὴν τὴν ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ ἀποδοχὴν τοῦ Γρηγοριακοῦ Ἡμερολογίου, χωρὶς αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ λύσις νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀφορμὴ πρὸς ρῆξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας».

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἵστατελεῖ πλέον ὑπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν πίεσιν τῆς ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης τῆς διαρρυθμίσεως ἐπὶ τὸ τελειότερον τοῦ ἐν χρήσει Ἡμερολογίου συμφῶνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, τοσοῦτ' ἄλλοι, καθόσον ἀφ' ἐνὸς μόνον οὕτω δύναται νὰ τεθῇ τέρμα ὀριστικὸν εἰς τὴν παράδοξον εἰκόνα τῆς ὀπιθοδρομικότητος, τὴν ὅποιαν παρουσιάζει τὸ ἔθνος ἡμῶν χρώμενον μνηολογίᾳ διαφόρῃ τῆς τῶν λοιπῶν πεπολισμένων λαῶν παρὰ τὴν ἀδιαφιλονεικτικὴν τάσιν καὶ τὸν πατροπαράδοτον αὐτοῦ χαρακτῆρα πρὸς πᾶσαν ἐν γένει πρόδοτον, καὶ ἀφ' ἑτέρου μόνον ἐπίσης οὕτω θέλει ἐπιτευχθῆ ἡ λύσις ζητήματος, ὅπερ θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῶν μετὰ τοῦ λοιποῦ πεπολιτισμένου κόσμου

ἐμπορικῶν, βιομηχανικῶν καὶ λοιπῶν κοινωνικῶν σχέσεων τοῦ Ἔθνους ἡμῶν, εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ προαγωγὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν συμφερόντων τόσον τῶν ἡμετέρων ὅσον καὶ τῶν ὁμοδόξων ἡμῖν Ρώσων, Ρωμούνων καὶ Σέρβων, εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑπεροχικῆς τοῦ Ἔθνους ἡμῶν θέσεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ εἰς τὴν καθοδήγησιν συγχρόνως πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς, ἐκτὸς ἐὰν εἰς ταῦτο παρουσιάξῃ πρόσκομμα καὶ κώλυμα ἢ ἐκκλησιαστικὴ χρῆσις τοῦ ἡμερολογίου. Δι' ὅ καὶ ἀναγκαῖα, ὡς εἰκὸς, ἀποβαίνει ἡ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΟ ΙΟΥΛΙΑΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

ΑΠΟ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου ἂν καὶ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν κατ' οὐσίαν, πολιτικὸν δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν, ἔχει ὅμως καὶ ἀποψιν καὶ χαρακτηρὰ ἐκκλησιαστικόν, διότι εἶναι συνδεδεμένον μετὰ τῶν ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας, κινήτων καὶ ἀκινήτων, ἰδιαζόντως δὲ μετὰ τῆς μεγίστης ἐξ αὐτῶν, τοῦ θείου Πάσχα.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸν σύνδεσμον μεταξὺ τοῦ ἡμερολογίου καὶ τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, παρατηροῦμεν ὅτι ἐκάστη ἐξ αὐτῶν διατηρεῖ μὲν ὁμολογουμένως τὴν ἰδίαν αὐτῆς μηνολογίαν καὶ ἐξακολουθεῖ ἑορταζομένη ἐν τῇ αὐτῇ καθωρισμένῃ ἡμερομηνίᾳ ἐν τῷ ἑορτολογίῳ, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀπὸ ἀπόψεως χρόνου εἶναι φαινομενικόν, καθόσον εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι, ἐπειδὴ συνέπειά τῆς διαφορᾶς (25) μεταξὺ τῶν δύο ἡμερολογίων, Ἰουλιακοῦ καὶ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ, πᾶσα μηνολογία

(25) Ὁρα Κεφαλ. Α' σημ. 2 σελ 141

δὲν μένει ἀκίνητος καὶ ἀπαρασάλευτος ἀπὸ τοῦ τεταγμένου αὐτῆ σημείου, ἀλλὰ κινεῖται καὶ μετατίθεται, κατ' ἀνάγκη ἀδήριτον καὶ ἐκάστη ἐορτὴ ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν τροχίαν τῆς μηνολογίας, μεθ' ἧς ἀρρηκτως εἶναι συνδεδεμένη καὶ συνεπῶς κινεῖται καὶ αὕτη καὶ μετατίθεται· ἡ δὲ μετάθεσις αὕτη συνίσταται εἰς μίαν μὲν ἡμέραν μετὰ πάροδον 128 ἑτῶν περιόλου, εἰς ὀλόκληρον δὲ ἔτος μετὰ 46720 ἔτη περιόλου. Ἐκ τούτου δ' ἔπεται ὅτι, ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν ρυθμιζόντες καὶ ἐορτάζοντες τὰς ἀκινήτους ἐκκλησιαστικὰς ἡμῶν ἐορτὰς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου, θὰ ἔλθῃ ἐποχὴ, καθ' ἣν τὰς ἐορτὰς τοῦ χειμῶνος θὰ ἐορτάσωμεν ἐν ἔαρι καὶ θέρει, τὰς δὲ τοῦ ἔαρος καὶ θέρους ἐν φθινοπώρῳ καὶ χειμῶνι καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὡστε διὰ τὴν παύση ἢ μετάθεσις αὕτη καὶ τὸ ἐκ ταύτης προκύπτον ἄτοπον, ἐπιβάλλεται βεβαίως ἡ διαρρυθμίσις τοῦ ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν σύνδεσμον μεταξὺ τοῦ ἡμερολογίου καὶ τῶν κινήτων ἐκκλησιαστικῶν ἐορτῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ θελοῦ Πάσχα, ὅπερ ὡς γνωστὸν τυγχάνει ἡ βάσις ἐξ ἧς αὗται ἐξαρτῶνται, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

Τὰ κατὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην ἐθέσπισεν ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ Σύνοδος τῷ 325 (26), ἥτις σκοποῦσα τὴν ἄρουν

(26) Ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος ἐπιθυμοῦσα ὅπως τῆς τέρμα εἰς τὰς προσεγγίσεις καὶ διενέξεις, αἵτινες ἐλάμβανον χώραν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀν. καὶ Δ. συνεπειᾶ τῶν ποικίλων διαφορῶν ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Πάσχα, ἐπελήφθη τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ζητήματος τούτου τῇ συστάσει πιθανῶς καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μ. Κωνσταντίνου, ὅστις, ὡς ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Σωζόμενος, χαλεπῶς ἔφερε πυνθανόμενος τινος ἐναντίας πᾶσι τὴν τοῦ Πάσχα ἄγειν ἐορτὴν· τῆνικαῦτα γὰρ ἐν ταῖς πρὸς ἑκ πόλεσι, διαφερόμενοί τινες περὶ τοῦτο, τῆς μὲν πρὸς ἀλλήλους οὐκ ἀπέχοντο κοινωνίας, Ἰουδαϊκώτερον δὲ τὴν ἐορτὴν ἵγον, ὡς εἰκόσ,

τῶν διαφορῶν, αἵτινες ὑπέρχον παρὰ ταῖς κατὰ τόπους Ἐκκλησίαις ἀναφορικῶς πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὸν τρόπον(27)

καὶ τῇ περὶ τούτου διανοίᾳ τὴν λαμπρότητα τῆς πανηγύρεως ἐβλαπτον» (Σωζ. Ἰστ. I, 16)· «οὐ γὰρ διὰ τὸ γενέθλιον ὁ βασιλεὺς ἐπεμελήσατο, ἀλλὰ διὰ τὴν ἑνωσιν τῆς Ἐκκλησίας» (Ἐπιφάν. 107).

(27) Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα ἐπεκράτουν διαφοραὶ τινες παρὰ ταῖς κατὰ τόπους ἐκκλησίαις ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ β'. μ. χ. αἰῶνος καὶ ἐξακολουθοῦσαι μετ' ἐντάσεως οὐχὶ σπανίως ἀξιωματικῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων αἰώνων. Οὕτως αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Φρυγίας, Γαλατίας, Συρίας, Μεσοποταμίας καὶ Κιλικίας ἐπικαλοῦμεναι τὴν πρᾶξιν τῶν Ἀποστόλων Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ Φιλίππου, δίδουσαι δὲ σημασίαν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ μηνός, καθ' ἃς ἔπαθε καὶ ἀνέστη ὁ Κύριος καὶ ἐκλαμβάνουσαι τὴν ἡμέραν τοῦ πάθους αὐτοῦ ὑπὸ ἐποψιν δογματικὴν ὡς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ συνεπῶς ὡς ἡμέραν χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, τὸ μὲν σταυρώσιμον Πάσχα ἐώρταζον τῇ 14ῃ τοῦ μηνός Νισάν, τὸ δὲ ἀναστάσιμον τῇ 16ῃ καθ' ὅποιανδήποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος καὶ ἂν ἔπιπτον ἡ 14ῃ καὶ ἡ 16ῃ, ἐπέλιον δὲ τὴν νηστειάν εὐθύς μετὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου τῇ 3ῃ μ. μ. τῆς 14ῃ; Νισάν. Οἱ οὕτως ἐορτάζοντες τὸ Πάσχα ὀνομάσθησαν Τεσσαρεσκαίδεκατίται, ὡς ἐορτάζοντες πάντοτε τὴν 14 Νισάν. «Φασὶ δὲ (οἱ Τεσσαρεσκαίδεκατίται) τὸν Εὐαγγελ. Ἰωάννην ἐν τῇ Ἀσίᾳ κηρύξαντα, διδάξαι αὐτοὺς ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης ἐπιτελέσαι τοῦ Πάσχα τὴν ἐορτὴν· κακῶς δὲ τὴν ἀποστολικὴν νηνοηρότης παράδοσιν, τὴν τῆς Κυριακῆς Ἀναστάσεως οὐκ ἀναμένουσιν ἡμέραν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τρίτη, ποτὲ δὲ πέμπτη, ποτὲ δὲ σαββάτω, ἢ ὅπως ἂν τύχη πανηγυρίζουσι τοῦ Πάθους τὴν μνήμην» (Θεοδώρ. Αἰγ. κακ. ἐπιτ. III, Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. γ, 23. 24. 25).

Ὅλος τὸνναντία ἦτο ἡ περὶ τοῦ Πάσχα θεωρία καὶ πρᾶξις παρὰ ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Λύσεως, Ἑλλάδος, Παλαιστίνης, Αἰγύπτου καὶ ἐν γένει παρὰ τῇ πλειονότητι τῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ Ἐκκλησίαι αὗται στήριζόμεναι ἐπὶ τῆς πράξεως τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, θέλουσαι δὲ νὰ ἐορτάζωσι τὰς ἰδίᾳ ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, καθ' ἃς ἔπαθε καὶ ἀνέστη ὁ Κύριος, ἐὰν ἡ 14ῃ τοῦ μηνός Νισάν δὲν ἔπιπτε

τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἐπιθυμοῦσα τὴν καθιέρωσιν τῆς ταυτοχρόνου καὶ ὁμοιοτρόπου ἑορτῆς αὐτοῦ ὑπὸ πάντων τῶν Χριστιανῶν, ἔχουσα δὲ ὑπὲρ ὅψει τὴν προᾶξιν τῆς πλειονότητος τῶν Ἐκκλησιῶν διατυπωμένην συντόμως μὲν ἀλλὰ σαφῶς ἤδη ἐν τῷ Ζ' ἀποστολικῷ κανόνι(28), ἀπεφάνθη ὅπως τὸ Πάσχα ἐορτάζεται (1ον) πάντοτε ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ· 2ον) τῇ Κυριακῇ ἣτις ἔπεται μετὰ τὴν 14ην τοῦ μηνὸς Νισάν, ἣτοι μετὰ τὴν πανσέληνον καὶ 3ον) μετὰ τὴν πανσέληνον, ἣτις ἔπεται ἢ συμπίπτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας(29). Ἐπειδὴ δὲ

κατὰ Παρασκευὴν, ἐώρταζον τὸ σταυρώσιμον Πάσχα τὴν ἐπομένην Παρασκευὴν καὶ μετὰ δύο ἡμέρας, ἣτοι τὴν Κυριακὴν, τὸ ἀναστάσιμον προσέτι αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἐκλαμβάνουσαι τὴν ἡμέραν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ὑπὸ ἱστορικὴν ἔκδοσιν, ἐθεώρουν ταύτην ὡς ἡμέραν πάθους καὶ διὰ τοῦτο ἐπέλυον τὴν νηστειάν τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως. «Σύννοδοι δὲ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταυτῶ ἐγένοντο, πάντες τε μὲν γνώμη δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικῶν δόγμα τοῖς πανταχοσε διατυποῦντο, ὡς ἂν μήδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ ἢ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα νηστειῶν φυλλατοῖμεθα τὸς ἐπιλύσεις» (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. V, 23). «Ὑμεῖς δὲ φυλάσσεσθε ἀκριβῶς τὴν ἰσημερίον τροπὴν τῆς ἑαρινῆς ὥρας, ἣτις γίνεται δευτέρα καὶ εἰκάδι τοῦ δωδεκάτου μηνός, ὅς ἐστι Δύστρος. Ἐπιτηροῦντες ἕως εἰκάδος πρώτης σελήνης, ὅπως μὴ ἐν ἑτέρᾳ ἑβδομαδί ἐμπέσῃ ἢ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης καὶ πλάνης γενομένης ἀγνοία δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπιτελέσωμεν τὸ Πάσχα, ἢ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἐορτάσωμεν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναστάσιμον ἡμέραν, ἀλλ' ἐν Κυριακῇ μόνῃ» (*Αποστ. Διαταγ. βιβλ. ε' κεφ. ΙΖ').

28) «Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν Ἁγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν πρὸς τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσει καθαιρείσθω» (Ζ'. Ἀποστ. καν.).

29) Μεταξὺ τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα προσέτι καὶ διαφορὰ ἀστρονομικῆ· αὕτη ἀνερίσθη εἰς

ἢ ἑαρινῇ ἰσημερίᾳ, ἣτις καθ' ἑξ ἑκ τῶν ρηθέντων τριῶν ὅρων

τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς πρώτης ἑαρινῆς πανσέληνου πότε τοῦτέστι ἔπιπτεν ἡ 14η τοῦ μηνὸς Νισάν, ἣτις ἐθεωρεῖτο πάντοτε τὸ ὕριον τοῦ σταυρώσιμου Πάσχα καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὠρίζετο καὶ τὸ ἀναστάσιμον· καὶ τοῦτο διότι οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ δὲν ἔδιδον τὴν πρόπουσαν προσοχὴν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς 14ης τοῦ μηνὸς Νισάν, δι' ὃ καὶ αὕτη ἔπιπτε πολλάκις πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ οὐχί, ὡς ἔδει, μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἐν τῇ εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένη VII ὁμιλίᾳ περὶ τοῦ Πάσχα. «Λοιπὸν Ἰουδαῖοι ποιοῦσι τὸ Πάσχα πρὸ ἰσημερίας ἀδιαφόρως, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐμβολίμου μηνός ἐνοστάτος ἀκουσίως μετ' ἰσημερίαν παρατιθῶσι». Ἐντεῦθεν καὶ πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν οὐ μόνον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐώρταζον μετὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Δύσει, ὀλιγοροῦντες τῶν ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων, ἐώρταζον πρὸ τῆς ἀκριβοῦς ἑαρινῆς ἰσημερίας· οἱ οὕτω ἐορτάζοντες τὸ Πάσχα ἐκλήθησαν Πρωτοπασχίται.

Ἄλλὰ καὶ περὶ τῆς μηνολογίας τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας ὑπῆρχε διαφορὰ παρὰ ταῖς κατὰ τόπους ἐκκλησίας· οὕτω π. χ. ὁ ἱ. Ἰππόλυτος, Ἐπίσκοπος Ρώμης (222-235) ὠρίζεν ὡς ἡμέραν ἑαρινῆς ἰσημερίας τὴν 18ην Μαρτίου (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. 6, 22), παραδεχόμενος καὶ κύκλον ἐκ 16 ἔτων, καθ' ὃν ἡ πανσέληνος τοῦ Πάσχα ἀνὰ πᾶν 16ον ἔτος ἔπιπτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τοῦ ἔτους, ἀνὰ πᾶν δὲ 112ον κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τοῦ μηνός καὶ τῆς ἑβδομάδος· καὶ ὁσάκις μὲν ἡ 14η τοῦ μηνός Νισάν ἔπιπτεν ἐν Παρασκευῇ, τότε τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐορτάζετο καὶ τὸ σταυρώσιμον Πάσχα, ὁσάκις δὲ Σάββατον ἢ Κυριακὴν, τότε τὴν ἐπομένην ἑβδομάδα. Ὁ Ἀλεξανδρείας Διονύσιος, (+265) ἐπενόησεν ἕτερον Πασχάλιον μετὰ κύκλου δικαετοῦς. (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. 7, 20)· ὁ Λαοδικείας Ἀνατόλιος (277) παρεδέχετο τὸν κύκλον τοῦ Μέτωνος ἐκ 19 ἔτων καὶ ὠρίζε τὴν 19ην Μαρτίου ὡς ἡμέραν ἰσημερίας (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. 7, 32)· ἀλλὰ καὶ τὸ Πασχάλιον τοῦτο ἐτροποποιήθη, ἀνακαλυφθέντος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὅτι ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία πίπτει τῇ 21ῃ Μαρτίου· ἐπεξεργάσθη δὲ τοῦτο ἀκολούθως, ὡς λέγεται, καὶ ἐτελειοποίησαν ὁ Καισαρεία· Εὐδόβιος (Ἰερων. de viris illustribus c. 16).

ἐξάγεται(30), εἶναι ἡ βίασις πρὸς ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ἑορ-

Οὕτω μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐπεκρά-
τει διαφορὰ, τῶν μὲν συμμορφουμένων πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀ-
λεξανδρείας, ἐν ἣ ἤμαρτεν ὀμολογουμένως ἡ ἀστρονομία καὶ οἱ διαπρε-
πέστεροι τῶν ἀστρονόμων ἐπῆρχον, καὶ καθορίζουσιν τὴν ἑαρινὴν ἱ-
σημερίαν τῇ 21ῃ Μαρτίου, τῶν δὲ Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως ἀκολου-
θουσῶν τῷ Πασχάλῳ τοῦ ἱ. Ἰππολύτου μετὰ κύκλου ἰσότητος καὶ ἑκο-
λουθῶς δὶετιοῦς καὶ ἀποδεχομέναι ὡς ἑαρινὴν ἱσημερίαν τὴν 18ην
Μαρτίου ἕνεκα δὲ τούτου ὁσάκις συνέπιπτεν ἡ πανσέληνος τῇ 19ῃ
Μαρτίου, αἱ ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως ἐκλαμβάνουσαι αὐτὴν ὡς πανσέλη-
νον μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἱσημερίαν ἐώρταζον κατ' αὐτὴν τὸ Πάσχα, ἐν ᾧ
αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς θεωροῦσαι αὐτὴν ὡς πανσέληνον πρὸ τῆς
ἑαρινῆς ἱσημερίας ἀνέμενον τὴν ἐπομένην πανσέληνον καὶ οὕτω αἱ ἐκκλη-
σίαι τῆς Δύσεως ἐώρταζον πολλάκις τὸ Πάσχα 30 ἡμέρας πρὸ τῶν
Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς· ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη μεταξὺ τῶν ἐκκλησι-
ῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα προὐχά-
ρει ἐνίοτε καὶ μέχρι 35 ἡμερῶν (ὄρ. κατωτέρω σημ. 26.).

(30) Ἡ διάταξις αὕτη τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου περὶ τῆς ἑορτῆς
τοῦ Πάσχα δὲν διεσώθη ἐν κανόνι, μανθάνομεν δὲ ταύτην ἰοῦ) ἐκ τι-
νος ἐπιστολῆς τῆς Συνόδου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρείας.
2ον) ἐξ ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου πρὸς
τοὺς ἀπολειφθέντας τῆς Συνόδου Ἐπισκόπους 3ον) ἐκ τοῦ α'. κανό-
νος τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Τοπικῆς Συνόδου 4ον) ἐκ τινος Θεσπίσμα-
τος περισωθέντος ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ Πατριάρχου Κων-
σταντινουπόλεως (+ 575) δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ σοφοῦ
Assemani καὶ λησμονηθέντος, εἶτα δὲ ἀνακαλυφθέντος ὑπὸ τοῦ Βενε-
δικτίνου Καρθηναίου Πίτρα εἰς Ἑλληνικὸν χειρόγραφον τῆς Ἐθνι-
κῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, προερχόμενον ἀπὸ τοῦ ὄρους Ἄθω
καὶ τὸ ὁποῖον ὅμως, κατὰ τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν Κριτικῶν, εἶναι
συναρμογὴ μεταγενεστέρων χρόνων καὶ 5ον) ἐκ τινων χωρίων τῶν ἱ-
στορικῶν Σωκράτους, Σωζομένου καὶ Θεοδορήτου καὶ ἐκ τῶν σφριζομέ-
νων περὶ τῆς ἑορτῆς ἐπιστολῶν τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀλεξαν-
δρείας Ἀθανασίου, Θεοφίλου καὶ Κυρίλλου,

τῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἡ ὁποία τότε συνέπιπτε τὴν 21 Μαρτίου,

Καὶ ἐν μὲν τῇ ἐπιστολῇ τῆς Συνόδου πρὸς τὴν Ἐκ-
κλησίαν Ἀλεξανδρείας ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «Ἐθαγγελιζόμεθα
δὲ ἡμῖν περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ Ἀγιωτάτου Πάσχα, ὅτι ἑματέροις εὐ-
χαῖς καταρθώθη καὶ τοῦτα τὸ μέρος, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ Ἐσῶ
ἀδελφοὺς τοὺς μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιοῦντας συμφώνως
Ρωμαίοις καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρχαίου μεθ' ἡμῶν φυλάττου-
σι τὸν Πάσχα ἐκ τοῦ δεῦρο ἄγειν» (Θεοδώρ. Ἐκκλ. Ἰστ. Βιβλ. Γ'.
Κεφ. Ρον Σὺς. Βίος. Μ. Κιρίνου βιβλ. Γ. κεφ. 18 Ἐκκλ. Ἰστ βιβλ.
Α. κεφ. 9. Σωκρ. βιβλ. Α'. κεφ. 9 βιβλ. Γ'. κεφ. 16. 18. Σωζομ.
βιβλ. Α. κεφ. 21. Ἐπιφαν. αἰρέσ. 29. 70).

Ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς
ἀπολειφθέντας ἐπισκόπους ἀναφέρονται ταῦτα. «Ἐνθα καὶ πε-
ρὶ τῆς τοῦ Πάσχα Ἀγιωτάτης ἡμέρας γενομένης ζητήσεως ἔδοξε κοι-
νῇ γνώμῃ καλῶς ἔχειν ἐπὶ μιᾷ ἡμέρᾳ πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ ἐ-
πιτελεῖν· τί γὰρ ἡμῖν κάλλιον, τί δὲ σεμνότερον ὑπάρξει δυνήσεται
τοῦ τὴν ἑορτὴν ταύτην, παρ' ἧς τὰς τῆς ἀθανασίας εἰλήξαμεν ἐλπιδας,
μὴ τάξει καὶ φανερῶ λόγῳ παρὰ πᾶσιν ἀδιαπτῶτως φυλάττεσθαι; Καὶ
πρῶτον μὲν ἀνάξιον ἔδοξεν εἶναι τὴν ἀγιωτάτην ἐκείνην ἑορτὴν τῇ
τῶν Ἰουδαίων ἐπομένους συνηθεῖα πληροῦν, οἱ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας
ἀθικτῶ πλημμελήματι χράναντες, εἰκότως τὰς ψυχὰς οἱ μαροὶ τυ-
φλώττουσιν. Ἔξεστι γὰρ, τοῦ ἐκείνων ἔθους ἀποβληθέντος, ἀληθεστέ-
ρα τάξει, ἢν ἐκ πρώτης τοῦ Πάθους ἡμέρας ἄχρι τοῦ παρόντος ἐφυ-
λάξαμεν καὶ ἐπὶ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας τὴν τῆς ἐπιτηρήσεως ταύτης
συμπλήρωσιν ἐκτείνεσθαι· μηδὲν τοίνυν ἔστω ἡμῶν κοινὸν μετὰ τοῦ ἐ-
χθίστου τῶν Ἰουδαίων ὄχλου· εἰλήξαμεν γὰρ παρὰ τοῦ Σωτήρος ὁδὸν
ἑτέρα... τί δὲ φρονεῖν ἐκείνοι ὀρθὸν δυνήσονται, οἱ μετὰ τὴν κυριο-
κτονίαν τε καὶ παροικτονίαν ἐκείνην ἐκστάντες τῶν φρονῶν ἄγονται
οὐ λογισμῶ τινί, ἀλλ' ὀρθῆ ἀκραιφνήσῃ ὅποι δ' ἂν αὐτοὺς ἡ ἐμψυτος
αὐτῶν ἀγάγη μανία; ἐκεῖθεν οὖν τοίνυν κἄν τούτῳ τῷ μέρει τὴν ἀλή-
θειαν οὐχ ὀρθῶ πιν, ὡς δὴ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοὺς πλανωμένους τῆς
προσηκούσης ἐπανορθώσεως τῷ αὐτῷ ἔτει δεύτερον τὸ Πάσχα ἐπιτε-
λεῖν· τίνος χάριν ταύταις ἐπόμειθα, οὗς δεινὴν πλάνην νοσεῖν ὠμολό-

δὲν ἔχει πάντοτε τὴν αὐτὴν μηνολογίαν ἀλλὰ, διάφορον διὰ

γῆται; δεύτερον γὰρ τῷ ἐνὶ ἐνιαυτῷ οὐκ ἂν ποτε ποιεῖν ἀνεξήμεθα, ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα μὴ προὔκειτο ἀλλὰ δὴ τὴν ὑμετέραν ἀγγίνοιαν ἐχρῆν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ δι' εὐχῆς ἔχειν πάντοτε ἐν μηδεμίᾳ τῷ καθαρὸν τῆς ὑμετέρας ψυχῆς κοινωνεῖν δοκεῖν ἀνθρώπων ἔθνος παγκόσμων πρὸς τοὺς κάκεινο πάρεστι συνορᾶν, ὡς ἐν τηλικούτῳ πράγματι καὶ τοιαύτῃ θρησκείᾳ ἑορτῇ διαφωνοῦναι ἔστιν ἀθέμιτον· μίαν γὰρ ἑορτὴν τὴν τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἡμέραν, τ. ἔ. τὴν τοῦ ἁγιοτάτου πλάθους, ὃ ἡμέτερος παρέδωκεν Σωτῆρ, καὶ μίαν εἶναι τὴν καθολ. αὐτοῦ Ἐκκλησίαν βεβούληται, ἣς εἰ καὶ τὰ μάλιστα εἰς πολλοὺς καὶ διαφορῶς τύπους τὰ μέρη διήρηται, ἀλλ' ὅμως ἐνὶ πνεύματι τ. ἔ. τῷ θεῷ βουλήμηναι θάλλεται· λογιζέσθω δὲ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ὁσιότητος ἀγγίνοια, ὅπως ἔστι δεινὸν τε καὶ ἀπρεπὲς κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἑτέρους μὲν ταῖς νηστειαῖς σχολάζειν, ἑτέροις δὲ συμπόσια συντελεῖν καὶ μετὰ τὰς τοῦ Πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἐν ἑορταῖς καὶ ἀνέσεσιν ἐξετάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὀρισμέναις ἐκδεδοῦσθαι νηστειαῖς· διὰ τοῦτο γοῦν τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως τυχεῖν καὶ πρὸς μίαν διατίπωσιν ἄγεσθαι τοῦτο ἡ θεῖα Πρόνοια βούλεται, ὡς ἐγώ γε ἅπαντας ἠγοῦμαι συνορᾶν. Ὅθεν ἐπειδὴ τοῦθ' οὕτως ἐπαορθοῦσθαι προσῆκεν, ὡς μηδὲν μετὰ τοῦ τῶν πατριότων τε καὶ κυριοτότων ἐκείνων ἔθνος εἶναι κοινόν, ἔστι δὲ ταῖς εὐπρεπῆς, ἦν πάσαι αἱ τῶν Ἀστικῶν τε καὶ Μασσημερινῶν καὶ Ἀρκατικῶν τῆς Οἰκουμένης μερῶν παραφυλλάτουσιν Ἐκκλησίαι καὶ τινες τῶν κατὰ τὴν Ἐφῶν τόπων, τοῦτου ἕνεκα ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἅπαντες ἠγγήσαντο· καὶ Ἰν' ὅπερ δ' ἂν κατὰ τὴν τῶν Ρωμαίων πόλιν τε καὶ Ἀφρικὴν, Ἰταλίαν τε ἅπασαν, Αἴγυπτον, Ἰσπανίαν, Γαλλίαν, Βρετανίαν, Λιβύην, ὅλην Ἑλλάδα, Ἀσιανὴν τε διοικήσιν καὶ Ποντικὴν καὶ Κιλικίαν, μὲν καὶ συμφῶν φυλλάττεται γνώμη, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ Ἐκκλησία προοδέξεται σύνεσις λογιζομένη ὡς οὐ μόνον κλείων ἔστιν ὃ τῶν κατὰ τοὺς προσηρημένους τόπους Ἐκκλησιῶν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦτον μάλιστα κοινῇ πάντας ὁμοιωτάτων ἔστι βούλεσθαι, ὅπερ καὶ ὁ ἀκριβοῦς λόγος ἀπαιτεῖν δοκεῖ, καὶ οὐδεμίαν μετὰ τῆς Ἰουδαίων ἐπιτοκίας ἔχειν κοινωνίαν· ἵνα δὲ τὸ κεφαλαιωδέστερον συντόμως εἴπω, κοινῇ πάντων ἤρεσε κρίσει, τὴν

τῆς παρόδου τοῦ χρόνου συνεπέειε τῆς διαφορᾶς τῆς ὑπαρχούσης μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους,

ἁγιοτάτην τοῦ Πάσχα ἑορτὴν μὲν καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι οὐδὲ γὰρ πρέπει ἐν τοσαύτῃ ἁγιότητι εἶναι τινα διαφορᾶν, καὶ κάλλιον ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ ταύτῃ, ἐν ἣ οὐδεμία ἔστιν ἄλλοτριᾶς πλάνης καὶ ἀμαρτήματος ἐπιμείλια (Εὐσεβ. βίος Κωνσταντίνου III, 18. 19. Σωκρ. Ἰστ. I, 9. Θεοδώρ. Ἰστ. Α', 10).

Ὁ δὲ α'. κανὼν τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 341 συγκροτηθείσης τοπικῆς Συνόδου ἔχει οὕτω: Πάντας τοὺς τολμώντας παραλύειν τὸν ὄρον τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Συνόδου, τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς Εὐσεβείας τοῦ Θεοφιλεστάτου Βασιλέως Κωνσταντίνου, περὶ τῆς ἁγίας ἑορτῆς τοῦ σωτηριώδους Πάσχα, ἀκοινωνήτους καὶ ἀποβλήτους εἶναι τῆς Ἐκκλησίας εἰ ἐπιμένονσι φιλονεικότερον ἐνιστάμενοι πρὸς τὰ καλῶς δεδογμένα· καὶ ταῦτα εἰρήσθω περὶ τῶν λαϊκῶν. Εἰ δὲ τις τῶν προεστώτων τῆς Ἐκκλησίας Ἐπίσκοπος ἢ Πρεσβύτερος ἢ Διάκονος μετὰ τὸν ὄρον τοῦτον τολμήσῃ ἐπὶ διαστροφῇ τῶν λαῶν καὶ ταραχῇ τῶν Ἐκκλησιῶν ἰδιάζειν καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιτελεῖν τὸ Πάσχα, τοῦτον ἡ ἁγία Σύνοδος ἐντεῦθεν ἤδη ἄλλοτριον ἔκρινε τῆς Ἐκκλησίας, ὡς οὐ μόνον ἑαυτῷ ἀμαρτίας ἀλλὰ καὶ πολλῆς διαφθορᾶς καὶ διαστροφῆς γινόμενον αἴτιον·

Ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Βενεδικτίνου Καρδινάλιου Πέτρα ἀνευρεθείς κανὼν ἀναφέρει: τῆς ἁγίας Συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ περὶ τοῦ Ἁγίου Πάσχα πέπρακται δ' οὕτως τὰ δόξαντα πᾶσι τοῖς ἐν τῇ Ἰ. Συνόδῳ συνεληθούσιν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ θεοσεβοῦς καὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου ὃς οὐ μόνον συνήγαγε τοὺς προγεγραμμένους ἐπισκόπους εἰς ταῦτά, εἰρήνην ποιούμενος τῷ ἔθνει ἡμῶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ συμπαρόν τῇ τούτων ὁμιγύρῃ συνεξετάζει τὰ συμφέροντα τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ· ἐπειδὴ τοῖνον ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος περὶ τοῦ δεῖν συμφῶνως ἄγειν τὸ Πάσχα ἅπασαν τὴν ὑπ' οὐρανόν, εὐρέθη τὰ τρία μέρη τῆς Οἰκουμένης συμφῶνως ποιούντα Ρωμαῖοις καὶ Ἀλεξανδρεῦσιν, ἦν δὲ καὶ μόνον κλίμα τῆς Ἀνατολῆς ἀμφισβητοῦν ἔδοξε, πάσης ζητήσεως περιαιρουθείσης καὶ ἀντιλογίας, οὕτως ἄγειν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ἄγουσι Ρωμαῖοι καὶ Ἀλεξανδρεῖς

πρὸς καθορισμὸν δὲ αὐτῆς ἀπαιτοῦνται γνώσεις ἀστρονομικαί, διὰ τοῦτο ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος ἀνέβηκεν εἰς τὴν Ἐκ-

καὶ οἱ λοιποὶ πάντες, πρὸς τὸ πάντας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ δημοφώνως ἀναπέμπειν τὰς εὐχὰς τῇ Ἁγίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα (spec. sol. tom. IV 545 Jur. eccl. Graec. hist. et mon. tom. I, 453).

Ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ἐν ταῖς σφραγισμέναις περὶ τῆς ἑορτῆς ἐπιστολικῆς τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀλεξανδρείας Ἀθανασίου, Θεοφίλου καὶ Κυρίλλου, αἰτινες ἑορταστικαὶ καλοῦνται, ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Ζητήσεως δῆτα κατὰ τοῦδε οὐ μικρὰς ἀνακινήσεις, ὅτι δι' τῆς Ἀσίας ἀπίσης αἱ παροικίαι ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας, σελήνης τὴν 14' φωντο δεῖν ἐπὶ τῆς τοῦ σωτηρίου Πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ᾗ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίους προηγόρευτο, ὡς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ἧς δ' ἂν ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος περιτγγάνει, τὰς τῶν ἀστικῶν ἐπιλύσεις ποιεῖσθαι, οὐκ ἔδους ὄντος τοῦτον ἐπιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνά τὴν λοιπὴν ἀπασαν οἰκουμένην Ἐκκλησίαις, ἧς ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ καὶ εἰς δεῦρο κρατήσαν ἔθος φιλατιούσας ὡς μηδετέρα προσήκειν παρὰ τὴν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμέρα τὰς νηστειὰς ἐπιλύεσθαι. Σύνοδοι δὲ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ τούτου ἐγένοντο, πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διατυποῦντο, ὡς ἂν μὴδ ἐν ἄλλῃ ποτὲ ἢ τῆς Κυριακῆς ἡμέρα τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα νηστειῶν φυλαττοίμεθα τὰς ἐπιλύσεις. Φέρεται εἰσεῖν νῦν τῶν κατὰ Παλαιστίνην τηλικῶδε συγκροτημένην γραφὴν, ἣν προτέτακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρεία παροικίας ἐπίσκοπος, καὶ Νάρκισσος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τῶν ἐπὶ Ρώμῃς δὲ ὁμοίως ἄλλῃ περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἐπίσκοπον Βίκτωρα δηλοῦσα τῶν τε κατὰ Πόντον ἐπισκόπων, ἣν Πάλας ὡς ἀρχαιοτάτος προτέτακτο, καὶ τῶν κατὰ Γαλίαν δὲ παροικιῶν, ὡς Βιρηναῖος ἐπισκόπος. Ἴσα τε τῶν κατὰ τὴν Ὀσρονηκὴν καὶ τὰς ἐκεῖσε πόλεις καὶ Ἰδίας Βακχύλου τῆς Κορινθίου Ἐκκλησίας ἐπισκόπου καὶ πλείστων ἄσων ἄλλων, οἳ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν τε καὶ κρίσιν ἔξηννηγεμένοι, τὴν αὐτὴν τίθενται ψήφον. Καὶ τούτων μὲν ἦν ὅρος εἰς ὃ δεδηλωμένος (Εὐσεβ. Ἱστ. V, 23).

«Τῆς σωτηρίου ἑορτῆς τὸν αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὁμολογηθῆναι

κλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου ἤκαμαζεν ὁμολογουμένως ἡ Ἀστρονομία, ἵνα προσδιορίξῃ κατ' ἔτος τὴν μηνολογίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἀνακοινοῖ ταύτην εἰς τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας, ὅπερ καὶ ἐγένετο, ὡς γνωστὸν, διὰ τῶν Πασχαλίων λεγομένων γραμμάτων(31).

Ἐκ τῶν διατάξεων τούτων καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῶν προήλθε καὶ ἐπήγαγε βαθμηδὸν τὸ ἡμέτερον Πασχάλιον, ὁ

καιρὸν» (Εὐσεβ. βίος Κωνσταντίνου βιβλ. III, Κεφ. 14.) καὶ «ἐνθα καὶ περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἀγιοτάτης ἡμέρας, γενομένης ζητήσεως ἔδοξε κοινῇ γνώμῃ καλῶς ἔχειν, ἐπὶ μιᾷ ἡμέρᾳ πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπιτελεῖν (Αὐτόθι κεφ. III'). «Ἡ μὲν γὰρ διὰ τὴν ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ διὰ τὸ Πάσχα συνήχθη, ἐπειδὴ αἱ κατὰ Συρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ Μεσοποταμίαν διεψώνουν πρὸς ἡμᾶς καὶ τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ ποιοῦσιν Ἰουδαῖοι, ἐποίουν καὶ αὐτοί· ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ ὡς περὶ τῆς πίστεως οὕτω περὶ τῆς ἀγίας ἑορτῆς γέγονε συμφωνία». «... Οἱ ἀπὸ τῆς Συρίας, Κιλικίας καὶ Μεσοποταμίας ἐχώλενον περὶ τὴν ἑορτὴν καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐποίουν τὸ Πάσχα» λέγει ὁ ἱ. Ἀθανάσιος (ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ ἐπισκόπους). Ἄλλως τε ἐπειδὴ ὁ Σωτήρ ἡμῶν τῇ μὲν τρισκαιδεκαταίᾳ παρεδόθη, τοῦτέστι τῇ πέμπτῃ τοῦ Σαββάτου, τῇ δὲ τεσσαρεσκαίδεκαταίᾳ ἐσταυρώθη, ἐν τριημέρῳ ἀναστὰς, τοῦτέστι τῇ ἐκκαιδεκῇ κατὰ σελήνην, ἣτις εὐρέθη τότε ἐν Κυριακῇ, ὡς καὶ τῶν εὐαγγελίων ἔχει παρατήρησις, ἔχομεν παραμύθιον τοῦ καλῶς ποιεῖν τὸ Πάσχα, κἂν ὑπέρθεσις γένηται διὰ τὴν καταλαβοῦσαν ἀνάγκην. Ἄν μὲν οὖν ἡ τεσσαρεσκαίδεκατὴ τοῦ Ἁγίου Πάσχα ἔρχεται ἐν Σαββάτῳ ἢ πρὸ τοῦ Σαββάτου, ἐν ταῖς ἄλλαις τῆς ἑβδομάδος ἡμέραις ἀραρυότως (ἦτοι κατὰ τὸν συνήθη κανόνα, τοῦτέστι οὐχὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος καθ' ἣν συμπλήρει ἡ 14ῃ Νισάν, ἀλλὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην Κυριακὴν) τοῦτο ποιεῖν προσήκει· ἐὰν δ' ἐν Κυριακῇ ἀπαντήσῃ ἡ τεσσαρεσκαίδεκαταίᾳ τῆς σελήνης τοῦ πρώτου μηνός, ὑπερθεῖτον πάντως εἰς τὴν ἑξῆς ἑβδομάδα· ἢ γὰρ Κυριακὴ πρώτη ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος ἐστίν» (Πασχάλιος πρόλογος Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας).

(31) Διδυμοτελῆ. Φιλαρεν. Ἐκκλησ. Ἱστορ. τόμ. Α', σελ. 308.

Ἀλεξανδρινὸς λεγόμενος κανὼν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἔκτοτε καθορίζει τὴν μηνολογίαν τοῦ Πάσχα ἢ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία(32). Ἄλλ' ὁ καθορισμὸς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα διὰ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κανόνος δὲν εἶναι κατὰ πάντα καὶ πάντοτε ὀρθὸς καὶ ἀκριβής· ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ταύτης εἶναι εὐχερής· ἢ ἀκριβὴς τήρησις τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα τριῶν, ὡς ἀνωθι εἴρηται, συνοδικῶν ὄρων, καθ' οὓς τὸ Πάσχα δεόν ἵνα ἐπιτελῆται τὴν Κυριακὴν τὴν ἐπομένην τῇ πανσελήνῳ, ἣτις ἔπεται ἢ συμπίπτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἔχει ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα δεόν ἵνα ἐκτελῆται ἐντὸς τῶν 34 πρώτων μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν ἡμερῶν τοῦ ἔαρος· ὁ δὲ λόγος εἶναι ὁ ἑξῆς· ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι τὴν ἡμέραν τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας ἔχομεν πανσέληνον καὶ ὅτι ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι Σάββατον, τότε τὴν ἐπιούσαν, ἣτις λογίζεται ἢ πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνον τὴν συμπιπτούσαν τῇ ἑαρινῇ ἰσημερίᾳ, δυνάμεθα νὰ ἑορτάσωμεν τὸ Πάσχα(33) συμφώνως τῇ σχετικῇ διατάξει τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου. Προσέτι ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι τὴν παραμονὴν τῆς ἰσημερίας εἶναι πανσέληνος, δεόν κατ' ἀνάγκην νὰ

(32) Ἀποστ. Καν. Ζ. Ο'. Ἀποστ. Διαταγ. 5, 17, Ἀντιοχ. Α'. Καρθαγ. Ε'. ΠΑ'. ΡΙΖ'. Πασχαλ. χρονικ. ἔκδ. Migne 92, 85. 97. Συντ. Ι. καν. Ράλλη καὶ Πατῆ 4, 20. Ἐορταστ. Ἐπιστ. Μ. Ἀθαν. Θεοφιλ. καὶ Κυρίλλου ἔκδ. Migne 26, 1351· 85, 47. 75, 402. 981. Σωκρατ. Ιστ. θ. α'. 5, 16. 18. Ἐπιφαν. Αἰρεσ. 69. Θεοδ. Ἐκκλ. Ιστ. Ι, θ. 10. Εὐσεβ. βίος Μ. Κωνσταντίνου Γ, 18. Ἐκκλ. Ἰστ. Α. θ. Σαλαμ. Α. 21. Χρυσ. λόγ. περὶ Πάσχα Νικηφ. Γρηγορ. 6, 372. ἔκδ. Βονν.)

(33) Κατὰ τὰ ἔτη 347 (12 Ἀπριλ.) 367 (1 Ἀπριλ.) καὶ 370 (28 Μαρτ.) τὸ Πάσχα συνέπεσε τῇ 16ῃ Νικάν ὡς φαίνεται ἐν ταῖς ἑορταστικαῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Μ. Ἀθανασίου.

παρέλθωσιν 29 περίπου ἡμέραι μέχρι τῆς προσεχοῦς πανσελήνου, ἣτις ἀριθμεῖται βεβαίως ἢ πρώτη μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν· καὶ ἂν αὕτη συμπέσῃ ἐν Κυριακῇ, τότε τὸ Πάσχα ἑορτάζεται μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ, ἦτοι τὴν 36ην ἀπὸ τῆς προτεράιας τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας ἢ τὴν 34ην ἀπὸ τῆς ἐπιούσης· ὥστε ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα δεόν νὰ μὴ ἀπομακρύνηται πλεῖον τῶν 34 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου, ὅτε καθωρίσθησαν αἱ ρηθεῖσαι περὶ τοῦ Πάσχα διατάξεις, ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία συνέπιπτε τὴν 21ην Μαρτίου καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸν Ἀλεξανδρινὸν κανόνα ἡ 21η Μαρτίου ἐξακολουθεῖ λογιζομένη ὡς μηνολογία τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἔπεται ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα κυμαινομένη ἐντὸς τῶν 34 πρώτων μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν ἡμερῶν δεόν κατὰ ταῦτα ἵνα ἐπιτελῆται ἀπὸ τῆς 22 Μαρτίου μέχρι τῆς 24ης Ἀπριλίου. Δαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἕνεκα τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμπίπτῃ πάντοτε τὴν 21ην Μαρτίου, ἢ δὲ πρώτη ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμηνικῇ Σύνοδος καθορίσασα τὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, καὶ ἐν πλήρει διατελοῦσα ἐπιγνώσει τῆς διαφορᾶς σὺν τῷ χρόνῳ μηνολογίας τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, πάντως ἐννοεῖ ὡς τοιαύτην τὴν πραγματικὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν καὶ ὄχι βεβαίως τὴν διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ὑποθετικὴν καὶ ἰδανικὴν καταστάσαν 21ην Μαρτίου, ἔπεται ὅτι ἐξακολουθοῦντες νὰ κανονίζωμεν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῆ βάσει τῆς Ἰουλιακῆς 21ης Μαρτίου ὡς ἑαρινῆς ἰσημερίας εἰς δύο περιπίπτουμιν σπουδαῖα λάθη· α') ὅτι παραβαίνομεν τὸ πνεῦμα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς περὶ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας Συνοδικῆς διατάξεως, ἀμελοῦντες τὸν καθορισμὸν καὶ τὴν μηνολογίαν τῆς πραγματικῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ ἀπο-

δεχόμενοι τὴν Ἰουλιακὴν 21ην Μαρτίου, ἥτις μὴ ἀντιπροσωπεύουσα πλέον τὴν μηνολογίαν τῆς πραγματικῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἀπέβη ἤδη, ὡς εἶκος, ὑποθετικὴ καὶ εἰκονικὴ τοιαύτη καὶ οὐδαμῶς συνεπῶς δεόν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα· καὶ β') ἔνεκα τῆς χρησιμοποιοῦσας τῆς Ἰουλιακῆς 21ης Μαρτίου ὡς ἑαρινῆς ἰσημερίας πανηγυρίζομεν πολλάκις τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα οὐχὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν πρώτων ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς πραγματικῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας 34 ἡμερῶν, ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω μετὰ τὴν παρέλευσιν αὐτῶν, ὡς ἐγένετο τοῦτο καὶ πρὸ τετραετίας (1918) ὁπότε εἶχομεν τὸ Πάσχα τῇ 22ῃ Ἀπριλίου, καὶ τὸ παρελθὸν ἕξι ἔτος (1921) ὁπότε συνέπεσε τὸ Πάσχα τῇ 18ῃ Ἀπριλίου, καὶ τοῦτο διὰ τὸν ἀπλοῦσιστατον λόγον ὅτι, ἐπειδὴ ἡ πραγματικὴ ἑαρινὴ ἰσημερία κατὰ τὸ ἀκριβὲς ἡλιακὸν ἔτος εἶναι ἤδη ἡ 8ῃ Μαρτίου, αἱ ἀπὸ τῆς 9ης Μαρτίου ἀρχόμεναι 34 ἡμέραι, ἐντὸς τοῦ ὁρίου τῶν ὁποίων συμφώνως πρὸς τὰς γνωστὰς περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα διατάξεις τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου δεόν νὰ πανηγυρίζωμεν αὐτὸ, λέγουσι τὴν 11ην Ἀπριλίου· δι' ὃ καὶ ὁσάκις ἐπιτελοῦμεν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα μετὰ τὴν 11ην Ἀπριλίου δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἑορτάζομεν ταύτην ἐπὶ τῇ βάσει καὶ συμφώνως πρὸς τὰς γνωστὰς Συνοδικὰς διατάξεις. Προσέτι ἀνάγκη νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ καθιερωθεὶς ὑπολογισμὸς τῶν πανσελήνων κατὰ τὸν ἀρχαῖον κύκλον τοῦ Μέτωνος (34) περι-

(34) Ὁ Μέτων ὑπολόγισας τὸ μέσον μῆκος τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς εἰς 29, 5319148936 ἡμ. καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ ἔτους ἐκ 365, 2631578947 ἡμ. ὥρισε κύκλον ἐκ 19 ἔτων ἀποδεχόμενος ὅτι 19 ἡλιακὰ ἔτη ἰσοδυναμοῦσι πρὸς 235 σεληνιακοὺς μῆνας καὶ συνεπῶς ὅτι μετὰ πᾶσαν περίοδον 19 ἔτων αἱ αὐτοὶ φάσεις τῆς σελήνης ἐπανέρχον-

ἔχει σφάλμα, ὅπερ συσσωρευθὲν ἔκτοτε εἰς τοὺς σχετικοὺς πίνακας, ἀνέρχεται ἤδη εἰς πέντε ὄλας καὶ πλέον ἡμέρας. Ὅθεν ἐξακολουθοῦντες νὰ λαμβάνωμεν ὡς μηνολογίαν τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας τὴν 21ην ἀντὶ τῆς 8ης Μαρτίου (π. ἡμ.) πρὸς καθορισμὸν τοῦ ἡμετέρου Πάσχα καὶ νὰ ὑπολογίζωμεν τὰς πανσελήνους κατὰ τὸν ἀνωτέρω κύκλον τῆς σελήνης, ἦτοι

ταὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν μηνολογίαν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρίας ταύτης κατεσκευάσεν ὁ Μέτων τῷ 430 π. Χ. ἡμερολόγιον, τὸ ὁποῖον ἐθεωρήθη ὡς σπουδαῖα ἀνακάλυψις, δι' ὃ καὶ τιμῆς ἔνεκεν ὠνομάσθη Χρυσοῦς ἀριθμὸς καὶ ἐννεακαιδεκάτηρις Μέτωνος. Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Μέτωνος εἶναι ἐσφαλμένη διότι, μῆκος τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους ὑπολογιζομένου κατὰ τὰ ἐν τῷ Α'. Κεφαλ. σημ. 2 ἀναγραφόμενα ἐκ 365, 2422 ἡμ., 19 ἡλιακὰ ἔτη ἰσοδυναμοῦσι πρὸς 6939, 6018 ἡμ., τοῦ δὲ μέσου μῆκος τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς ὑπολογιζομένου πρὸς 29, 5305881 ἡμ., 235 σεληνιακοὶ μῆνες ἀπατελοῦν 6939, 6382035 ἡμ., εἰς οὗ ἔπεται ὅτι 19 ἡλιακὰ ἔτη δὲν ἰσοδυναμοῦν ἀκριβῶς πρὸς 235 σεληνιακοὺς μῆνας ἀλλὰ ὀλιγώτερον κατὰ 0,0864035 ἡμ. ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη ἐν διαστήματι 219, 8984904820 ἔτων γίνεται ἴση πρὸς μίαν ὀλόκληρον ἡμέραν. Καίτοι κατὰ ταῦτα ἡ ἐννεακαιδεκάτηρις τοῦ Μέτωνος εἶναι ἐσφαλμένη, οὐχ ἦτρον ἐθεωρήθη τότε ἀκριβῆς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει μάλιστα ταύτης καθιερώθη ἔκτοτε, ἡ εὔρεσις τοῦ νομικοῦ Πάσχα καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ ἡμετέρου. Ἐπειδὴ ὁμοίως καὶ 19 Ἰουλιακὰ ἔτη, τοῦ μέσου μῆκος τοῦ Ἰουλιακοῦ ἔτους ὑπολογιζομένου ἐκ 365, 25 ἡμ. ἀποτελοῦν 6939, 75 ἡμ., 235 δὲ σεληνιακοὶ μῆνες περιλαμβάνουν κατὰ τὰ ἀνώτερον εἰρημένα 6939, 6382035 ἡμ., ἔπεται ὅτι μεταξὺ τῶν 19 Ἰουλιακῶν ἔτων καὶ τῶν 235 σεληνιακῶν μηνῶν ὑπάρχει διαφορὰ εἰς 0,0317965 τῆς ἡμέρας ἢ ἐκ 1 ὥρ. 26'-59". Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη ἥτις καλεῖται Προέμπτωσις ἢ σεληνιακὴ ἐξέλιξις γίνεται ἴση πρὸς μίαν ἡμέραν ἐν διαστήματι 307, 4607785 ἔτων καὶ εἶναι ἐν ἐκ τῶν αἰτίων τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα ἐσφαλμένως καὶ οὐχὶ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὰς σχετικὰς διατάξεις τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.

κατὰ 5 περιπτου ἡμέρας βραδύτερον τῶν πραγματικῶν, ὄχι μόνον διίστάμεθα πρὸς τὰ ἀκριβῆ πορίσματα τῆς Ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ εορτάζομεν τὸ Πάσχα ἡμῶν συνήθως πολὺ βραδύτερον τοῦ δέοντος κατὰ ἓνα μῆνα ἐνίοτε, ἦτοι μετὰ τὴν δευτέραν ἑαρινὴν πανσέληνον, μακρὰν δὲ τῆς κεκανονισμένης πανσελήνου πολλάκις καὶ ἐπομένως οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου διατεταγμένα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ.

Εἰς ταῦτα δὲν εἶναι, νομίζω ἄσκοπον νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ ἐξῆς βέβαιον ἀποτέλεσμα ὅτι, ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν ρυθμίζοντες καὶ ἐφεξῆς τὴν μηνολογίαν τοῦ Πάσχα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συμφώνως πρὸς τὸν Πάσχάλιον ἡμῶν Ἀλεξανδρινὸν κανόνα, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι θὰ ἔλιθῃ ἐποχὴ καθ' ἣν θὰ εορτάζομεν τοῦτο ἐν θέρει, φθινοπώρῳ καὶ χειμῶνι.

Ἄστε κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ Ἀλεξανδρινὸς κανὼν δὲν εἶναι κατάλληλος πρὸς ἀκριβῆ πάντοτε ἐκτέλεσιν τῶν συνοδικῶν διατάξεων, ἀφοῦ παρέχει μηνολογίας ἀσυμφώνους πρὸς αὐτάς, δι' ὅ καὶ ἐπιβάλλεται συνεπῶς ἡ διασφύθμισις αὐτοῦ ἢ ἀντικατάστασις δι' ἄλλου τελειοτέρου.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Γρηγοριακὸς κανὼν, ὁ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πάπα Γρηγορίου II'. οὕτω ἐπικληθεὶς καὶ ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἐφαρμογὴν τεθεὶς ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὁποῖον συνετέθη, καθόσον ἀστοχεῖ καὶ οὗτος εἰς τὴν πιστὴν καὶ ἀκριβῆ πάντοτε ἐκτέλεσιν τῶν περὶ τοῦ Πάσχα ἀναγκαίων ὄρων κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἀπόδειξιν ἀρίστην τῆς ἀληθείας ταύτης παρέχει τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονός ὅτι οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ Γρηγοριακῷ ἡμερολογίῳ καὶ κανόνι χριστιανοὶ ἀναγκάζονται πολλάκις ἐξ ἐσφαλμένων ὑπολογισμῶν, ἐφ' ὧν βασιζέται ὁ κανὼν οὗτος,

νὰ εορτάζωσι τὸ θεῖον Πάσχα πρὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ (Νομικοῦ), ἐν ᾧ εἶναι πλέον ἢ ἀναμφίβολον ὅτι τὸ Πάσχα τῆς Καινῆς Διαθήκης πρέπει πάντοτε νὰ ἔπῃται τῷ προεξεικοννίζοντι αὐτὸ Πάσχα τῆς Π. Διαθήκης (35). Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν ἡλιακὴ ἐξίσωσις (μετέμπτωσις) βραδύει τὴν πρὸς τὸ θέρος κίνησιν τῆς 21ης Μαρτίου περισσότερον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μηνὸς Νισάν, ἡ δὲ σεληνιακὴ ἐξίσωσις (προέμπτωσις) ἐπιφέρει πρὸς τὸ παρὸν ἐκτίμησιν τῶν μέσων πανσελήνων ἢ ἕσῃ πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν ἢ ἀληθεστέραν ταύτης, διὰ τοῦτο προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ μηνὸς Νισάν προχωροῦντος πρὸς τὸ θέρος ταχύτερον τῆς 21ης Μαρτίου κατὰ τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον, τὸ Πάσχα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως θέλει προηγεῖσθαι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ. Ἐκ τούτου δὲ καὶ μόνου τοῦ σφάλματος πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῦ Γρηγοριακοῦ κανόνος, ὅπερ ἀναμφισβήτητος τυγχάνει σπουδαιότατον ὡς ἄρδην ἀνατρέπον καὶ τέλος καταργοῦν τὴν σχέσιν, ἣτις ὑπάρχει καὶ πάντοτε δέον νὰ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν δύο Πάσχα τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ οὗτινος σφάλματος στερεῖται ὁμολογουμένως ὁ Ἀλεξανδρινὸς κανὼν, πᾶς τις εὐχερῶς κατανοεῖ ὅτι οὐδεὶς ἀποχρῶν καὶ πραγματικὸς λόγος ὑπῆρχεν ἀναφερόμενος εἴτε εἰς τὴν εὐχερესτέραν εὔρεσιν τοῦ Πάσχα εἴτε εἰς τὸν

(35) Αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως ἕνεκα σφαλμάτων τοῦ Γρηγοριακοῦ κανόνος εορτάζουσι τὸ Πάσχα πολλάκις πρὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ὡς π. Χ. τὰ ἔτη 1850, 1864, 1872, 1875, 1891 (τὸ Πάσχα τῶν Λυτικῶν ἐορτάσθη τῇ 20ῃ Μαρτίου, τὸ δὲ τῶν Ἰουδαίων τῇ 22ῃ Ἀπριλίου), 1894 (τὸ Πάσχα τῶν Καθολικῶν συνέπεσε τῇ 25ῃ Μαρτίου, τὸ δὲ τῶν Ἰουδαίων τῇ 20ῃ Ἀπριλίου), 1902 (τὸ Πάσχα τῶν Λυτικῶν ἦτο τῇ 30ῃ Μαρτίου τὸ δὲ Ἰουδαϊκὸν τῇ 21 Ἀπριλίου ν. ἡμ. κτλ., ἄλλοτε δὲ καὶ μετὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ὡς π. Χ. τὰ ἔτη 1805, 1825, 1805 (2 Ἀπριλ.) 1903 (30 Μαρτίου) κτλ.

τελειότερον και ακριβέστερον καθορισμόν αὐτοῦ, ὥστε νὰ ἐδικαιολογεῖτο και ἀπέβαινε ἀναγκαῖα ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἐνὸς πασχάλιου διὰ τοῦ ἐτέρου· τὸναντίον ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον σκοποῦσαν τὴν ἐνότητά τῆς ἐορτῆς παρὰ ταῖς διαφοροῖς Ἐκκλησίαις ἐπέβαλε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐορτῆς ταύτης συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας και τοῦ καθορισμοῦ αὐτῆς ἐπὶ τῇ βίβσει τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κανόνος, ἅτε οὕτω ἀποβιαιούσης δυνατῆς τῆς ἀποφυγῆς τῆς ἀσυμφωνίας και τῆς διαιρέσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τῶν λόγων τούτων ὁρμώμενος και ὁ πάπας Λέων ὁ Α΄. και ἐπιθυμῶν ὅπως θέσῃ ἑνίμα εἰς τὰς περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα προστριβάς και διενέξεις μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης και Ἀλεξανδρείας και ἐπιτύχῃ τὸν ταυτόχρονον ἐορτασμόν αὐτοῦ(36) προσέβη τῷ 444 εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ

(36) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἀδιαφοροῦσα πρὸς τὴν συνοδικὴν διάταξιν περὶ καθορισμοῦ τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθει νὰ ὀρῖζῃ ταύτην κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς ὑπολογισμοῦς. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ Δύσει παρεδέχοντο ὡς ἑαρινὴν ἡμερίαν τὴν 18ην Μαρτίου και ὡς κύκλον τοῦ Πάσχα τὸν 84ετῆ, προέκυπτεν ἐντεῦθεν διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς και τῆς Δύσεως· οὕτω τὸ ἐπόμενον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ἔτος, 320, παρουσιάσθη διαφορὰ 8 ἡμερῶν ἑπίσης και κατὰ τὰ ἔτη 337, 340, 341, 343, 350, 360, 358, κτλ. αἱ ἐν τῇ Δύσει Ἐκκλησίαι ἐόρτασαν τὸ Πάσχα εἰς μηνολογίαν διάφορον τῆς ἡμερομηνίας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς· τῷ δὲ 387 μετὰ τοῦ Πάσχα τῆς Δύσεως και τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχε διαφορὰ πέντε ἑβδομάδων, καθότι ἐν μὲν τῇ Δύσει ἐορτάσθη τὸ Πάσχα τῇ 21ῃ Μαρτίου, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ τῇ 24ῃ Ἀπριλίου· τοῦτο διαγέγραν, ὡς εἰκόσ, τὴν προσοχὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ὅστις και ἐζήτησεν ἐξηγήσεις και πληροφορίας παρὰ τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου· οὗτος δὲ ὑποστηρίζων τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ κα-

Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου και πεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐκείνου ἀπεδέξατο και εἰσήγαγεν εἰς Ρώμην τὸν Ἀλεξανδρινὸν κανόνα. Ἐκ τῶν λόγων τούτων ὁρμώμενος σὺν ἄλλοις και ὁ μοναχὸς Διονύσιος ὁ Ὄξυγόνος(37) ἢ Μικρὸς

ἔστρωσε συγχρόνως και πασχάλιον 418 ἔτων, τὸ ὅπολον εἶτα ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὁ ἱ. Κύριλλος (412-444) συνέταμιν εἰς 95 ἔτη. Αἱ διαφοραὶ αὗται ἐν τῷ καθορισμῷ τοῦ Πάσχα ἐξηκολούθουν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Α΄, ὅστις τῷ 444 βλέπων ὅτι τὸ Πάσχα κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς Ρώμης ἔπιπτε πάλιν ἕνα μῆνα πρὸ τοῦ Πάσχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας (23 Ἀπριλ.) ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου και πεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐκείνου, ὡς λέγεται ἀνωτέρω, ἀπεδέξατο και εἰσήγαγεν εἰς Ρώμην τὸν Ἀλεξανδρινὸν κανόνα. Ἄλλ' οἱ διάδοχοι τοῦ Λέοντος τοῦ Α΄. (440-461) φαίνεται ὅτι ἀντίχοντο και πάλιν τοῦ 84ετοῦς κύκλου τῆς Ρώμης· και ἐγένοντο μὲν ἀπόπειραι πρὸς συνένωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας και τῆς Ρώμης ὑπὸ Λέοντος τοῦ Μεγάλου και τοῦ ἐξ Ἀκουῆτανίας Βικτωρίου (457.) (οὗτος ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητῆς τῆς Χριστιανικῆς χρονολογίας περὶ τὸ 465, τιθεὶς τὴν ἀρχὴν ταύτης ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κ. Π. Ι. Χριστοῦ)· ἀλλ' αὗται μάλισ κατὰ τὸν θοὸν αἰῶνα ἐπέτυχον διὰ τοῦ Διονυσίου Ὄξυγόνου, ὅστις ἐν πεποιθήσει, ὡς λέγεται ἀνωτέρω, περὶ τῆς μείζονος ἀκριβείας τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ὑπολογισμοῦ εἰσήγαγε τοῦτον εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, συνεχίσας μάλιστα τῷ 525 δι' ἄλλα 95 ἔτη τὸν κατὰ τὸ ἔτος 531 λήγοντα κύκλον τοῦ ἱ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας· και οὕτω δι' αὐτοῦ και τῶν ἀνωθι ἀναφερομένων προσώπων ἐπεκράτησεν ἡ ταυτόχρονος ἐορτὴ τοῦ Πάσχα ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ και τῇ Δύσει. Παρὰ τὴν ἐπελευθύναν ὅμως ταύτην ὁμοφωνίαν Γρηγόριος ὁ ΙΓ', προσέβη αὐτογνωμόνως εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κανόνος διὰ τοῦ Γρηγοριακοῦ και διὴ ὡς ἀναφέρομεν ἀνωτέρω ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου και πρακτικοῦ τινοῦ ἀποτελέσματος.

(37) Οὗτος ἦτο ἡγαθόμενος Μονῆς· τινοσ ἐν Ρώμῃ, ἐγένετο δὲ περὶ τὸ 530 ὁ εἰσηγητῆς τῆς Διωνυσιακῆς καλουμένης χρονολογίας συνισταμένης εἰς τοῦτο ὅτι ὡς ἀρχὴν αὐτῆς ἀποδέχεται τὸ ἔτος τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου και ὄχι τὸ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ χρονολογία αὕτη

αὐτοκαλούμενος καὶ ἐν πεποιθήσει περὶ τῆς μείζονος ἀκριβείας τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κανόνος διατελῶν, εἰσήγαγε τοῦτον εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, καταργήσας τὸν περὶ τῶν ἑαδόχων τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Α΄. εἰσαχθέντα καὶ αὐτίς ἐν χρήσει πασχάλιον ὑπολογισμόν τῆς Ρώμης· καὶ οὕτω δι' αὐτοῦ, τοῦ Ἰσιδώρου Σεβίλλης(38), Βέδα τοῦ Σεβαστοῦ καὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐπεκράτησεν ἢ ταυτέχρονος ἑορτῆ τοῦ Πάσχα ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει. Ἐκ τῶν λόγων τούτων ὀρμώμενος καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Β΄. ὅτε ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς (1323) ὑπέβαλεν αὐτῷ διόρθωσιν τοῦ Πασχαλίου..... προσήκατο μὲν καὶ ἤσθη τῇ ἀποδείξει ὁ βασιλεὺς, ὡς λέγει, τάχα δ' ἂν καὶ ἐμέλλησε τὴν διόρθωσιν αὐτίκα ἐπενεργεῖν. Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο σύγχυσις μᾶλλον τοῖς ἀμαθέσι φανῆ καὶ μερισμὸν ἐπαγάγη τῇ Ἐκκλησίᾳ, σεσηγημένον ἀφήκε τὸ πρᾶγμα καὶ ὅλως ἀνεπιχειρήτων. Μηδὲ γὰρ ἂν εἶναι ρᾶδιον ἔφησεν ἅπαντες ἐν ταύτῳ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν ἡπειρον καὶ νῆσον ὁμοφύλους διαδραμεῖν καὶ πείσαι μεταμαθεῖν τὴν διόρθωσιν· μερίζεσθαι δ' αὐτὸ καὶ ἄλλους ἄλλην πανηγυρίζειν καὶ ἑτέραν ἑτέρας ἑορτὴν, τοῦτο δ' οὐ σφόδρα χρηστόν. Ὡστε ἐξ ἑκατέρων θάτερον κουφότερον ἐφάνη κείσθαι τὰ τοῦ πράγματος, ὡς ἔκειτο, καὶ μένειν ὡς ἔμεινε, μέχρις ἡμῶν» (Νικ. Γρηγορ. βιβλ. Ζ΄. κεφ. 13). Ἐκ τῶν λόγων τούτων ὀρμώμε-

ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ Η΄. αἰῶνος οὕσα ἕκτοτε ἐν κοινῇ χρήσει παρὰ πᾶσι τοῖς Χριστιανικοῖς λαοῖς ἐκτὸς τῶν Ρώσων, οἵτινες ἀπεδέξαντο ταύτην ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου (1725) χρόμνοι ἕως τότε τῇ ἀπὸ κτίσεως κόσμου 5508 χρονολογίᾳ. Ἡ Διονυσιακὴ χρονολογία περιέχει λάθος μιᾶς Ὀλυμπιάδος ἤτοι τεσσάρων ἐτῶν, διότι ὁ Διονύσιος ὄρισεν τὴν Γέννησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τέσσαρα ἔτη βραδύτερον.

(38) Οὗτος προέβη εἰς συνέλειαν τοῦ ἀνωτέρω (σημ. 36) μνημονευομένου πίνακος Διονυσίου τοῦ Μικροῦ δι' ἄλλα 95 ἔτη.

νοὶ οἷτε Καθολικοὶ καθηγῆται τῶν Παρισίων καὶ πολλοὶ λόγοι τῆς Δύσεως ὡς καὶ πάντες οἱ Διαμαρτυρόμενοι καὶ μηδὲν ἀπέναντι τούτων λογιζόμενοι ὅτι τὸ Γρηγοριακὸν Ἡμερολόγιον εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀκριβέστερον τοῦ Ἰουλιακοῦ, κατέκριναν κατ' ἀρχὰς τὴν μονομερῆ καὶ αὐτόβουλον ἀντικατάστασιν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κανόνος διὰ τοῦ Γρηγοριακοῦ καὶ δὴ ἄνευ πρακτικοῦ τινος ἀποτελέσματος γενομένην καὶ τὴν αἰθαίρετον ἐπιβολὴν τοῦ Γρηγοριακοῦ Ἡμερολογίου καὶ ἠρηγήθησαν τὴν ἀποδοχὴν αὐτοῦ, ἠναγκάσθησαν δ' εἶτα ν' ἀπδεχθῶσιν αὐτὸ μόνον κατόπιν κυβερνητικῆς βίας καὶ ἐπιβολῆς. Ὡστε κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ὁ Γρηγοριακὸς κανὼν δὲν εἶναι κατὰλληλος πρὸς ἀκριβῆ πάντοτε καθορισμὸν τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα συμφώνως πρὸς τὰς Συνοδικὰς διατάξεις, δι' ὃ καὶ ἐπιβάλλεται συνεπῶς καὶ αὐτοῦ ἢ διαρρυθμίσις ἢ ἢ ἀντικατάστασις δι' ἄλλου τελειότερου.

Ἐν τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν ὅτι ἀμφότεροι οἱ κανόνες ἔχουσιν ἑλλείψεις, ὁ μὲν Ἀλεξανδρινὸς ὀλιγωντέρας, ὁ δὲ Γρηγοριακὸς περισσοτέρας καὶ ὅτι ἀμφότεροι μὴ παρέχοντες πάντοτε ἀκριβῆ μηνολογίαν τοῦ Πάσχα συμφώνως πρὸς τὰς Συνοδικὰς διατάξεις χρήσουσι διαρρυθμίσεως ἢ δι' ἐπιβάλλεται ἢ ἀντικατάστασις ἀμφοτέρων δι' ἄλλου τελειότερου.

Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐξεταστὸν βεβαίως εἶ γε τοῦτο ἐπιτρέπεται ἐκκλησιαστικῶς ἢ οὐ.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ Α΄. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διέταξεν ἵνα τὸ Πάσχα πανηγυρίζηται τὴν πρώτην Κυριακὴν, ἥτις ἀκολουθεῖ τὴν πανσέληνον, ἥτις ἔπεται ἢ συμπίπτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας. Ἡ διάταξις αὕτη δὲν προήλθεν ἀμέσως παρὰ τῆς Ἁγίας Οἰκουμενικῆς Συνόδου οὔτε δὲ δογματικὸν θέσπισμα ταύτης δύναται νὰ θεωρηθῆ, ἀλλ' ἀπετέλει ἔθιμον ἐκκλησιαστικὸν βαθμηδὸν μορφωθὲν, ἰσχυρὸν παρὰ ταῖς πλεί-

σταις ἐκκλησίαις πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς ἱεραῆς ταύτης Συνόδου, ἥτις καὶ περιορίσθη εἰς τὴν ἐπικύρωσιν αὐτοῦ καὶ καθιέρωσιν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς βεβαιούται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας ἀπὸ τῆς Συνόδου Ἐπισκόπους, (39) «...ὄθεν ἐπειδὴ τοῦτο οὕτως ἐπανορθοῦσθαι προσῆκεν, ὡς μηδὲν μετὰ τῶν πατροκτόνων τε καὶ κυριοκτόνων ἐκείνων εἶναι ἡμῖν κοινόν, ἔστι τε τάξις εὐπρεπὴς, ἣν ἅπασαι αἱ τῶν Δυτικῶν τε καὶ μεσημβρινῶν καὶ ἀρκτῶν τῆς οἰκουμένης μερῶν παραφυλάττουσιν Ἐκκλησίαι καὶ τινες τῶν κατὰ τὴν Ἐφῶν τόπων, ὧν ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν ἅπαντες ἠγήσαντο καὶ τῇ ἡμετέρᾳ ἀγγινοῖα ἀρέσκειν ὑπεσχόμην, ἵν' ὄπερ δ' ἂν κατὰ τὴν Ρωμαίων πόλιν, Ἰταλίαν τε καὶ Ἀφρικὴν ἅπασαν, Αἴγυπτον, ὅλην τὴν Ἑλλάδα... μὲν καὶ συμφώνῳ φυλάττεται γνώμη, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ ἡμετέρα προσδέχεται σύνεσις». Ἡ δὲ τάξις περὶ ἧς, ὡς εἶδομεν, ποιεῖται βραβείαν ἢ ἐπιστολὴ, εὑρεταὶ ἐν τῇ Ζ'. Ἀποστ. κανόνι διαγορευόντι: «εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν Ἁγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἐκρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσει, καθαιρεῖσθω». Ἄλλ' ἢ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος προβάσα εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐν χρήσει διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ὑπαρχούσης προκειμένης τάξεως καὶ τὴν καθιέρωσιν τῆς ἀναγκαίουσῃς διατάξεως, ὡς εἴρηται, δὲν συνέταξε συγχρόνως οὔτε προδιέγραψε καὶ σύστημα καὶ κανόνα ὠρισμένον πρὸς εὑρεσιν τῆς μηνολογίας αὐτοῦ· ἢ ἀλήθεια αὕτη βεβαιούται ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος: ἂν ἢ Ἁγία αὕτη Σύνοδος συνέτασσε τοιοῦτον κανόνα, ἀφ' ἐνὸς περιττὸν βεβαίως θὰ ἀπέβλινεν ἵνα τὴν εὑρεσιν τοῦ Πάσχα ἀναθέσῃ εἰς

(39) Ὁρ. Κερ. Γ'. σμ. 31.

τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀφ' ἐτέρου δὲ δὲν θὰ ἐλάμβανον πάντως χώραν ἢ τοῦλάχιστον τσαούτας διαστάσεις αἱ περὶ τοῦ Πάσχα μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ἰδίᾳ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ρώμης ἀξιόμμεμπτοι ἀναμφισβητήτως προστριβαὶ καὶ διένεξις(40), αἵτινες ὁμολογουμένως ἀπέβλεπον οὐχὶ εἰς αὐτὴν τὴν Συνοδικὴν περὶ τοῦ Πάσχα διάταξιν, ἣν οὐδέποτε αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἠρνήθησαν, οὔτε ἐν τῇ τηρήσει αὐτῆς ἀμέλειαν ἢ ἀδιαφορίαν ἐν ἐπιγνώσει ἐπεδείξαντο, ἀλλὰ τὸναντίον ἀπέβλεπον εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῶν κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἑκατέρω τῶν Ἐκκλησιῶν προσεπάθει νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν Συνοδικὴν ταύτην διάταξιν, ἢ ὅποια ἀπετέλει τὴν βᾶσιν τῶν ἐν χρήσει παρ' αὐταῖς διὰ τὴν εὑρεσιν τοῦ Πάσχα κυκλικῶν συστημάτων καὶ κανόνων. Ἐκτὸς τούτου οὐδεμία βεβαίως ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι, ἐὰν ἢ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος εἶχεν διατυπώσῃ ἴδιον ὠρισμένον σύστημα περὶ τῆς εὑρέσεως τοῦ Πάσχα, πάντως αἱ ἐνδιαφερόμεναι Ἐκκλησίαι θὰ ἐπεκαλοῦντο τοῦτο ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλας συζητήσεσι καὶ διαπραγματεύσεσι, τῶν ὁποίων ἱκανὰ πρακτικὰ διεσώθησαν καὶ ἐν οἷς οὐδὲν περὶ τοῦτου σχετικὸν ἀναφέρεται.

Οὐχὶ δὲ ἄνευ λόγου, δυνάμεθα μετὰ θετικότητος νὰ εἴπωμεν, ἀπέφυγεν ἢ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος τὸν καθορισμὸν ὠρισμένου Κανόνος πρὸς εὑρεσιν τοῦ Πάσχα· οὐ μόνον διότι οὐδεμίαν ἀστυνομικὴν ἀποστολὴν εἶχεν, ἀλλὰ μόνον δογματικὴν πληρεξουσιότητα καὶ αὐθεντίαν, ἀλλὰ καὶ διότι διετέλει ἐν πλήρει γνώσει τῆς ἡλιακῆς ἐξισώσεως (μετεμπτώσεως), ἥτις εἶχε μεταθέσει κατὰ τὸν Δ'. μ. Χ. αἰῶνα τὴν ἐκρινὴν ἰσημερίαν ἀπὸ τῆς 24 Μαρτίου, μεθ' ἧς συνέπιπτε ἐπὶ Ἰουλίῳ Καίσαρος, εἰς τὴν

(40) S. Leon. Magn. Operat. I. ed. Migne Patr. lat. t. 55. Epist. CXXI (an 453). Ad. Marc. Ang. p. 105d. 1058. Ep. CXXII p. 1059.

21· δι' ὃ καὶ ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὸ κινητὸν καὶ μεταβλητὸν τῆς μηνολογίας τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἐγνώριζε καλῶς ὅτι δὲν ἠδύνατο οὔτε ἔλπερε βεβαίως τὰ συνδέσμη τὴν μηνολογίαν τῆς ἑορτῆς μετὰ τῆς 21 Μαρτίου· ἐντεῦθεν δὲ καὶ περιττὴν ἐθεώρησε τὴν διατύπωσιν ἰδίου ὀρισμένου συστήματος πρὸς εὐρεσιν τοῦ Πάσχα· τοῦτο βεβαιουῖται καὶ ἐκ τῆς φράσεως ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἣν ἀναγινώσκουμεν ἐν τῇ διαληφθεῖσῃ πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας ἐπισκόπους ἐπιστολῇ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, «...ὧν ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν ἅπαντες ἠγήσαντο. ...», ἐξ ἧς ἀριθίμως ἐξάγεται ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τῆς Ἀγιωτάτης ἐν Νικαίᾳ Συνόδου πρόσκαιρος ἦτο ἡ ἐξάρτησις καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῇ βῆσει τῆς 21 Μαρτίου ὡς μηνολογίας τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ ὅτι ἐπεβάλλετο κατ' ἀνάγκην ἐν τῷ μέλλοντι τὰ ἀφεθῆναι ἢ 21ῃ Μαρτίου, ἵνα συμμορφωθῶσι δὲ οἱ θέλοντες τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς μηνολογίας τοῦ Πάσχα πρὸς τὸν Ζ'. Ἀποστολικὸν κανόνα τὸν διαγορευόντα περὶ ἰσημερίας· «Ἐἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἁγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιτελέσει, καθαιρεῖσθω». (Ἐθν. Ἡμερολ. Μαρ. Βρετοῦ ἔτ. 1866 σελ. 141...)

Ἵσπερ κατὰ τὴν γνώμην τῆς Ἀγίας ἐν Νικαίᾳ Α'. Οἰκουμένης Συνόδου ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς ἑορτῆς ἀπαιτεῖ τὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ πραγματικὴ ἑαρινὴ ἰσημερία καὶ συνεπῶς καὶ ἡ πραγματικὴ πανσέληνος· τοῦτο βεβαιοῖ ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνιος περὶ τὰ τέλη τοῦ Α'. αἰῶνος λέγων «κέρχρηται γὰρ (ἡ Ἐκκλησία) οὐ μόνον τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης, ἀλλὰ καὶ τῷ δρόμῳ τοῦ ἡλίου, ἵνα μὴ ἐνὶ ἐνιαυτῷ δύο Πάσχα ποιοῦντες, ἐν τῷ ἑτέρῳ μηδὲ ἐν Πάσχα τελέσωμεν· δι' ὃ παρατηρούμεθα μὲν τὴν τεσσαρεσκαί-

δεκάτην, ὑπερβαίνομεν δὲ τὴν ἰσημερίαν, φέρομεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἁγίαν Κυριακὴν τὸ τέλος τῆς συμπληρώσεως» (Ἐπιφαν. κατὰ Τεσσαρεσκαίδεκατιῶν)· ἔτι σαφέστερον τὴν γνώμην ταύτην βλέπομεν διατυπωμένην παρὰ τοῦ Νικηφόρου Γρηγοροῦ λέγοντος «ταῦτ' ἄρα καὶ χρῆδὸν πάντα πιστὸν σὺν ἀκριβείᾳ ζητεῖν τὴν μετ' ἰσημερίαν πανσέληνον, οἱ βούλοιο μὴ παραβαίνειν τὰ τῆς Ἐκκλησίας θεσμά· ταύτης γὰρ λανθάνουσης, ἔπεται λανθάνειν καὶ τὴν ἡμῖν ὀφειλομένην ἡμέραν ἑορτιοῦ καὶ ὥσπερ ἐν ἀδήλω πελάγει ναυαγεῖν ἡμᾶς, ἴσα γε πλανωμένη νηΐ, ἣν ἀπολαβοῦσαι νύκτες καὶ χειμῶνες, τὰς τε ἀγκύρας ἐξέκοψαν καὶ αὐτὴν τῆς προσηκούσης μάλα ἀπῆλλαξαν καταγωγῆς».

Ἄλλ' ἡ εὐρεσις τῆς πραγματικῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ τῆς πραγματικῆς πανσέληνου δὲν κατορθοῦται διὰ τῶν ἐν χρήσει κανόνων, Ἀλεξανδρινοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἀμφότεροι οἱ κανόνες οὗτοι, ὃ τε Ἀλεξανδρινὸς καὶ Γρηγοριακὸς, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶναι ἀρμόδιοι καὶ κατάλληλοι πρὸς πιστὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀφορωσῶν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα Συνοδικῶν διατάξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὗτοι οὔτε παρὰ τῆς Α'. Οἰκουμένης Συνόδου ἐπύγασαν, οὔτε πορ' ἄλλης τινὸς ἀκολουθίας, ἔπεται ἀναμφισβητήτως ὅτι οὗτοι οὐδὲν κῦρος ἐκκλησιαστικὸν ἔχουσι καὶ συνεπῶς ὅτι οὐδὲν κώλυμα ὑπάρχει ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτῶν δι' ἄλλων καταλλήλων καὶ τὴν πρέπουσαν τελειότητα ἔχόντων. Καὶ οὐ μόνον οὐδὲν κώλυμα ὑπάρχει καὶ ἐπιτρέπεται συνεπῶς ἡ ἀντικατάστασις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τούναντίον ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν ρηθεισῶν Συνοδικῶν διατάξεων ἐπιβάλλει τὴν ἐξεύρεσιν κανόνος καὶ μεθόδου ἀναλόγου.

Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ διατάξεις τῆς Ἀγιωτάτης ἐν Νικαίᾳ Συνόδου εἶχον καθαρῶς ἀστρονομικὸν χα-

ρακτῆρα, ὡς βεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ ἄνωθι μνημονευθέντος χωρίου τοῦ ἱεροῦ Ἐπιφανίου, καὶ ὅτι κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγίας ταύτης Συνόδου μόνον δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς ἐκτέλεσις τῶν ρηθειῶν διατάξεων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπέφυγε τὴν διατύπωσιν ὠρισμένου σχετικοῦ συστήματος καὶ κανόνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν σχετικὴν ἐργασίαν ἀνέθηκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐνθα ἤκμαζεν ὁμολογουμένως ἡ ἀστρονομία, ἐξάγεται ἀναμφιβόλως ὅτι ὁ δι' ἀστρονομικῶν πινάκων καθορισμὸς τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ πανσελήνου ἔσται ὁ μᾶλλον κατάλληλος πρὸς πιστὴν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ τοῦ Πάσχα Συνοδικῶν διατάξεων. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι οἱ ἀστρονομικοὶ πίνακες βαθμηδὸν βελτιοῦνται, δι' ὃ καὶ τὸ ἐξαγόμενον ἐκ τῶν ἐν ἰσχυρῶν πινάκων δύναται νὰ καταδειχθῇ ἐκ νεωτέρων πινάκων ὡς μὴ ἀκριβές, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον μᾶλλον ἐπωφελὲς τυγχάνει διὰ τὴν προκειμένην ἀποφιν, καθόσον ὁ ὑπολογισμὸς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἔσται οὕτω βαθμηδὸν μᾶλλον σύμφωνος πρὸς τὰς Συνοδικὰς διατάξεις καὶ τὴν πιστὴν αὐτῶν ἐκτέλεσιν, ἐνῶ τούναντιον μᾶλλον ἀσύμφωνος ἀποβαίνει οὗτος βαθμηδὸν κατὰ τὰ ἐν ἰσχυρῶν κυκλικὰ συστήματα.

Ἐν τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν ὅτι, ἐὰν θέλωμεν νὰ κανονίζωμεν ἐφεξῆς τὴν ἑορτὴν τοῦ Θεοῦ Πάσχα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματικῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ πανσελήνου καὶ ἐορτάζωμεν συνεπῶς αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν παράδοσιν καὶ τὰς διατάξεις τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἴκουμ. Συνόδου, ἐπιβάλλεται νὰ προβῶμεν εἰς τὴν διαρρυθμίσειν τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμῶν Ἡμερολογίου καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων τοῦ λογισμοῦ τῶν πανσελήνων ἢ τῶν σεληνιακῶν μηνῶν συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας ἀκριβεῖς ὑποδείξεις καὶ τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιστήμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΤΡΟΠΟΣ ΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΑΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑΛΙΟΥ ΚΑΝΟΝΟΣ

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐν τοῖς προηγουμένοις τοῖσι Κεφαλαίοις προκύπτει πρόδηλον τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατ. Ἐκκλησία εἴτε τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀποφιν τοῦ Ἡμερολογίου λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν, εἴτε τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ ἀποφιν ἐξετάζουσα, εὐρίσκειται ἐν τῇ ἀδηρῶν ἀνάγκῃ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι, ἂν ἡ ἐμμονὴ ἐν τῷ Ἰουλιακῷ Ἡμερολογίῳ ἦτο μέχρι τοῦδε ἀνεκτὴ ἢ καὶ ἐπεβάλλετο διὰ λόγους ἀποχρῶντας, ἤδη τούναντιον ἕτεροι λόγοι οἵχι ὀλιγωτέρας σημασίας καὶ ὀπουδαιότητος ἐπιβάλλουσι τὴν ταυτότητα τῆς μηνολογίας ἡμῶν μετὰ τῆς τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων λαῶν καὶ τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχετικῶν συνοδικῶν διατάξεων καὶ συνεπῶς ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία εἶναι πλέον ἠναγκασμένη ν' ἀκολουθήσῃ μίαν ἐκ τῶν ἐξῆς τεσσάρων ὁδῶν. Τοῦτέστιν ἢ πρῶτον νὰ διαρρυθμίσῃ τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον συμφώνως

πρὸς τὰς ὑποδείξεις καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ διατάξῃ τὴν ἐπιστημονικωτέραν εὐρεσιν τοῦ Πάσχα συμφώνως, ἐννοεῖται, πάντοτε πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικῶς περὶ τῆς ἑορτῆς ταύτης κεινονομιζόμενα καὶ ἐν ἀκριβεστέροις ἐρμηνεύει τῶν σχετικῶν διατάξεων, ἢ δεύτερον ἀνεξαρτήτως ν' ἀποδεχθῆ τὸ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἐν χρήσει ἡμερολόγιον, τὸ Γρηγοριακὸν καὶ τὸν σχετικὸν Πασχάλιον αὐτοῦ κανόνα, τὸν Γρηγοριακὸν, ἢ τρίτον νὰ ἐμμένῃ ἐν τῷ Ἰουλιακῷ ἡμερολόγιῳ, ἕως οὗ λήξωσιν εἰς ὀριστικὸν ἀποτελεσμα αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι περὶ εὐρέσεως καὶ ἐπιβολῆς ἑτέρου διεθνικοῦ Ἡμερολογίου, ἐπιστημονικῶς τελειότερου καὶ πρακτικωτέρου, ἢ τέταρτον τέλος νὰ προβῆ ἢ ἰδίᾳ εἰς τὴν εὐρεσιν καὶ ἀποδοχὴν τοιοῦτου μονομερῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων.

Ἐκ τῶν προκειμένων τεσσάρων λύσεων ἡ μὲν τέταρτη ἀναμφισβητήτως ἀποκλείεται πρῶτον, διότι οὐδέποτε βεβαίως εἶναι δυνατόν ἢ Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία νὰ προβῆ διὰ τοιοῦτου γενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος ζήτημα εἰς αὐτόβουλον καὶ μονομερῆ ἐνέργειαν ἀνευ τῆς συννενοήσεως μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν: δεύτερον καὶ ἐν ἡ περιπτώσει θελήσῃ ἢ Μ. Ἐκκλησία νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν τοιαύτην συνεννόησιν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἐλπὶς αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι ν' ἀκολουθήσωσιν αὐτὴν ἐν τῇ προκειμένῃ ἐνεργείᾳ, καθόσον αὐταὶ, ἰδίᾳ δὲ αἱ Ἐκκλησίαι Ρωσσίας, Ρουμανίας καὶ Σερβίας ἔχουσαι ὑπ' ὄψει τὰς νεωτέρας συνθηκῆς, ὑφ' ἃς διατελοῦσιν οἱ Χριστιανοὶ αὐτῶν μετὰ τὴν λήξιν τοῦ παγκοσμίου Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ πρὸς τὸ ὀληθρῶς συμφέρον αὐτῶν ἀποβλέπουσαι, δὲν ἐπιδιώκουσιν ἐν τῷ ἡμερολογιακῷ ζητήματι τόσον τὴν ἐπίτευξιν ἡμερολογίου ἀκριβεστέρου ἐπιστημονικῶς καὶ πρακτικωτέρου, ὅσον τὴν ὑπαρξιν κοινῆς

μετὰ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων λαῶν ἡμερολογίου, πιεζόμεναι ἐν τούτῳ ἰσχυρῶς καὶ παρὰ τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων καὶ τρίτον, διότι καὶ ἐν περιπτώσει χρησιμοποίησεως ὑφ' ἡμῶν μονομερῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων Ἐθνῶν ἑτέρου ἡμερολογίου, ἔστω καὶ τελειότερου καὶ πρακτικωτέρου, δὲν λύεται τελείως τὸ ἡμερολογιακὸν ἡμῶν ζήτημα, ἀλλὰ τούναντιον παραμένει ἀκέραιον ἀπὸ κοινωνικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπόψεως καθόσον θὰ ἐξακολουθῶσι καὶ αὐθις ὑφιστάμενοι λόγοι, δι' οὓς κατὰ τὰ εἰρημένα ἐπιβάλλεται ἡ ἡμερολογιακὴ ἡμῶν μεταρρυθμισίς καὶ ἀποβαίνει ἀναγκαία ἡ ταυτότης τῆς μηβολογίας ἡμῶν μετὰ τῆς τοῦ λοιποῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Καὶ ἡ τρίτη λύσις ἐπίσης ἀποκλείεται διότι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ ἰκανῶν ἤδη ἐτῶν μελετᾶται τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου καὶ συζητεῖται καὶ ἐπισήμως καὶ ἀνεπισήμως καὶ σχέδια πρὸς ἐπίλυσιν αὐτοῦ προτείνονται, ἔχοντες ὅμως ὑπ' ὄψει τὴν τοιαύτην ἀκριβῶς θέσιν τοῦ ζητήματος καὶ τὰς δυσχερείας, πρὸς τὰς ὁποίας ὀριστικὴ αὐτοῦ λύσις προσκρούει, δὲν δυνάμεθα μετὰ θετικότητος νὰ εἴπωμεν ὅτι αὕτη εἶναι καὶ ταχέια ἐνῶν ἐξ ἀντιθέτου εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι, ὑφ' ὧν πιεζόμεναι πολλαὶ κυβερνήσεις καὶ ἐκκλησίαι μετὰ τὴν λήξιν τοῦ παγκοσμίου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἐπιθυμοῦσι ζωηρῶς καὶ ἐπιδιώκουσι τὸ ἐνιαῖον τοῦ ἡμερολογίου μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ ὑπηκόων αὐτῶν, καὶ τοῦ λοιποῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὡς μαρτυρεῖται ἀριθμητικῶς ἐκ τῶν σχετικῶν συστάσεων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἑλλάδος καὶ Κωνσταντινουπόλεως(41), ἐκ τοῦ γραμματος τοῦ Πατριάρχου Ρωσσίας Τύχωνος πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον(42) καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας

(41) Ὁρ. κερ. Α', σημ. 21.

(42) Ὁρ. κερ. Β', σημ.

ας περι ταχύτερας συγκλήσεως Οικουμενικῆς Συνόδου, ἐν ἣ πρώτον ὑπ' αὐτῆς θέμα πρὸς συζήτησιν τάσσεται τὸ ἡμερολογιακὸν ζήτημα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ δευτέρα λύσις ὡσαύτως ἀποκλείεται, διότι ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου διὰ τοῦ Γρηγοριακοῦ δὲν πληροῖ κατὰ πάντα τοὺς ἀπαιτούμενους β. ρους μήτε ἀπὸ ἐπιστημονικῆς μήτε ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς μήτε ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως.

Καθόσον εἶναι μὲν τελειότερον τὸ Γρηγοριακὸν ἐπιστημονικῶς, δὲν ἔχει ὅμως τὴν ἀπόλυτον ἀκρίβειαν(43), ἀλλὰ τούναντίον ἔχει καὶ τοῦτο τὰς ἀτελείας του καὶ δὴ ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα τελειότερα, δι' ὃ καὶ καθιστᾷ ἐπιθυμητὸν ἄλλο ἀκριβέστερον ἡμερολόγιον, ἄλλην πληρεστέραν ἡμερολογιακὴν μεταρρυθμίσιν· ὃ δὲ Γρηγοριακὸς κανὼν παρουσιάζει ἐπίσης ἀτελείας καὶ δὴ πλείους, ὡς εἶδομεν(44), ἢ ὁ Ἀλεξανδρινός, ἀπὸ πρακτικῆς δὲ ἀπόψεως προτιμότερον εἶναι τὸ Ἰουλιακόν, διότι εἶναι ἀπλούστερον καὶ δὴ οὐ μόνον τοῦ Γρηγοριακοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε ἐπινοηθέντων ἡμερολογίων.

Συνεπεία τῶν λόγων τούτων ἡ ἄμεσος ἀντικατάστασις τοῦ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου καὶ Ἀλεξανδρινοῦ Κανόνος διὰ τοῦ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου καὶ Κανόνος τυγχάνει ἄσκοπος, ματαία καὶ ἀνωφελῆς, οὐ μὴν δι' ἄλλα καὶ πρόξενος σκανδάλου εὐλογοφανοῦς καὶ κατακρίσεως δικαίας, ἅτε ἀνευ ἀποχρῶντος λόγου ἐπιστημονικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ γιγνομένη. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀντικατάστασις αὕτη δύναται πῶς νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς ἐπιτηδείους προπαγανδιστὰς καὶ ἀφορμὴ ἐκμεταλλεύσεως πρὸς παραπλάνησιν καὶ

(43) Ὅρα κεφ. Α'. σημ. 7.

(44) Ὅρα κεφ. Γ'. σημ. 35.

σαγήνευσιν τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, εὐχερῶς καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὕτη ἀποκλείεται βεβαίως.

Ἔστω, ἀποκλειομένων κατὰ τὰ ἀνωθι ἀναγεγραμμένα τῶν εἰρημένων τριῶν λύσεων, δὲν ὑπολείπεται ἢ ἡ ἀποδοχὴ κατ' ἀνάγκην τῆς πρώτης λύσεως συνισταμένης εἰς τὴν διαρρυθμίσιν τοῦ ἡμερολογίου καὶ τοῦ Πάσχαλιου ἡμῶν Κανόνος.

Ἡ διαρρυθμίσιν αὕτη εἶναι ἀναμφισβητήτως πρᾶξις ἀξιέπαινος, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς δύναται βεβαίως νὰ μεμφθῇ καὶ κατακρίνῃ καὶ τὴν ὁποίαν πρῶτοι οἱ ὁμογενεῖς κατείδον καὶ ἀνεγνώρισαν καὶ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῆς ἐγκαίρως προείπναν καὶ ὑπέβαλον, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀποχρῶντας, ὡς εἶδομεν, δὲν ἀπέβη δυνατὴ ἢ πραγμάτωσις αὐτῆς(45)· ὅτι ὅμως μέχρι τοῦδε δὲν ἐγένετο, οὐδεὶς πλέον λόγος ἀποχρῶν ὑπάρχει ν' ἀναβάλληται, ἀφ' οὗ ἢ μὲν ἀναγκαιότης τῆς διαρρυθμίσεως ἀκολουθεῖ ὑφισταμένη, διὰ ταύτης δὲ μόνον δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ποθεινὸν ἀποτέλεσμα καὶ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός, ὅστις εἶναι ὅπως ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ Χριστιανικοὶ λαοὶ ἔχωμεν τὴν αὐτὴν μηνολογίαν καὶ ἐορτάζωμεν αὐτοχρόνως τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ τὰς λοιπὰς ἐορτάς.

Πῶς λοιπὸν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ διαρρυθμίσιν αὕτη;

Α'.) Τοῦ μὲν ἡμερολογίου διὰ τῆς ἐξῆς ἀπλουστάτης πράξεως· λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἀδιαφιλονεικίτου ἀκρίβειας τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ (Τροπικοῦ) ἔτους, ὀφειλομένη ἀναμφισβητήτως ἐπὶ τῇ βίσει τούτου συμφώνως πρὸς τοῦτο νὰ διαρρυθμισώμεν τὸ ἡμέτερον ἡμερολόγιον· ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ

(45) Ὅρ. κεφ. Α'.

έτους υπάρχει ήδη διαφορά δέκα τριών περίπου ημερών, φρονώ ότι επιβάλλεται ή προσθήκη του αριθμοῦ τῶν ημερῶν τούτων εἰς μίαν ὠρισμένην μηνολογίαν, οὕτως ὥστε ή ημερομηνία αὐτή νά θεωρηθῆ κατά 13 ἡμέρας ηῦξημένη καὶ ἀναλόγως οὕτω χρονολογουμένη. Ἀποτέλεσμα τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης ἔσται ἀφ' ἑνὸς ὅτι ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ μέχρι τοῦ ἔτους 2100 θὰ ἔχωμεν τὴν αὐτὴν μηνολογίαν καὶ τὸν αὐτόχρονον συνεπῶς ἑορτασμόν πασῶν τῶν κοινῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι διατηροῦμεν ἡμεῖς καὶ πάλιν ἐν χρήσει τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον καὶ δὴ διερρυθμισμένον ἐπὶ τὸ τελειότερον, δυνάμενοι νά ὀνομάσωμεν αὐτὸ «Ἰουλιακὸν Ἠμερολόγιον διερρυθμισμένον».

Β'.) Τοῦ δὲ Πασχαλίου Κανόνος ὡς ἐξῆς.

Ἐπειδὴ ή εὑρεσις τοῦ Πάσχα συμφώνως πρὸς τὸν ἐν ἰσχύϊ κανόνα στηριζόμενον ἐπὶ τῆς 21ης Μαρτίου κατὰ τὸ Ἰουλιακὸν Ἠμερολόγιον ὡς ἑαρινῆς Ἰσημερίας δὲν εἶναι συμφώνως πρὸς τὰ εἰρημένα(46) κατὰ πάντα καὶ πάντοτε ὀρθῆ, καὶ ἐπειδὴ καθ' ἡ σαφῶς καὶ ἑναργῶς ἀκεδεχθῆ(47) ἐν τῷ προηγουμένῳ (Γ'.) κεφαλαίῳ, μόνον δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἰκ. Συνόδου ἀποβαίνει δυνατὴ ή ἐκτέλεσις τῶν περὶ τοῦ Πάσχα ρηθεισῶν διατάξεων, διὰ τοῦτο φρονώ ὅτι επιβάλλεται ή εὑρεσις τοῦ Πάσχα ἐφεξῆς ἐπὶ τῇ βίσει τῶν ἀστρονομικῶν πινάκων, καθοριζομένων οὕτω δι' αὐτῶν ἐπακριβῶς τῆς τε πραγματικῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ τῆς ἀκολουθοῦσης ταύτῃ Πανσελήνου καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον Ἰερουσαλήμ, τοῦ τόπου τοῦτέστι ἐν ᾧ ἐγενήθη, ἔλαθε καὶ ἀνέστη ὁ Κύριος

(46) Ὁρ. κεφ. Γ'.

(47) Ὁρ. κεφ. Γ'.

ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.(48) Τὴν τοιοῦτότροπον εὑρεσιν τοῦ Πάσχα χωρὶς νά ὑπάρχη ἀνάγκη χρησιμοποίησης πρὸς τοῦτο τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ Κανόνος καὶ ἦτις ἔστί συμφωνος πρὸς τε τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς περὶ τοῦ Πάσχα εἰρημένης Συνοδικῆς διατάξεως, καθ' ἣν τὸ Πάσχα δέον ἵνα ἐπιτελῆται τὴν Κυριακὴν τὴν ἐπομένην τῇ πανσελήνῳ, ἦτις βεβαίη ή συμπλήρει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, πιστεύω ὅτι θέλουσιν ἐγκρίνει πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ὡς προτιμητέαν, ὡς εἰκός, ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιστημονικῆς τε καὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ μηδεμιᾶς ἐπομένως Ἐκκλησίας τὸ κύρος καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν θίγουσαν. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀπιδόχης τοῦ μέτρου τούτου ὑπὸ τε τῆς ἡμετέρας καὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν ἔσται ἀναμφιβόλως ή ποθουμένη ταυτόχρονος ἑορτὴ τοῦ Πάσχα καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐσηρωμένων κινήτων ἑορτῶν ὑπὸ πάντων τῶν χριστιανικῶν λαῶν.

Ἄλλ' ἐπὶ πᾶσι τούτοις φρονώ ὅτι επιβάλλεται ή σύγκλησις Παγχυριστιανοῦ Συνεδρίου, ἐν ᾧ νά ἐκπρο-

(48) Ἐνταῦθα τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης ἐν πάσῃ στιγμῇ δυναμέθα διὰ τῶν ἀστρονομικῶν πινάκων ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς διαφόροις ἀστρονομικῆς ἑφημερίαις νά εὑρίσκωμεν ἀναγεγραμμένην τὴν πραγματικὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν καὶ τὴν ἀκολουθοῦσαν ταύτῃ πανσελήνον. Καίτοι δὲ δι' αὐτῶν δύναται ἐκάστη Ἐκκλησία νά ὀρθῶς ἀλανθᾶστω τὸ Πάσχα, πρὸς τήρησιν ὅμως τῆς ἐπιβαλλομένης ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι τάξεως δύναται νά πράττῃ τοῦτο κατ' ἔτος τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχειῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀνακοινῶι ταῖς κατὰ τόπους Ἐκκλησίαις ἐν πεποιθήσει ὅτι ή οὕτω καθοριζομένη ἑορτὴ τοῦ Πάσχα εἶναι συμφωνος πρὸς τε τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς περὶ τοῦ Πάσχα διατάξεως τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἰκ. Συνόδου ἄνευ μάλιστα χρησιμοποίησης τῶν πασχαλίων κανόνων Ἀλεξανδρινοῦ ἢ Γρηγοριακοῦ.

σωπῶνται προσηκόντως πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ Κυβερνήσεις καὶ Ἐκκλησιαὶ καὶ μελετωμένων ἐν αὐτῷ καλῶς τοῦ τε Γρηγοριακοῦ καὶ Ἰουλιακοῦ ἡμερολογίου καὶ παντὸς ἑτέρου τοιούτου, ὡς καὶ τῶν ὑποβληθισσόμενων βεβαίως σχετικῶν ὑπομνημάτων καὶ μελετῶν παρὰ διαφορῶν, δύναται καὶ θέλει πάντως ἀποφασισθῆ ἡ χρῆσις ἡμερολογίου ὅσον ἔνεστι τελειοτέρου ἐπιστημονικῶς τῶν ἤδη ἐν ἰσχύϊ καὶ εὐχρηστοτέρου ἀλλὰ πρακτικῆς ἀπόψεως ὡς καὶ ὁ καθορισμὸς κοινοῦ τρόπου ἐφῆσεως τοῦ Πάσχα καὶ δὴ ἴσως καὶ μετὰ περιστολῆς μάλιστα τοῦ ὁρίου τῶν 35 ἡμερῶν, ἐν αἷς ἤδη κυμαίνεται ἡ ἑορτὴ αὕτη, ἡ προ-ἰδιορισμοῦ ὠρισμένης τινὸς μηνολογίας καὶ διὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, καθισταμένην οὕτω καὶ ταύτην ἀκίνητον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ταυτοχρόνου παρὰ πάντων τῶν Χριστιανικῶν λαῶν πανηγύρεως τῆς μεγίστης ταύτης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἑορτῆς ὡς καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν.

Ἄλλ' ἐὰν μέχρι τοῦ ἔτους 2100 δὲν ἀποβῆ δυνατὴ ἡ σύγκλησις τούτου παγχριστιανικοῦ συνεδρίου, ὅπερ ἀπίστευτον, ἢ συγκαλούμενον τυχὸν δὲν ἐπιτύχῃ τοῦτο τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ ποθητοῦ ἐπιστημονικωτέρου καὶ πρακτικωτέρου διεθνοῦς ἡμερολογίου, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρὸς ἄρσιν τῆς διαφορᾶς, ἣτις ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου θέλει καὶ πάλιν ἀρχίσαι μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου καὶ ἐξακολουθήσῃ τῆς ταυτότητος τῆς μηνολογίας μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἐπιβάλλεται ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἐπομένου μέτρου:

Ἐπειδὴ μεταξὺ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ (Γροπικοῦ) ἔτους ὑπάρχει ἐτησίως διαφορὰ 11' καὶ 13'', 92 περίπου, ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη εἰς διάστημα 128 ἐτῶν περίπου συμπληροῖ μίαν ὁλόκληρον ἡμέραν σχεδόν, διὰ τοῦτο πρὸς ἄρσιν τῆς διαφορᾶς ταύτης δεῖον ἕκαστον 128ον ἔτος

νά θεωρῆται οὐχὶ ἐμβόλιμον ἢ δίσεκτον, ὡς ἔδει κατὰ τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον, ἀλλὰ κοινὸν, ἀποτελούμενον τοῦτέστι καὶ τοῦτο ἐκ 365 ἡμερῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τελευταῖον ἔτος ἐκάστης περιόδου δὲν δύναται κατὰ κανόνα νὰ ᾖ κοινὸν ἀλλὰ πάντως ἐμβόλιμον, διὰ τοῦτο, ἀφ' ἐνὸς ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς εὐκολίαν τοῦ κοινοῦ ὀρίζομεν ὅπως πᾶν ἔτος ἐκάστης ἑκατονταετηρίδος περιλαμβανομένης μεταξὺ τῆς περιόδου τῶν 128 ἐτῶν καὶ ἦς τὰ δύο πρῶτα πρὸς τὰ ἀριστερὰ σημαντικὰ ψηφία δὲν ἀποτελοῦσιν ἀριθμὸν διαιρετὸν διὰ τοῦ 4, θεωρῆται κοινὸν, μόνον δὲ τὰ ἔτη τῶν ἑκατονταετηρίδων ἐκείνων, αἵτινες περιέχονται ἐν τῇ περιόδῳ τῶν 128 ἐτῶν καὶ ὧν τὰ δύο πρῶτα πρὸς τὰ ἀριστερὰ ψηφία ἀποτελοῦσιν ἀριθμὸν διαιρεσίμον διὰ τοῦ 4, λογίζονται ἐμβόλιμα ἢ δίσεκτα. Ἀποτελεσμα τοῦ μέτρου τούτου ἀρχομένου ἀπὸ τοῦ ἔτους 2100 ἔσται ὅτι ἀφ' ἐνὸς τὸ οὕτω διάρρυθμιζόμενον ἡμερολόγιον ἔστί τελειότερον τοῦ Γρηγοριακοῦ ἐπιστημονικῶς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι μέχρι τοῦ ἔτους 2800 ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ θὰ ἔχωμεν τὴν αὐτὴν μηνολογίαν· ἀλλὰ καὶ ἀκολούθως διὰ παρεμφεροῦς ὑπολογισμοῦ ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῆς ἐξ 128 ἐτῶν περιόδου δύναται ὅπως ἐπιτευχθῆ ἡ συνέχεια τῆς ταυτότητος τῆς μηνολογίας μεταξὺ ὅλων τῶν χριστιανικῶν λαῶν.

Τὴν ὑπόδειξιν τούτου θεωροῦμεν ἤδη περιττὴν, ἅτε ἔχοντες στερεὰν καὶ ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι μέχρι τοῦ εἰρημένου ἔτους 2800 θέλει πάντως ἀποβῆ δυνατὴ ἡ ἐξεύρεσις καὶ ἐπιβολὴ διεθνοῦς ἡμερολογίου ἐπιστημονικωτέρου καὶ πρακτικωτέρου τῶν ἤδη ἐν χρῆσει ὑπαρχόντων, ὡς κατακλειδα δὲ μόνον ὑποβάλλομεν τὴν πρότασιν καὶ τὴν εὐχὴν

ὅπως αὐτὴ ἡ Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία λάβῃ τὴν πρωτο-
βουλίαν τῆς ταχύτερας συγκλήσεως τοῦ ὡς ἄνωθι εἴρηται
παγχριστιανικοῦ τούτου Συνεδρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Η ΜΟΝΙΜΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΠΑΣΧΑ

Μεταξὺ τῶν συναφῶν πρὸς τὸ ὅλον ἡμερολογιακὸν ζήτημα θεμάτων συναριθμεῖται ἀναμφισβητήτως καὶ ἡ ἐπιδιωκομένη **μονιμοποίησις τῆς ἐορτῆς τοῦ Θείου Πάσχα.**

Ἡ διακύμανσις πράγματι τῆς ἐορτῆς ταύτης μεταξὺ εὐρυτάτων ὁρίων (ἐντὸς 34 ἡμερῶν), ἡ δυσχέρεια περὶ τὴν εὐρεσιν καὶ τὸν καθορισμὸν αὐτῆς προερχομένη ἐκ τοῦ περιπλόκου ὄντως τῶν ἐν χρήσει πασχαλίων μεθόδων καὶ τὸ ἐλαττωματι.ὸν ἀμφοτέρων τῶν πασχαλίων κανόνων, Ἀλεξανδρινοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ, εἰς ὃ ὀφείλεται ὁ μὴ ἀκριβῆς πάντοτε καθορισμὸς τοῦ Πάσχα συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς Α΄ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ μὴ ἐφελεύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εὐλακρινῶς ἀσχολιυμένων ἢ ἐκ ποικίλων λόγων ἐνδιαφερομένων· ἐντεῦθεν καὶ βλέπομεν ὅτι τὸ τέταρτον διεθνὲς Συνέδριον τῶν ἐμπορικῶν ἐπιμελητηρίων ἐψήφισε τῷ 1910 πρότασιν περὶ συγκλήσεως διεθνοῦς Συνδιασκέψεως πρὸς μονιμοποίησιν τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα· ὁ Σύνδεσμος τῶν Ἀκαδημιῶν ὅλων τῶν Ἐθνῶν συνελθὼν ἐν Πετροπόλει τῷ

1913 πρὸς ἐπίτευξιν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἐνότητος τοῦ Ἡμερολογίου διὰ τῆς ἐξευρέσεως ἄλλου τελειότερου τῶν ἤδη ἐν χρήσει ὑπαρχόντων, ἠσχολήθη καὶ περὶ τὴν διακα- νόνησιν τοῦ Πάσχα ὡς ἐορτῆς ἀκινήτου.

Ὁ Λόρδος *Desborough* ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ τελουμένην σοβαρὰν κίνησιν περὶ τοῦ προκειμένου ζητήμα- τος καὶ μᾶλλον συγκεκριμένως αὐτὸ διατυπῶν, ὑπέβαλεν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Λόρδων τὸ παρελθὸν ἔτος (1921) πρότασιν ὅπως τὸ Πάσχα ὁρισθῆ τῇ Β'. Κυριακῇ τοῦ μηνὸς Ἀπριλί- ου κατὰ τὸ Γρηγοριακόν, ἐννοεῖται, Ἡμερολόγιον· ἡ δὲ Βουλὴ τῶν Λόρδων λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν πρότασιν τοῦ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας κ. *Hamlall* ἀπεφάνθη διὰ πρὸ πάσης ἀποφάσεως ἀποβαίνει ἀναγκαίᾳ ἡ διὰ τῆς οἰκείας Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως πληροφορία τῶν πε- ρὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀπόψεων καὶ γνώμων τῶν ἐ- κασταχοῦ Ἐκκλησιῶν. Προσέτι ἡ μεγάλη Ἀιθιόπια Ἐπιτροπὴ ἐξ ἐπιφανῶν ἀστρονόμων καὶ μαθηματικῶν ἡ ὁρισθεῖσα ὑπὸ τὸ ἐσχάτως ἰδρυθέντος Ἀιθιοῦς Συνδέσμου τῶν Ἀκαδη- μιῶν ὅλου σχεδὸν τοῦ κόσμου συνεργουμένη ἐν Ρώμῃ λίαν προσεχῶς (19 Ἀπριλίου) ἐπὶ τῷ σκοπῷ συντάξεως Ἡμερολο- γίου τελειότερου ἐπιστημονικῶς καὶ πρακτικωτέρου θέλει ἀ- σχοληθῆ καὶ περὶ τὸ ζήτημα τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα(49). Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπασχόλησε καὶ τὴν Ἰε-

(49) Ὁ ἐν Σεβιάντονα τῆς Αἰθιοπίας πρωτοεὐρεὸς κ. Χένρι Φίν- τερ γράφον πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιώτητα ὑπὸ ἡμερ. 8|21 Φεβρ. ἐ. ἔ. ἀνακοινεῖ ὅτι τὸ ζήτημα τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἐορτῆς τοῦ Πά- σχα θέλει ἀποτελέσει ἀντικείμενον συζητήσεως ἐν τῇ συνεργουμένη προσεχῶς ἐν Ρώμῃ μεγάλῃ Αἰθιοῦ Ἐπιτροπῇ, περὶ ἧς ἀναφέρομεν ἀ- νωτέρω, καὶ παρακαλεῖ Αὐτὴν ἵνα διενεργήσῃ ὅπως καὶ τὸ Οἰκουμην. Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ λοιπὰ ἐν Ἀνατολῇ Πα-

ρὰν Σύνοδον τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Αὕτη ἔχουσα ὑπ' ὄψει πρότασιν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνή-

τριαρχείᾳ ἀντιπροσωπευθῶσι καταλλήλως ἐν τῷ εἰρημένῳ Συνεδρίῳ, συγχρόνως δὲ ἀπέστειλεν ἄφ' ἑνὸς σχέδιον περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἡμερολογίου ὑπὸ τοῦ κ. Β. Ἀρνόλδ, ὅπερ δημοσιεύομεν ἐν τῷ ἐπι- ὄντι ΣΤ'. κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος ἔργου καὶ ἐν ᾧ ἡ ἐορτὴ τοῦ Πά- σχα ὁρίζεται τῇ 14ῃ Ἀπριλίου ἢ τῇ β'. Κυριακῇ τοῦ μηνὸς τούτου, ἄφ' ἑτέρου δὲ περιλήψιν ἄρθρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Καθωρισμένον Πάσχα» δημοσιευθέντες εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερ. 12|25 Φεβρουαρίου 1921 φύλλον τοῦ «Γκάρδιαν», ὅπερ ἐν μεταφράσει ἔχει ἦδε:

«Ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἐμφρασθεῖ ἡ ἐπιθυμία ὅπως καθορισθῆ μία ὁρισμένη ἡμερομηνία διὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα· καὶ θλί ἐγένετο τοῦτο, ἵαν τὸ ζήτημα δὲν προὐπέθετε τὸν σιγκατάθεσιν πολλῶν Ἑθνῶν καὶ Ὑψηλῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν.

Ἐκ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἡμέρα τῆς Πεντηκο- στῆς. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας οὐδέποτε ἔφερεν ἀντίρρησην διὰ τὴν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, καὶ αὕτη δὲ ἡ Ἐκκλη- σία τῆς Ρώμης σκέπτεται λίαν ἐλευθέρως ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ καὶ ἡ κοσμικὴ γνώμη ἐν γένει εἶναι ὑπὲρ τοῦ σχεδίου τούτου, τὰ δὲ διάφορα ἡμπορικὰ ἐπιμελητήρια, ἀντιπροσωπεύοντα 37 Ἐθνικότητας, συσκεφθέντα πέρους ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τῆς τοι- αύτης μεταβολῆς.

Ὁ Λόρδος Λέ Μπόρρον κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Κοινοβουλίου ἐπα- ρουσίασε διὰ πρώτην φορὰν σχέδιον ἐν τῷ ὅσῳ ὁρίζεται ὅτι ἡ ἐορτὴ τοῦ Πάσχα τῷ 1922 καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔτη θλί ἐορτάζηται τὴν δευτέραν Κυριακὴν τοῦ Ἀπριλίου. Διάφορα σχέδια μετερρυθμιζόμενου ἡμερολο- γίου δὲν ἐπεδοκιμασθήσαν ἕνεκα διαφορῶν θρησκευτικῶν λόγων· εἴ- χομεν παραδείγματος χάριν τὸ ἡμερολόγιον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστά- σεως, ὡς καὶ τὸ θετικιστικὸν Ἡμερολόγιον, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτων ἠδου- κήμησε ἐκτὸς τοῦ τοῦ Ἰουλιου Καίσαρος τὸ ἀπομαρτυρηθὲν ὑπὸ Ἀλεξαν- δρειανῶν ἀστρονόμων. Τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον κἀ, ὡς ἔτροποποι- ῆθη ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐφαρμογῆς, ἡ σπουδασιτέρα δὲ ἐκ τῶν τροποποιήσεων κούτων εἶναι ἡ γενομένη κατὰ τὸ ἔτος 1582 ὑπὸ τοῦ

σεως διαβιβασθεΐσαν προφορικῶς καὶ δι' ὑπομνήματος διὰ τῆς ἐνταῦθα Ἀγγλικῆς Ἀρμοστίας, δι' ἧς ἐζητεῖτο ἡ γνώ-

Πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΓ'. Κατὰ ταύτην ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα ὀρίζεται εἰς τὸ Σεληνιακὸν Ἡμερολόγιον καὶ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὴν Πανσέληνον τοῦτο προκαλεῖ κλίτικαν ἀταξίαν εἰς τὸ ἡλιακὸν Ἡμερολόγιον.

Τὸ σχέδιον τοῦ Λόρδου Λέ Μπόρρου προσπαθεῖ νὰ εἴρῃ χρονολογίαν ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιεστέραν πρὸς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύμπτωσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ κατὰ τὴν ἐβδομάδα τῶν Παθῶν· καὶ νὰ ὀρίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν Κυριακῶν μετὰ τὰς ἑορτάς τῶν Θεοφανείων καὶ τοῦ Πάσχα.

Ἡ σταύρωσις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρίζεται κατὰ ταῦτα εἰς τέσσαρας διαφόρους χρονολογίας: Α) Μαρτίου 18 τοῦ ἔτους 29. Β) Μαρτίου 25 τοῦ ἔτους 29 Γ) Ἀπριλίου 7 τοῦ ἔτους 30. Δ) Ἀπριλίου 3 τοῦ ἔτους 33. Ὑπὲρ τῆς πρώτης χρονολογίας ὑπάρχει ἡ βαρύνουσα γνώμη τοῦ καθηγητοῦ Κ. Χ. Τόμπερ. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτος, διότι ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα, κατὰ ταύτην, ὀρίζεται εἰς χρονολογίαν πολὺ προγενεστέραν πάσης ἄλλης, τὴν ὁμοίαν ἐπιτρέσκει ἡ Ἐκκλησία. Ἡ δευτέρα εἶναι ἐπίσης ἀπαράδεκτος, καθότι βασίζεται ἐπὶ τῆς φάσεως τῆς σελήνης. Μεταξὺ δὲ τῆς τρίτης καὶ τεταρτῆς γνώμης προτιμᾶται ἡ τῆς 7ης Ἀπριλίου, οὕτως ὥστε τὸ Πάσχα νὰ συμπίπτῃ τὴν ἐνάτην Ἀπριλίου· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἐπομένη ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ φοιτᾶται εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Γαβριὴλ, διὰ τοῦτο θὰ εἶναι προτιμώτερον ὅπως ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα οὐδέποτε συμπίπτῃ πρὸ τῆς 10 Ἀπριλίου.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ζήτημα τίθεται κλίτικα ἐπὶ τοῦ ταύτου δι' ὀρισμένης προτάσεως γενομένης πρὸ τοῦ Κοινοβουλίου, ἐλπίζεται δὲ ὅτι θὰ ἐπέλθῃ τὸ πεποιθμένον ἀποτέλεσμα.

Εἰς τὴν προκειμένην ἐπιστολὴν τοῦ εἰρημένου Προεδρεύου ἀπήντησε, κατ' ἐντολὴν τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, ὁ Ἀρχιερατικὸς τῆς Ἱ. Συνόδου κ. Διονύσιος (νῦν Μητροπολίτης Βουούλλων) διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς. Ἐλήφθη καὶ μετὰ προσοχῆς ἀνεγνώσθη ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου ἡ ὑπὸ ἡμερομ. 21 Φεβρ. ἐ. ἔ. ἐπιστολὴ ἡμῶν μετὰ τῶν συ-

μη αὐτῆς περὶ τῆς μελετωμένης μονιμοποιήσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ θ. Πάσχα, ἀνέθηκε τῷ συντάκτῃ τοῦ παρόντος ὑπομνήματος τὴν μελέτην τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ τὴν ὑποβολὴν τῆς σχετικῆς γνωμοδοτήσεως· αὕτη δὲ ἀναγνώσθη εἰς τὴν ὑπὸ ἡμερ. 10 Αὐγούστου 1921 συνεδρίᾳ τῆς Ἱ. Συνόδου καὶ συζητηθεῖσα διεβιβάσθη εἰς τοὺς προκαλέσαντας (50) μετὰ τῆς δηλώ-

νημένων ἐγγράφων. Εἰς ἀπάντησιν ἐν πρώτοις εὐχαριστῶ Ὑμᾶς, κατ' ἐντολὴν, διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ὡς ἄνω ἐγγράφων. Κατόπιν δὲ πληροφοροῦμαι ὅτι ἡ Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος ἀποδέχεται ὅτι ἡ Ὁρθόδοξ. Ἐκκλησία δὲν θεωρεῖται ὑπὸ δογματικῶν λόγων ὅπως ἀποδεχθῆ ἡμερολόγιον τελειότερον καὶ ἐπιστημονικῶς ὀρθότερον, ἀλλ' ὡς συγχρόνως καὶ πρακτικῶς ἐπιωφελέστερον τοῦ ἐν ἰσχύϊ Ἰουλιακοῦ καὶ Ἰρηγοριακοῦ ἡμερολογίου, ὅτι ὅμως ὡς εὐρισκομένη ἐνώπιον σχετικῆς ἀπαγορευτικῆς κανονικῆς διατάξεως Οἰκουμ. Συνόδου, ἔχει ἀνάγκην πανορθοδόξου συγκαταθέσεως πρὸς τροποποίησιν τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως. Τὰς ὡς ἄνω ἀπάντησις τῆς Ἱ. Συνόδου ἤδη ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν κ. Β. Αἰγινίτης λαβὼν ἐντολὴν ἀνεκοίνωσε εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῆς Ρώμης, τῆς ὁμοίας ἐγγράφει μέλος». τῆ 26 Ἀπριλίου 1922.

Ἐκ τῆς ἐπισταμένης ἀναγνώσεως τοῦ σχεδίου τοῦ Λόρδου Λέ Μπόρρου καταφαίνεται ὅτι αὐτός διὰ τῶν καθορισμῶν τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα σκέπτεται ὅπως καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἑορτάς, ἴητο προσπαθεῖ νὰ ἐξάσῃ ἂν μὴ τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιεστέραν πρὸς αὐτὴν καὶ ἀναλόγως καθορίσῃ τὴν ἡμερομηνίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐν ἧ' δι' ἡμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους δύναται μὲν νὰ ἔχῃ ἱστορικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν ἢ τοιαύτη ἐργασία, προκειμένου ὅμως περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα εἴμεθα, ὡς γνωστόν, ὑποχρεωμένοι νὰ καθορίζωμεν ταύτην συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν διατάξιν τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐκτὸς ἐὰν Σύνοδος ἐπίσης Οἰκουμενικῆ τροποποίησιν ταύτην, ὡς ἀναφέρει καὶ ἡ ἀνωτέρω ἀπαντητικὴ ἐπιστολή.

(50) Τὸ ὑπὸ τῆς Ὑπάτης Ἀγγλικῆς Ἀρμοστίας διαβιβαθὲν ὑπόμνημα πρὸς τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον ἔχει ἐν μεταφράσει ὧδε:

σεως ὅτι «ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία θέλει ἐπιληφθῆ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος τούτου μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Οἰκ. Πατριάρχου».

Ἡ διαληφθεῖσα γνωμοδότησις ἡμῶν ἔχει ᾠδεῖ:

Ἡ προτεινομένη μονιμοποίησις τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα σκοποῦσα ἀναμφισβητήτως τὸ μὲν τὴν ἐπίτευξιν τῆς αὐτοχρόνου παρὰ πάντων τῶν χριστιανικῶν λαῶν πανηγύρεως

«Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ κόσμος τῶν ὑποθέσεων καὶ τὸ δημόσιον ἐν γένει συναισθάνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰ ἄτοπα, ἅτινα ἀπορρέουν ἐκ τοῦ ὅτι ποικίλλει ἡ χρονολογία τοῦ Πάσχα καὶ ἡ τῶν ἄλλων κινήτων ἑορτῶν, αἵτινες ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτῶνται. Ἐν ἔτει 1915 τὸ τέταρτον διεθνὲς συνέδριον τῶν ἐμπορικῶν ἐπιμελητηρίων ἐκήρυξεν ἀνδραγαθίαν ἐξαίρουσαν τὴν ἀνάγκην συγκλήσεως διεθνoῦς Συνδιασκέψεως πρὸς καθορισμὸν τῆς χρονολογίας τοῦ Πάσχα κατὰ τρόπον σταθερόν. Ἡ πρότασις αὕτη δὲν κατέληξεν εἰς ἐπίσημον Συνδιάσκεψιν. Ἐν τούτοις ἀνεπισήμως τοιαύτη συνήλθεν ἐν Λέγγη ἐν ἔτει 1914, β-ποικος μελατήρη τὸ ζήτημα τῆς διασυνθιμίσεως τοῦ ἡμερολογίου, καθ' ἣν δὲ ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνησις δὲν ἀντεπροσωπεύθη.

Ἡ ἀπό τινος ἑφισταμένη ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ κίνησις ὑπὲρ τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἔλαβεν ἐπ' ἐσχάτων πλέον συγκριμένην μορφήν, ὡπότε ὁ Λόρδος Desborough ἐπέβλεπεν εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων νομοσχέδιον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ὁ Λόρδος Desborough διετύπωσε ἐν τῷ νομοσχέδιῳ τούτῳ τὴν πρότασιν ὅπως τὸ Πάσχα ὁρισθῆ τὴν Δευτέραν Κυριακὴν τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου.

Κατὰ τὰς συζητήσεις ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου τοῦ Λόρδου Desborough ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν βουλὴν τῶν Λόρδων τὴν ἀνταλλαγὴν ἀπόψεων, ἣν ἔσχεν ἰδιωτικῶς μετὰ ἱεραρχῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Καθολικῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ ἣτις ἐφαίνετο δικαιολογοῦσα τὴν ἐπιβίβαν ὅτι αἱ Ἐκκλησίαι αὗται δὲν θὰ ἀντιτίθεντο κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν μονιμοποίησιν τῆς χρονολογίας τοῦ Πάσχα. Ὁ Ἀρχιεπίσκ. ἐδήλωσεν ὅτι ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο, οὐχ' ἦρταν ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι πρὶν ἢ προχωρήσῃ ἡ ἐξέτασις τοῦ νομοσχεδίου τοῦ Λόρδου

τῆς μεγίστης ταύτης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἑορτῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένων ἑορτῶν, τὸ δὲ τὴν ἄρσιν τῶν ὑφισταμένων διὰ τὴν εἴρεσιν τῆς ἑορτῆς ταύτης δυσχερεῶν καὶ ὁμολογουμένως σκόπιμος καὶ ἐπιωφελέῃς.

Ἀπὸ ὁποιασδήποτε δὲ ἀπόψεως, εἴτε ἐκκλησιαστικῆς, εἴτε κοινωνικῆς καὶ ἀν' ἐξετασθῆ σήμερον ἢ προκειμένη πρότασις, οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν μέρος τοῦ ὅλου Ἡμερολογιακοῦ αὐτῆς ζητήματος καθόσον ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς μὲν ἀπόψεως ἐξεταζομένη, εἶναι πρόδηλον ὅτι δὲν δύνα-

Desborough, θλ. ἡμο ἐπιθυμῶν ἵνα ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνησις πληροφρονηθῆ ὀριστικῶς περὶ τῶν ἀπόψεων τῶν ἐνδιαφερομένων ἐν Ἐυρώπῃ, περιλαμβανομένων καὶ τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Συνεπεί τῆς προτάσεως ταύτης τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας ὁ Λόρδος Κούρζων ἐπεφόρτισε τὴν Ἑσπέρην Ἀγγλικὴν Ἀριστοκρασίαν ὅπως ἔλθῃ εἰς κοινωνικὴν μὲ τὴν Ἀρχὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἵνα λάβῃ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος ἀπόψεις αὐτῶν». Τῇ 16 Ἰουλίου 1921».

Ἡ δὲ σχετικὴ ἀπάντησις τοῦ Οἰκ. Πατριάρχου ἦτο ἡ ἑξῆς: «ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία θέλει ἐπιληφθῆ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ὅτι οὐχ' ἦτον παρατηρεῖται καὶ παρ' ἡμῶν ἐπιστημονικὴ κίνησις καὶ συζήτησις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἣν διατυπῶνται γνώμαι καὶ συνάσσονται ὑπομνήματα παρὰ τε κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, θεολογούντων τε καὶ μὴ, ὅτι σχετικὴ γνωμοδότησις ἐπὶ τοῦ διαβιβασθέντος τῇ Ἐκκλησίᾳ συνημμένου βοηθητικοῦ ὑπομνήματος τῆς Ἀγγλικῆς Ἀριστοκρατίας ἀπεβλήθη ἀπὸ μέλους τοῦ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἀγίας καὶ Ἱ. Συνόδου Μιλίτου Βιζύης κ. Ἀνθίμου, προσεπιδηλουμένου συγχρόνως ὅτι τὰς ἐν τῇ γνωμοδοτήσει ταύτῃ τοῦ Μητροπολίτου Βιζύης ἀναπτυσσομένας ἀεφύας καὶ ἄλλοι πολλοὶ παρ' ἡμῶν ἀσπάζονται». 27 Αὐγούστου 1921».

ται καὶ ἐν περιπτώσει πραγματώσεως αὐτῆς νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου δι' αὐτῆς σκοποῦ, ἄφ' ὅσον ἡ μὲν ἡμετέρα Ἐκκλησία ἔχει ἐν χρήσει τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως τὸ Γρηγοριακόν. Δι' ὃ καὶ κατ' ἀνάγκην ἐπιβάλλεται πρωτίστως ἡ ἐνέργεια περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ Ἡμερολογίου καὶ εἶτα νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ σκέψις περὶ μονιμοποιήσεως τοῦ Πάσχα.

Ἀπὸ κοινωνικῆς δὲ ἀπόψεως ἐξεταζομένη δὲν ἔχει ἐπίσης οἷαν ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται μεγάλην πρακτικὴν σημασίαν, ἄφ' ἐνὸς διότι διὰ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ Πάσχα τῇ δευτέρᾳ Κυριακῇ τοῦ Ἀπριλίου δὲν ἐπιτυγχάνεται ἡ πλήρης καὶ ἀκριβῆς μονιμοποίησις αὐτοῦ ἐν ὀρισμένῃ ἡμερομηνίᾳ, ἀλλ' ἀπλῶς ἐλάττωσις εἰς 7 ἡμέρας τοῦ ὁρίου τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἀντὶ τῶν 34, ἐν αἷς ἤδη ἡ ἑορτὴ αὕτη καὶ αἱ λοιπαὶ κινηταὶ ἑορταὶ κυμαίνονται, ἄφ' ἑτέρου δὲ διότι, ἐξαιρουμένου τοῦ Πάσχα καὶ τριῶν τεσσάρων ἄλλων μετ' αὐτοῦ συνδεομένων ἑορτῶν, αἱ λοιπαὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτώμεναι κινηταὶ ἑορταὶ μῆτε παρὰ τῷ κοινῷ ἔχουσιν ὡς ἑορταὶ μεγάλην σημασίαν, μῆτε ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἐπίδρασιν σπουδαίαν, ἄφ' οὗ μάλιστα αἱ πλείσται τούτων συμπίπτουσιν ἐν Κυριακαῖς. Διὰ τοῦτο φρονῶ ὅτι τὸ ζήτημα τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένων ἑορτῶν ὅπερ κυρίως δέον νὰ σημαίῃ καθορισμὸν τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ἐν ὀρισμέναις ἡμερομηνίαις, ὡς ἔχουσι τοιαύτας αἱ ἀκίνητοι ἑορταὶ, εἶναι πρακτικώτερον, καὶ ἀποτελεσματικώτερον ὅπως ἐξετασθῇ οὐχὶ μεμονωμένως, ἀλλὰ ἐν συνδυασμῷ καὶ συναρτίᾳ μετὰ τοῦ ἑτέρου πολλῶ ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως σπουδαιότερου ζητήματος, τοῦ καθορισμοῦ τούτεστι τῆς συμπτώσεως πασῶν τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν καὶ ἐν γένει πασῶν τῶν ἡμερομη-

νηῶν ἐν τακταῖς τῆς ἐβδομάδος ἡμέραις ὡς, συμβαίνει ἤδη διὰ τὸ Πάσχα καὶ τὰς λοιπὰς κινητὰς ἑορτάς.

Τὸ τοιοῦτο βεβαίως ἀπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίν ἑτέρου ἡμερολογίου πρακτικωτέρου καὶ ἐπιστημονικῶς τελειότερου τῶν ἤδη ἐν χρήσει Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ. Ἡ ἐξέυρεσις ὁμως αὐτοῦ δὲν εἶναι καὶ ἀδύνατος· δι' ὃ καὶ ἐξ ἀφορμῆς τῆς προκειμένης προτάσεως θεωρῶ σκόπιμον, ὅπως ὑποβάλλω τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ ὅ,τι ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῇ 31 Μαρτίου 1919, περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἡμερολογίου πραγματευόμενος καὶ τὸ ὑπ' ἐμοῦ καταρτισθὲν Ἡμερολόγιον ἀνακοινῶν ἐξήνεγκα, ὅτι τούτεστιν ἐπιβάλλεται ἡ σύγκλησις, τῇ πρωτοβουλίᾳ μάλιστα τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Παγχειριστιανοῦ Συνεδρίου, ἐν ᾧ νὰ ἐκπροσωπῶνται προσηκόντως πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ Κυβερνήσεις καὶ Ἐκκλησίαι καὶ ὑφ' οὗ μετὰ σοβαρὰν μελέτην τοῦ τε Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ Ἡμερολογίου καὶ παντὸς ἑτέρου τοιοῦτου, ὡς καὶ τῶν ὑποβληθησομένων βεβαίως σχετικῶν ὑπομνημάτων καὶ μελετῶν παρὰ διαφόρων, δύναται καὶ θέλει πάντως ἀποφασισθῆ ἡ χρῆσις διεθνοῦς ἡμερολογίου ὅσον οἷόν τε τελειότερου ἐπιστημονικῶς τῶν ἤδη ἐν ἰσχύϊ καὶ εὐχρηστοτέρου ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, ὡς καὶ ὁ καθορισμὸς κοινοῦ τρόπου εὐρέσεως τοῦ Πάσχα ἢ καὶ ὁ προσδιορισμὸς αὐτοῦ ἐν ὀρισμένῃ τινὶ μηνολογίᾳ, ὅπως οὕτω καὶ ἡ ἑορτὴ αὕτη καὶ αἱ λοιπαὶ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτώμεναι κινηταὶ ἑορταὶ καταστῶσιν ὡσαύτως ἀκίνητοι ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἑορταὶ. Καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως.

Εἰδικώτερον δὲ ἐξεταζομένου τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν ἄφ' ἐνὸς ὅτι τὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἔχει καθορίσει ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς Σύνοδος Οἰκουμενικῆ, ἄφ' ἑτέρου ὅτι πᾶσα οἰαδήποτε μονιμοποίησις δύ-

ναι μὲν νὰ συμβιβάζεται πρὸς τὸ πνεῦμα, οὐχὶ ὁμως πάντοτε καὶ πρὸς τὸ γράμμα τῆς σχετικῆς διατάξεως τῆς Οἰκουμ. Συνόδου καὶ τῆς κρατούσης παραδόσεως, ἔπεται ἀναμφισβητήτως ὅτι οὐδεὶς λόγος σοβαρὸς δύναται νὰ γίνῃ, οὔτε συνεπῶς ἀπόφασις νὰ ληφθῆ παρ' οἰουδήποτε σώματος παρεκτὸς Συνόδου ἐπίσης Οἰκουμενικῆς. Ἐὰν δέ ποτε συνερχομένη Σύνοδος Οἰκουμενικὴ ἤθελε, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς συγχρόνους συνθήκας καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας, ἀποφασίσαι τὴν μονιμοποίησιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τηρουμένου, ὡς εἰκὸς, τοῦ πνεύματος καὶ ὅσον οἶόν τε τοῦ γράμματος τῆς περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἑορτῆς ταύτης συνοδικῆς διατάξεως, τῆς δὲ ἑαρινῆς ἰσημερίας ὑπολογιζομένης τῇ 8ῃ Μαρτίου, ὡς βεβαιούται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἤθελε πάντως καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ δευτέρα Κυριακὴ τοῦ Ἀπριλίου εἶναι ὄντως ἡ προσφορωτέρα διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Ἄν ὁμως ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἤθελεν ἐμμένει ἐν τῇ ἀποδοχῇ τῆς 21ης Μαρτίου ὡς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ὡς ἤδη συμβαίνει παρ' ἡμῖν, τότε κατ' ἀνάγκην ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα θέλει ὀρισθῆ, διὰ τοὺς αὐτοὺς πρὸς τὸν ἀνωθι ὑπολογισμὸν λόγους, τῇ τετάρτῃ Κυριακῇ τοῦ Ἀπριλίου».

Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀνωθι διατυπούμενη γνωμοδοτήσῃ ἡμῶν ὑπάρχουσι σημεῖα χρήζοντα διασαφήσεως, ἀναγκαίαν θεωροῦμεν τὴν προσθήκην τῶν ἑξῆς:

Ἡ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἰσχύουσα διάταξις εἶναι, ὡς γνωστὸν, ὅτι τοῦτο δεόν νὰ ἑορτάζηται τὴν πρώτην Κυριακὴν, ἧτις ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν 14ην τοῦ μηνὸς Νισάν ἤτοι μετὰ τὴν πανσέληνον, ἧτις ἔπεται ἢ συμπέτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας.

Ἀναλύοντες τὴν προκειμένην διάταξιν, εὐρίσκομεν ἐν αὐτῇ τοὺς ἑξῆς τρεῖς οὐσιώδεις ὅρους ἀναγκαίους διὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα.

α) Ὅτι δεόν νὰ ἑορτάζηται τοῦτο ἐν Κυριακῇ, διότι τὴν ἡμέραν ταύτην ἀνάστη ἐκ νεκρῶν ὁ Κ. ἡμῶν Ἰ. Χριστὸς «ἐπιτηροῦντες... ὅπως μὴ... ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἑορτάσωμεν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναστάσιμον ἡμέραν, ἀλλ' ἢ ἐν Κυριακῇ μόνῃ» (Ἀποστ. Διαταγ. βιβλ. Ε. κεφ. 13'). «Σύνοδοι δὲ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτῳ ἐγένοντο, πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διατυποῦντο, ὡς ἂν μὴδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ ἢ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον» (Εὐσ. Ἐκκλ. Ἰστ. II 23).

β) Πρέπει νὰ ἑορτάζηται τὸ Πάσχα μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν, ὡς ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Ζ'. Ἀποστολικῶ κανόνι διαγορεύονται «εἴτις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν Ἁγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσαι καθαιρεῖσθαι». Ὁ δὲ λόγος, δι' ὃν ἐπιβάλλεται ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα νὰ ἐπιτελῆται μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν «καὶ οὐχὶ πρὸ αὐτῆς, ἀναφέρεται ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς: «ὕμεις δὲ φυλάσσετε ἀκριβῶς τὴν ἰσημερίον τροπὴν τῆς ἑαρινῆς ὥρας... ἐπιτηροῦντες... ὅπως μὴ... πλάνης γενομένης ἀγνοίᾳ, δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπιτελέσωμεν τὸ Πάσχα» καὶ ἀλλαχοῦ «δεῖ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἀκριβῶς ποιεῖσθαι μετὰ πάσης ἐπιμελείας μετὰ τροπὴν ἰσημερινὴν, ὅπως μὴ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐνὸς καθήματος μνεῖαν ποιῆσθε, ἀλλ' ἀπαξ τοῦ ἔτους τοῦ ἀπαξ ἀποθανόντος» (Ἀποστ. Διαταγ. βιβλ. ε'. κεφ. 17) ἐπίσης ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου Ἐπισκόπους γράφει «... ἐκείθεν οὖν τοῖνυν κἂν τοῦτῳ τῷ μέρει τὴν ἀλήθειαν οὐχ' ὀρθῶσιν ὡς δὴ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ; πλανωμένους τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως τῷ αὐτῷ ἔτει δευτερον τὸ Πάσχα

ἐπιτελεῖν τίνος χάριν τούτοις ἐπόμεθα, οὐς δεινὴν πλάνην νοσεῖν ὠμολόγηται; δεύτερον γὰρ τῷ ἐνὶ ἑν. αὐτῷ οὐκ ἂν ποτε ποιεῖν ἀνεξόμεθα...» ὁ δὲ Ι. Ἐπιράνιος σαφέστερον ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «κέρχεται γὰρ (ἡ Ἐκκλησία) οὐ μόνον τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης, ἀλλὰ καὶ τῷ δρόμῳ τοῦ ἡλίου ἵνα μὴ ἐνὶ ἑναυτῷ δύο Πάσχα ποιῶντες ἐν ἑτέρῳ τῷ μηδὲ ἐν Πάσχα τελέσωμεν δι' ὃ παρατηρούμεθα μὲν τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην, ὑπερβαίνομεν δὲ τὴν ἰσημερίαν, φέρομεν δὲ ἐπὶ τὴν ἁγίαν Κυριακὴν τὸ τέλος τῆς συμπληρώσεως». (Ἐπιφ. κατὰ Τεσσαρεσκαίδεκατινῶν).

γ) Πρέπει τὸ Πάσχα νὰ ἐορτάζηται μετὰ τὴν δεκάτην τετάρτην τοῦ μηνὸς Νισάν, ἥτις κατὰ Νόμον (Ἐξοδ. 12, 6. 17. 18. Λευϊτ. 23, 5. Ἀριθ. 9, 4. 28, 13.) εἶναι ἡμέρα τοῦ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων ἥτοι μετὰ τὴν πανσέληνον, ἥτις ἐπιτελεῖται ἢ συμπύπτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας ἢ ταύτων εἶπειν μετὰ τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, τὸ ἄλλως λεγόμενον νομικὸν καὶ οὐχὶ συνεπῶς μετὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς διαγορεύει ὁ ἀναφερόμενος Ζ'. Ἀποστολικὸς κανὼν καὶ ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύνοδος λέγουσα «... εἰ δὲ τις τῶν προεστώτων τῆς Ἐκκλησίας Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, μετὰ τὸν ὄρον τοῦτον (τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Συνόδου) τολμήσειεν ἐπὶ διαστροφῇ τῶν Ἐκκλησιῶν ἰδιάγειν καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιτελεῖν τὸ Πάσχα, τοῦτον ἢ ἁγία σύνοδος ἐντεῦθεν ἤδη ἀλλότριον ἔκρινε τῆς Ἐκκλησίας...». (Ἀντιοχ. Συνοδ. καν. Α'). Ὁ δὲ λόγος δι' ὃν ἀπαγορεύεται νὰ ἐορτάσωμεν τὸ Πάσχα μετὰ τῶν Ἰουδαίων εἶναι κυρίως διότι τὸ Πάσχα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι τύπος καὶ προεξικόνισις τοῦ Πάσχα τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ὡς τοιοῦτον ἐπιβάλλεται ἀναμφισβητήτως πάντοτε νὰ προηγήται, οὐδέποτε δὲ νὰ συμπύπτῃ καὶ ἐπιτελεῖται τὸ ἡμέτερον μετ' ἐκείνου· προσέτι εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ

Ἰουδαϊκὸν Πάσχα δύναται κατὰ νόμον νὰ ἐορτάζηται ὅποιανδήποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος καὶ ἂν συμπέσῃ μετὰ τῆς σελήνης, ἐν ᾧ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ἐορτάζωμεν τὸ Πάσχα ἐν Κυριακῇ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω δι' ὃ ὅταν ποτὲ τὸ νομικὸν Πάσχα συμπέσῃ ἐν Κυριακῇ(51), ἡμεῖς δὲν ἐορτάζομεν κατ' αὐτήν, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν, ἵνα μὴ συνεορτάσωμεν τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τὸν ἀνωτέρω εἰρημένον λόγον· ἀλλὰ τὴν τοιαύτην μετὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα ἐορτὴν τοῦ ἡμετέρου ἐπιβάλλει καὶ αὐτὴ ἡ τάξις τῶν γεγονότων, ὡς τότε ἔλαβον χώραν, ἅτε γνωστοῦ ὄντος ὅτι πρῶτον οἱ Ἰουδαῖοι ἐώρτασαν τὸ Πάσχα αὐτῶν καὶ ἀκολούθως ἐγένετο ἡ τοῦ Κυρίου

(51) Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τὸ Χριστιανικὸν Πάσχα ἐορτάζετο ἐνιαχοῦ καὶ τῇ 14ῃ Νισάν, ἂν αὕτη συνέπιπτεν ἐν Κυριακῇ, ὡς π. χ. τοῦτο ἐγένετο τῷ 333 (Ἐορτ. Ἐπιστ. Μ. Ἀθανασίου. Πατρ. Migne Tome 28)· τοῦτο βεβαιῶ ἡ ἐν Καισαρείᾳ Σύνοδος τῷ 198, ἥτις γενομένης ἐρωτήσεως περὶ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν πανσέληνον τῆς 14ης Νισάν, ἀπεφάνθη: «Διαφυλαχθῆτω ἡ θεϊκὴ διάταξις ἥτοι ἀπὸ τῆς 14ης μέχρι τῆς 21ης δι' ὧν ῥήσεων ὁ Μωϋσῆς καθιέρωσε τὸ Πάσχα δικτῶ ἡμέρας. Ὅποτεν λοιπὸν ἐντὸς τῶν ταχθέντων τούτων ὁρίων συμπέσῃ ἡ Κυριακὴ μετὰ μᾶς ἐκ τῶν δικτῶ ἡμερῶν τούτων τῆς σελήνης, ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἐορτάζειν τὸ Πάσχα». (Mansi. Sacr. Conc. nov. et ampl. coll. Florentice 1759 c. 1. p. 712). Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καθιερώθη ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα διὰ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν, ὁσάκις ἡ 14ῃ Νισάν συνέπιπτεν ἐν Κυριακῇ. Πρῶτη περίπτωσις ἀναβολῆς τοῦ Πάσχα εἰς τὴν ἀκόλουθον Κυριακὴν ἔνεκα τῆς συμπύπτωσός αὐτοῦ μετὰ τῆς 14ης Νισάν, οὕσης Κυριακῆς, ἀπαντᾷ τῷ 300. Ἐπίσης ἵνα μὴ συνεορτασθῇ τὸ Πάσχα μετὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἀνεβλήθη τοῦτο καὶ ἔτι 373 ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Πρωτερίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τῷ 454 πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα τὸν Μέγαν. (Περὶλ. Κεφ. Γ', σημ. 29)

ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασις, τῆς ὁποίας τύπον καὶ ἀνάμνησιν ἀποτελεῖ τὸ Πάσχα, ὅπερ κατ' ἔτος ἡμεῖς εορτάζομεν.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω τρεῖς οὐσιώδεις λόγους ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ὡς τέταρτον καὶ τὸν ἑξῆς· ὅτι δηλ. ἡ Κυριακὴ, καθ' ἣν δέον νὰ εορτάζηται τὸ Πάσχα μετὰ τὴν πρώτην πανσελήνον, ἣτις ἔπεται ἢ συμπίπτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, πρέπει νὰ εἶναι ἡ πρώτη μετὰ τὴν πανσελήνον Κυριακὴν. Ὁ λόγος οὗτος δὲν στηρίζεται ἐπὶ κανόνος, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ παραδόσεως· ἔνεκα δὲ τοῦ λάθους ἀφ' ἐνὸς τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑπακτῶν(52) καὶ τοῦ ἐσφαλμένου συνεπῶς ὑπολογισμοῦ τοῦ νομικοῦ Πάσχα, δὲν φυλάττεται πάντοτε καὶ ἀκριβῶς· οὕτω π. Χ. τῷ 1918, ἐν ᾧ κατὰ τὸν ἀστρονομικὸν καθορισμὸν τῆς ἑπακτῆς, ἦτοι κατὰ τὴν πραγματικὴν ἡλικίαν τῆς σελή-

(52) Ἐπακτὴ ἔτος· τινὸς καλεῖται ἡ ἡλικία ἣν ἔχει ἡ σελήνη κατὰ τὴν πρώτην Μαρτίου τοῦ δεδομένου τούτου ἔτους. Εἶναι δὲ ἡ ἑπακτὴ διττὴ· ἀστρονομικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ. Καὶ ἀστρονομικὴ μὲν ἑπακτὴ λέγεται ἐκείνη, ἣτις δεικνύει τὴν πραγματικὴν ἡλικίαν τῆς σελήνης κατὰ τὴν 1ην Μαρτίου· ἐκκλησιαστικὴ δὲ ἐκείνη, ἣν ἡ σελήνη ἔχει κατὰ τὴν 1ην Μαρτίου συμφώνως πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἡμῶν ὑπολογισμοὺς. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἑπακταὶ εἶναι ἐσφαλμένα· τὸ λάθος αὐτῶν προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς ἢ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ 19 Ἰουλιανῶν ἐτῶν καὶ 235 σεληνιακῶν μηνῶν, ἣν δὲν ὑπελόγησεν ὁ Μέτων ἐν τῇ ἑνεκαιδεκαετηρίδι αὐτοῦ καὶ ἣτις καλουμένη προέμπτωσις ἢ σεληνιακὴ ἐξέλιψις σύγκειται ἐκ 1 ὥρ. 26' λ. καὶ 59" λ. καὶ συμποσοῦται εἰς μίαν ἡμέραν ἐν διαστήματι 307 ἐτῶν περίπου. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῇ βίβει τῶν Ἐκκλησιῶν ἑπακτῶν καθιερώθη ἡ κῆρυξις τοῦ Νομικοῦ Πάσχα καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ ἡμετέρου, διὰ τοῦτο συνεπεία τοῦ προκειμένου λάθους αὐτῶν ἐσφαλμένως ὑπολογίζεται τὸ Πάσχα οὐχὶ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν διάταξιν τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκ. Συνόδου (βρ. κερ. Γ'. σημ. 34).

νης τῆς α'. Μαρτίου τοῦ προκειμένου ἔτους, ἔδει τὸ Πάσχα νὰ εορτάζετο τῇ 15ῃ Ἀπριλίου, συνεπεία, ὡς εἴρηται, τοῦ λάθους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑπακτῆς ἐωρτάσθη τοῦτο μίαν ἑβδομάδα βραδύτερον ἢτοι, τῇ 22 Ἀπριλίου. Προσέτι ὁσάκις πανηγυρίζομεν τὸ Πάσχα μετὰ τὴν 11ην Ἀπριλίου, ἐὰν θελήσωμεν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅπως βεβαίως καὶ ἀπαιτεῖται, τὴν πραγματικὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν καὶ πραγματικὴν πανσελήνον, δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Κυριακὴ, καθ' ἣν τοῦτο εορτάζομεν, εἶναι ἀσφαλῶς ἡ πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν ἑαρινὴν πανσελήνοι(53).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀποβλέποντες καλῶς εἰς τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἕκαστος τῶν ἀνωθι διατυπουμένων δόρων ἔχει διὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ θείου Πάσχα, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μὲν τρεῖς πρώτοι δόροι εἶναι ἀπαραίτητοι, διότι οὔτε ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἐκτὸς τῆς Κυριακῆς δυνάμεθα νὰ εορτάζομεν τὸ Πάσχα, οὔτε πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας ἐπιτρέπεται ἡ εορτὴ τούτου, ἀλλ' οὔτε καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἢ ἄλλως ταύτων εἰπεῖν κατὰ τὴν πανσελήνον, δι' οὗς λόγους ἀνωτέρω ἀναφέρομεν ἐπομένως ἐπιβάλλεται ἀπαραιτήτως νὰ ἐπιτελῶμεν τὴν εορτὴν τοῦ Πάσχα ἐν Κυριακῇ, ἣτις ἔπεται τῇ πανσελήνῳ, ἣτις ἔπεται ἢ συμπίπτει μετὰ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας· τοῦτο δὲ καὶ ἀπαιτεῖ τὸ τε γράμμα καὶ πνεῦμα τοῦ Ζ'. Ἀποστολικοῦ Κανόνος ὡς καὶ τῆς σχετικῆς διατάξεως τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου.

"Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν ἀνωθι διατυπούμενον τέταρτον δόρον, τὸν ὁποῖον, ὡς λέγομεν, ἔχομεν ἐκ παραδόσεως καὶ καθ' ὃν τὸ Πάσχα πρέπει νὰ ἐπιτελῆται τὴν πρώτην μετὰ τὴν ἑαρινὴν πανσελήνον Κυριακὴν, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οὗτος ἔ-

(53) Ὅρα Κεφαλ. Γ'.

χει διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀναγερόμενοι ἕτεροι τρεῖς ὄροι ἐντεῦθεν καὶ ἡ μὴ ἀκριβῆς πάντοτε τήρησις αὐτοῦ, ὀφειλομένη, ὡς εἴρηται, εἰς τὸν σφαλερὸν ὑπολογισμὸν τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ τῶν ἐκκληκῶν ἐλακτῶν· ἐπειδὴ δὲ ἀμφοτέρω τὰ λάθη ταῦτα, ἦσαν ἀνέκαθεν ἀναμφισβητήτως γνωστὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ ὧσιν ἀναφέρομεν ἐν τῷ Α! καὶ Γ! κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος ἡμῶν ποιήματος, ἔπεται ὅτι ἡ ἐκ τούτων προερχομένη παράβασις τοῦ ὄρου τούτου δὲν ἐθεωρήθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τόσον σπουδαῖον ζήτημα, ὥστε νὰ ληφθῆ ἔγκαιρος ἡ προσήκουσα πρόνοια ἵνα τεθῆ τέρμα εἰς ταύτην καὶ διενεργῆται ἐφεξῆς ἡ ἀκριβῆς πάντοτε τήρησις καὶ τοῦ ὄρου τούτου ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπραίνομεν ὅτι προκειμένου περὶ τῆς μονιμοποιήσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα, εὐκαταῖον βεβαίως ὅπως φυλλάτῶνται ἐν τῷ καθορισμῷ αὐτῆς καὶ οἱ τέσσαρες ἀνωθι διατυπούμενοι ὄροι. Ἄν ὅμως τοῦτο ἀποβῆναι ἀδύνατον, δύναται μὲν νὰ ἐπιτραπῆ ἡ ἐν μέρει ἀθέτησις τοῦ τετάρτου ὄρου, ὡς ἄλλως τε ταῦτα καὶ ἤδη σὺν ἰσπανίως ἐπισυμβαίνει τῇ σιωπηρᾷ συγκαταθέσει τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων καταφαίνεται, σὺν ὅμως καὶ ἐτέρου τινὸς ἐκ τῶν λοιπῶν. Τοῦτο δ' ἔχοντες ὡς βῆσιν τῶν σκέψεων ἡμῶν περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ τῶν ἐξῆς συναφῶν ἡμῶν παρατηρήσεων.

Μονιμοποίησιν τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα λέγοντες ἀναμφισβητήτως δεόν νὰ ἐννοῶμεν καθορισμὸν τῆς ἑορτῆς ταύτης ἐν ὠρισμένῃ τινὶ ἡμερομηνίᾳ, οἷαν ἔχουσι καὶ αἱ ἀκίνητοι ἑορταί, ὅπως τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ ἑορτὴ αὕτη καταστῆ ἀκίνητος· ταύτης δὲ καθισταμένης ἀκινήτου, θὰ ὄσιν τότε συνεπῶς ἀκίνητοι καὶ πᾶσαι αἱ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτώμεναι κι-

νηταὶ ἑορταί. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀδύνατον διὰ τῶν ἐν χρήσει ἡμερολογίων, Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ· καθόσον ἀφ' ἐκείνου μὲν ἀπαιτεῖται ἀπαραιτήτως νὰ ἑορτάζωμεν τὸ Πάσχα ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς ὁποῖαν δήποτε ἡμερομηνίαν καὶ ἂν ὁρίσωμεν τὸ Πάσχα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμπύτη αὕτη πάντοτε ἐν Κυριακῇ ἀλλὰ θὰ κυμαίνεται ἐκάστοτε μεταξὺ τῶν διαφόρων ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἐπιβάλλεται κατ' ἀνάγκην ἡ ἐξεύρεσις καὶ χρησιμοποίησις ἐτέρου ἡμερολογίου, ἐν ᾧ ἐκάστη ἡμερομηνία νὰ ἔχη καὶ ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ὡς π. γ. ἐπιτυγχάνεται τοῦτο ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν ἡμερολογίῳ, ὅπερ ἀναφέρομεν ἐν τῷ ἐπιόντι 5! κεφ. Ἐὰν πράγματι χρησιμοποιῶντες τυχὸν τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο, θελήσωμεν ὄντως νὰ μονιμοποιήσωμεν τὴν ἑορτὴν τοῦ θείου Πάσχα, ἔχοντες τοῦτέστι ὠρισμένην διὰ τὸ Πάσχα ἡμερομηνίαν, ἥτις νὰ συμπύτη πάντοτε ἐν Κυριακῇ, ἐπειδὴ ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία, ἥτις σήμερον ὑπολογίζεται τῇ 8ῃ Μαρτίου, ὡς βεβαιούται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, συμπύτη κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο τῇ 11ῃ Μαρτίου, τότε ὑπολογιζομένης τῆς 1ης Ἰανουαρίου κατὰ τὸ διαληφθὲν ἡμερολόγιον ὡς ἡμέρας Κυριακῆς καὶ τηρουμένης, ὡς εἶδος, τῆς περὶ τοῦ Πάσχα σχετικῆς διατάξεως τῆς Α! ἐν Νικαίᾳ Οἰκ. Συνόδου, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ τρίτη Κυριακὴ τοῦ Ἀπριλίου κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο, ἥτις τακτικῶς καὶ ἀλοιθάτως θὰ ἔχη ὡς ἡμερομηνίαν τὴν 15ην τοῦ μηνὸς τούτου, θὰ εἶναι ἡ προσφορωτέρα Κυριακὴ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Διατὶ δὲ ἡ Κυριακὴ αὕτη εἶναι ἡ προσφορωτέρα, θέλομεν διατυπῶσαι ἀμέσως κατωτέρω.

Ἄφοῦ δὲ κατὰ τ' ἀνωτέρω εἰρημένα δὲν εἶναι δυνατὴ διὰ τῶν ἐν χρήσει ἡμερολογίων, Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ,

ἡ πραγματικὴ μονιμοποίησις τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα ἐπιτυχατομένη διὰ τοῦ καθορισμοῦ αὐτῆς ἐν ὠρισμένῃ ἡμερομηνίᾳ, κατ' ἀνάγκην ἢ ἐπιδιωκομένη μονιμοποίησις περιορίζεται εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ Πάσχα ἐν ὠρισμένῃ Κυριακῇ ὡς π. χ. προτείνεται τοιαύτη ἢ β' Κυριακῇ τοῦ Ἀπριλίου κατὰ τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου αἱ 34 ἡμέραι, ἐν αἷς ἡδὴ κυμαίνεται ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα, καθοριζομένη διὰ τῶν ἐν ἰσχύϊ πασχαλίων κανόνων, Ἀλεξανδρινοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ περιστέλλονται εἰς ἑπτὰ, οἱ δὲ εἰρημένον δύο πασχάλιοι κανόνες ἀποβαίνουνσι πλέον ἄχρηστοι καὶ ἀνωφελεῖς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀναγκαῖα ἀποβαίνει ἡ ἐξέτασις, ποῖα ἐκ τῶν Κυριακῶν εἶναι ἡ προσφορωτέρα διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ θείου Πάσχα. Ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς Κυριακῆς κατὰ τ' ἀνωτέρω εἰρημένα πρέπει ἀναμφισβητήτως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὴν περὶ τοῦ Πάσχα διάταξιν τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου· ἡ δὲ κυριακὴ καθ' ἣν θὰ ἑορτάζηται τὸ Πάσχα, πρέπει βεβαίως νὰ συμπίπτῃ μεταξὺ τῶν 34 ἡμερῶν, ἐν αἷς ἡ ἑορτὴ αὕτη ἡδὴ κυμαίνεται ἤτοι ἀπὸ 21 Μαρτίου μέχρι 24 Ἀπριλίου κατὰ τὸ Ἰουλιακὸν Ἡμερολόγιον καὶ ἀπὸ 9 Μαρτίου μέχρι 11 Ἀπριλίου κατὰ τὸ Γρηγοριακόν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ προσφορωτέρα Κυριακὴ διὰ τὸν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα εἶναι ἡ β'. Κυριακὴ τοῦ Ἀπριλίου κατὰ τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον, καὶ ἡ τετάρτη κυριακὴ ἐπίσης τοῦ Ἀπριλίου κατὰ τὸ Ἰουλιακὸν ἡμερολόγιον. Ὁ δὲ λόγος εἶναι ὁ ἑξῆς: εἰάν ὑποθεθῇ ὅτι τὴν προτεταμένην τῆς ἑαρινῆς ἡμερῆς ἔχομεν πανσέληνον, κατ' ἀνάγκην ἢ πρώτη μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἡμερῆσαν πανσέληνος θὰ εἶναι μετὰ 29 περιποῦ ἡμέρας· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἑορτάζωμεν τὸ Πάσχα πρὸ τῆς πρώτης ἑαρινῆς πανσελήνου, ἢ ἀκριβῆς πάντοτε τήρησις τοῦ ὄρου τούτου ἐπιβάλλει ὥστε ἡ Κυριακὴ, ἥτις

θὰ ὀρισθῆ διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἐν περιπτώσει μονιμοποίησεως αὐτῆς, νὰ μὴ εἶναι πρὸ τῆς 29ης ἡμέρας ἀπὸ τῆς παρομονῆς τῆς ἑαρινῆς ἡμερῆς ἢ πρὸ τῆς 27ης ἀπὸ τῆς ἐπιούσης· εἰάν δὲ ἡ τοιαύτη πανσέληνος συμπέσῃ ἐν Κυριακῇ τότε, ὡς γνωστὸν ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα, ἵνα μὴ συμπέσῃ μετὰ τοῦ νομικοῦ, ἀναβάλλεται διὰ τὴν προσεχῆ Κυριακὴν, ἥτις λογίζεται ἡ πρώτη κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνον τὴν ἐπομένην τῇ ἑαρινῇ ἡμερῆσι. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ Κυριακὴ αὕτη εἶναι ἡ προσφορωτέρα διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐν περιπτώσει μονιμοποίησεως αὐτῆς· συμπίπτει δὲ αὕτη κατὰ τὰ εἰρημένα ἀπὸ τῆς 30ῆς μέχρι τῆς 36ης ἀπὸ τῆς προτεταμένης τῆς ἑαρινῆς ἡμερῆς ἢ ἀπὸ τῆς 28ης μέχρι τῆς 34ης ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς ἑαρινῆς ἡμερῆς, ἤτοι ἀπὸ τῆς 5ης Ἀπριλίου μέχρι τῆς 11ης κατὰ τὸ Γρηγοριακὸν Ἡμερολόγιον ἢ ἀπὸ τῆς 18ης μέχρι τῆς 24ης κατὰ τὸ Ἰουλιακόν· Ἡ Κυριακὴ, ἥτις συμπίπτει μεταξὺ τῶν ἑπτὰ τούτων ἡμερῶν, δύναται βεβαίως νὰ εἶναι πρώτη ἢ δευτέρα τοῦ Ἀπριλίου κατὰ τὸ Γρηγοριακόν, τρίτη δὲ ἢ τετάρτη κατὰ τὸ Ἰουλιακόν. Μεταξὺ δὲ τούτων ἀδυνατοῦμεν καθ' ὀλοκληρίαν ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν πρώτην Κυριακὴν τοῦ Ἀπριλίου κατὰ τὸ Γρηγοριακόν ἢ τὴν τρίτην κατὰ τὸ Ἰουλιακόν, διότι τότε θὰ εὐρεθῶμεν οὐχὶ σπανίως πρὸ περιπτώσεων ἑορτῆς τοῦ Πάσχα πρὸ τῆς πρώτης ἑαρινῆς πανσελήνου, ὅπερ, ὡς γνωστὸν, τελείως ἀποκλείεται διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην ἐν περιπτώσει μονιμοποίησεως τοῦ Πάσχα εἰμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προτιμήσωμεν ὡς προσφορωτέραν τὴν δευτέραν Κυριακὴν τοῦ Ἀπριλίου κατὰ τὸ Γρηγοριακόν ἢ τὴν τετάρτην κατὰ τὸ Ἰουλιακόν· διότι μόνον τότε δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἑορτάζομεν τὸ Πάσχα ἐν Κυριακῇ, ἐπομένη τῇ πανσελήνῳ τῇ μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἡμερῆσαν. Καὶ ἀληθῆς

μὲν ὅτι ἡ Κυριακὴ αὕτη δὲν εἶναι πάντοτε ἡ πρώτη μετὰ τὴν πανσέληνον Κυριακὴ, ἀλλ' ἡ τήρησις τοῦ ὅρου τούτου δὲν εἶναι καὶ ἀπαραίτητος κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, ἀφ' οὗ καὶ ἤδη, ὡς ἐλέχθη, δὲν τηρεῖται πάντοτε ἀπαραβάτως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγομεν ὅτι ἡ μονιμοποίησις τῆς ἑορτῆς τοῦ θείου Πάσχα ἐν ὠρισμένῃ Κυριακῇ δύναται νὰ γίνῃ τηρουμένων μάλιστα κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα καὶ τῶν ὄντως ἀπαραιτήτων διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὁρων καὶ ὅτι προσφορωτέρα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ Κυριακὴ εἶναι κατὰ μὲν τὸ Γρηγοριακὸν Ἡμερολόγιον ἡ δευτέρα Κυριακὴ τοῦ Ἀπριλίου, κατὰ δὲ τὸ Ἰουλιακὸν ἡ τετάρτη Κυριακὴ ἐπίσης τοῦ Ἀπριλίου.

Ἐπειδὴ ὁμως, ὡς γνωστὸν, τὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐθέσπισεν ἡ ἀγιωτάτη Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Σύνοδος ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὴν συμφωνοῦσαν πρὸς τὸν Ζ' ἀποστολικὸν Κανόνα ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ τάξιν, ἡ δὲ σχετικὴ περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἑορτῆς ταύτης διάταξις ἔχει, ἕνεκα τούτου, τὸ κῦρος Οἰκουμ. Συνόδου καὶ ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς μονιμοποίησεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα τυγχάνει σπουδαιότατον καὶ γενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος, διὰ τοῦτο πρὸς πρόληψιν πιθανῶν προστριβῶν καὶ διενέξεων, αἵτινες καὶ ἄλλοτε ἐλάμβανον χώραν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἰδίᾳ Ρώμης καὶ Ἀλεξανδρείας (54) ἐξ ἀφορμῆς τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἐπιβάλλεται ἀπαραιτήτως ἵνα παρ' Οἰκουμ. Συνόδου μελετηθῇ τὸ ζήτημα τῆς μονιμοποίησεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ παρ' αὐτῆς ληφθῇ ἡ σχετικὴ ἀπόφασις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΤΟ

ΝΕΟΝ ΗΜΩΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη κατέστη αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξευρέσεως νέου Ἡμερολογίου, ἀκριβεστέρου ἐπιστημονικῶς τῶν ἐν χρήσει δύο Ἡμερολογίων, Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ, στερουμένου τῶν ἐλαττωμάτων καὶ σφαλμάτων αὐτῶν, ἃ ἂν δὲ ἀπλουστέρου καὶ εὐχρηστατέρου ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως. Τόσον ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἀπὸ θεωρητικῶν λόγων ὀρμώμενος, ὅσον καὶ ὁ ἐμπορικὸς, βιομηχανικὸς καὶ χρηματιστικὸς εἰς καθαρῶς πρακτικὸς σκοποὺς ἀποβλέπων, ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιζητεῖ τὴν σύνταξιν ἐνὸς νέου τοιοῦτου παγκοσμίου ἡμερολογίου ἐντεῦθεν καὶ βλέπομεν ὅτι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ συγκροτοῦνται κατὰ περιόδους συνέδρια διεθνή, λαμβάνουσι χώραν συζητήσεις θεωρητικαί, γίνονται ἀποδεχταὶ προτάσεις καὶ εὐχαὶ σχετικαί, δημοσιεύονται δὲ σχέδια καὶ γινώμει ποικίλαι ὑπὸ διαφόρων σοφῶν καὶ εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου· σπουδαιότερον πάντων χαρακτηρῶν ἔχουσιν ἀφ' ἐνὸς ἢ ἐνέργεια, ἣν τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων κατέβαλεν ὁ Σύνδεσμος τῶν Ἀκαδημῶν ὅλων τῶν Ἑθνῶν, ὁ συελθὼν κατὰ Μάϊον τοῦ

1913 ἐν Περτρουπόλει, ὅστις ἀνέλαβε συμφώνως πρὸς τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν, συναινέσει μάλιστα καὶ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως, τὴν σύνταξιν νέου Ἡμερολογίου, ὁρίσας δὲ πρὸς τοῦτο καὶ σχετικὴν ἐπιτροπὴν, ἣτις θὰ ἐπεράτου πιθανῶς τὸ ἀνατεθὲν αὐτῇ ἔργον, ἂν μὴ ὁ ἐπελθὼν εὐρωπαϊκὸς πόλεμος ἐματαίου τοῦτο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐνέργεια τοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Διεθνὲς Συμβούλιον ἐρευνητῶν ἰδρυθέντος ἐσχάτως Διεθνoῦς Συνδέσμου τῶν Ἀκαδημιῶν ὅλου σχεδὸν τοῦ κόσμου, ὅστις υἱοθετήσας σοβαρῶς τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου ἀνέθηκε τοῦτο πρὸς μελέτην εἰς εἰδικὴν μεγάλην Διεθνῆ Ἐπιτροπὴν(55) συνερχομένην (19 Ἀπριλίου)

(55) Μέλος τῆς προκειμένης Διεθν.ῆς Ἐπιτροπῆς ἀποτελεῖ καὶ ὁ διαπρεπὴς ἐπιστήμων κ. Β. Αἰγινήτης, Διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν, ὅστις εἰρήσθω πρὸς τιμὴν του, τυχάνει, καθὰ λέγεται, ὁ μόνος ἐν αὐτῇ Ὁρθόδοξος ἐπιστήμων· μὴ δυνάμενος δὲ δυστυχῶς νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην, ἀπέστειλε μακρὸν καὶ λεπτομερὲς ὑπόμνημα προφανοῦς ἀναμφισβητήτως ἀξίας, λαμβανομένης ἐπ' ὅψιν τῆς εἰδικότητος τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς λιπαρᾶς ἀπὸ ἰκανῶν ἰδίων ἐπισημῶν περὶ τὸ ἡμερολογιακὸν ζήτημα μελέτης αὐτοῦ. Ἐξ ἀφορμῆς δὲ τῶν συνεδριῶν τῆς ρηθείσης Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς, μελετηθείσης ὑπὸ τῆς ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 10 Ἀπριλίου ἑ. ἑ. τῆς σχετικῆς ἑργασίας τῆς ἐπὶ τὴν προεδρείαν ἡμῶν Ἐπιτροπῆς (Ἔρ. Κερ. Α΄.) ἐνεκρίθη ἡ ἀποστολὴ εἰς τὸν κ. Β. Αἰγινήτην τοῦ ἑξῆς ἐγγράφου:

«Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ χθὲς ἀποσταλὲν πρὸς αὐτὴν σχετικὸν τηλεγράφημα ἡμῶν προαγόμεθα καὶ διὰ τῆς πορούσης εὐχετικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς δηλῶσαι αὐτῇ, ἀποφάσει συνοδικῇ, ὅτι ἡ περὶ ἡμᾶς Ἀγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος ἠσχολήθη διὰ μακρῶν ἐπι τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος, κατέληξε δ' ὁμοφώνως εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα εἰς ὃ πρὸ καιροῦ κατέληξεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐνθὰ ἐγνωμάτευσε καὶ ἡ ἔλλογιμότης αὐτῆς. Τοῦτόστιν ἀπεδέξατο ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ὅτι

ἐν Ρώμῃ ἐπὶ σκοπῷ, ὡς φαίνεται, ἐπιτυχίως τῆς ὁριστικῆς αὐτοῦ λύσεως, ὑπὲρ ἧς καὶ εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας. Τὴν σύνταξιν καὶ ἐπιτυχίαν ἐνὸς τοιούτου ἡμερολογίου εὐχεται καὶ ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ἐκκλησία τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τῶν περισσοτέρων Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν σχετικὴν ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἀπολυθεῖσαν πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν

ἄρισταται ἀνάγκη ὅπως ὁ κοινωνικὸς ἡμῶν βίος προσαρμοσθῇ πρὸς τὸν παγκόσμιον πεπαλιτισμένον τοιοῦτον, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα καὶ ἐξέτασις τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος ἀπέδειξεν ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδόλως δεσμεύεται ὑπὸ δογματικῶν λόγων ὅπως ἀποδεχθῇ τὸ τελειότερον καὶ ἐπιστημονικῶς ὀρθότερον τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ ἡμερολογίου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ ἐπιωφελέστερον πρακτικῶς, ὅτι προκειμένου εἰδικῶς περὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας οὐχ ὑπάρχει ἀνάγκη ἵνα παραδεχθῇ αὐτῇ τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον, ἀφ' οὗ ἤδη γίνεται παγκοσμίως συζήτησις πρὸς ἐξέυρεσιν τελειοτέρου καὶ ἐπιωφελέστερου ἡμερολογίου, ὅπερ ἐστὶ μὲν διατεθειμένη αὐτῇ ἵνα ἀποδεχθῇ, ἀλλ' ὅτι ἐπειδὴ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐδρίσκειται πρὸ σχετικῆς ἀπαγορευτικῆς κανονικῆς διατάξεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀπαιτεῖται πανορθόδοξος συγκατάθεσις πρὸς τροποποίησιν τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτου. Πληροφορηθέντες δὲ ὅτι ἡ περισπούδαστος ἔλλογιμότης αὐτῆς διατελεῖ μέλος τοῦ ἐν Ρώμῃ συνελθόντος κατ' αὐτὰς συνεδρίου τῶν ἐπιστημόνων πρὸς συζήτησιν τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος, παρακαλοῦμεν αὐτὴν ὅπως γνωρίσῃ τῷ συνεδρίῳ τούτῳ τὰς ὡς ἄνω ἀπόψεις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας περὶ τοῦ Ἡμερολογιακοῦ ζητήματος καὶ ἀνακοινώσῃ ἡμῖν ἐν καιρῷ λεπτομερῶς τὸ πόρισμα τῶν σκέψεων τοῦ συνεδρίου, πρὸς γνῶσιν καὶ ἡμῶν διὰ τὰ περαιτέρω.

21 Ἀπριλίου 1922.

Τὴν ἀπάντησιν τοῦ κ. Αἰγινήτου εἰς τὴν πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν καὶ ἀνακοινῶσιν παρ' αὐτοῦ τῶν ἀποφάσεων τῆς προκειμένης ἐν Ρώμῃ Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς δημοσιεύομεν εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος κεφαλαίου σμ. 58.

ἐγκύκλιον ὑπὸ ἡμερ. 12 Ἰουνίου 1902· ἐμφαντικώτερον δὲ τὴν γνώμην ταύτην διατυποῖ ἡ Σύνεδρος τῆς Ἐκκλ. τῆς Ἑλλάδος, ἣτις μελετήσασα τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου ἀπεφάνητο τῇ 20 Μαΐου 1919 τὰ ἑξῆς: «ἡ μεταβολὴ τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου μὴ προσκρούουσα εἰς δογματικούς καὶ κανονικούς λόγους δύναται νὰ γίνῃ μετὰ συνεννόησιν μετὰ πασῶν τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἰδίως μετὰ τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου Κων/πόλεως, εἰς ὃ θὰ ἦτο ἀνάγκη ν' ἀνατεθῇ ἡ πρωτοβουλία πάσης σχετικῆς ἐνεργείας ὑπὸ τὸν ὄρον οὐχὶ τῆς προσχωρήσεως εἰς τὸ Γρηγοριακὸν ἡμερολόγιον, ἀλλὰ τῆς συντάξεως νέου Ἡμερολογίου ἐπιστημονικῶς μὲν ἀκριβεστέρου, ἐστρουμένου δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων τῶν οὖο ἐν ἰσχύϊ ἡμερολογίων, τοῦ τε Ἰουλιακοῦ καὶ τοῦ Γρηγοριακοῦ».

Τῇ γνώμῃ δὲ ταύτῃ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας στοιχῶν, ὑπέβαλον κατὰ τὴν περὶ Ἡμερολογίου διάλεξίν μου ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐνιαυθοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῇ 31 Μαρτίου 1919 τὴν πρότασιν καὶ τὴν εὐχὴν ὅπως «τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως διενεργήσῃ τὴν σύγκλησιν Παγχριστιανικοῦ Συνεδρίου, ἐν ᾧ νὰ ἐκπροσωπῶνται προσηκόντως πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ Κυβερνήσεις καὶ Ἐκκλησίαι καὶ ὅπερ μετὰ σοβαρὰν μελέτην τοῦ τε Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ Ἡμερολογίου καὶ παντὸς ἑτέρου τοιοῦτου ὡς καὶ τῶν ὑποβληθησομένων βεβαίως σχετικῶν ὑπομνημάτων καὶ μελετῶν παρὰ διαφόρων, νὰ προβῇ εἰς τὴν σύνταξιν διεθνούς Ἡμερολογίου ὅσον ἔνεστι τελειοτέρου ἐπιστημονικῶς τῶν ἤδη ἐν ἰσχύϊ καὶ εὐχρηστοτέρου ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ὡς καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν κοιναῦ τρόπου εὐρέσεως τοῦ Πάσχα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πνεύματος τῆς σχετικῆς διατάξεως τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἴκου. Συγόδου μετὰ

περιστολῆς μάλιστα τοῦ ὄριου τῶν 34 ἡμερῶν, ἐν αἷς ἤδη κυμαίνεται ἡ ἐορτὴ αὖτις ἢ καὶ προσδιορισμοῦ ὠρισμένης τιτὸς μηνυλογίας καὶ διὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην, καθισταμένην οὐτω ἀκίνητον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς αὐτοχρόνου παρὰ πάντων τῶν χριστιανικῶν λαῶν πανηγύρεως τῆς μεγίστης ταύτης τοῦ χριστιανισμοῦ ἐορτῆς ὡς καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ἐορτῶν».

Ἐχοντες δὲ ὑπ' ὄψει τὴν μεγίστην ὁμολογουμένως σπουδαιότητα τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος καὶ ἐν πλήρει πεποιθήσει διατελοῦντες ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο σοβαρῶς θέλει ἀπασχολῆσαι ἡμέραν τινα Κυβερνήσεις τε καὶ Ἐκκλησίας, ἐπιθυμοῦντες δὲ ἵνα δι' ἔργων παρὰσχόμεν μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν κρατοῦσαν παρὰ τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ περὶ Ἡμερολογίου γνώμην, ἠσχολήθημεν περὶ τὴν σύνταξιν Νέου Ἡμερολογίου, ὅπερ καὶ ἀνεκοινώσαμεν ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Ἑλλην. Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἐν τῇ ἀνωθι εἰρημένῃ διαλέξει ἡμῶν, ἀναπτύξαντες τὰ κατ' αὐτὸ προσηκόντως ἐπὶ σκοπῷ κυρίως, ὅπως δοθῇ οὕτω ἀφορμὴ εἰς τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδικῶς ἐγκύψαντας καὶ ἀσχολουμένους ὁμογενεῖς πρὸς ἀνάλογον ἐνέργειαν. Εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέποντες προβαίνομεν εἰς τὴν δημοσίευσιν ἐν τῷ παρόντι πονήματι καὶ τῆς σχετικῆς περικοπῆς τῆς ρηθείσης διαλέξεως ἡμῶν ἐχοῦσης ὧδε:

«Ἐν τῷ Νέῳ Ἡμερολόγιῳ ἐπιζητεῖται κυρίως ὄχι τόσον ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια ὅσον ἡ ἀπλότης καὶ ἡ εὐχρηστία· ἐπιζητεῖται τούτεστιν ἡ ἐπιτυχία τῶν ἑξῆς ἕξ (6) ὁρων:

Α'.) Ὅπως τὸ νέον ἡμερολόγιον εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβεστέρον καὶ τελειότερον ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ.

Β'.) Ὅπως ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλειότερος

είναι ὁ ἀριθμὸς τῶν κοινῶν λεγομένων ἐτῶν ἐν τινι ὠρισμένῃ περιόδῳ, ὅφ' ἐτέρου δὲ ὅσον τὸ δυνατόν μικρότερος ὁ ἀριθμὸς τῶν καλουμένων ἐμβολίων ἢ δισέκτων.

Γ'.) Ὅπως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν, αἵτινες προστίθενται εἰς τὰ ἐμβόλιμα καλούμενα ἔτη εἶναι πάντοτε ὁ αὐτὸς καὶ ὄχι διάφορος ὡς ἐπίσης, καὶ τὰ δισέκτα ἔτη ἐν τινι ὠρισμένῃ περιόδῳ παρεμβάλλονται μεταξὺ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ τῶν κοινῶν ἐτῶν καὶ οὐχὶ ἐκάστοτε διαφόρου καὶ ποικίλου ἐν συναφείᾳ, ἐννοεῖται, πρὸς τὸν Β'. ὅρον καθοριζομένης τῆς σχετικῆς ἀναλογίας μεταξὺ κοινῶν καὶ δισέκτων ἐτῶν.

Δ'.) Ὅπως ὅλοι ἀνεξαίρετως οἱ μῆνες ἔχουσι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐβδομάδων καὶ δὴ τελείων ὡς καὶ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἡμερῶν καὶ ὄχι ἄλλοι περισσοτέρας, ἄλλοι δὲ ὀλιγοτέρας.

Ε'.) Ὅπως πᾶσα μηνολογία ἐκάστου μηνὸς ἀντιστοιχῆ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ὡς καὶ πᾶσα ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος ἔχη ὠρισμένην μηνολογίαν.

ΣΤ'.) Ὅπως τὸ θεῖον Πάσχα ἔχη ὠρισμένην μηνολογίαν ὡς ἤδη ἔχουσι καὶ ὅλαι αἱ ἀκίνητοι ἑορταί.

Τὸ ἐπὶ τῇ βίσει δὲ τῶν ὄρων τούτων καταρτισθὲν ὑφ' ἡμῶν ἡμερολόγιον ἔχει ὧδε:

Ἀποδεχόμεθα περίοδον ἐξ 124 ἐτῶν, τὸ δὲ ἔτος συνστάμενον ὡς καὶ τὸ Ἰουλιακὸν ἐκ 365 ἡμ. καὶ 6 ὥρ. ἦτοι ἡ περίοδος τῶν 124 ἐτῶν θὰ περιέχη ἐν ὄλῳ 45291 ἡμέρας, πλὴν μιᾶς ἀφαιρουμένης, ὡς κατωτέρω ρηθῆσεται, ἦτοι 45290.

Τὸ πολιτικὸν ἔτος, ἦτοι τὸ ἐν κοινῇ χρήσει ἔτος, ὀρίζομεν ἐκ 364 ἡμερῶν διαιρουμένων εἰς 13 μῆνας (ἀπὸ 28 ἢ μέρας ἕκαστον) περιλαμβάνοντας ἐν ὄλῳ 52 ἐβδομάδας (ἀπὸ

7 ἡμέρας ἐκάστην). Ἐκαστος τῶν 13 μηνῶν ἐννοεῖται θὰ ἔχη 4 ἐβδομάδας τελείας.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν εἰρημένων δύο ἐτῶν εἶναι μία ἡμέρα καὶ ἕξ (6) ὥραι· αὕτη ἐπὶ 124 ἔτη, ἐξ ὧν ἀποδεχόμεθα συνισταμένην τὴν περίοδον, ἀποτελεῖ 155 ἡμέρας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ἰουλιακὸν ἔτος εἶναι μείζον τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ (Γροπικοῦ, Ἀστρονομικοῦ) κατὰ 11' λ καὶ 13'', 92λ., ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη ἀποτελεῖ ἐπὶ 128 περίπτου ἔτη μίαν σχεδὸν ἡμέραν, ἀφαιροῦμεν ταύτην ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν 155 καὶ μένουσι ἡμέραι 154. Ὁ ἀριθμὸς 154 διαιρούμενος διὰ τοῦ 7, ἦτοι τῶν ἡμερῶν μιᾶς ἐβδομάδος, μιᾶς δίδει 22 ἐβδομάδας, αἵτινες θὰ προστεθῶσιν εἰς τὰ δισέκτα λεγόμενα ἔτη.

Δισέκτα δὲ ἔτη θὰ ᾄσιν τὸ πρῶτον καὶ τελευταῖον τῆς ἐξ 124 ἐτῶν περιόδου ὡς καὶ πάντα τὰ διὰ τοῦ 6 διαιρούμενα ὑπόλοιπα ἔτη τῆς περιόδου ἦτοι ἐν ὄλῳ 22 ἔτη μεταξὺ τῶν 124 ἢ πάντα τὰ διὰ τοῦ 6 διαιρούμενα μέχρι τοῦ 84 ἔτους τῆς προκειμένης ἐξ 124 ἐτῶν περιόδου ἀνερχόμενα εἰς 14 ὡς καὶ πάντα τὰ διὰ τοῦ 5 διαιρούμενα ἀπὸ τοῦ 85ου ἔτους μέχρι τέλους τῆς περιόδου, συμποσούμενα καὶ ταῦτα εἰς 8 ἔτη, ἦτοι ἐν ὄλῳ (14+8) 22 ἔτη μεταξὺ τῶν 124 ἐτῶν. Εἰς τὰ δισέκτα δὲ 22 ταῦτα ἔτη θὰ προστίθεται μία ἐβδομάς περιπλέον καὶ οὕτω τὰ δισέκτα ἔτη θ' ἀποτελῶνται ἀπὸ 53 ἐβδομάδας.

Τὸ οὕτως ἀπριζόμενον ἡμερολόγιον ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον εἶναι ἀκριβέστερον καὶ τελειότερον τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ· διότι ἡ διαφορὰ μεταξὺ μὲν τοῦ Ἰουλιακοῦ ἔτους καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ συμπληροῖ εἰς 128 περίπτου ἔτη μίαν ἡμέραν, μεταξὺ δὲ τοῦ Γρηγοριακοῦ καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἡλιακοῦ εἰς 3334 ἔτη περίπτου, ἐν ᾧ μεταξὺ τοῦ ὑφ' ἡμῶν προτεινομένου καὶ τοῦ ἀκριβοῦς

ήλιακοῦ εἰς 3834 ἔτη, τοῦ ἀκριβοῦς ήλιακοῦ (Τροπικοῦ, Ἀστρονομικοῦ) ἔτους ὑπολογιζομένου πρὸς 365 ἡμ. 5 ὥρ. 48' λ. 46", 08λ. (*Connaissance de temps Paris 1916* σελ. 713).

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀπλότητος καὶ εὐχρηστίας ἐξεταζόμενον δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι συγκεντροῖ πάντας τοὺς ἀπαιτούμενους διὰ ταύτην, κανὰ τὰ ἀνωθι εἰρημένα ὄρους εἰς ἀρκούντως σπουδαῖον βαθμόν· οὕτω π. χ.

1) Ἐν ᾧ εἰς τὴν περίοδον τῶν 124 ἐτῶν τὸ μὲν Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον ἔχει 31 ἐμβόλιμα καὶ 93 κοινὰ, τὸ δὲ Γρηγοριανὸν ἄλλοτε μὲν ἔχει 94 κοινὰ καὶ 30 ἐμβόλιμα, ἄλλοτε δὲ 93 κοινὰ καὶ 31 ἐμβόλιμα, ὅπως τοῦτέστι καὶ τὸ Ἰουλιανόν, τὸ προτεινόμενον νέον ἡμερολόγιον ἔχει ὠρισμένως 102 κοινὰ καὶ 22 μόνον ἐμβόλιμα.

2) Ἐν ᾧ κατὰ τε τὸ Ἰουλιανὸν καὶ Γρηγοριανὸν Ἡμερολόγιον ἕκαστον ἔτος περιέχει 52 ἐβδομάδας τελείας καὶ μίαν ἀτελῆ ἀποτελουμένην ἐκ μιᾶς μὲν ἡμέρας διὰ τὰ κοινὰ ἔτη καὶ ἐκ δύο διὰ τὰ ἐμβόλιμα, κατὰ τὸ προτεινόμενον νέον Ἡμερολόγιον πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔτη ἔχουσιν ὠρισμένον ἀριθμὸν τελείων ἐβδομάδων ἧτοι 52 μὲν τὰ κοινὰ, 53 δὲ τὰ δύσεκτα.

3) Ἐν ᾧ κατὰ τε τὸ Ἰουλιανὸν καὶ Γρηγοριανὸν Ἡμερολόγιον οἱ μῆνες ἔχουσι διάφορον ἀριθμὸν ἡμερῶν, ἄλλοι μὲν 31 ἡμέρας, ἄλλοι 30 καὶ ὁ Φεβρουάριος ἄλλοτε 28 καὶ ἄλλοτε 29, κατὰ τὸ νέον τοῦτο Ἡμερολόγιον ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ μῆνες θὰ ἔχωσι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἡμερῶν, ἧτοι 28 ἡμέρας ἕκαστος μῆν.

4) Ἐν ᾧ κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν καὶ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον αἱ μηνολογίαι δὲν ἀντιστοιχοῦν εἰς ὠρισμένας ἡμέρας οὔτε αἱ ἡμέραι τῆς ἐξομάδος ἔχουσιν ὠρισμένας μηνολογί-

ας τοῦναντίον κατὰ τὸ νέον τοῦτο Ἡμερολόγιον πᾶσα μηνολογία οἰουδήποτε μηνὸς ἀντιστοιχεῖ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος καὶ πᾶσα ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος ἔχει ὠρισμένην μηνολομίαν π. χ. Ἐὰν ὑποτεθῆ ἡ πρώτη Ἰανουαρίου Κυριακή, τότε καὶ ἡ πρώτη ὅλων τῶν ἄλλων μηνῶν θὰ εἶναι Κυριακή καὶ ὄχι μόνον ἡ πρώτη ἀλλὰ φυσικῶς καὶ ἡ 8ῃ καὶ 15ῃ καὶ 22ῃ τοῦ Ἰανουαρίου καὶ τῶν λοιπῶν μηνῶν θὰ εἶναι Κυριακή· ὅστε λέγοντες τὴν 8ῃν 15ῃν 22αν οἰουδήποτε μηνὸς, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι αἱ μηνολογίαι αὗται ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν Κυριακὴν καὶ ὄχι εἰς ἄλλην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος. Καὶ τοῦναντίον ἐπίσης λέγοντες Κυριακὴν, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι αὕτη πίπτει εἰς τὴν 1ῃν 8ῃν 15ῃν 22αν οἰουδήποτε μηνὸς καὶ ὄχι εἰς ἄλλην τινὰ μηνολογίαν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται προσέτι ὅτι ἡ ἐπέτειος τῶν γενεθλίων ἡμῶν ὡς καὶ πᾶσα οἰουδήποτε ἑορτὴ θὰ ἔχη μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος κατὰ τὴν ὅποιαν θὰ συμπίπτῃ καὶ θὰ ἐορτάζηται πάντοτε μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος καὶ ὄχι διάφορον ἐν ἑκάστῳ ἔτει, ὡς συμβαίνει ἤδη ἐν τῷ Ἰουλιανῷ καὶ Γρηγοριανῷ Ἡμερολογίῳ.

5) Ἐν ᾧ κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν καὶ Γρηγοριανὸν Ἡμερολόγιον καὶ τοὺς σχετικοὺς πασχαλίους κανόνες, Ἀλεξανδρινὸν καὶ Γρηγοριανόν, ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα εἶναι κινητὴ, κυμαινομένη, ὡς γινώσκτον, μεταξὺ 34 ἡμερῶν, κατὰ τὸ Ἡμερολόγιον τοῦτο καθίσταται τὸ Πάσχα ἀκίνητος ἑορτὴ, οὐ μόνον συμπίπτουσα πάντοτε ἐν Κυριακῇ ἀλλ' ἔχουσα καὶ ὠρισμένην μηνολογίαν ὠρισμένως δὲ δι' οὓς λόγους ἀναπτύσσομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ Ε' κεφαλαίῳ, ὑρίζομεν ὡς προσφορωτέραν Κυριακὴν διὰ τὸ Πάσχα τὴν τρίτην Κυριακὴν τοῦ Ἀπριλίου ἧτις ὑπολογιζομένης τῆς 1ῆς Ἰανουαρίου ὡς ἡμέρας Κυριακῆς, θὰ πίπτῃ πάντοτε τακτικῶς καὶ ἀλανθᾶστως τῇ

15ῃ Ἀπριλίου, ἢ τὴν δευτέραν Κυριακὴν τοῦ Ἀπριλίου ἀναλογοῦσαν πρὸς τὴν 14 τοῦ μηνὸς τούτου τακτικῶς καὶ ὠρισμένος, ἐὰν ἢ 1ῃ Ἰανουαρίου ὀρισθῆ ὡς ἡμέρα Δευτέρα.

Τὸ ἑορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας παραμένει τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῇ νέῃ Ἡμερολογίῳ μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς διὰ προκειμένου μὲν περὶ τῶν ἀκίνητων ἑορτῶν, ἐλάσθη ἐξ αὐτῶν θὰ ὀρισθῆ ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ ἡμερομηνίᾳ τοῦ σχετικοῦ μηνὸς τοῦ ἡμερολογίου τούτου· προκειμένου δὲ περὶ τῶν κινήτων, τὸ αὐτὸ μὲν θέλει συμβῆ, ἐὰν ἐξακολουθήσῃ καθοριζόμενον τὸ Πάσχα ἐπὶ τῇ βῆσει τοῦ ἤδη ἐν ἰσχύϊ ἢ ἐτέρου παρεμφεροῦς πασχαλίου κανόνος ἢ ἂν τυχὸν ἀποφασισθῆ ἢ μονιμοποιήσῃς τοῦ Πάσχα μόνον εἰς ὠρισμένην Κυριακὴν τοῦ ἔαρος· ἐὰν ὁμοῦς θεσπισθῆ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἢ πραγματικῆς μονιμοποιήσῃς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ὅποτε θὰ ἔχῃ καὶ τοῦτο ὠρισμένην ἡμερολογίαν, ὡς ἤδη ἔχουσι καὶ αἱ ἀκίνηται ἑορταί, τότε λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἐν τῇ προηγουμένῳ (Ε΄.) Κεφ. τοῦ παρόντος πονήματος ἀναγεγραμμένων, θὰ ἑορτάζηται τὸ Πάσχα τῇ β΄ ἢ τῇ γ΄ Κυριακῇ τοῦ Ἀπριλίου συμπιπτούσαις τῇ 14ῃ ἢ τῇ 15ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς συμφώνως πρὸς τὰ ἐν τῷ ρηθέντι (Ε΄.) Κεφαλαίῳ ἐκτιθέμενα· αἱ δ' ἐκ τοῦ Πάσχα ἐξαρτώμεναι ἑορταί θὰ καταστῶσι πλέον καὶ αὐταὶ ἀκίνητοι, ἔχουσαι σταθερὰν καὶ ἀμετάβλητον ἐν τῇ νέῃ Ἡμερολογίῳ ἡμερομηνίαν ὀριζομένην συμφώνως πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Πάσχα σχέσιν καὶ ἀναλογίαν.

Οὕτω δὲ διὰ τοῦ Ἡμερολογίου τούτου ἀποβιβάνουσι πλέον περιττοὶ καὶ εἰ ἡμεροδειλταί, ἐξοικονομοῦνται χιλιάδες τόνων χάρτου, βαρελίων μελάνης καὶ ὠρῶν ἐργασίας τῶν τυπογράφων, παύουν δὲ καὶ αἱ σχετικαὶ διὰ τὴν κατ' ἔτος ἀνανέωσιν τοῦ ἡμερολογίου ἀναγκαῖαι δαπάναι.

Τοιοῦτον τὸ προτεινόμενον νέον Ἡμερολόγιον, ὅπερ

ἐκ τῶν εἰρημένων φαίνεται ὅτι περιέχει ἰκανὰ στοιχεῖα ἀναδεικνύοντα αὐτὸ ἀκριβέστερον καὶ τελειότερον τοῦ τοῦ Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως καὶ καθιστούντα προσέτι αὐτὸ ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως λόγῳ τῆς ἀπλότητός αὐτοῦ μᾶλλον εὐχρηστοῦ ἀμφότερων τούτων τῶν ἡμερολογίων (56).

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν εἰρημένων ἐπισημειῶν θεωροῦμεν τὴν προθήκην καὶ τῶν ἐξῆς:

Σχέδια νέων ἡμερολογίων προϋτάθησαν ἰκανὰ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ παγκοσμίου Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου· μεγαλειέταν

(56) Τὸ ἡμέτερον Ἡμερολόγιον ἐπιβλήθην ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν κ. Γ. Λιανοπούλου ἔτις τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπαίνων ὡς καὶ ἢ ἐν τῷ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγῳ γειομένη τῇ 31 Μαρτίου 1919 περὶ Ἡμερολογίου διαλέξεϊς ἡμῶν, ἵτις ἦτο συνοπτικὴ περίληψις τῶν τεσσάρων πρώτων κεφαλαίων τοῦ παρόντος ἡμῶν ἔργου· ὁ δὲ παγκοσμίου φήμης ἀπολαύων διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν καθηγητῆς κ. Κ. Καραθεοδωρῆς, ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ὁμοίου ταῦτα ὑπεβάλομεν, ἐν τῇ ὑπὸ ἡμερομ. 7 Νοεμβρ. 1920 ἀπαντητικῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ ἀνακρινῶν σχετικὰς αὐτοῦ γνώμης γράφει καὶ τὰ ἐξῆς: «..... Καὶ διὰ μὲν τὴν Ἡμετέραν πρότασιν τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιακοῦ Ἡμερολογίου δὲν ἔχω τίποτε νὰ προσθέσω συμφωνῶν καθ' ὅλα μετ' ὑμῶν. Ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη τοῦ Ἡμερολογίου εἶναι εὐκολωτάτη συνάμα δὲ ἀναγκασιότατη καὶ πρέπει νὰ ἐλπίσωμεν διὰ δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ πραγματοποιηθῆ.

Τὴν ἑτέραν πρότασιν ὑμῶν κεφαλαιουμένην εἰς τὴν χρῆσιν Ἡμερολογίου ἐν ᾧ ἅπαντα τὰ ἔτη ἔχουσιν ἄριον ἀριθμὸν ἑβδομάδων, θεωρῶ ἑλπίσις πολὺ πρακτικὴν καὶ ἀξίαν μελέτης..... Αἱ εὐμενεῖς ὁσαύτως κρίσεις περὶ τοῦ Ἡμερολογίου καὶ τῆς ρηθείσεως διαλέξεως ἡμῶν παρὰ τῶν παραστέλλοντων κατ' αὐτὴν καὶ τοῦ ἔγχωριου ὁμογενοῦς τύπου ὁμολογοῦμεν διὰ τὰ μέγιστα συνετέλεσαν εἰς ἐπιθάρρυνσιν ἡμῶν πρὸς δημοσίευσιν τῆς προκειμένης ἡμῶν ἐργασίας.

ὅμως πάντων σπουδαιότητα και βαρύτητα ἔχουσι τὰ ἐξῆς δύο, ὀφειλόμενα τὸ μὲν εἰς Γαλλικὴν ἔμπνευσιν, τὸ δὲ εἰς Ἀμερικανικὴν ἰδιοφυΐαν.

Τὸ πρῶτον ἐγκριθὲν, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἐξῆς:

«Ἐκαστον ἔτος θὰ περιλαμβάνῃ 364 ἡμέρας τακτικὰς και μίαν ἔκτακτον, περὶ τοῦ προσορισμοῦ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος κατωτέρω, θὰ διαιρηθῆται δὲ εἰς τέσσαρα τέταρτα.» Ἐκαστον τέταρτον ἔτους θὰ περιλαμβάνῃ τρεῖς μῆνας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο πρῶτοι θὰ ἔχωσι 30 ἡμέρας και ὁ τρίτος 31. Οὕτως οἱ μῆνες Μάρτιος, Ἰούνιος, Σεπτέμβριος και Δεκέμβριος θὰ ἔχωσι 31 ἡμέρας, ἐνῶ οἱ λοιποὶ μόνον 30. Καὶ αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ δώδεκα μῆνες τοῦ ἔτους θὰ περιλαμβάνουν 364 ἡμέρας. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου αἱ διάφοροι ἡμερομηνίαί και ἑορταί θὰ συμπέσωσιν εἰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατὰ τὰ διάφορα ἔτη προσέτι ἕκαστον τέταρτον ἔτους θὰ περιλαμβάνῃ 13 ἀκριβῶς ἑβδομάδας ἤτοι 91 ἡμέρας· θ' ἀρχίξῃ δὲ πάντοτε τὴν αὐτὴν ἡμέραν π. χ. τὴν Δευτέραν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτακτον ἡμέραν (τὴν 365ην) αὕτη ὀρίζεται μεταξὺ τῆς 31ης Ἰουνίου (ἀφ' οὗ ὁ Ἰούνιος κατὰ τὰ ἄνωθα θὰ ἔχῃ πλέον 31 ἡμέρας) και τῆς 1ης Ἰουλίου, θὰ φέρῃ δὲ εἰδικὸν ὄνομα, δηλ. δὲν θὰ ὀνομάζῃται δευτέρα, τρίτη κτλ. προτείνεται δὲ νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς παγκόσμιος ἑορτὴ τῆς εἰρήνης, ἀλλ' ἢ ἢ πρῶτασις αὕτη ἀποκρούεται, καθόσον ὡς ἡμέρα τῆς εἰρήνης ἀνεγνωρίσθη εἰς τὴν συνείδησιν ὅλων ἢ 11η Νοεμβρίου (ν. ἡμ.). Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ δέσκατα ἔτη, τὰ ὁποία ὡς γνωστὸν ἔχουν 366 ἡμέρας, θὰ ὑπάρχωσιν εἰς αὐτὰ δύο ἔκτακτοι ἡμέραι, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ πρώτη θὰ πλίπῃ, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, μεταξὺ τῆς 31ης Ἰουνίου και τῆς 1ης Ἰουλίου, ἢ δὲ ἄλλη μεταξὺ τῆς 31ης Δεκεμβρίου και τῆς 1ης Ἰανουαρί-

ου.(57) (δρ. ἐρ. ημ. Κωνσταντινουπόλεως «Πρόοδος» 21 Ἰανουαρίου 1920).

(57) Ὅμοιος κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰς ἐν τῷ νέῳ τούτῳ Ἡμερολογίῳ διατυπούμενας σκέψεις ἔχει και ὁ διάσημος ἐπιστήμων κ. Β. Αἰγινήτης, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς συνεντεύξεως αὐτοῦ δημοσιευομένης ἐν τῇ ἐνταῦθα ἐφημερίδι «Χρόνος» (29 Ἀπριλίου ἔ. ἔ.), ἢς ἢ σχετικὴ περικύπη ἔχει ὅδε: «..... Κατόπιν ζητῶ τὴν σύνταξιν **Νέου Ἡμερολογίου** Γενικώτερον προνελεῖ ὅπως ἢ διορθώσις τοῦ Ἡμερολογίου περιορισθῆ εἰς μόνας τὰς ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἀναγκαίας και χρησίμους μεταβολάς. Αἱ λοιπαί, ὡς ἢ τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους και ἢ τελειοποιήσις τοῦ κανόνος τῆς παρεμβολῆς τῶν διαφόρων ἔτων, συμφώνως πρὸς τὴν ἀκριβῆ διάρκειαν τοῦ Τροπικοῦ ἔτους θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθῶσι. Διότι αὗται θεωρητικὴν μόνον σημασίαν ἔχουσαι, θὰ ἐπιφέρωσιν ἀνωμαλίαις και σύγχυσιν εἰς τὴν κοινωνίαν ἀνευ σπουδαίων πρακτικῶν λόγων. Ἡ δευτέρα μάλιστα και ἀνευ ἐπαραιῶν ἐπιστημονικῶν στοιχείων πρὸς βεβαίαν βελτίωσιν τοῦ σχετικοῦ κανόνος. Ὅθεν κατὰ τὰς προτάσεις ἡμῶν αἱ διορθώσεις τοῦ Ἡμερολογίου θὰ ἔπρεπε νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰς ἐξῆς: 1ον) νὰ ἐξισωθῆ ἢ διάρκεια ὅλων τῶν τριμητιῶν τοῦ ἔτους, ἐκάστης τριμητιῆς ἀποτελουμένης κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε σειρᾶν ἐξ ἑνὸς μηνὸς μὲ 31 και ἐκ δύο μηνῶν μὲ 30 ἡμέρας. Ἡ ἐφισταμένη ἤδη ἀνισότης εἶναι πρόξενος ζημιῶν και περιπλοκῶν εἰς τὰς συναλλαγάς· 2ον) Τὰ κοινὰ ἔτη θὰ ἔχουν ἐπὶ πλέον μίαν ἡμέραν λευκὴν ἢ ἐπαγομένην ἢτοι ἀνευ ἡμερομηνίας και ὀνόματος τῆς ἑβδομάδος, τὰ δὲ δέσκατα δύο τοιαύτας ἡμέρας. Τοιουτοτρόπως ὅλαι αἱ ἡμερομηνίαί, ὅλαι αἱ ἑορταί και ὅλαι αἱ ἐπετηρίδες θὰ πίκτουν πάντοτε κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος· 3ον) Νὰ ὀρισθῆ ἢ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα εἰς τὴν πρῶτην ἢ τὴν δευτέραν Κυριακὴν τοῦ Ἀπριλίου πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς μεγάλης κυμάνσεως αὐτῆς ὀλικῶν ζημιῶν και ἄλλων μειονεκτημάτων· 4ον) Νὰ μετονομασθῶσι κατολλήλως οἱ τέσσαρες τοδλάχιστον τελευταῖοι μῆνες τοῦ ἔτους, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν τάξιντων. Οὕτω π.χ. ὁ δωδέκατος μὴν τοῦ ἔτους ὀνομάζεται ἤδη δέκατος (Δεκέμβριος). Ἐν ἢ περιπτώσει ἢ ἔξαγωγή τῶν λευκῶν ἡμερῶν χάριν τῆς διατηρήσεως

Τὸ δεύτερον ὀνομαζόμενον Ἡμερολόγιον τῆς ἐλευθε-

τῆς ἀπὸ ἀνημεριεύτων χρόνων ἑξακολονθοῦσης συνεχέως τῆς ἑβδομάδος, ἥτις δι' αὐτῶν διακρίνεται καὶ προκαλεῖ ἀντιρροήσεις δὲν ἴθιλε γίνῃ δεκτὴ, νὰ εὐρεθῇ ἄλλη ἀντιστοιχία μεταξὺ ἡμερομηνιῶν καὶ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, ἔστω καὶ ὅχι τόπον ἀπλή καὶ εὐχρηστος ὅσον ἡ ἄνω. Ἐν τέλει προτείνομεν ὅπως τὸς μὲν συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀνημεριοποιήσεως τοῦ Πάσχα ἀναλάβῃ νὰ διεξαγάγῃ ὁ Σύνοδος τῶν Ἀκαδημιῶν, ἡ δὲ εἰσαγωγή τοῦ νέου ἡμερολογίου ἀνατεθῇ εἰς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἑθνῶν, ἥτις δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ταύτην ὅχι μόνον εἰς τοὺς χριστιανικοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς πολιτισμένους λαοὺς».

Ὅμοια προσέτι πρὸς τὸ ἄνωθι διατυπούμενον Γαλλικὸν ἡμερολόγιον εἶναι καὶ αἱ σχετικαὶ σκέψεις τοῦ κ. Β. Ἀρνόλδ, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ ἄρθρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀναθεώρησις τοῦ Ἡμερολογίου» δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομην. 7 Ἰανουαρίου ε. ἤ. φύλλον τοῦ «Ἐσθινου Ταχυδρόμου» διαβιβασθέντος ἐν περιλήψει πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιώτητα ὑπὸ τὸν ἐν Σβάντσα τῆς Αὐστραλίας πρωθιερέως κ. Χένρι Φίντερ καὶ ἔχοντος ἐν μεταφράσει ὧδε: «.... ὁ κ. Β. Ἀρνόλδ ἐδημοσίωσεν λίαν ἐπιταίως μελέτην σύντομον μὲν ἀλλὰ περιεκτικωτάτην περιγράφουσαν νέον ἡμερολόγιον, τοῦ ὁποῖου τὰ κυριώτερα σημεῖα ἔχουσι ὡς ἑξῆς: Τὸ ἔτος θὰ διαιρῆται εἰς τέσσαρα τέταρτα ἐκ τριῶν μηνῶν ἕκαστον περιλαμβάνον:

1ον Τέταρτον	2ον Τέταρτον	3ον Τέταρτον	4ον Τέταρτον
Ἰαν. 30 ἡμ.	Ἀπρ. 30 ἡμ.	Ἰουλ. 30 ἡμ.	Ὀκτ. 30 ἡμ.
Φεβρ. 30 ἡμ.	Μάιος 30 ἡμ.	Αὐγ. 30 ἡμ.	Νοέμ. 30 ἡμ.
Μάρ. 31 ἡμ.	Ἰούν. 31 ἡμ.	Σεπτ. 31 ἡμ.	Δεκέμ. 31 ἡμ.
91 ἡμ.	91 ἡμ.	91 ἡμ.	91 ἡμ.

Τὸ νέον τοῦτο ἡμερολόγιον θὰ ἔχῃ 304 ἡμέρας, ὁ δὲ κ. Ἀρνόλδ προτείνει ὅπως ἡ 365ῃ ἡμέρα θεωρηθῇ ὡς μία παρεμπόνοσα ἡμέρα παρεντιθεμένη μεταξὺ τῆς 31ης Δεκεμ. τοῦ ἑνὸς ἔτους καὶ τῆς 1ης Ἰανουαρίου τοῦ ἄλλου. Οὕτω δὲ ἡ οὐδαμοῦ σημειωθησομένη ἡμέρα θὰ εἶναι ἡ ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων. Κατὰ τὴν διάταξιν ταύτην τὰ Χριστούγεννα θὰ συμπέτουν πάντοτε Κυριακῇ. Δὲν ὑπάρχει λόγος λέγει

ρίας» καὶ ὑποβληθὲν, ὡς λέγεται, διὰ νομοσχεδίου εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν Γερουσίαν ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς:

ὁ κ. Ἀρνόλδ διὰ τὸν ὁποῖον τὸ νέον σωτήριον ἔτος νὰ μὴ ἀρχῆται ἀμέσως μετὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων. Ἡ πρώτη ἡμέρα ἐκάστου ἔτους καὶ ἐκάστου τετάρτου τοῦ ἔτους θὰ εἶναι Δευτέρα, ἡ δὲ τελευταία ἡμέρα θὰ εἶναι πάντοτε Κυριακή. Ἐπομένως ἐκάστη ἡμέρα ἐκάστου ἔτους θὰ συμπέτῃ πάντοτε τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δίσκετον ἔτος ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ ἔχωμεν καὶ πάλιν 2ον ἡμέραν οὐδαμοῦ σημειωθησομένην. Ἡ ἡμέρα δὲ αὕτη παρεντίθεται μεταξὺ τῆς 31ης Σεπτεμβρίου καὶ τῆς Δευτέρας 1ης Ὀκτωβρίου, θὰ θεωρηθῇ δὲ γενικῶς ὡς ἡμεραδισχύσεως καὶ διασχεδάσεως. Ὁ κ. Ἀρνόλδ φρονεῖ ὡς ἡμέρα τοῦ Πάσχα νὰ θεωρηθῇ ἡ 14ῃ Ἀπριλίου.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἡμερολογίου τούτου τοῦ κ. Β. Ἀρνόλδ προκύπτει ὅτι τοῦτο δὲν διαφέρει τοῦ ἄνωθι διατυπούμενου Γαλλικοῦ εἰ μὴ μόνον ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς μιᾶς λευκῆς ἡμέρας τῶν κοινῶν ἔτων καὶ τῶν δύο ἐπίσης λευκῶν ἡμερῶν τῶν δισκέτων ἔτων, τοῦ κ. Ἀρνόλδ ἔχοντος τὴν γνώμην ὅπως ὡς λευκὴ ἡμέρα θεωρηθῇ ἡ 365ῃ τοῦ ἔτους καὶ παρεμβάλληται οὕτω αὕτη μεταξὺ τῆς 31ης Δεκεμβρίου καὶ τῆς 1ης Ἰανουαρίου, προτείνοντος μάλιστα ὅπως κατ' αὐτὴν συμπέτουσιν πάντοτε εἰς Κυριακῇ εορτάζηται καὶ ἡ εορτὴ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ἐν δὲ τοῖς δισκέτοις ἔτεσιν ἡ ἑτέρα λευκὴ ἡμέρα παρεμβάλληται μεταξὺ τῆς 31ης Σεπτεμβρίου καὶ τῆς 1ης Ὀκτωβρίου. Βεβαίως ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ δὴ ἀπὸ ἀπόψεως ἡμερολογιακῆς φαίνεται ἀδιάφορον ἂν ἡ λευκὴ ἡμέρα παρεντίθεται μεταξὺ Ἰουνίου καὶ Ἰουλίου ὡς προτείνεται ἐν τῷ Γαλλικῷ Ἡμερολογίῳ ἢ μεταξὺ Δεκεμβρίου καὶ Ἰανουαρίου ὡς προτείνει ὁ κ. Ἀρνόλδ. Ἐχοντες ὅμως ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ ἀδικαιολόγητος διακοπὴ τῆς συνεχείας τῶν ἑβδομάδων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔτους προκαλεῖ δικαίας παρατηρήσεις καὶ εὐλογοφανεῖς ἀντιρροήσεις θεωροῦμεν προτιμότεραν τὴν περὶ λευκῆς ἡμέρας γνώμην τοῦ κ. Ἀρνόλδ διὰ τὸν αὐτὸν ἐπίσης λόγον καὶ ἡ ἑτέρα λευκὴ ἡμέρα ἐν τοῖς δισκέτοις ἔτεσι προτιμότερον ὅπως παρεμβάλληται μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἔτους ἐν συνεχείᾳ μετὰ τῆς πρώτης λευκῆς ἡμέρας ἥτις μεταξὺ τῆς 31ης Δεκεμβρίου καὶ τῆς 1ης Ἰανουαρίου. Προσέτι ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ

Κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο τὸ ἔτος θὰ ἔχη 13 μῆνας (ἀντὶ τῶν 12), 52 ἐβδομάδας καὶ 364 ἡμέρας. Ἐκαστος μὴν θ' ἀποτελεῖται ἐκ 4 ἐβδομάδων τελείων ἤτοι ἐξ ἑπτὰ ἡμερῶν ἐκάστης· θὰ ἔχη δὲ 28 ἡμέρας ἀκριβῶς καὶ θὰ ἀρχίζῃ πάντοτε ἀπὸ Δευτέραν. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἐκάστη ἡμέρα ἐκαστοῦ μηνὸς θὰ συμπίπτῃ πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν καὶ τὸναντίον ἐκάστη ἡμερομηνία ἐν ἐκάστῳ μηνὶ θὰ συμπίπτῃ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν· συνεπῶς αἱ ἡμέραι τῶν διαφόρων ἑορτῶν θὰ εἶναι πάντοτε αἱ αὐταί. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν περισσεύουσαν ἡμέραν τὴν 365ην, ἀναγκαίαν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους, αὕτη θὰ παρεμβάλληται μεταξὺ τῆς 28ης Δεκεμβρίου καὶ τῆς 1ης Ἰανουαρίου, θὰ καλεῖται ἡμέρα τοῦ νέου ἔτους καὶ δὲν θὰ συμπεριλαμβάνηται ἐν τῇ ἡμερομηνίᾳ. Εἰς τὰ δίσεκτα ἔτη θὰ ὑπάρξῃ ὡς γνωστὸν ἄλλη μία ἡμέρα περισσεύουσα ἢ ὅποια θὰ καλεῖται ἡμέρα τοῦ δισέκτου ἔτους καὶ θὰ παρεμβάλληται μεταξὺ τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου καὶ τῆς 1ης τοῦ Ἰουλίου. Ὁ πρόσθετος (13ος) μὴν θὰ καλεῖται «Βέρον», διότι σημαίνει μὲ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν (*Vernal Equinox*) καὶ θ' ἀρχίζῃ τὴν ἀνοι-

καθορισμὸς ἐκάστης ἑορτῆς δὲν δύναται νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν γνώμην καὶ διάθεσιν ἐνὸς ἐκαστοῦ ἀλλ' ὅτι ἔχει καὶ ἀποχρῶντα ἐκκλησιαστικῶν λόγων, ὅστις βεβαίως πρέπει νὰ φυλάττεται ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς μηνολογίας τῆς ἑορτῆς, δὲν δυνάμεθα, ὡς εἰκόσ, ν' ἀποδεχθῶμεν ἀουζητητὴ τὴν περὶ μεταθέσεως τῆς ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως γνώμην τοῦ κ. Ἀρνολδ ἀπὸ τῆς 28ης Δεκεμβρίου εἰς τὴν λευκὴν ἡμέραν τὴν παρεμβαλλομένην μεταξὺ τῆς 31ης Δεκεμβρίου καὶ τῆς 1ης Ἰανουαρίου, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ ἑορτὴ αὕτη ὡς γνωστὸν εἶναι συνδεμένη καὶ μετὰ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἑορτῶν π. χ. τῆς μετὰ 8 ἡμέρας ἤτοι τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου ἑορταζομένης ἑορτῆς τῆς Περιτομῆς τοῦ Κυρίου, τοῦ Ἐυαγγελισμοῦ κτλ.

ξιν. (Ὁρ. Ἐφημ. Κηλόλεως «Χρόνος» 13 Σεπτεμβρίου 1919 καὶ «Νεολόγος» 3 Φεβρ. 1922).

Ἐξετάζοντες ἐπισταμένως τὰ δύο ταῦτα ἡμερολόγια ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἐν σελίδι (253...) διατυπωθέντας ἕξ ὁρους, ἀναγκαίους διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐπιζητουμένου νέου ἡμερολογίου, βλέπομεν ὅτι ὁ πρῶτος ὅρος, ὅστις ἀφορᾷ εἰς τὴν μείζονα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἀκριβείαν τοῦ νέου ἡμερολογίου δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύνταξιν οὔτε τοῦ ἐνὸς οὔτε τοῦ ἄλλου ἡμερολογίου· λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὄψιν τῆς προελεύσεως αὐτῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ἀμφότερα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὸ Γρηγοριακόν, μηδεμίαν μείζονα ἐπιστημονικὴν ἀκριβείαν καὶ τελειότητα παρουσιάζοντα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τοὺς ὑπολοίπους πέντε ὁρους ἐν μὲν τῷ Α'. Ἡμερολογίῳ ὁ β'. καὶ δ'. ὅρος δὲν ἐλήφθησαν διώλου ὑπ' ὄψιν, ὁ γ'. ὅρος διατηρεῖται ὡς καὶ ἐν τῷ Γρηγοριακῷ, ὁ ε'. ὅρος φυλάττεται ἐν μέρει, καθόσον συμπίπτουσι μὲν αἱ διάφοραι ἡμερομηνίαὶ καὶ ἑορταὶ κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο εἰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατὰ τὰ διάφορα ἔτη, δὲν ἐπιτυγχάνεται ὅμως νὰ συμπίπτωσιν αὐταὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ἐν ἐκάστῳ μηνὶ καὶ οὔτε ἐπιτυγχάνεται ἐκάστη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος νὰ ἔχη ὠρισμένην μηνολογίαν, ὁ δὲ ἕκτος ὅρος ὁ ἀφορῶν τὸ Πάσχα φυλάττεται ἀκριβῶς, καθόσον καθορίζεται τοῦτο ἐν ὠρισμένῃ Κυριακῇ καὶ ἡμερομηνίᾳ.

Ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τούτῳ παρατηρεῖται τὸ ἐξῆς πλεονέκτημα ὅτι τὸ ἔτος διαίρεται εἰς τέσσαρα τέταρτα ὡς καὶ ἤδη, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅμως ὅτι ἐκαστὸν τέταρτον ἔτος περιλαμβάνει 13 ἀκριβῶς ἐβδομάδας ἤτοι 91 ἡμέρας, τὸ δὲ ἔτος διατηρεῖται δωδεκάμηνον. Τὸ τοιαῦτον προσδίδει ὁμολογούμενως μεγάλην ἀξίαν εἰς τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο· θὰ ἦτο δὲ αὕτη μεγαλειτέρα καὶ σπουδαιότερα καὶ δὴ πλήρης καὶ τελεία, ἂν ἡ χρονολογία ἐν ἐκάστῳ τετάρτῳ ἔτους ἦτο συνεχῆς κατ'

αὐξοῦντα ἀριθμὸν ἄχρι συμπληρώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμερῶν, τὰς ὁποίας περιλαμβάνει ἦτοι μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 91 καὶ ἂν ἐκάστη τῶν 91 τούτων ἡμερῶν εἶχε καὶ ἰδίαν ὀνομασίαν ἢ διαίρεσις ὅμως ἐκάστου τετάρτου τοῦ ἔτους εἰς μῆνας καὶ ἐβδομάδας μισοὶ τὴν ἀξίαν ταύτην τοῦ ἡμερολογίου τούτου καὶ ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ καθιστᾷ ἐπιθυμητὴν καὶ ἀναγκαίαν τὴν τήρησιν καὶ τῶν ἐτέρων δύο ὄρων ἦτοι τοῦ δ' καὶ ε' ἐκ τῶν ἄνωθι ἀναφερομένων, καθόσον δὲν ἀρκεῖ μόνον ἕκαστον τέταρτον ἔτους νὰ περιλαμβάνῃ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἡμερῶν, ἐβδομάδων καὶ ἡμερῶν καὶ νὰ ἀρχίζῃ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀλλ' ἀπαιτεῖται συγχρόνως ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ὅπως ὅλοι οἱ μῆνες ἔχωσιν ἀφ' ἑνὸς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τελείων ἐβδομάδων καὶ ὄχι ἀτελῶν, οἷας ἔχει καὶ τὸ Ἡμερολόγιον τοῦτο καὶ ἀφ' ἐτέρου ἔχωσιν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἡμερῶν καὶ ὄχι διάφορον ὡς συμβαίνει ἐπίσης καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ Ἡμερολόγιῳ. Προσέτι δὲν ἀρκεῖ πᾶσα μηνολογία ἐκάστου τετάρτου τοῦ ἔτους ν' ἀντιστοιχῇ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ὡς συμβαίνει ἐν τῷ εἰρημένῳ ἡμερολόγιῳ ἀλλ' ἀπαιτεῖται συγχρόνως ἀπὸ πρακτικῆς ἐπίσης ἀπόψεως ὅπως καὶ ἐκάστου μηνὸς πᾶσα μηνολογία ἀντιστοιχῇ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ὡς καὶ πᾶσα ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος ἔχῃ ὠρισμένην μηνολογίαν, ὅπερ δὲν δύναται δυστυχῶς νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τοῦ διαληφθέντος Ἡμερολογίου.

Ἐν δὲ τῷ Β'. Ἡμερολόγιῳ ὁ β' ὄρος δὲν ἐλήφθη διόλου ὑπ' ὄψιν, ὁ γ' ὄρος διατηρεῖται ὡς καὶ ἐν τῷ Γρηγοριακῷ, ἐτηρήθησαν δὲ μόνον καὶ δὴ μετ' ἐπιτυχίας οἱ λοιποὶ δ'. ε' καὶ στ'. ὄρου(58).

(58) Ὁ κ. Β. Αἰγινητὴς ἐκπληρῶν τὴν ἀνατεθεισάν αὐτῷ (ὄφ. σημ. 55) ἐντολήν, ἀνεκοίνωσεν ἤδη τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰς ἀποφάσεις τῆς Διεθνοῦς ἐν Ρώμῃ ἐπιτροπῆς δι' ἐπὶ τούτῳ ἐπὶ ἡμερ. 28 Μαΐου 1922.

Ἐκ τῶν εἰρημένων βλέπομεν ὅτι ἀμφότερα τὰ νέα ταῦτα ἡμερολόγια ἔχουσιν ὄντως τὰ προτερήματα αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ Γρηγοριακόν· δὲν εἶναι ὅμως δυστυχῶς καὶ τέλει ἀπηλλαγμένα τῶν ἐλλείψεων ἐκείνου, διότι κατὰ τὴν σύν-

πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα ἐπιστολῆς ἐχούσης ὅδε: «Πρὸ ὀλίγου μοι ἀπεστάλη ἡ ἐκθεσις τῶν ἐν τῷ τελευταίῳ ἐν Ρώμῃ συνεδρίῳ τῆς εἰδικῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἡμερολογίου πεπραγμένων. Καθ' ἃ δὲ ὁ πεσκέθην εἰς τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα ἐν τῇ προηγουμένη ἐπιστολῇ μου εὐχαρίστως σπεύδω νὰ ἐκθέσω Ὑμῖν τὰς ληφθεῖσας ὑπ' αὐτῆς ἀποφάσεις, αἵτινες εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Διατήρησις τῆς νῦν χρονολογίας (νέας), χρησιμοποιοιουμένης τῆς Ἰουλιανῆς περιόδου διὰ τὰς προγενεστέρας χρονολογίας.—2) Διατήρησις τῆς κατὰ τὸ Γρηγοριακόν ἡμερολόγιον παρεμβολῆς τῶν δισέκτων ἔτων.— Ἡ παρεμβολὴ αὕτη εἶναι ὄντως ἀπλουστερά· δύσκολος δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἐξέλιξις ἀκριβεστεράς.—3) Ἐκαστον ἔτος θὰ ἔχῃ 52 ἐβδομάδας ἀκεραίας, μετὰ μιᾶς ἢ δύο (τὰ δισέκτα) ἡμερῶν λευκῶν, ἦτοι ἐκτὸς αὐτῶν καὶ ἐπομένως ἄνευ ὀνόματος ἐβδομάδος. Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι λίαν πρακτικόν καὶ λίαν ἀπλοῦν· δι' αὐτοῦ αἱ ἑορταὶ καὶ ἐν γένει ὅλαι αἱ ἡμέραι τῶν διαφόρων μηνῶν θὰ πίπτωσι πάντοτε κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος.—4) Τὸ ἔτος θὰ ἔχῃ δώδεκα μῆνας· ἕκαστον δὲ τριμήνον αὐτοῦ δύο μῆνας μὲ 30 ἡμέρας καὶ ἕνα μῆνα μὲ 31.—5) Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔτους θὰ συμπέσῃ μὲ τὴν χειμερινὴν τροπὴν. Οὕτω τὰ 4 τρίμηνια τοῦ ἔτους θὰ συμπέσονται μὲ τὰς 4 ἡμέρας τοῦ ἔτους. 6) Νὰ μεταβληθῶσι τὰ ὀνόματα τῶν 4 τοῦλάχιστον τελευταίων μηνῶν τοῦ ἔτους. 7) Ἐξεφράσθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἡ εὐχὴ, ὅπως ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα καταστῇ ἀκίνητος ὀρισμένης Κυριακῆς τινος τοῦ ἔτους πρὸς τοῦτο.— Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐθεώρησε ἀρέσκον νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ὑπόδειξιν μόνον τῆς μεταβολῆς ταύτης, ἥς ἡ ἀπόφασις καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἐξέρχεται τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῆς, ἀνήκουσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐξ ὧων ὅμως γνωρίζω, φαίνεται, ὅτι ἡ Ρώμη θὰ εἶναι εὐνοῦς καὶ θὰ συναίνεσιν εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην, ὡς ἐδηλώθη καὶ ἄλλοτε, εἰάν καὶ αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι καὶ ἰδίᾳ ἡ Ὀρθόδοξος καὶ ἡ Ἀγγλική, κηδελον ἀποδεχθῇ αὐτήν.

ταξιν αὐτῶν ὄχι μόνον κατὰ θεωρίαν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πράξει ἐβασίσθησαν ἐπὶ τοῦ εἰρημένου ἡμερολογίου· ἐνῶ εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ τελεία ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν ἐλαττωμάτων καὶ σφαλμάτων τῶν δύο ἐν χρήσει ἡμερολογίων Ἰουλιακοῦ καὶ Γρηγοριακοῦ ὡς καὶ ἡ πλήρης ὅσον ἔνεστι ἐπιτυχία ἐν τῷ ἐπιζητούμενῳ νέῳ ἡμερολογίῳ ἀπαιτεῖ καὶ ἐπιβάλλει τὴν σύνταξιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἄνωγι (σελ. 253. ..) μνημογευομένων ἐξ ὕρων ὡς π. χ. ἐγένετο τοῦτο μετὰ περισσοτέρας φρονοῦμεν ἐπιτυχίας ἐν τῷ ἄνωγι διατυπουμένῳ ὑπ' ἡμῶν νέῳ ἡμερολογίῳ.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶναι, πράγματι, πολὺ χρήσιμος· ὑποθέτω δὲ ὅτι καὶ ἡ Ἀγγλικὴ Ἐκκλησία δὲν θὰ τὴν ἀποκρούσῃ. Ἡ εὐχὴ ἄλλως αὕτη ἐψηφίσθη *παρ. ψηφει*, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως ἐκ μέρους τῶν παρισταμένων καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων. Καθ' ἣ ἀνεκοινώθη εἰς τὸ συνέδριον, ἡ Ἀγγλικὴ Ἐκκλησία ἦτις ἐν ἔτει 1913 ἀπέκρουσε τὴν παραδοχὴν τῶν 52 ἀνεραίων ἐβδομάδων μετὰ μιᾶς ἢ δύο λευκῶν ἡμερῶν, ἀποδέχεται ἤδη τὴν μεταρρυθμίαν ταύτην, ἦτις ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς *σχετῶν παρ. ψηφει* (πλὴν μιᾶς ψήφου ἐναντίας). Ἡ Ἐπιτροπὴ οὕτω περιορίσθη εἰς τὰς θεμελιώδεις βίσεις τοῦ νέου ἡμερολογίου, μὴ ἐκταθείσα εἰς λεπτομερείας, ὡς π. χ. τὴν θέσιν τῶν λευκῶν ἡμερῶν, τὰ δνόματα τῶν μηνῶν κ.τ.λ.»

Ἐκ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης τοῦ κ. Π. Αἰγινήτου, γίνεται δῆλον ἅπ' ἐνός ὅτι ἐν τῇ διαληφθείσῃ Διεθνῇ Ἐπιτροπῇ ὑπερίσχυσαν αἱ ἀπόψεις καὶ γνώμαι τῶν ὑποστηρικτῶν τὸ ἀνωτέρω διατυπούμενον Γαλλικὸν ἡμερολόγιον καὶ ἅπ' ἑτέρου ὅτι καὶ ἡ ἐν Ρώμῃ αὐτῇ Διεθνῇ Ἐπιτροπῇ δὲν ἐπέτυχε δυνατῶς τὸν ὀριστικὸν τεματισμὸν τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος. Ἐάν δὲ λάβωμεν ἅπ' ὅψιν ὅτι ἐλάχιστα ὄντως καὶ δευτερευούσης σημασίας εἶναι τὰ σημεῖα περὶ τῶν ὀσίων δὲν ἀπεράνθη ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ὅτι αὕτη ἠδύνατο ἢ μάλλον εἰπεῖν ἄφειλεν ἀποβλέπουσα εἰς τὴν τελείαν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς συγκλήσεως αὐτῆς νὰ λάβῃ καὶ περὶ αὐτῶν ὀριστικὴν ἀπόφασιν ἵνα μὴ ἐξ αἰτίας αὐτῶν μένη ἐκκερμεῖ τὸ ὅλον ζήτημα, καταλήγομεν εἰς τὸ

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω στηριζόμενοι ἀρνούμεθα τὸ θάρρος ὅπως ἐπαναλάβωμεν καὶ ἐνταῦθα τὴν κατακλειδίαν τῆς ἐν τῷ Ἑλλην. φιλολ. Συλλόγῳ γενομένης διαλέξεως ἡμῶν ὅτι δηλ. «ὡς Ἑλλην Ἱεράρχης εὐχόμεθα ἅπ' ἐνός μὲν ὅπως ἡ συγκρότησις τοῦ ὡς εἴρηται ἀνωτέρω Παγγρηγοριακοῦ Συνεδρίου γένηται τῇ εἰσηγήσει καὶ προτάσει τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἵνα εἰς ταύτην ἀνήκῃ ὁ ἔπαινος τῆς πρωτοβουλίας, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὅψιν ὅτι διὰ τοῦ ζητήματος τοῦ ἡμερολογίου, ἐπιτυχανομένης τῆς ἐνοποιήσεως αὐτοῦ, θέλει ἀναμρισηθῆται τὸ πρῶτον σπουδαῖον βῆμα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς μελετωμένης καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλομένης Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν, ἅπ' ἑτέρου δὲ ὅπως καὶ ἄλλοι ὁμογενεῖς εἰδικῶς περὶ τὰ μαθηματικὰ ἀσχοληθέντες ἐγκύψωσιν εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου, ὅποτε ἔχομεν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πιθανότητα, πεποιθότες εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἰδιοφυίαν, περὶ προτιμῆσεως ἑλληνικῆς καὶ αὐθις ἐπινοήσεως ἡμερολογίου καὶ οὕτω εἰς τὴν χάραν καὶ

συμπέρασμα ὅτι πάντως θὰ ὑπῆρχε λόγος ἀποχωρῶν ὅστις ἠνάγκαζε τὴν Ἐπιτροπὴν ν' ἀρίσῃ ἡμιτελὲς τὸ ἔργον αὐτῆς. Τοῦτο δ' ἐνισχύει τὴν ὑπάρχουσαν γνώμην ὅτι δένειναι εὐχερῆς ἢ πλήρης ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις συμφωνία ἐν τῷ ἡμερολογιακῷ ζήτηματι πάντων τῶν ἀναγκασιούτων πρὸς τοῦτο παραγόντων καὶ ὅτι συνεπῶς ὀφείλομεν ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες ἔχοντες τοῦτο ὑπ' ὄψιν ὡς καὶ τοὺς ἐν τῷ προλόγῳ καὶ τοῖς τρισὶ πρώτοις κεφαλαίοις τοῦ παρόντος πονήματος ἀνακτυσομένους λόγους νὰ διακανονίσωμεν προχείρως τὸ ἡμερολογιακὸν ἡμῶν ζήτημα προβαίνοντες εἰς τὴν διαρρυθμίαν τοῦ ἡμετέρου ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰ διατυπούμενα ἐν τῷ Δ' κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος βιβλίου, ἀναμένοντες δὲ ὡς εἰκὸς μετὰ τῶν ἄλλων ἔθνων τὸ εὐκταῖον καὶ ποθητὸν τελειότερον καὶ πρακτικότερον Διεθνὲς ἡμερολόγιον μέχρις οὗ τοῦτο ἐξευρεθῇ. Ἐντεῦθεν δὲ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν

ἀγαλλίασιν τῆς προσδοκωμένης ἐκπληρώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ὀνείρων καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν δικαίων προστεθῆ μία ἔτι ἄφορητὴ ἐθνικῆς ὑπερφανείας καὶ χαρᾶς ἐκ τῆς προτιμήσεως ἑλληνικοῦ ἡμερολογίου ἀπορροεούσης, εἰς τὴν ἕξαρσιν καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος συντελούσης καὶ τὴν ἀφίθιτον δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ δικαίως προκαλοῦσης».

τῆς ἀνωθι ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Αἰγινήτου ἀπερασάθη πᾶν δικαίως προτάσει τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ἡ σύστασις διαρκοῦς ἐν τοῖς Πατρισρχείοις ἐπὶ τοῦ Ἡμερολογίου Ἐπιτροπῆς ἀποτελεσθείσης ὑφ' ἡμῶν καὶ τῶν καθηγητῶν κ. κ. Γ. Λιανοπούλου καὶ Λ. Καρούσου μετὰ τῆς ἐντολῆς «ὄπως παρακολουθοῦσα τὰ κατὰ τὸ Ἡμερολογιακὸν ζήτημα καὶ ἐρχομένη εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἀπαντοχοῦ ἐργοζομένης Ἐπιτροπᾶς διεθνεῖς τε καὶ μὴ ἐπὶ τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος καθιστᾷ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐνήμερον, γνωματεύουσα καὶ ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε παρουσιαζομένων σχετικῶν ζητημάτων (Πιτ. 9 Ἰουνίου ε, ε.).

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΑΓΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

(συνέχεια ἀπὸ σελίδος 127)

Ἀρχὴ τῆς δημοσίου ἐνεργείας τοῦ Κυρίου. Καθαρισμὸς τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ Ἰησοῦς ζηλωτὴς ὑπὲρ τοῦ οἴκου τοῦ Πατρὸς Αὐτοῦ (Β' 12-22).

Στίχ. 12.(1) Ἄνευ ἀναβολῆς, ὅπως ἀποφύγη κειθανώτατα — ὅτι οὐπω ἢ ὥρα αὐτοῦ— τὸν περὶ τὸ ἐν Κανῶ θάψιμα θύρουσον καὶ εἰσεβῆ μᾶλλον κατὰ μόνας μετὰ τῶν ἔτι μᾶλλον ἐνισχυθέντων ἤδη ἐν τῇ πρὸς Αὐτὸν πίστει μαθητῶν, ὁ Ἰησοῦς καταλείπων τὴν Κανῶ καταλείπει ἅμα καὶ τὴν Ναζαρέτ (διελθὼν βεβηλωσ δι' αὐτῆς), καὶ ἐγκαθίσταται πανοικί(2) ἐν Καπερναοῦμ, ὅπου κατοικοῦν καὶ οἱ τέσσαρες

(2) Ὁ στίχος οὗτος ἀποτελῶν μετέωρον εἰς τὴν περαιτέρω διηγησιν τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ ὑπ' ἄλλων ἐξηγητῶν περιλαμβάνεται εἰς τὸ προηγούμενον τμήμα τῆς διηγήσεως, ὡς καταλείπει αὐτοῦ.

Πρόβλ. Μτθ. Δ' 13. Θ' 1· Π' 46. Μρκ. Β' 1. Γ' 31. κ.λ.π. Ἐξηγηταὶ τινες ὑπομνημοὶ ἐκ τῆς φρ. οὐ πολλὰς ἡμέρας (ἀφ' ὧν ἐχοῦσθε πρὸς τὴν ἐν στίχ. 13 ἀνάθειν εἰς Ἱεροσόλυμα) φηροῦσιν, ὅτι ἡ λόγος ἐνταῦθα παρὰ τῷ ἱ. Εὐαγγελιστῇ περὶ ἀπλῆς ἐπιστάσεως τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν τοῦ Ζεδεδάου, ἀγγελοποιήσαν αὐτῶ, οὐκ δὲ περὶ μονίμου ἐν Καπερναοῦμ ἐγκαταστάσεως, ἥς κατ' αὐτοὺς δὲν μνημονεύει ὁ Εὐαγγελιστὴς, ἵτις δὲ λανθάνει κατ' ἄλλους παρ' αὐτῆ ἐν τοῖς ἀπὸ τοῦ Δ' 43 κ. ἐ. ἐκτιθεμένοις. Οἱ ἀρχ. ἐξηγηταὶ (Χριστ. Θεοφ. Ζηγ.) διατυποῦσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς Καπερναοῦμ, ὅπως ἐπιναγάγη εἰς τὰ ἴδια τὴν μητέρα (ἴδου ἅμα ἐγκαταστημέναν ἐν αὐτῇ κατ' αὐτοὺς), καὶ ὅτι οὐδὲν θαῦμα ἐποίησεν ἐν αὐτῇ, καθ' ὃν χρόνον νεότεροί τινες ἐξηγηταὶ φηροῦσιν, ὅτι καὶ κατὰ τὰς οὐ πολλὰς ταύτας ἡμέρας τῆς ἐν Καπερναοῦμ διαμονῆς Αὐτοῦ ἐβράσε δημοσίῃ ὁ Ἰησοῦς προσκευάσας εἰς θυμένειαν.

(1) Μόνοι αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ θηλυῶροι καὶ ἀποκαταστημένοι ἐν Ναζαρέτ (Μτθ. Π' 56. Μρκ. Γ' 3.) παραμένοντες, ὡς ἐσημασία, ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Αἱ τε ἀδελφαὶ καὶ οἱ ἐνταῦθα ἀναφερόμενοι ἀδελφοὶ τοῦ Ἰησοῦ ἦσαν πιθανώτατα τέκνα ἐκ προτέρας γυναικὸς τοῦ Ἰωσήφ (βλ. Ν. Λαμαλά Ἐρμην. τ. Α' § 48).

τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ (Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Μρκ. Α' 19 κ. ἐ., Ἄνδρέας καὶ Πέτρος, Μρκ. Α' 29 κ. ἐ.), μετέβησαν δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸς καιρὸν τοῦλάχιστον τὴν φορὰν ταύτην καὶ οἱ ἕτεροι δύο (ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ναθαναήλ). **Κατέβη (εἰς Καπερναοῦμ).** Ἡ χρῆσις τοῦ ρήματος ἐπειδὴ ἡ Κανῶ ἔκειτο μεσογείως καὶ ὑψηλότερον. Ἡ Καπερναοῦμ ἔκειτο παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ ἐπὶ τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Δαμασκῶ εἰς τὴν Μεσόγειον. Τὰ εἰρηλίκια αὐτῆς δεικνύνται σήμερον κατὰ τὴν θέσιν Tell-Hani. Ὁ λόγος τῆς ἐν Καπερναοῦμ ἐγκαταστάσεως τοῦ Ἰησοῦ, καλουμένης διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν Ἰδίας Αὐτοῦ πόλεως, δὲν δηλοῦται. Τὸ ὄνομα **Καπερναοῦμ** ἐν τοῖς ἀρχαῖοις κώδ. ἀναγινώσκεται **Καφαρναοῦμ**.

Στίχ. 13. Ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ (πρβλ. στίχ. 17), πάντως δὲ καὶ ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοί, συμφώνως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν τῶν Ἰουδαίων συνήθειαν, παραμείναντες ἐπὶ βραχὴ ἐν Καπερναοῦμ διὰ τὴν προσέγγισιν τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, ἀναβαίνουνσι πρὸς προσκύνησιν εἰς Ἱεροσόλυμα. **Πάσχα τῶν Ἰουδαίων.** Προσαίπει ἡ ἀντίθεσις πρὸς τοὺς ἰσομήλους καὶ τῶς ἰσοπίστους τοῦ Εὐαγγελιστοῦ. **Ἀναβαίνουσι.** Ἐπειδὴ ἡ Ἱερουσαλὴμ ἔκειτο ὑψηλότερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς (Ψαλμ. ΡΚΑ' 4. Πρξ. ΚΑ' 12).

Στίχ. 14. Ὅπως ἐπαφελήθωσι τῆς κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα μεγάλης συρροῆς τῶν προσκυνητῶν Ἰουδαίων—ἀναβαινόντων εἰς τὸν ναὸν αὐτῶν, ὅπως προσκυνήσωσι, προσεγγήσωσι θυσίας καὶ καταβάλλωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ ναοῦ εἰσφορὰν (τὸ **διδραχμὸν** Μτθ. ΙΖ' 24)—οἱ πολλοὶ τῶν πρὸς θυσίαν ἑλθόντων καὶ οἱ ἐπικαταλλάκται συνεκεντροῦντο ἐν τῇ ἔξω ἀλλῇ καὶ ἐν ταῖς περὶ αὐτὴν στοαῖς τοῦ ἱ. Ναοῦ, εὐρὴν καταλαμβάνοντες χώρον, προξενούντες θύρουσον, ἀταξίαν καὶ ἀκαθαρσίαν, αὐτὰ πάντα ἥκιστα συνεβιβάζοντο πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ τόπου καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, πρὸς ἐσωτερικὴν περισυλλογὴν καὶ προσευχὴν. **Κερματιστῆς.** Ἡ λέξις ἐκ τοῦ **κέρμα**, **κέρματα**—ψιλὰ νομίσματα. Παρὰ Μάρκω (ΙΑ' 15) καλοῦνται οἱ αὐτοὶ **καλλυβισταὶ**, ὅπερ ἐπίσης ἐκ τοῦ **κόλλυβος** δηλοῦντο; ὅ,τι καὶ τὸ **κέρμα**. Ἡ ἀπότισις τῶν διδραχμῶν εἰς ἀρχαῖον Ἑβραϊκὸν νόμισμα ἀνὰ ἡμίον αἰκλον(=διδραχμῶν), ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς προσκυνητὰς, ὅπως προμηθεύονται τοιοῦτους παρὰ τῶν ἐπικαταλλακτῶν, πωλούντων αὐτοὺς ἀντὶ τῶν μεταγενέστερον ἐν χρῆσει παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις Ἑλληνορωμαϊκῶν νομισμάτων.

Στίχ. 15-16. Τὰ ἐν τῇ ἀλήθειᾳ τοῦ ναοῦ—οὔση καὶ ταύτη τόση ἱερῶν, καὶ τόση προσευχῆς διὰ τοῦς Ἑβραίους—συμβαίοντα ἄτοπα καὶ ἀνίερα προκαλοῦσι τὴν δικαίαν καὶ ζοηρὰν ἀγανάκτησιν τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις ὑπὸ ἱεροῦ ζήλου καταληφθεὶς μετέρχεται καὶ τὴν βίαν(1) κατὰ τῶν μεταβαλλόντων τὸν οἶκον τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς Αὐτοῦ εἰς τόπον ἐμπορικῆς καὶ χρηματιστικῆς κερδοσκοπίας. Ἀλλ' ἀποδείκνυται ἐκ μικρῶν σχοινίων πλεχθείσης μίστιγος ἀποδίδωκε διὰ τῶν πολλῶν ἕξω τῆς ἀλήθειας τὰ τε ζῆρα καὶ τοὺς πωλοῦντας αὐτὰ,—τὰ μὲν καὶ πλιήτων, πρὸς τοὺς δὲ ἡπιοῦντων αὐτὴν,—ἔκχει κατὰ γῆς τὰ κέρματα, καὶ ἀνατρέπει τὰς τραπέζας τῶν ἐπικαταλλακτῶν, ἐκβάλλει δὲ καὶ τοὺς πωλοῦντας τὰς περιστερὰς. Ἐπὶ τῇ συναισθήσει τοῦ ἀτόπου τῆς πράξεως αὐτῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ πρὸς τῆς ἀκαθάρτου ὄψεως τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἀπ' Αὐτοῦ ἐπιβολῆς, οὐδεὶς τόλμη νὰ ἀντιστη, πάντες ὑποχωροῦσι καὶ φεύγουσι σιωπῇ, παρὰ τὰς ζημίας, αἷ—ἰδίᾳ οἱ κερματισταὶ—ὑπέστησαν. **Φραγγέλιον.** Ἐκ τοῦ Lat. flagellum φαίνεται. **Ἐκ σχοινίων.** Τεμνύματα τοιούτων ὑπῆρχον πάντως ἐρημιμένα κατὰ γῆς ἀπὸ τῶν διὰ τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβια χρησιμοποιουμένων. **Ἐξέχεε τὸ κέρμα.** Τὸ ἐπὶ τῶν τραπέζων τοποθετημένον διὰ πρόχειρον χρῆσιν. **Καὶ τοὺς τὰς περισσότερὰς πωλοῦσαι εἶπε κλπ.** Πρὸς τοὺς φέρεται ἐπιεικέστερον, ὡς πωλοῦντας, κατὰ τινὰ ὑπόθεσιν, τὰ ὑπὸ τῶν πτωχῶν εἰς θυσίαν προσφερόμενα. **Τὸ μὴ ποιεῖτε κλπ.** Ἰσχύει, ὡς εἶκος, διὰ πάντας τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἐπικαταλλασσομένους. **Ἀπὸ τοῦ ταῦτα δηλοῦνται τὰ ἐγκλείοντα τὰς περισσότερὰς κλπ. βία.** **Τοῦ Πατρὸς μου** (πρὸς βλ. Λουκ. Β' 49). Τοῦ ἐν ἐξαιρετικῇ σημασίᾳ καὶ σχέσει, τοῦ φύσει Πατρὸς Αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς προσβαλλομένης τιμῆς τοῦ ὁποίου καὶ κατεξάνισταται ὁ Ἰησοῦς ἰσχυρῶς.

Στίχ. 17. Ἡ γραφικὴ ρῆσις (γεγραμμένον ἐστὶ ἀντὶ τοῦ

(1) Αἰωνοβίους κακὰς συνηθείας, πρὸς αἷς μάλιστα οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξοικειώθησαν σχεδὸν εἰπεῖν ὡς πρὸς ἀθῶς καὶ ἀβλαβεῖς πράξεις, τραχῆα μόνον μέτρα δύνανται νὰ ἔρῳσιν ἐκ μᾶθου. Οἱ ἄμοιροι παντὸς θρησκευτικοῦ αἰθιμήματος, οἱ θρησκευτικῶς ψυχροὶ καὶ ἀδιάφοροι, δὲν δύνανται νὰ ἐμβραδύνωσιν εἰς τὴν σημασίαν τῆς πράξεως ταύτης τοῦ Ἰησοῦ καὶ παρεξηγοῦσιν ὡς εἶκος αὐτὴν.

συνήθους **γεγραμμένον**), ἢ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ ἐπελθοῦσα εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀποστόλων ἐπὶ τῷ ἐκτεθέντι γεγονότι τοῦ καθαρμοῦ τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τῶν βεβηλούντων αὐτὸ πωλητῶν καὶ ἐπικαταλλακτῶν, ἀνήκει εἰς τὸν πυκνὰ (πρὸς βλ. Ιε' 25. Ιθ' 28. Ρωμ. ΙΑ' 9. Πρξ. Α' 30) ἐν Μεσσιακῇ ἐννοίᾳ ἀπαντῶντα ἐν τῇ Κ. Α. 68ον ψαλμόν. Ἐν τῷ 10ῳ στίχῳ τοῦ ψαλμοῦ τούτου ἀναγινώσκειται (κατὰ τοὺς Ο') **ὁ ζήλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με.** Κατὰ ταῦτα οἱ Ἀπόστολοι ἔχοντες ἤδη συνείδησιν τῆς Μεσσιακῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ ἐφαρμόζουσιν εἰς Αὐτὸν τὴν κατὰ τὴν Γραφὴν δόξαν τοῦ Μεσοῦ περὶ τοῦ τὴν ψυχὴν Αὐτοῦ πληροῦντος ἱ. ζήλου. Ἄλλ' ἐπὶ τῇ προόψει, ὅτι ὁ ζήλος οὗτος ἐν τῷ μέλλοντι μόνον ἔξει ἀποτέλεσμα, ὑπερ ἐκφράζει τὸ ρ. κατατρόγειν (καταφαγεῖν), τρέπεται τὸ **κατέφαγε** τοῦ ψαλμοῦ εἰς μέλλοντα **καταφάγεται** (ἀνθ' οὗ οἱ Ἄγγ. **κατέθεται**). Οὕτω περιγράφεται ὁ ὑπὲρ τῆς ἀγιότητος τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ (καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ ἔρα λατρευτικῶς συνδεδεμένου Ἰουδαίου λαοῦ) καὶ ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ πυρὸς δίκην καταβιβρώσκων τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ ἱ. ζήλος, καὶ διαζωγραφεῖται τὸ ἀτρόμητον θάρρος καὶ ἡ αὐτοθυσία, ὣν τρανὸν δείγμα ἀποτελεῖ ὁ τὴν ἐπίσημον Αὐτοῦ ἐνέργειαν ἐγκαινίας καθαρμοῦ τοῦ ἱεροῦ. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν. Ἡ κατὰ καθιερωθείσης—ἔστι καὶ κικῆ; κατ' ἑαυτὴν καὶ ἐπιμέμπτου—συνηθείας, ἀνεκτῆς ὑπὸ τῶν ἐπισημίων ἀρχῶν τοῦ Ἰουδαίου ναοῦ, τόλμη καὶ βιαία ἐξέγερσις τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ἀκίνδυνος ὑπὸ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, οἵτινες ἄκοντες ὡς εἰπεῖν ἀναμνησκονται καὶ ἐφαρμόζουσιν ἐπὶ τοῦ Διδασκάλου τὸ τοῦ ψαλμοῦ (οὗ τὴν Μεσσιακὴν ἐννοίαν βραδύτερον κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην οὐτοὶ ἀντελήφθησαν) **ὁ ζήλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεται με**, (θὰ γαίη τ. ἔ. πρόξενος τῆς ἀπολείας Αὐτοῦ), ὅθεν καὶ τρέπεται οὗτοι τὸ **κατέφαγε** τοῦ ψαλμοῦ συμφώνως πρὸς τὸν προβλεπόμενον ὑπ' αὐτῶν κίνδυνον εἰς τὸν μέλλ. **καταφάγεται.** Ἐκ τῶν ἀρχ. Ἐξηγητῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἀνάμνησιν τῆς ἐν λόγῳ ψαλμ. ρήσεως ὁ Θεοφ. μακρότερον πῶς περὶ αὐτῆς ποιούμενος λόγον σημειοῖται· «Κατὰ βραχὺ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπίδοσιν λαμβάνοντες ἤδη ἐκ τῶν Γραφῶν ἀναμνησκονται, ἀκείθεν τὰς μαρτυρίας λαμβάνοντες, βεβαιότεραν τὴν περὶ Χριστοῦ γνῶσιν καθιστῶσιν ἑαυτοῖς». Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν, εἰς ὃν ὁ Ἰησοῦς ἀπέβλεπε

προβαίνων εἰς τὸν ἐκτεθέντα καθαρισμὸν τοῦ Ἱεροῦ ὁ αὐτὸς παρατηρεῖ· «Ἐπειδὴ ἔμελλεν ἐν Σαββάτῳ θεραπεύειν καὶ παραλύειν τὸν νόμον, ἵνα μὴ δόξη ἀντίθετος εἶναι διορθοῦται ἐντεῖθεν τὴν τοιαύτην ἐπόλησιν. Οὐ γὰρ ἂν ὁ τοσοῦτον ζῆλον ἐπιδειξάμενος ὑπὲρ τοῦ οἴκου, τὸν τοῦ οἴκου δεσπότην, τὸν Θεόν, ἠθέτησεν». Ὁμι. καὶ ὁ Χρυσ. καὶ ὁ Ζιγ. ἀναδεικνύοντες ἅμα τῷ Θεοφ. τὴν ἐν τῷ πράγματι ἐπιδειχθεῖσαν ἀφέντιαν τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ. 18. Συνεχίζεται ἡ διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ 17 στίχου διακοπήσα διήγησις. Ἡ τολμηρὰ ἀνήμεξις τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ τοῦ Ἱεροῦ προκαλεῖ τὴν προσοχὴν, πάντως δὲ καὶ τὴν ἀπαρέσκευαν, τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν τῶν Ἰουδαίων (οἱ Ἰουδαῖοι, πρβλ. καὶ Α' 19), ἵφ' οὓς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δέον νὰ νοηθῶσιν ἰδίᾳ ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἱεροῦ (Πρξ. Α' 1 κλπ.) καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν φύλακες (ὑπηρέται Πρξ. Β' 26) αὐτοῦ. Ἀνίκανοι νὰ ἐκτιμήσωσι προσηκόντως τὴν εὐσεβῆ πράξιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ συναισθανόμενοι τὴν ἰδίαν ἐπὶ τῷ πράγματι ἐνοχλῆν νὰ αἰσχυρθῶσι καὶ μετανοήσωσι, μὴ τολμῶντες δὲ καὶ νὰ κακίσωσι τὴν πράξιν καθ' ἑαυτὴν προκαλοῦσι τὸν Ἰησοῦν εἰς ἐπίδειξιν ἀπτοῦ ἐξωτερικοῦ σημείου, θαύματος, πιστοῦντος ἐξωτερικῶς τὴν θεῖαν ἀποστολὴν Αὐτοῦ (πρβλ. Σ' 30. Μτθ. ΙΒ' 38. Ις' 1), κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ προβαίῃ εἰς ὅ, τι προέβη(1). Οἱ Ἰουδαῖοι τῶν χρόνων τούτων πρὸς ἄλλοις προσεδόκων προφήτην καὶ δὴ τὸν Ἠλίαν, ὅστις θὰ καθιέρου ἢ θὰ καθήγει τὰς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπικρατησάσας θρησκευτικὰς συνηθείας τῶν Ἰουδαίων. Ἐὶ πρόσωπον ἄρα τοῦτο (ἢ ἄλλως τὸν Μεσσίαν αὐτὸν) φαίνονται ἐνταῦθα ὑπαινισσόμενοι. Ἀλλ' ὁ ὑπέρροχον ἱερὸν ζῆλον ἀπολέων καὶ μετὰ πασιφανοῦς κήρους καὶ ἀφεντίας ἐπιτελεσθεῖς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καθαρισμὸς τοῦ Ἱεροῦ ἦτο καὶ καθ' αὐτὸν μαρτύριον τῆς θείας ἀποστολῆς Αὐτοῦ. «Ἴδὲ ζῆλον τοιοῦτον λαβεῖν ὑπὲρ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ οὐ μέγιστον σημεῖον ἀρετῆς ἦν;» Χρυσ. Διὰ τῆς ἀπὸ τῆς πρώτης

(1) «Δέον αὐτὸν ἀποδέξασθαι τῆς οὐλοῦσῆς καὶ τοῦ ζήλου, δέον ἐκπλαγῆναι, ὅτι τωσαύτην τοῦ οἴκου ποιεῖται πρόνοιαν, οἱ δὲ ἐγκαλοῦσι, καπιλευεῖν δεξέσθαι λέγοντες, λύειν δὲ τὴν καπιλευεῖαν οὐκ εἴδον εἶναι, ἵν μὴ σημειὸν τι ἐπιδειχθῆται». Χρυσ. Πρβλ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.

στιγμῆς ἀντιστάσεως αὐτῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἐκδηλοῦσι τὰ πρὸς τὸ ἀντιπροσωπευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν ἤμιστα εὐμενῆ αἰσθήματα αὐτῶν (Α' 11), δίδοντας ἅμα οὕτω τὴν πρώτην κατεύθυνον εἰς τὴν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς Αὐτὸν θεμελιώδη συμπεριφορὰν αὐτῶν. **Τὲ σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς;** Ἡ φράσις ἐλλειπτική= τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸ ὅτι ταῦτα ποιεῖς, τ. ἔ. τί θαῦμα δύνασαι νὰ ἐπιτελέσῃς πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι δικαιοῦσαι νὰ πράττῃς ταῦτα.

Στίχ. 19. Ἡ πρόθεσις τῶν Ἰουδαίων ζητούντων παρὰ τοῦ Ἰησοῦ θαῦμα δὲν ἦτο εἰλικρινής. Δι' αὐτῆς ἐπεδίωκον οὗτοι νὰ συγκυλύψωσι τὴν κατασχύνην αὐτῶν, ἤμιστα δὲ παντὸς ἐπιθυμοῦν νὰ διαφρασιθῶσι κάλλιον καὶ ἀσφαλέστερον περὶ τῆς θείας ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ. Καθ' οὐλοῦν ἰσχυρῶς θαύματος, ὡν τρόπον μαρτυρεῖ ἡ περαιτέρω Εὐαγγελικὴ διήγησις, θὰ εἶχον οὗτοι νὰ ἀντείπωσιν καὶ νὰ διαστρέψωσιν αὐτό. Οὕτως ἐξηγεῖται ἢ μὴ προσχώρησις τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν ἀπαίτησιν αὐτῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ αἰνιγματώδης ἀπάντησις Αὐτοῦ, ἀναμνησκούσα τὸν παραβολικὸν Αὐτοῦ λόγον(1). Ἡ ἄρτι ἐκδηλωθεῖσα πάρωσις καὶ ἀμετανοησία τῶν Ἰουδαίων ἀρχόντων καὶ ἡ συναφῆς αὐτῇ ἐχθρική κατὰ τοῦ Ἰησοῦ στάσις αὐτῶν ἦτο ἤδη σαφῆς προάγγελος τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως τῆς πολιτείας αὐτῶν πρὸς Αὐτὸν καὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους, εἰς ὃ θὰ ἦγεν αὕτη. Ὅθεν καὶ ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ παρ' Αὐτοῦ θαύματος, πιστοῦντος τὴν θεῖαν ἀποστολὴν Αὐτοῦ, προβάλλεται ὁ Ἰησοῦς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τὸ μέγα θαῦμα τοῦ πάθους καὶ τῆς Ἀναστάσεως Αὐτοῦ (πρβλ. Μτθ. ΙΒ' 39, Ις' 4), διαρ εἴπερ τι καὶ ἄλλο θὰ ἐπίστου ἀναμφισβητήτως τὸν θεῖον Αὐτοῦ χαρακτήρα (Ρωμ. Α' 4). «Αἰνιγματώδεστερον διὰ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀναισθησίαν.... Διατί δὲ τοῦτο δίδωσι (τὸ) σημεῖον; Ὅτι τοῦτο μάλιστα ἦν τὸ δεικνύον Αὐτὸν οὐκ ὄντα ἀνθρώπον ψιλόν, τὸ δυναθῆναι κατὰ τοῦ θανάτου στήσαι τρόποιον». Χρυσ. «Αἰνιγματώδως αὐτοῖς ἀποκρίνεται, τὸ σῶμα πάντως λέγων Αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ κατέκει πάσα ἡ θεότης τοῦ Μονογενοῦς. Εἰπὼν δὲ λύσατε οὐ προτρέπει αὐτοῦ εἰς μαιφρονίαν, ἀπαγε! Ἀλλ' ἐπειπερ ἠκίστατο δράσοντας

(1) Βλ.π. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἡμετ. Ἔρμην. εἰς τὰς Παραβολάς.

τοῦτο, ἀνυπερθέτως αὐτὸ τὸ συμβησόμενον ἐπαινίττεται». Θεοφιλ. Πρβλ. καὶ Ζιγ. Συνφδὰ τῇ ἐκτεθείῃ ἐρημνείᾳ, τῇ καὶ ὑπὸ τοῦ Ι. Εὐαγγελιστοῦ αὐτοῦ (στίχ. 21) σαφῶς καὶ ρητῶς τῷ αἰνιγματώδει λόγῳ τοῦ Ἰησοῦ (λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον κλπ.) παρεχομένη, διὰ τοῦ ναοῦ τοῦτον δέον νὰ ὑποθεθῇ, ὅτι κατὰ τινὰ τρόπον ἐδεικνυεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν, ἐκαστηριζομένην ὑπὸ Ἰακωβοῦ ἀριθμοῦ νεωτέρων ἐξηγητῶν, ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦτον νοεῖται ἡ ὕλη τοῦ Ἰουδ. ἱεροῦ ἀντιπροσωπευομένη θεοκρατία τῆς Π. Α. ἣτις ἐν βραχυτῇ χρόνῳ (κατὰ τὴν ἐν τοιαύτῃ σημασίᾳ παρεμυθεῖα χρῆσιν τῆς φρ. ἐν τρισὶν ἡμέρ.) θὰ ἀντικαθίστατο ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ διὰ τῆς θεοκρατίας τῆς Κ. Α., καθαιρουμένων τῶν τύπων καὶ ἀντικαθισταμένων διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας. Ἄλλοι τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν συνδυάζοντες τὰς ἀνωτέρω δύο ἐρημνείας τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον διατυποῦσιν ὡς πιας. Ὁ Ἰουδαϊκὸς ναὸς ἦτο τὸ σύμβολον τῆς μεταξὺ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ παρουσίας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ὅς αὐτουσίως κατασκήνωσεν ἐν τῷ Ἰησοῦ (Α' 14). Τούτου οὕτως ἔχοντος δὲν ἦτο δύσκολον νὰ μεταβιβασθῇ ἡ διάνοια τῶν ἀχροατῶν τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ναοῦ εἰς τὸν ἕτερον καὶ τανάπαλιν. Ἐν τῇ προτροπῇ αὐτῇ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅπως λύσωσι τὸν ναὸν τοῦτον ἀμέσως μὲν ὁ λόγος ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἰουδαϊκὸν ναὸν, τὸ σύμβολον τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ἐμμέσως δὲ εἰς ἑαυτὸν, τὸ ἀληθὲς κατασκήνωμα τῆς θεότητος. Οὕτω κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καὶ τὸ ἔγγραψ αὐτῶν ἀναφέρεται εἰς τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἰουδαϊκὸν ναὸν, οὐχὶ δ' ἕμως ὡς συμβολικῆν, ἀλλ' ὡς πραγματικῆν ἤδη κατασκήνωσιν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τοὺς μετὰ τοῦ Χριστοῦ μυστικῶς ἠνωμένους πιστοὺς, τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ λατρεύεται Οὗτος οὐχὶ ἐξωτερικῶς καὶ τυπικῶς, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ καὶ δι' ἀληθῶν ἀγαθῶν ἔργων.

Στίχ. 20. Οἱ Ἰουδαῖοι ἄρχοντες, στενοὶ καὶ ἀμβλεῖς, δὲν δύνανται οὐδὲ θέλουσι νὰ ἐνίδωσιν ἐν τῇ ἀπαντήσῃ τοῦ Ἰησοῦ πλέον τι τοῦ προχείρου προσηκίλλοντος. Λέγονται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἄρι μετὰ τοσοῦτου ζήλου καταξαναστὰς κατὰ τῶν βιβηλοῦντων τὸν ναὸν, προτείνει πρῶτον ἀσεβὲς καὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἀδύνατον, τὴν κατὰ τὸν ναὸν χιροποιήτου πρὸ αὐτῶν ἰσταμένου ναοῦ, μέλλοντος κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν

νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τρισὶν ἡμέραις διὰ νέου τοιοῦτου. Πρόκειται δὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρώδου, οὗ ἡ οἰκοδομὴ ἀρχαμένη τῷ 18ῳ ἔτει π. Χ. ἐξηκολούθει ἑξῶντος ἔτι τοῦ Ἰησοῦ (Μρκ. ΙΙ' 1 κ. ἑ.), συμπληρωθεῖσα τελείως μόλις 7 πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἰερουσαλὴμ (τῷ 70 μ. Χ.) ἔτη.

Στίχ. 21. Ὁ Ι. Εὐαγγελιστὴς παρέχει τὴν κλεῖδα πρὸς λύσιν τοῦ αἰνιγματώδους λόγου τοῦ Κυρίου «Τίνας ἕνεκεν οὐκ ἔλυσε τὸ αἰνίγμα (ὁ Ἰησοῦς)... Ὅτι οὐκ ἂν ἐδέξαντο.» Χρυσ. Ζιγ.

Στίχ. 22. Εἰς τὴν ἔννοιαν (στίχ. 21) τοῦ αἰνιγματώδους λόγου τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 19) δὲν ἐνεβίβθουν ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀντιληφθέντες αὐτοῦ μόλις μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, δικαίως δὲ θεωρήσαντες αὐτὸν τότε ὡς πρόφρησιν καὶ προφητείαν ἀνάλογον πρὸς τὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένον προφητείας, τὰς ἐν τῇ Π. Δ. (τῇ Γραφῇ) περιεχομένας (Ψαλμ. ΙΕ'. Πρβλ. Κ' θ. Α' Κορ. ΙΒ' 4. Πρξ. Β' 24. ΙΙ' 35). Ἡ ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ Ἰησοῦ ἐπαλήθευσις τῶν προφητειῶν τούτων, ἦμα τῷ λόγῳ (στίχ. 19) αὐτοῦ, πάνυ δικαίως προδικάσασκε τὴν πίστιν τῶν μαθητῶν εἰς τὰς προφητείας ταύτας, ὡς καὶ εἰς τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 19), ὡς θεῖον λόγον. «Πῶς οἱ μαθηταὶ οὐκ ἤδρασαν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστῆναι; Ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ Πνεύματος; ἦσαν καταξωθέντες χάριτος. Διὸ συνεχῶς τοὺς περὶ ἀνατίεσθαι; αἰτούντες λόγου, οὐδὲν συνίσταν, ἀλλὰ διελογίζοντο καθ' ἑαυτοὺς, τί ποτε τοῦτο ἔστι. Καὶ γὰρ πολὺ ξέρον καὶ παράδοξον ἦν τὸ λεγόμενον, τὸ ἑαυτὸν τινα ἀνιστάν... Καὶ οὐδὲ ὁ Χρ. στ; πρὸ τῆς πρῆμης; αὐτοῖς; ἀτεκίλυσι τοῦτο σαφῶς. ἵνα μὴ σκανδαλισθῶν ἐν ἀρχῇ διαπιστοῦντες τῷ λεγομένῳ... Τοῖς μὲν γὰρ διὰ τῶν πραγμάτων βουμένους οὐδεὶς ἂν διαπιστήσῃ...» Χρυσ. Πρβλ. Θεορ. καὶ Ζιγ. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὑπὸ τοῦ Ι. Εὐαγγελιστοῦ ἐν στίχ. 21 περιεχομένην ἐνεβίβθουν ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς οἱ Ἀποστόλοι, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελάθοντο αὐτῆς; ἵτε οὐδεμῶς ἀφορητῆς δοθείσης, ὅπως ἐπιμνησθῶσιν αὐτῆς, ἐμνήσθησαν δ' αὐτῆς ἐπὶ τῇ πληρώσει αὐτῆς ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ γεγονός τῆς ἀναστάσεως ἀνέμνησε τοῖς Ἀποστόλοις τὴν περὶ αὐτῆς ἐν λόγῳ πρόφρησιν τοῦ Ἰησοῦ, δοῦσαν οὕτω ἀφορμὴν εἰς ἐπίρρωσιν τῆς πίστεως αὐτῶν εἰς τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου αὐτοῦ καθόλου, ἢν τρόπον καὶ τῇ Γραφῇ καθόλου πληρωθείη ἐν ταῖς περὶ Χριστοῦ προφρήσεσιν αὐτῆς (πρβλ. στίχ. 17).

Ὁ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη. Χρ. καθαρισμὸς τοῦ Ἰουδ. Ναοῦ ἐκτίθεται καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰ. Εὐαγγελ. (Μτθ. ΚΑ' 12-13. Μαρκ. ΙΑ' 15-17. Λουκ. ΙΘ' 55 κ. ἑ.) μετὰ διαφορῶν, καὶ δὴ παρ' αὐτοῖς κατὰ τὸ τέλος (οὐχὶ δὲ τὴν ἀρχὴν) τῆς δημοσίου ἐνεργείας τοῦ Κυρίου. Τοῦτου ἕνεκα οἱ ἀρχαῖοι ἐξηγηταὶ (ὁ Χρυσ. (1) ὁ Θεοφ. ὁ Ζιγ.) καὶ τῶν νεωτέρων οὐκ ὀλίγοι ἀποδέχονται ἐπανάληψιν τοῦ γεγονότος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δημοσίου ἐνεργείας τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς, τῶν τριῶν πρώτων Εὐαγγελιστῶν περιορισθέντων εἰς τὴν μνείαν τοῦ δευτέρου. (2) τοῖς δὲ Ἰωάννου μνημονεύσαντος τοῦ ἑπ' αὐτῶν παραλειφθέντος πρώτου καθαρισμοῦ. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς ἐπισήμου ταύτης πράξεως δύνάται νὰ αἰτιολογηθῆ, ἀρ' ἐνός μὲν ὑπὸ τῆς ἐμμονῆς τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ διὰ τῆς ἀγοραπωλησίας βεβηλώσει τοῦ Ἱεροῦ καὶ προσβολῇ κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἀρ' ἑτέρου δὲ καὶ διὰ τὴν συμβολικὴν καὶ τυπικὴν αὐτῆς χαρακτῆρα, ὅς εἶχε πάντα λόγον νὰ τεθῆ ἅπ' ἀρχῆς πρὸ τῶν ἡμερῶν τῶν Ἰουδαίων, ἅτε χαρακτικηριστικῶς ἀπεικονίζον τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, νὰ ἐπαναληφθῆ δὲ κατὰ τὸ τέλος μικρὸν πρὸ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἅτινα καὶ προδιετίκον. Κατὰ τὴν γνώμην ἄλλων ἐξηγητῶν, ὁ λόγος παρὰ πᾶσι τοῖς ἰ. Εὐαγγελισταῖς περὶ ἑνός καὶ μόνου καθαρισμοῦ, γενομένου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τοὺς μὲν, ὑπερ κτηανώτερον, ἐν ἀρχῇ μόνον τῆς δημοσίου ἐνεργείας τοῦ Κυρίου, ὡς ἀκριβῶς φέρεται παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, κατὰ τοὺς δὲ, κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς, ὡς ἐκτίθεται παρὰ τοῖς ἄλ-

(1) «Ἐτερος μὲν Εὐαγγελιστὴς φησὶν, ὅτι ἐκβίβλων ἔλαγα μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς υἱοῦ σπύλαιον λιθῶν (Μτθ. ΚΑ' 13), αὐτός δὲ (ὁ Ἰω.) φησὶν οἶκον ἔμποριον, ὅτι ἐναντίως ἀλλήλοις λέγοντες, ἀλλὰ δεκνύντες, ὅτι ἐκ δευτέρου τοῦτο ἐποίησε, καὶ ὅτι οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἀμφότερα γέγονεν, ἀλλὰ νῦν μὲν ἐν προσημίαις, νῦν δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ πάθος ἔββλον, ταῦτα ποιεῖ. Διὸ καὶ σφοδρότερον τοῖς λόγοις χρησάμενος σπύλαιον ἐκάλει ἐναντιῦθα· ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τῶν σημείων οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὑβριμῆν μᾶλλον τὰ ἐπιτιμῶσαι κέχρηται.»

(2) Ἀξιοσημειώτον, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῦ (Μτθ. ΚΣΤ' 61 Μαρκ. ΙΑ' 56) φέρονται μωρτωσόμενα τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην ἐπὶ τῷ καθαρισμῷ τοῦ Ἱεροῦ ρηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λέγοντες τὸν ναὸν τοῦτον κ.λ.π.

λοῖς ἰ. Εὐαγγελισταῖς. Ἡ γνώμη αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἰ. Εὐαγγελιστῶν ἐξιστορήσεως τῶν λόγων καὶ ἔργων τοῦ Χριστοῦ κατὰ διαίφορον ὡς γνωστὸν σχέδιον, συνεπαγόμενον διάφορον, μὴ αὐστηρῶς πάντοτε χρονολογικὴν, διάταξιν τῆς ὕλης.

Ἡ ὑπὸ τῶν θαυμάτων ἀτελής πίστις. στίχ. 23-24.

Στίχ. 23. Ἀήλον, ὅτι κατὰ τὴν εἰς τὸ Ἱερὸν ἀνάβασιν Αὐτοῦ, — καθ' ἣν προσέβη εἰς τὸν ἀμέσως ἀνωτέρω περιγραφέντα καθαρισμὸν τοῦ Ἱεροῦ καὶ τὴν περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως Αὐτοῦ πρόρρησιν — ὁ Ἰησοῦς συνωδῶν τῷ Μεσσιακῷ Αὐτοῦ χαρακτῆρι ἐπετέλεσε καὶ θαύματα. Τὴν ἐπὶ μέρος μνείαν τῶν θαυμάτων τούτων ἀντιπαρερχόμενος ὁ ἰ. Εὐαγγελιστὴς ἐριστῶ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς μόνην τὴν ἐπὶ τοῦ πλῆθους ἐπίδρασιν αὐτῶν. Οἱ ταυτώσημοι σχεδὸν προσδιορισμοὶ ἐν τῷ πᾶσχα, ἐν τῇ ἑορτῇ, ἐν συναφεῖα μετὰ τοῦ παρατακτοῦ ἦν (ὡς-θὲ ἦν) δηλοῦσι πάντως τὴν καθ' ἅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, 8 ἡμέρας, παραμονὴν τοῦ Ἰησοῦ ἐν Ἱεροσολ. Ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα Αὐτοῦ (πρβλ. Α' 12). Ταῦτόν πρὸς τὸ ἐπίστευσαν εἰς Αὐτὸν (πρβλ. Α' 12), ἀναδεικνυομένης τῆς ἕνεως τῆς χριστιανικῆς ὁμολογίας, καθ' ἣν οἱ πιστεύοντες ὀνομάζουσι τὸν Ἰησοῦν καὶ ὀνομολογοῦσιν Αὐτόν, ὅτις κατὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἶνε Οὗτος. Ὅτι πρὸς τοῖς σημείοις, ἅτινα ἐπετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐδίδασκεν ἐν τῷ Ἱερῷ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας αὐτόδηλον (πρβλ. καὶ Γ' 2). Ἄλλ' ὁ ἰ. Εὐαγγελιστὴς μνημονεῖ μόνον τῶν σημείων, ἅτε τὸν λόγον κοιούμενος περὶ τῶν ἐξ αἰτίας αὐτῶν πιστευσάντων.

Στίχ. 24. Ἐπισυνάπτεται παρατήρησις ἀναφερομένη εἰς τὸν Ἰησοῦν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς εἰς Αὐτόν — διὰ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίησε — πιστευσάντας. Εἰς τὸν ἰ. Εὐαγγελιστὴν, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς συνοδεύοντας τὸν Χριστὸν μαθητῶς (στίχ. 22), ἐνεποίησε προδήλως πολλὴν ἐντύπωσιν ἢ ἐπιφυλακτικότης, μεθ' ἧς ὑπεδέξτο ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν τῶν ἐξ ἀφορμῆς τῶν θαυμάτων Αὐτοῦ μόνον πιστευσάντων, καὶ ἡ σχετικὴ ψυχρότης καὶ ἀδιαφορία, μεθ' ἧς ἀνταπεκρίθη πρὸς τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτῶν. Εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης παραδόξου ἐκ πρώτης ὄψεως συμπεριφορᾶς τοῦ Ἰησοῦ, εἰς ἣν δὲ ὁ Ἰωάννης ἐνεβιάδυνε πάντως βαθμηδόν, θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως ἐπιστήσῃ τὴν

προσοχήν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἡ ἀπὸ τῶν θαυμάτων προκαλουμένη πίστις ἦτο ἀσταθής καὶ ἀβεβαία, ὁ Κύριος δὲν ἐδείκνυε πολλὴν πρὸς τοὺς οὕτω πιστεύοντας ἐμπιστοσύνην, δὲν ἐπεκρινόμην δηλ. στενωῶς μετ' αὐτῶν, οὐδὲ συνέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀμέσων ὁπαδῶν Αὐτοῦ. «Οὐ προσεῖχε τοῖς ἔξωθεν ρήμασι ταῖς καρδίαις ἐμβατεύων αὐταῖς, καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν εἰσιῶν· καὶ τὴν πρόσκαιρον αὐτῶν θερμότητα εἰδὼς σαφῶς, οὐκ ἐθάρρει αὐτοῖς ὡς μαθηταῖς ἀπληροῦσθαι· οὐκ ἐνεχέριζε πάντα τὰ δόγματα αὐτοῖς, ὡς ἤδη βεβαίως πιστοῖς γενομένοις». Χρυσ. Ὁμ. Θεορ. **Διὰ τὸ γινώσκειν πάντα.** Παρέχεται ὁ λόγος τῆς ἐπιφυλακτικότητος τοῦ Ἰησοῦ, διαγνόσθαι τὴν ἐπιπολιότητα τῆς πίστεως τῶν διὰ τὰ σημεῖα πιστευσάντων. «Ἐκαῖνοι γὰρ ἀκριβέστεροι ἦσαν μαθηταὶ ὅσοι μὴ ἀπὸ σημείων προσήσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας. Τοὺς μὲν γὰρ παχυτέρους τὰ σημεῖα ἐφείλετο, τοὺς δὲ λογικώτερους (ὁ Ζιγ. γράφηι λεπτοτέρους) αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ διδασκαλαί. Ὅσοι γοῦν ἀπὸ διδασκαλίας κατοχύθησαν, οὗτοι τῶν ἀπὸ σημείων ἦσαν βεβαιότεροι» (Χρυσ.), οἷς ἀρμόζει τὸ μακάριον οὐ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Αὐτὸς γὰρ ἐγένωσκε τὸ ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἄλλος λόγος αἰτιολογῶν τὴν ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Ἰησοῦ (οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῦς, στίχ. 24), χρησιμεύων δὲ εἰς πλείονα διασάφησιν καὶ τοῦ προηγουμένου **ὅτι τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντα.** Οἱ ἄνθρωποι συνήθως διαγινώσκουσι τὸν ἑσὼ ἄνθρωπον παρὰ τοῖς ὁμοίοις αὐτῶν ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν (τῶν λόγων καὶ ἔργων), αἵτινες προσπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις τῶν ἰδίων ἢ ἄλλων, ἀνακοινοῦμένων αὐτάς. Ὁ Ἰησοῦς οὐτε τοῦ δευτέρου μέσου (τῆς μαρτυρίας τῶν ἄλλων) ἔχρηξεν, ὅπως γνωρῶσι περὶ τοῦ ἀνθρώπου (γενικῶς, περὶ παντὸς ἀνθρώπου, ὅπως γνωρῶσι δηλ. τὰς βουλὰς καὶ τὰ διανοήματα αὐτοῦ, διότι ἐν τῇ θεῖᾳ Αὐτοῦ φύσει(1) ἦταξεν Οὗτος καρδίας καὶ νεφροῦς (πρβλ. Α' 42-50). Οἰκοθεν δὴλον, ὅτι ὁ Κύριος ἥμισυ παντὸς ἦτο ἄμιος καὶ τῆς κατ' ἀνθρώπου προσγινομένης ἐμπειρίας τῶν ἐν ἀνθρώποις καὶ τῶν κατ' αὐτοῦς.

(1) Ἐτὸ τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων εἶδέναι τοῦ πλάσαντος κατὰ μόνον ἐστὶ Θεοῦ (πρβλ. Ἰερ ΙΖ' 10. Κ' 12) Χρυσ.

Διὰ λέξις τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Νικοδήμου.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνακρινετικὴ ἀπὸ Θεοῦ ἠθικὴ δύναμις. (Γ' 1-21).

Ἀναγκαιότης τῆς ἠθικῆς ἀπὸ Θεοῦ ἀνακρινεσεως, ἀδυνατοῦ πρὸς μόνων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου (Γ' 1-13).

Στίχ. 1. Ἦδη ὁ ἄλλος περιττὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ Νικοδήμου διὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀναπολῶν τῷ ἀναγνώστῃ τὰ ἀμέσως ἀνωτέρω (περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, Β' 25) εἰρημένα περὶ τῶν διὰ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν Ἱεροσολύμοις, πιστευσάντων, ἀλλ' ἰδίᾳ οἱ λόγοι τοῦ Νικοδήμου οὕτως γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς (στίχ. 2) πείθουσιν, ὅτι ὁ Νικόδημος ἦτο ἐκ τῶν προσελκουσθέντων εἰς Χριστὸν (Β' 23) διὰ τῶν σημείων, καὶ ὅτι ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος δὲν εἶνε ἄσχετος πρὸς τὰ ἀμέσως προηγούμενα. Καθίσταται δὲ δὴλον ἐξ αὐτοῦ, ὅτι καὶ ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν πρὸς τοὺς διὰ τὰ σημεῖα πιστεύοντας ἐπιφυλακτικότητα (Β' 25) οὐδαμῶς ἀπόκνει νὰ κατηγῆ τοὺς τοιοῦτους ἐν εὐκαιρίᾳ, καὶ νὰ πεισθῆται νὰ ἐξυμῶσθαι καὶ τελειῶσθαι τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι ἦτο πράγματι δυνατόν τὰ χωρήσασθαι περαιτέρω ἐν τῇ εἰς Χριστὸν πίστει αὐτῶν (πρβλ. Ζ' 50. ΙΘ' 49), καὶ νὰ καταστῶσι τέλειοι χριστιανοί, οἷος κατὰ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν ἐγένετο καὶ ὁ ἐν λόγῳ Νικόδημος. «Διέκειτο (ὁ Νικόδ.) περὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ὡς ἐχρήν... ἀλλ' ὁ φιλόσοφος οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἀπόσατο, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας διαλέγεσθαι, καὶ ἰδὸν αὐτῷ παρανοίγει σφόδρα ὑψηλὸν, ἀνιγματοδῶς μὲν, παρανοίγει δ' ὅμως» Χρυσ. **Νικόδημος.** Ἑλληνικὸν ὄνομα ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. **Ἀρχων τῶν Ἰουδαίων.** Μέλος τ. ἑ. τοῦ Μ. Συνεδρίου, ὑπερπρὸς τοῖς ἀρχιερεσὶ (τοῖς πρῶτον δηλ. καὶ ἐν ἐνεργείᾳ, ὡς καὶ τοῖς ἐκ τοῦ ἀρχιερατικοῦ γένους καταγομένοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀντιπροσώποις τοῦ λαοῦ) περιελάμβανε μέλη καὶ ἐκ τῶν Γραμματέων, ὄντων πολλῶν ἐξ αὐτῶν καὶ Φαρισσαίων. Ὅτι ὁ Νικόδημος ἦτο ἐκ τῶν διακρινομένων Γραμματέων (τῶν νομοδιδασκάλων) φαίνεται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 10). Δὴλον ὅτι τὰ θαύματα καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ ἐπέδρων οὐ μόνον ἐπὶ

τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ ἀπλοϊκῶν (Μτθ. ΙΑ΄ 15. Α΄ Κορ. Α΄ 26), ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν λόγῳ παιδεύσεως καὶ κοινωνικῆς θέσεως εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ (στίχ. 2. **οἶδαμεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος.** ΙΘ΄ 38. **Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀρριμαθαίου**) ἀνηγκῶντων, δεκτικωτέρων δὲ τὴν ψυχὴν.

Στίχ. 2. Ἡ παρά πάντα τὸν φόβον (ᾧθεν καὶ νυκτὸς) τὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων Φαρισαίων (πρβλ. ΙΘ΄ 38 κ. ε.) ἐπισκεψίς αὐτῆ τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου δηλοῖ σαφῶς, ὅτι οὕτως ἐνεφορεῖτο τοῦ πόθου νὰ γνωρίσῃ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ κάλλιον. Ὁ Νικόδημος εἶχε προδήλως χαρακτῆρα ἀσθενῆ, ἀλλ' ἐντιμον καὶ εὐκρινῆ (Πρβλ. Ε΄ 51). **Ραββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος.** Ὁ Νικόδημος ὁμιλεῖ καὶ ὡς ἐκ προσώπου ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἀνομολογεῖ δὲ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν αὐτοῦ καὶ ἐκεῖνων ὡς ἀπεσταλμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διδάσκαλον. **Οὐδαίς γὰρ δύναται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾗ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ.** Ὁ λόγος δὲ πείσας ἀδιστακτικῶς τὸν Νικόδημον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οἴκοθεν δὲν προῆλθεν εἰς μέσον διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ. Τὰ θαύματα, τὰ ἀληθῆ καὶ γνήσια, εἶνε τρανὸν μαρτύριον τῆς θείας ἀποστολῆς τοῦ ταῦτα κατεργαζομένου. Μόνος ὁ ἔχων τὸν Θεὸν συνεργὸν δύναται νὰ ἐπιτελῇ τοιαῦτα. Ὁ Νικόδημος δεδιδωμένος εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὰ Μωυσέως δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγνοῇ (Δευτ. ΙΓ΄), ὅτι καὶ οἱ κήρυκες τοῦ θρησκευτικοῦ ψεύδους καὶ τῆς κλάνης ἠδύναντο ἐπίσης νὰ θαυματοουργῶσι. Ὁθεν δῆλον, ὅτι τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ πρὸ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ ἔφερον τρανὴν τὴν σφραγίδα τῆς γνησιότητος ἀπὸ τε τοῦ ὑπερφυσικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος, τοῦ καθόλου ἀγαθῆτος ἀπὸ τοῦ προσώπου, τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ. 3. Ὁ Ἰησοῦς προλαμβάνει πάντα περαιτέρω λόγον τοῦ Νικοδήμου τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσοι ἢ προσαγγόρευσις αὐτοῦ (**ραββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος**) ἐπαρκῶς ἐδήλου τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ. Ὁ Νικόδημος ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὡς πρὸς ἀνώτερον καὶ τελειότερον, καίπερ μὴ παρ' ἀνθρώπων δεδιδωμένον, νομοδιδάσκαλον, ὅπως ἀντιλήσῃ παρ' αὐτοῦ γνώσεις (*). Ὁθεν ἀπαν-

(*) Κατὰ τὴν γνώμην ἄλλων ἐξηγητῶν ἢ ἐπιτόκως τοῦ Νικοδήμου

τῶν ὁ Ἰησοῦς διαβεβαιοῦται αὐτόν, καὶ πάντα ὁμόφρονα αὐτοῦ, ὅτι αἱ τελειότεραι θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ γνώσεις, παρὰ πᾶσαν τὴν ἀναμφισβήτητον ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα αὐτῶν δὲν εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν τὸν δικαιούχον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τῆς βασιλείας, ἣν τοσοῦτον ἐπόθουν καὶ ἐν πίστῃ στιγμῇ προσεδόκων καὶ ἀπεξεδέχοντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν τοῖς πρώτοις δὲ πάντως καὶ ὁ Νικόδημος. Ὅπως καταστῆ τις μέτοχος τῆς βασιλείας ταύτης ἀπαιτεῖται ριζικὴ μεταβολή, τελεία ἠθικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάλογόν τι δηλ. ἐν τῇ ἠθικῇ σφαίρᾳ φαινόμενον, οἷον ἡ φυσικὴ γέννησις τοῦ τέκνου, καθ' ἣν παρουσιάζει εἰς φῶς νέον τι. **Ἀμήν ἀμήν.** Πρβλ. Α΄ 51. **Ἄνωθεν.** Ἡ λ. σημαίνει τὸ ἐκ νέου, ἐξ ἀρχῆς (πρβλ. Λουκ. Α΄ 3 Πρξ. ΚΣΤ΄ 5), ὡς ἀντιλαμβάνεται καὶ ὁ Νικόδημος, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ κατ' ἐξοχὴν δηλοῖ καὶ αὐτὸ τὸ ἄνωθεν, τὸ ἐξ οὐρανοῦ (πρβλ. στίχ. 31), τὸ ἐκ Θεοῦ, καθότι ἡ νέα ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου γέννησις, ἡ πρὸς μετοχὴν (ἰδεῖν. Πρβλ. Λουκ. Β΄ 26 ἰδεῖν θάνατον. Πρξ. Β΄ 27 ἰ. διαφθορῶν) αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἀπαραίτητος εἶνε ἔργον τοῦ Θεοῦ (Α΄ 13)(*). Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μεσσία μέλλουσαν νὰ ἰδρυθῆ βασιλεία τῆς γῆς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν) οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέδιδον χαρακτῆρα κοσμικόν, ἐθεώρουν δὲ ἑαυτοὺς διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ καταγωγὴν αὐτῶν ὡς αὐτοδικαίως μέλλοντας νὰ μετάρχωσιν αὐτῆς, τῶν Ἑθνικῶν ἀποκλειομένων αὐτῆς, ἢ εἰσρχομένων διὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ (διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ δηλ. εἰς αὐτόν). Ἀνάλογά τινα πάν-

ἀφῶμα εἰς τὴν ἐξακριβωσὶν τοῦ Μεσσιακοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸν πρὸς μετοχὴν εἰς τὴν Μεσσιακὴν βασιλείαν ἀναγκαίων ὄρων.

(*) Ἄλλοι περιορίζουσι τὴν σημ. τοῦ ἄνωθεν εἰς μόνον τὴν πρώτην, τὴν χρονικὴν (ἐξ ἀρχῆς) σημ., καθ' ὅν χρόνον ἄλλοι εἰς μόνον τὴν δευτέραν, τὴν τοπικὴν (ἐκ τῶν ἄνω) καὶ μεταφορικὴν (ἐκ Θεοῦ). Οὕτω δὲ ἦδον ὁ ἰ. Χρυσ. σημειοῦται: «Τὸ ἄνωθεν ἐνταῦθα οἱ μὲν ἐξ οὐρανοῦ φασιν, οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς, ὁ ἴδιος περὶ τῆς ἐνταῦθα σημ. τοῦ ἄνωθεν ἀποφαινόμενος: «Ἐὰν μὴ γενν. ἄνωθεν, ἐὰν μὴ μετάρχης Πνεύματος, τοῦ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας». Πρβλ. καὶ Ζιγ. Κατ' ἀνάλογον τρόπον καὶ ὁ Θεοφ. γράφει: «Οὕτω ἐγεννήθη ἄνωθεν, τ. ἔ. ἐκ Θεοῦ πνευματικὴν γέννησιν, ἢ γὰρ διὰ τοῦ σαπνίσματος γέννησις κλπ.»

τως περί τοῦ κεφαλαιωδεστούτου τούτου ζητήματος ἐφρόνει καὶ ὁ Νικόδημος, ὅθεν καὶ ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν πρώτων λέξεων πειρᾶται νὰ ἐξάναγῃ αὐτὸν τῆς ἀπάτης ἀναδεικνύων τὸν καθαρῶς πνευματικὸν χαρακτήρα τῆς βασιλείας, περὶ ἧς ὁ λόγος, ὡς καὶ τῶν πρὸς μετοχὴν εἰς αὐτὴν ἐφοδίων. Τὰ ἐφόδια ταῦτα, ἢ ἄλλως ὁ ἀπαραίτητος ὕρος πρὸς μετοχὴν εἰς τὴν βασιλείαν ταύτην, εἶνε ἡ γένεσις ἐκ Θεοῦ γέννησις, πλοῦτοποιθεῖσα τὴν διὰ τῆς μετανοίας τοῦ ἀνθρώπου προπαρακνήνη πρὸς ὑποδοχὴν αὐτῆς. Τὸν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦτον ὕρον ἐκήρυττεν ὁ Πράδρομος (μετανοεῖτε), οὐχ ἦτρον δ' ὅμως κατὰ τὴν διήγησιν τῶν ἄλλων I. Εὐαγγελιστῶν (Ματθ. Δ. 17. Μρκ. Α' 12) καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸς, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐν λόγῳ βασιλείας.

Στίχ. 4. Ὁ Νικόδημος ἀντιλαμβάνεται σοβαρῶς, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὁμιλεῖ περὶ νέας τινὸς γεννήσεως, ἣτις δ' ὅμως δὲν δύναιται ὡς εἰκὸς νὰ εἶνε φυσικὴ, ἐπανόλησις τῆς πρώτης γεννήσεως, ὅθεν δι' ὧν λέγει προκαλεῖ κυρίως εἰπεῖν τὸν Ἰησοῦν, ὅπως ἐκφρασθῇ σαφέστερον. «Διανίσταται μὲν πρὸς τὸ ἦθος τῶν λεγομένων τέως, σκοτιοῦται δὲ καὶ οὐχ ἴσταται, πανταχοῦ περιφερόμενος καὶ συνεχῶς ἐκπίπτων τῆς πίστεως. Διὸ καὶ ἐπιμένει κατασκευάζων τὸ ἀδύνατον, ὥστε εἰς σαφέστεραν αὐτὸν ἐκκαλέσασθαι διδασκαλίαν». Χρυσ. Κατὰ τὸν Θεοφ. τὸν Ζιγ. καὶ τῶν νεωτέρων τινὰς ὁ Νικόδημος οὐδὲ ποσὺς ἐνεβιάθηνεν εἰς τὴν ἐννοίαν τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ. Ὅθεν ὁ Ζιγ. σημειοῦται «Βαβαί τῆς Ἰουδαϊκῆς παχύτητος! Ἦκουσεν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ πνευματικὴν οὐκ ἠδυνήθη ταύτην νοῆσαι, καὶ νοεῖ σαρκικὴν, καὶ εἰκότως ἀπῶρεῖ καὶ ζητεῖ τὸν τρόπον». Τὴν δύσνοιαν ταύτην τοῦ Νικοδήμου (παρὰ τὴν ἐξοικειώσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν εἰκονικὸν τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι τῆς Π. Δ.) ἀποδίδουσι τῶν ἐξηγητῶν τινες εἰς τὴν μεγάλην αὐτοπεπολθῆναι τοῦ Νικοδήμου (καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ), ὡς εὐρησκομένου ἐν τῇ ἀσφαλεῖ ὁδοῦ, τῇ ἀγούσῃ εἰς τὴν Μεσσιακὴν βασιλείαν. Ὅθεν οὐδὲ φαντάζεται, οὐδὲ δύναιται ν' ἀποδεχθῇ οὗτος πάντα λόγον περὶ κατάρξεως ὑπ' αὐτοῦ νέας ἡθικῆς σταδιοδρομίας, διὸ καὶ δέχεται τοῖς λόγοις τοῦ Ἰησοῦ ὡς εἰς τὴν φυσικὴν γέννησιν ἀνεφερόμενους.

Στίχ. 5. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ἰησοῦς ἐπαναλαμβάνει τὴν διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐκ γῆς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς νέας γεννήσεως, προβαίνει δ' ὅμως καὶ εἰς διασάφην τοῦ εἶδους καὶ τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως ταύτης. Κατὰ

τὴν διασάφην ταύτην ἢ ἐν λόγῳ γέννησις ἔχει ἀρνητικὸν καὶ θετικὸν χαρακτήρα. Ταύτην ἀποτελεῖ ἀπέκδυσις τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔνδυσις τοῦ νέου, τοῦ κατὰ Θεὸν, ἄλλαις λέξεσις ἐξάλειψις (ἢ σύμβολον τὸ ὕδωρ) τῶν ἁμαρτιῶν (ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀξιομισθίαν τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ), καὶ ἐφοδιασμός τοῦ οὕτω κεκαθαμένου διὰ νέων ἠθικῶν δυνάμεων παρεχομένων διὰ τῆς ἐνοικήσεως ἐν αὐτῷ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (1) (Γρα. Γ' 5. Πρβλ. Ἰεζ. Δε'. 25-17.) Οἱ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροί τινες ἐρμηνεύται ἐν ταῖς φράσεσι ταύταις τοῦ Ἰησοῦ ἐμβλέπουσιν ὑπαινιγμὸν εἰς τὸ χριστιανικὸν (ἢ εἰς τὸ τοῦ Ἰω.) βάπτισμα, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀναφέρονται προδήλως κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἀληθείας τὰς καὶ ἐν τῷ κατόπιν συσταθέντι (Ματθ. ΚΠ', 18 κ. ἐξ.) χριστιανικῷ βαπτίσματι ὑποκειμένης, ὧν δὲ τοῦτο χρησιμεύει ὡς σύμβολόν τε καὶ σφραγίδος. «Ὁ Χριστὸς σαφέστερον ἀποκαλύπτει τῆς γεννήσεως τὸν τρόπον... Ἐτέραν λέγω γέννησιν, φησὶν, ὃ Νικόδημε... Ἄνωτέρως ἔστι τῶν τοιούτων (τῶν τῆς φύσεως) ὠδίνων ὁ τόκος, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς ἡμᾶς· γέννησις μὲν γὰρ καὶ αὕτη λέγεται, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι κοινωνεῖ, τῷ δὲ πράγματι διάστικτον... Ἐπλασα ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος. Οὐκ ἐγένετο χρήσιμον τὸ πλασθῆναι, ἀλλὰ διεστράφη τὸ σκεῦος. Οὐκέτι λοιπὸν ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος; Ὡστερ ἐν ἀρχῇ (κατὰ τὴν δημιουργίαν δηλ. τοῦ ἀνθρώπου) ὑπέκειτο στοιχεῖον ἢ γῆ, τὸ δὲ πᾶν τοῦ διαπλάττοντος ἦν, οὕτω καὶ νῦν, ὑπόκειται μὲν στοιχεῖον τὸ ὕδωρ, τὸ δὲ πᾶν τῆς τοῦ Πνεύματος ἔστιν χάριτος (2). Καὶ καθάπερ ἐξ ἀρχῆς ὀλόκληρον ἔπλασεν, οὕτω καὶ νῦν ὀλόκληρον δημιουργεῖ.» Χρυσ. Πρβλ. καὶ Θεοφ. Ὁ Ζιγ. γράφει «Ὁ λόγος δὲ περὶ τῶν μετὰ τὸ ἀναστῆναι τὸν Χριστόν, ἔκτοτε γὰρ ἡ ἀναγέννησις ἰσχυρά. Λοιπὸν οὖν καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἀνεγεννήθησαν δι' ὕδατος μὲν

[1] Οἱ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀναγκαῖοι (ὑποκειμενικοί) ἐκ μέρους τοῦ τελευταίου (τοῦ ἀνθρώπου) ὅροι εἶνε ἡ μετανοία καὶ ἡ εἰς Χριστόν ὡς τὸ ὕδωρ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρα τῶν ἀνθρώπων πίστις.

[2] Ἐν σχέσει πρὸς τὴν καιρὴν ταύτην παρατήρησιν τοῦ Ἁγ. Πατρὸς ἀξιοσημειώτος ἢ ἐν τοῖς κατόπιν (6 9) παραδιόπησις τοῦ ὕδατος Πρβλ. καὶ ΣΤ' 63.

παρά Ἰωάννου, διὰ Πνεύματος δὲ, ὅτε ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς ἐν εἶδει πνεύμων γλωσσῶν».

Στίχ. 6. Διασαφηνίζει τὴν ἀνάγκην τῆς πνευματικῆς γεννήσεως διὰ τὸν μέτοχον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀποκλείει τὴν καθαρῶς φυσικὴν γέννησιν. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τὸ προῖόν εἶνε ἀνάλογον πρὸς τὸ παράγον, ἔχει τὰς αὐτὰς ιδιότητας καὶ τὸν χαρακτήρα, εἶνε καθαρῶς φυσικὸς ἄνθρωπος, προσελθὼν καὶ οὗτος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ξένος ἤδη τῆς ζωῆς Αὐτοῦ, καὶ ἀκατάλληλος κατ' ἀπολυθίαν διὰ τὴν βασιλείαν Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτα δὲ καὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς. Τὰνάπαλις ἢ ἐκ τοῦ Πνεύματος γέννησις. Δημιουργεῖ πνευματικὰ ὄντα, πρόσωπα ἐμπροσθημένα τῶν ἀρχῶν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνα ἄρα κατάλληλα, ὅπως μετασχωσὶ τῆς πνευματικῶν ἐπίσης χαρακτηῖρα ἐξουσίας βασιλείας Αὐτοῦ. Διὰ τὴν σημ. τῆς λέξ. *σὰρξ* πρβλ. Α' 14. **Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος.** Γέννησιν ἐνταῦθα οὐ τὴν κατ' οὐσίαν λέγει, ἀλλὰ τὴν κατὰ τιμὴν καὶ χάριν... Ὁρῆς Πνεύματος ἀξίαν; Τὸ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἔργον φανταίνεται ποιῶν. Ἀνωτέρω μὲν οὖν ἔλεγεν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, ἐνταῦθα δὲ, ὅτι τὸ Πνεῦμα αὐτοῦς γεννᾷ. Χρυσ. Πρβλ. Θεοφ. Ζιγ. Καίτοι δ' ὅμως ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκ τοῦ Πνεύματος γέννησις τοῦ ἀνθρώπου ἀναγεννᾷ καὶ ἀνακαινίζει αὐτὸν τῷ νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶς ὥστε νὰ καθίσταται οὗτος καινὸς ἄνθρωπος (*καινὴ κτίσις*, Β' Κορ. Ε' 17), ζῶν ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ (Γαλ. Β' 20), πλοσθανόμενος δηλ. καὶ θέλων ὡς ὁ Χριστὸς αὐτὸς καὶ ὁ Θεός, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποσβέννυται ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ὁ τέως καθαρῶς φυσικὸς καὶ διὴ καὶ ἀμαρτωλὸς ἄνθρωπος, ὅν τρόπον καὶ ἀπὸ τοῦ οὐπω ἀναγεννηθέντος δὲν ἐλλείπουσι τέλει τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. Β' 14). Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννήσεως δὲν ἔγκειται ἐν τῇ τελείᾳ ἀποσβέσει τοῦ φυσικοῦ (τοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς) ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν (τῇ ἀγκυρῶσει τρόπον τινά) τῇ γενέσει ἐν αὐτῷ πνευματικῆς ζωῆς κεκτημένης τὴν ἰκανότητα νὰ δεσπόσῃ τοῦ καθαρῶς φυσικοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀντικρῶσῃται ἐν αὐτῷ ἢ ζωῇ τοῦ Πνεύματος.

Στίχ. 7. Ὁ Ἰησοῦς ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ διαφέροντος ὑπὲρ τοῦ Νικοδήμου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ προτρέπει αὐτὸν καὶ ἐκείνους, ὅπως μὴ κατατρίβωνται μάτην εἰς ἀκάρπους ζητήσεις, ἐκπλήξεις, καὶ ἐνδοιασμούς ὡς πρὸς τὴν ὑπ' Αὐτοῦ ὑποδειχθεῖσαν μόνην ὁδὸν τῆς ἐμ-

τοχῆς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὁφείλουσιν οὗτοι νὰ πειραθῶσι αὐτῆς, νὰ δοκιμάσωμεν ἔργῳ, καὶ τότε μόνον θὰ πεισθῶσιν ἀσφαλῶς περὶ τῆς πραγματικότητος τῆς διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγεννήσεως καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ αὐτῆς.

Στίχ. 8. Ὁ Ἰησοῦς προσάγει παράδειγμα ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὅπως παράσχη εἰς τὸν Νικοδήμον ἐννοίαν τινα τοῦ συμβαινόντος ἐν τῇ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγεννήσει, ὅπως οὕτω πείσῃ αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον νὰ θελήσῃ νὰ πειραθῇ αὐτῆς, μὴ ἀπαιτῶν ἐκ τῶν προτέρων τὴν θεωρητικὴν λύσιν πασῶν τῶν σχετικῶν ἀποριῶν. Ὅτι παρατηρεῖ τις, λέγει πρὸς τὸν Νικοδήμον ὁ Ἰησοῦς, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνεμον—κατὰ σύμπτωσιν ὁμώνυμον (*πνεῦμα, πνοή*) πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ—, δύναται νὰ παρατηρήσῃ τις καὶ ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸ Ἅγ. Πνεῦμα, τὸ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐργαζόμενον. Ὁ ἄνεμος—καθ' ἑσθὴν προσπίπτει εἰς τὴν κοινὴν ἀντίληψιν— εἶνε ἐλεύθερος εἰς τὰς κινήσεις αὐτοῦ, καθίσταται δὲ αἰσθητὴ ἢ ὑπαρξίς καὶ παρουσία αὐτοῦ κυρίως ἐκ τοῦ ἤχου, ὃν οὗτος παράγει. Ἄλλ' ἀγνοοῦμεν συνήθως οἱ ἄνθρωποι τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ προέλευσιν αὐτοῦ ὡς καὶ τὸ τελικὸν τέλεσμα, εἰς ὃ οὗτος θὰ κατατέτῃ. Ἄλλ' ἢ ἀγνοία αὕτη (τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ τοῦ τελικοῦ κατατέματος τοῦ ἀνέμου) οὐδαμῶς θέλει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν πραγματικότητα αὐτοῦ, γινωσκομένου ἐκ τοῦ ἤχου καὶ τῆς ἐπαφῆς πρὸς αὐτόν. Οὕτω καὶ ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἐκ τῆς αἰσθητῆς ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐν τῷ ἀναγεννηθέντι (Γαλ. Β' 22: *Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη...*) ὀφείλομεν νὰ συναγάγωμεν ἀσφαλῶς καὶ νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς πραγματικότητος τῆς παρουσίας ταύτης, πηγῆς καὶ ἀφαιτηρίας τῆς νέας ἠθικῆς ζωῆς, ἀδιάφορον ἂν δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐλευθέραν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κίνησιν καὶ ἐνεργεῖαν. «Εἰ γὰρ τούτου, φησὶν, τοῦ Πνεύματος, οὐ τὴν αἰσθησὶν δέχητῃ ἀκοῇ καὶ τῇ ἀρῇ, τὴν ὁρμὴν ἐρμηνεύσαι οὐκ οἶδας, οὐδὲ τὴν ὁδόν· πῶς τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖαν περιεργάζῃ;... τοσαύτας ἀπαιτεῖς εὐθύνας, ἐπὶ τοῦ σώματος (τοῦ ἀνέμου δηλ.) τοῦτο οὐ ποιών;» Χρυσ. Ὁμ. Ζιγ. καὶ Θεοφ., ὡς ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὴν προσωποποιίαν τοῦ ἀνέμου παρατηρεῖ κατὰ Χρυσόστομον· «Τὸ δὲ ἵππου θέλει πνεῖ φησὶν οὐχ ὡς προαιρετικοῦ ὄντος τοῦ ἀνέμου, καὶ θέλησιν ἔχοντος,

ἀλλὰ τὴν ἀπὸ φύσεως αὐτῷ προσοῦσαν φορὰν καὶ ἀκόλυτον ἐξουσίαν δεῖξαι βουλόμενος».

Στίχ. 9. Ὁ Νικόδημος ἐκφράζει νέαν ἀπορίαν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς πραγματώσεως τῆς ἀναγεννήσεως, ἣν ὁ Ἰησοῦς ἐθήκεν ὡς ἀπορατήριον ὄρον τὴν μετοχῆς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Πῶς ἠμπορεῖ νὰ γείνη, πῶς θὰ γείνη ἡ ἀναγέννησις αὕτη; **Ταῦτα.** Ἐὰν ἀπὸ τοῦ στίχου 5 κ. ἕξ. εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ. 10. Μετὰ ἐλαφρῶς εἰρωνείας καθάπτεται ὁ Ἰησοῦς τῆς ἐν τῷ πράγματι ἀγνοίας τοῦ Νικοδήμου. Ὡς νομοδιδάσκαλος ὠφείλεν οὗτος νὰ γινώσκῃ ἐκ τῆς Π. Δ., ὅτι πρὸς ὑποδοχὴν τῶν κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἐκχυθησομένων πνευματικῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ, τοῦ νέου πνεύματος, τῆς καινῆς καρδίας, τοῦ φωτισμοῦ, τῆς ἐνισχύσεως πρὸς ἐπιτέλειαν τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, ἀπηρτίτο μετάνοια καὶ πίστις, ὅτι ἄρα οἱ κοθὲν ὄλως καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ καταστῇ κοινωνὸς τῆς θείας ταύτης ζωῆς. «Τὰ κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν, ἣν διέβησαν οἱ Ἰουδαῖοι... τὰ κατὰ τὸν Σόρον Νεερὰν, τὸν ἐν τῷ Ἰσραὴλ καθαρισθέντα, ταῦτα πάντα τὴν γέννησιν καὶ τὸν καθορμὸν, τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι ὡς ἐν τύπῳ προαναφώνει. Καὶ τὰ παρὰ τῶν Προφητῶν εἰρημένα τοῦτον αἰνίττεται τῆς γεννήσεως τὸν τρόπον (Ψαλμ. ΚΑ' 31. ΡΒ' 5. Ἦσ. Ξ' 1. Ψαλμ. ΛΑ' 1)· Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. **Ὁ θεοδύσκαλος.** Τὸ ἄρθρον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἑαυτὸν, ἅτε τοῦ Νικοδήμου ἀπὸ τῆς παιδείσεως αὐτοῦ ἀνήκοιτος εἰς τὴν ἀνεγνωρισμένην παρὰ τῷ λαῷ τάξιν τῶν νομοδιδασκάλων. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν οὕτω καλεῖται ὁ Νικόδημος (συνάρθρος ὁ θεοδύσκαλος) ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν διακεκριμένος νομοδιδάσκαλος τῶν χρόνων αὐτοῦ, ὑπερ δ' ὅμως ἄλλοθεν δὲν ἐπιβεβαιῶνται.

Στίχ. 11. Ὁ Ἰησοῦς πειράται νὰ διδάξῃ τὸν Νικόδημον ὅτι αὐτὸς ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ ἐκ τῆς Γραφῆς. Πρὸ παντὸς δὲ διαβεβαιῶνται αὐτὸν περὶ τῆς ἀκαλύτου ἀσφαλείας τῶν ἐπ' αὐτοῦ λεγομένων, ὡς μαρτυρίας ἀψευδοῦς περὶ πραγμάτων, ὧν Οὗτος ἄμμεσον εἶχε γινῶσιν. Σύναιμα δὲ ἐλέγχει καὶ τὴν ἀπιστίαν καὶ κακοπιστίαν αὐτοῦ τε καὶ παντὸς οὕτως ἢ ἄλλως ὁμόφρονος καὶ ὁμοτρόπου, εἰς ἣν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ οἱ ἐπιπολαῶς εἰς τὰ θαύματα πιστεύοντες, ἐν οἷς καὶ ὁ Νικόδημος. Τῇ ἐξ αὐτοψίας καὶ αὐτημοσίας μαρτυρίᾳ τοῦ Ἰησοῦ, περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος, ὑπάγεται καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα

καὶ τὴν δι' αὐτοῦ ἀναγέννησιν, περὶ ὧν τελείαν γινῶσιν, ἅτε ἐξ οὐρανοῦ, ἠδύνατο νὰ ἔξῃ μόνος ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τινα δὲ τρόπον καὶ ὁ Προφήτης καὶ ὁ Προδρόμος αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς (Πρβλ. τοὺς πληθύντ. λαλοῦμεν, ἐωράκαμεν, μαρτυρίαν ἡμῶν), ζῶν ἐν καὶ μαρτυρῶν.

Στίχ. 12. Ὁ Ἰησοῦς ἐκφράζει λύπην καὶ ἀπογοήτευσιν διὰ τὴν παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιδεικνυομένην δυσμάθειαν καὶ δυσπιστοποίησιν. Ἐπὶ τὸ εἶπον περιλαμβάνεται καὶ πᾶσα ἡ μέχρι τοῦδε διδασκαλία αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ μόνον τὰ ἄρτι πρὸς τὸν Νικόδημον ρηθέντα. Χαρακτηρίζεται δὲ διὰ τοῦ ἐπίγειου ἢ διδασκαλία αὕτη, ἅτε ἀναφερομένη εἰς τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ὅσον οἴκῳ ἰδρυομένην βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπτομένη τῆς γῆνης κυρίως εἰπεῖν ὕψους αὐτῆς, οἷα οἱ πρὸς εἰσοδὸν εἰς αὐτὴν ἀναγκαῖοι ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ὄροι, μετάνοια καὶ πίστις, ἡ διὰ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἀναγέννησις, κλπ. Ἀλλ' ὑπολείπεται καὶ ἄλλη ὕψις καθαρῶς ὑπέργειος καὶ ὑπερκόσμιος, οὐράνιος, ἅτε ἀναφερομένη εἰς τὸν Θεόν, τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὰς προαιωνίους βουλὰς αὐτοῦ (πρβλ. στίχ. 13), ἀναγκαῖα δὲ καὶ αὕτη, ὅπως καταστῇ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἦτις ὡς τοιαύτη εἶνε καὶ ἦντον προσιτὴ εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, (πῶς ἐὰν εἶπω τὰ ἐπουράνια πιστεύσετε), ἀπαιτοῦσα διὰ τοῦτο καὶ μέζονα πίσυν. Ἐπειδὴ δὲ τούτων γινῶσιν εἴχε μόνον ὁ Ἰησοῦς, ποιεῖται ἤδη χρῆσιν τοῦ ἐνικοῦ (εἶπω). «Εἰ δὲ τὸ βάπτισμα ἐπίγειον ἐνταῦθα λέγοι, μὴ θουμάσης. Ἦ γὰρ διὰ τὸ ἐν τῇ γῇ τελείσθαι, ἣ πρὸς σύγκρισιν τῆς ἑαυτοῦ γεννήσεως, τῆς φρικωδέστατης ἐκείνης ὀνομάζων οὕτως αὐτὸ καλεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπουράνιος αὐτῆς ἡ γέννησις, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνην παραβαλλομένη τὴν ἀληθῆ καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας οὖσαν, ἐπίγειός ἐστι..... Καὶ τίνας ἔνεκεν ἐλέγετο ταῦτα, εἰ μὴ ἐμελλον πιστεύειν οἱ ἀκούοντες; Ὅτι εἰ καὶ ἐκεῖνοι μὴ ἐπίστευσον, ἀλλ' οἱ μετ' αὐτοὺς ἐμελλον οὐτὰ δέχεσθαι καὶ κερδαίνειν». Χρυσ.

Στίχ. 13. Ἀποκλείεται καὶ ὁ Βαπτιστῆς καὶ πᾶς καθόλου ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἀμέσου γνώσεως τῶν ἐπουρανίων, διότι αὕτη προϋποθέτει οὐράνιων διαμοιρῆν, οἷαν εἶχε μόνος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς καὶ ἐνσαρκωθεὶς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (πρβλ. Α' 52) κατὰ ταῦτα, ἀλλ' ὅστις προαιωνίως ἦτο παρὰ τῷ Πατρὶ ὡς Λόγος (Α' 1 κ. ἕξ). Ἐπειδὴ ἐκεῖνος (ὁ Νικόδ.) εἶπεν, ὅτι εἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας

διδάσκαλος, τούτο αὐτὸ διορθοῦται μονονοχη λέγων· μὴ νομίσης με οὕτως εἶναι διδίσκαλον, ὡς τοὺς πολλοὺς τῶν Προφητῶν, ἀπὸ τῆς γῆς ὄντας. Ἐξ οὐρανοῦ γὰρ πάρεμι νῦν.... **Υἱὸν Θεοῦ ἀνθρώπου** ἐνταῦθα οὐ τὴν σάρκα ἐκάλειν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐλάχιστος οὐσίας ἐαυτόν... Καὶ γὰρ τούτο ἔθος αὐτῷ, πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος, πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ πᾶν καλεῖν». Χρυσ. **Θυθεὶς ἀναθέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν.** Ὁ μόνος τρόπος, δι' οὗ ἄνθρωποι θὰ ἠδύνατο γὰ γνωρίσασθαι τὰ ἐν οὐρανοῖς. **Ἐξ μὲν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβῆς.** Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἀνέβη πρότερον ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶτα κατέβη, ἀλλ' ὡς πρότερον ἐν τῷ οὐρανῷ κατέβη εἰς τὴν γῆν, ὅπου οὐχ ἦτονος δὲν ἀπέβαλε τὸν οὐράνιον χαρακτήρα, διὸ καὶ δύναται γὰ ἀνακοιῶνται τὰ ἐπουράνια, (Πρβλ. Μτθ. ΙΑ' 27). Ὁ ὢν ἐν οὐρανῷ (ὡς ἦν, πρὸ τῆς ἐνσαρκώσεως). Ὁ προσδιορισμὸς οὗτος ἀναμνηστικὸν τὸν τοῦ 18: ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἐλείπει ἀπὸ ἀρχαιοτέρων τιῶν κωδίκων.

Στίχ. 14, 15. Ἐν τοῖς ἀμέσως ἀνωτέρω στίχοις προέβηκεν Ἐαυτὸν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἀξιωματι τοῦ Προφήτου, ἐν τῇ ἰδιότητι τοῦ φορέως τῆς τελείας ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Ἦδη παρίσταται ἐν τῷ ἀξιωματι τοῦ ἀρχιερέως καὶ βασιλέως, προσεγγικόντος τὴν ἐξελαστικὴν ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων θυσίαν καὶ ἀπὸ τῆς οὐρανόθεν νῦν καθέδρας Αὐτοῦ καταπέμποντος τὴν δικαιοῦσαν καὶ ἀγαλλουσαν χάριν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, τοῦ ἀρραβῶνος τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ὁν δὲ τούτων πρὸς ἀποδοχὴν τῶν θείων ἀληθειῶν, αἱ ἀπεκάλυψεν, ἠξίωσε πίστιν (στίχ. 12), οὕτω νῦν ὡς ὅρον ἀπαραίτητον εἰς τὴν μετοχὴν τῶν ἀξιοματιῶν τοῦ κοσμοσωτηρίου Αὐτοῦ διὰ τοῦ σταυροῦ ἔργου ἀξιοῖ ἐπίσης **πίστεν**. Ὁ ἀπαράιτος ἀκριβῶς οὕτως ὅρος, ὅπως ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον, ὅπως δηλ. διὰ τῆς ἐν Χριστῷ δικαιοῦσεως καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ κατισσῆ ἀπὸ τούτου κοινωνὸς τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς καὶ αἰωνίου, σὺναιμα δὲ ἡ ἐξωτερικὴ ὁμοιότης πρὸς τὸ γεγονός τῆς κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ἠρώσεως ἐπὶ ξύλου χαλκοῦ ὄφρατος (Ἀρ. ΚΑ' 8. 9) συνεισάγονται τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ χρῆσιν τῆς ἐν λόγῳ εἰκότος τοῦ ὄφρατος πρὸς ἐξευκρίνεισιν τοῦ σωτηριώδους πάθους Αὐτοῦ. Ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν θανατηφόρων ὑπημάτων τῶν δηλητηριωδῶν ὄφρατον οἱ Ἰσραηλιταὶ ὄφρατον γὰρ ἀνυ-

ψῶσι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν χαλκοῦν ὄφρατον καὶ ἐπὶ τῇ πίστει πρὸς τὸν σώζοντα Θεὸν ἐτύγχανον τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἀπὸ τοῦ προσκαίρου θανάτου. Κατ' ἀνάλογον τρόπον μόνῃ ἡ πίστις εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ προσηλωθέντα καὶ ἐν δεξιῷ τῶν τοῦ Θεοῦ καθήμενον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, συνεπάγεται τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ αἰωνίου θανάτου καὶ τὴν μετοχὴν εἰς τὴν ἀπὸ τούτου οὐσιωδῶς (ἔχρη) ἀρχομένην ζωὴν ἐν Θεῷ, τὴν καὶ αἰώνιον. Ἐν τῷ ρ. ὑψοῦσθαι (οὕτως ὑψοῦσθαι Θεῷ) πρὸς τῇ σημ. τῆς εἰς τὸν σταυρὸν ἀνυψώσεως (Π' 28. ΙΒ' 32) λαμβάνει συνηγορούμενη καὶ ἡ διὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως ἀνοδος εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ εἰς τὸν θρόνον τῆς θείας μεγαλειότητος ἀνιήσεως τοῦ Θεανθρώπου, ἅτε τοῦ σταυρικοῦ πάθους χρησιμεύσαντος ὡς ἀφαιρέσιος καὶ βαθμιδος εἰς αὐτὴν (Πρβλ. τὴν ὑπὸ τοῦ ἱ. Εὐαγγ. ἐν ἀναλόγῳ σημασιᾷ χρῆσιν τοῦ ρ. δοξάζεσθαι. Ζ' 31, ΙΓ' 31, ΙΖ' 5). Διὰ τὴν τελευταίαν σημ. τοῦ ρ. ἰσησοῦσθαι ἐν τῇ Κ. Δ. πρβλ. Πρξ. Β' 28. Ε' 31 «Ἐλπὼν τὴν μεγίστην εἰς ἀνθρώπου· γεγεννημένην εὐεργεσίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπάγει καὶ τὴν ταύτης αἰτίαν, καὶ ἐκείνης οὐκ ἐλάττωσα, τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ... Ἔνα πᾶς ὁ πιστευῶν... ζωὴν αἰώνιον. Ὅραξ τὴν τοῦ σταυροῦ ἀξίαν, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ σωτηρίαν; Ὅραξ τοῦ τύπου πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὴν συγγένειαν; Ἐκεῖ θάνατον διέφυγον Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸν πρόσκαιρον, ἐνταῦθα τὸν αἰώνιον οἱ πιστεύοντες... ἐνταῦθα ὁ τοῖς τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς ὁρῶν πάντα ἀποτίθεται τὰ ἁμαρτήματα... θάνατος ἀπόλασε καὶ θάνατος ἐσσεσεν... ὁ μὲν ἀπολλύς θάνατος ἁμαρτίαν εἶχεν.. ὁ δὲ τοῦ Ἀεσιότου ἁμαρτίας πάσης ἀπήλλακτο... Οὐκ εἶπε κρημασθῆναι, ἀλλ' ὑψοῦσθαι. Ὅπερ γὰρ εὐεργετικότερον εἶναι ἰδόναι διὰ τὸν ἀπορῶμενον καὶ ἔγγυς τοῦ τύπου τοῦτο ἔθηκεν». Χρυσ. Ὅμ. Θεορ., ὡς ἐν οὐρανοῖς πρὸς τὴν σημ. τοῦ ὑψοῦσθαι σημασιῶνται. «Ἐψοῦσθαι δὲ ἀκούων νόει τὸ κρημασθῆναι... Νόει δὲ καὶ τὸ ἐξοῦσθαι. Καὶ γὰρ ὄντως ἦθος καὶ δόξα τοῦ Χριστοῦ ὁ σταυρὸς γέγονε. Ἐν τῷ γὰρ ἰδόναι κατακοιῶναι ἐν τούτῳ κατέκρινε τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου». Πρβλ. καὶ Ζαχ. πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφοντα· «Ὁ σταυρὸς οὖν πηγὴ ζωῆς αἰωνίου. Ὁ λογισμὸς μὲν ραδίως οὐ παραδέχεται, πίστις δὲ παραδέχεται νεοροῦσα τοῦ λογισμοῦ τὴν ἀσθένειαν». Ἀντὶ τοῦ ἔνα πᾶς ὁ πιστευῶν εἰς αὐτὸν ἔχη ἄλλη γραφὴ ἔνα πᾶς ὁ πιστευῶν ἐν αὐτῷ ἔχη, ὅτε ὁ ἐμπρόθετος διορισμὸς ἐν αὐτῷ θὰ συνδεθῆ τῷ ἔχη.

Στίχ. 16. Ἐκ τῆς χάριν τῶν ἀνθρώπων παραδόσεως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ Αὐτοῦ, ἐξηγεῖται καὶ διασαφηνίζεται ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ στίχῳ (15) δηλωθεὶς σκοπὸς τῆς ὑπόσεως Αὐτοῦ (στίχ. 14). Ὁ σκοπὸς ἄλλαις λέξεσι τῆς ὑπόσεως τοῦ Ἰησοῦ ἔνα πᾶς ὁ πιστεύων κλπ. (στίχ. 15) καθίσταται συμφανῆς ἐκ τοῦ τοιούτου ἐπίσης σκοποῦ (ἔνα πᾶς ὁ πιστεύων κλπ. τοῦ παρόντος στίχου) τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, ἀποστειλάντος τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸν κόσμον. Ὁ ἀόριστος ἡγάπησεν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἱστορικὸν σημεῖον τῆς ἀποστολῆς (τῆς εἰς θάνατον παραδόσεως) τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἀποτελούσης; ἐξαιρετικὸν δαίγμα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Τὸν υἱὸν Αὐτοῦ τὸν μονογενῆ. Ἀναδεικνύεται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Ἐδῶκεν. Ἐν τῇ ἀπλῇ καὶ συνήθει σημασίᾳ τῆς λέξεως ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν κόσμον, οὗσαν δύσειν τινὰ καὶ δωρεὰν Αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους (κρβλ. ς' 31, 32), ἀλλὰ λανθάνει καὶ ἡ σημασία τοῦ παρέδωκεν εἰς θάνατον (ὅν τρόπον συνήθως ἐρμηνεύεται τὸ ἔδωκεν ἐνταῦθα), ὑπερ ἀπετέλει τὸ κορυφαῖον τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἀγάπης τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, ἦτο δὲ ἀπαραίτητον πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. «Ὁ δὲ λέγει τοιαῦτόν ἐστι. Μὴ θαυμάσης, ὅτι ἐγὼ μέλλω ὑποῦσθαι, ἵνα σωθῆτε ὑμεῖς. Καὶ γὰρ καὶ τῷ Πατρὶ τοῦτο δοκεῖ. Αὐτὸς οὕτως ἡμᾶς ἡγάπησεν, ὡς ὑπὲρ τῶν δούλων δοῦναι τὸν Υἱὸν, καὶ δούλων ἀγνωμόνων.... Πόθεν δὲ οὕτως ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; Ἄλλοθεν μὲν οὐδαμῶθεν, ἐξ ἀγαθότητος δὲ μόνης» (Χρυσ. ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.), διότι ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀποξενωθέντων ἀπ' Αὐτοῦ, καὶ ἦκιστα παντὸς τρεφόντων πρὸς Αὐτὸν αἰσθημα ἀγάπης, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προκληθῆ ἢ ἐν τῇ ἀποστολῇ τοῦ Ἰησοῦ ἐκδηλωθεῖσα ἀγάπη Αὐτοῦ, οὕσα κατὰ ταῦτα ὅλος αὐτοπροαίρετος καὶ ἐλευθέρως, ἔλεος καὶ χάρις. Ὁ πλοῦτος καὶ τὸ βιάθος τῶν ἐννοιῶν τοῦ παρόντος στίχου εἶνε ἐξόχως ἀξιοσημειώτος. Ἐν αὐτῷ διδάσκεται ἡ ἀπῶλυτος ἀνάγκη τῆς θείας ἀρωγῆς καὶ βοηθείας πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οἰκοθὲν καὶ ἀπ' ἐναντίων ἀδυνατούντων νὰ σωθῶσι. Ἡ πηγὴ καὶ αἰτία τῆς σωτηρίας ταύτης, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Τὸ μέσον καὶ ὁ τρόπος τῆς σωτηρίας, ἡ ἀποστολὴ, ἡ θυσία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ (ὑποκειμενικός) ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων ὄρος ἀναγκαῖος πρὸς μετοχὴν εἰς τὴν σωτηρίαν, ἡ πίστις. Καὶ τέλος ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς σωτηρίας ταύτης, ἡ αἰώνιος ζωὴ. Ἄλλ' ἢ καὶ ἐξοχῆ

ἀναδεικνυομένη ἐν αὐτῷ ἐννοια εἶνε ἡ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀποκαλύπτων τῷ Νικοδήμῳ ὁ Ἰησοῦς, ὃν τρόπον καὶ τὰς πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων καθόλου βουλὰς Αὐτοῦ, ἔλεγεν ἀληθῶς εἰπεῖν ἔκουράνια (στίχ. 12), ἅτινα ὑποκειμενοῦ ὅτι ἡ δυσμάθεια τοῦ μεγάλου νομοδιδασκάλου ἐξηκολούθει, εἶχον λεγόμενα τὸν ὑπὸ τοῦ Ι. Χρυσ. ὑποδεικνύμενον ἀποχρῶντα λόγον «Ὅτι εἰ καὶ ἐκεῖνος μὴ ἐπίστευσεν, ἀλλ' οἱ μετ' αὐτὸν ἐμελλον δέχεσθαι καὶ κερδαίνειν». Κατὰ τὴν γνώμην νεωτέρων τινῶν ἐξηγητῶν ὁ ἀπὸ τοῦ παρόντος (16) μέχρι τοῦ 21 στίχου διήκων λόγος ἀνήκει τῷ Ι. Εὐαγγελιστῇ αὐτῷ. Κατὰ τὴν γνώμην ἄλλων μόνον ὁ ἀπὸ τοῦ 19-21 στίχου.

Στίχ. 17. Συμφώνως πρὸς τὰς περὶ Μεσσίου προφητείας πρὸς τὰς δηλώσεις τοῦ Προδρόμου (Ματθ. Γ' 11), καὶ πρὸς τὸν ἄρτι γενόμενον καθαρισμόν τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἦτο δυνατόν νὰ ὑποθεθῆ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου καὶ εἴ τινος ἄλλου, ὅτι ἐκ τῶν ἀμείσων ἔργων καὶ μελεμημάτων Αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ κρίσις καὶ τιμωρία(1) τῶν ἀμαρτωλῶν. Ταύτου ἕνεκα θεωρεῖ ἀναγκαῖον ὁ Ἰησοῦς, ὅπως ἐπισυνάξη τὰ τοῦ παρόντος στίχου καὶ τὰ κατωτέρω, ὅπως καταστήσῃ φανερόν, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς Αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον εἶνε κατὰ τὰ ἀνωτέρω οὐχ ἡ τιμωρία τῶν ἀμαρτωλῶν, ἢν καὶ ἄλλως (διὰ νέου π.χ. κατακλιτισμοῦ, διὰ πυρός) ἠδύνατο νὰ διεσπγγῆσθαι ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων πάντων (Πρβλ. καὶ ΙΒ' 47), τῆς κρίσεως αὐτῶν καὶ κατακρίσεως οὐσης ἀναγκαῖου ἐπακολουθήματος τῆς ὑπ' αὐτῶν μὴ ἀποδοχῆς τῆς προσφερομένης ταύτης σωτηρίας (ΙΒ' 48), καὶ κατὰ τοῦτο εἰσερχομένης καὶ ταύτης εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας καὶ δικαιοδοσίας τοῦ Ἰησοῦ, ὄντος σωτήρος, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ κριτοῦ τῶν ἀποκρουόντων Αὐ-

(1) Ἡ λ. (κρίση) ἐγκλείει ἐνταῦθα ἀμ. ὁμοίως τὰς σημασίας ταύτας, τὴν κρίσιν δηλ. καὶ τὴν κατάκρισιν, τὴν τιμωρίαν. Κατ' ἄλλην γνώμην μόνον τὴν πρώτην, τὴν διάκρισιν δηλ. τῶν ἀξίων τῆς Μεσσιακῆς βασιλείας ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος κρίσις καὶ τῷ Μεσσίῳ διὰ τοὺς πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων θὰ περιελάμβανε εἰς τοὺς Ἑθνομίους, τῶν Ἰουδαίων διὰ μόνον τὴν ἀπὸ τοῦ Ἄδραμ καταγωγὴν καὶ τὴν παροχὴν τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ (τοῦ Μωσαϊκοῦ) ἀπαλλασσομένων τε αὐτῆς καὶ καθισταμένων κοινωνῶν τῆς Μεσσιακῆς βασιλείας.

τόν. «Δύο εἰσὶν αἱ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαι, ἢ τε ἤδη γεγεννημένη, καὶ ἢ μέλλουσα. Περὶ τῆς προτέρας λέγει παρουσίας, ὅτι οὐκ ἀπεστάλη ὁ Υἱὸς, ἵνα κατακρίνῃ τὸν κόσμον. Ἐπει εἰ ἐπὶ τοῦτο ἦλθε, πάντες ἄν κατακρίθησαν, πάντες γὰρ ἡμαρτον. Ἀλλὰ προηγουμένως ἐπὶ τὸ πῶσαι τὸν κόσμον ἦλθε, καὶ τοῦτο σκοπὸς ἦν αὐτῷ· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ κρίνει τοὺς μὴ πιστεύσαντας» Θεοφ. Πρβλ. Χρυσ. καὶ Ζιγ.

Στίχ. 18. Ἡ δημοσία πανηγυρικῶς ἐξενεχθισμένη κρίσις καὶ ἀπόφαισις τοῦ Θεοῦ γενήσεται κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν (Β' 28, 29.), ἀλλὰ ταύτην προδικάζει ἤδη ἐπὶ τῆς γῆς ἢ τοιαύτη ἢ ἄλλη σχέσις καὶ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Χριστόν. Ὁ πιστεύων εἰς Αὐτὸν εἶνε ἤδη ἀπὸ γε τῆς πίστεως αὐτοῦ(1) ἀπηλλαγμένος πάσης κρίσεως (Πρβλ. Ε' 24). Διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ οὗτος ἐγένετο κοινωνὸς τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐξελείθη ἄλλαις λέξεσιν ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ κατέστη ἀπὸ τοῦδε κοινωνὸς τῆς θείας ζωῆς. Δῆλον ὅτι δι' αὐτὸν ἡ κρίσις ἤδη οὐσιωδῶς συνετελέσθη, ἢ μᾶλλον εἰς οὐδεμίαν κατ' οὐσίαν κρίσιν ὑπόκειται ἀπεκδεχόμενος τὴν κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν καὶ ἀνακήρυξιν αὐτοῦ, καὶ τὴν τελείωσιν τῆς διὰ τῆς ἀρθρωτοποιήσεως τοῦ σώματος μακαρίας καταστάσεως αὐτοῦ. Πᾶν τοῦναντίον ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀπιστοῦντα, ἀποστερούμενον πάντων τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ πιστεύοντος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἔργῳ καὶ κατ' οὐσίαν ἀπὸ τοῦ παρόντος κατακεκρημένον. «Καὶ μὴν εἰ μὴ διὰ τοῦτο ἦλθεν ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, πῶς ὁ μὴ πιστεύων ἤδη κέριται, εἰ μηδέπω κέρσει τῆς κολάσεως ὁ καιρός; Ἡ τοῦτο οὖν φησὶν, ὅτι αὐτὸ τὸ ἀπιστεῖν ἀμετανόητα κολασίς ἐστὶ· τὸ γὰρ ἔκτος εἶναι τοῦ φωτός καὶ κατ' αὐτὸ μεγίστην ἔχει τὴν τιμωρίαν, ἢ τὸ μέλλον προαναφανεῖ. Καθάπερ γὰρ ὁ φρονεῦων, κἂν μὴ τῇ ψῆφῳ τοῦ κρίνοντος καταδικασθῇ, τῇ τοῦ πρίγματος καταδικασταὶ φύσει, οὕτω καὶ ὁ ἀπιστος». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. Διὰ τοῦ ἐνεστῶτος τῆς μετοχῆς πιστεύων καὶ μὴ πιστεύων δηλοῦται ἡ ἔμ-

(1) «Ἦν οὖν ἂν ἀκάθαρτον βίον ἔχη καὶ πράξεις οὐκ ἀγαθὰς; (οὐ κρίνεται); Μάλιστα μὲν τοῖς τοιαύτους οὐδὲ γνωστὸς εἶναι πιστός ὁ Παῦλος φησὶ· Θεὸν γὰρ ὁμολογοῦσθαι εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀνοηθῆναι. Πλὴν ἐνταῦθα ἐκεῖνο φησὶν, ὅτι κατ' αὐτὸ τοῦτο οὐ κρίνεται. . . . τὸ πιστεῦσαι ἀπαξ». Χρυσ. Θεοφ.

μονος καὶ διαρκῆς διάθεσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Χριστόν, ἀποτέλεσμα οὐσα τῆς ἀποδοχῆς (πεπείστευκεν), ἢ τῆς μὴ ἀποδοχῆς (μὴ πεπείστευκεν) καὶ ἀποκρούσεως Αὐτοῦ. Εἰς τὸ ἄν. τοῦ Μον. Υἱ. τοῦ Θεοῦ. Ταυτόσημον τῷ εἰς τὸν μον.υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Πρβλ. Α' 12 Β' 23. Ἡ προσθήκη τοῦ μονογενοῦς (ἐν στίχ. 17 π. χ. ἔλλείπει) ἀναδεικνύει τὴν βαρύτητα τῆς ἐνοχῆς τοῦ ἀπιστήσαντος.

Στίχ. 19. Ἐλεξίγησις καὶ διασάφησις τῆς οὐσίας τῆς κρίσεως (περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ) καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη συντελεῖται. Ἡ κρίσις αὕτη, ἢ κατ' ἀνάγκην προδικάζουσα καὶ τὴν τελειωτικὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ἔγκειται κατ' οὐσίαν ἐν τῇ ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀποκρούσει τοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανέντος σωτηριώδους θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ φωτός (Α' 4 καὶ ἐρμηνείαν. 5. 14. 16. Η' 12), κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἐν τῇ ἀποστερήσει πάντων τῶν ἀπ' αὐτοῦ σωτηριῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεσμάτων (βλ. ἐρμ. στίχ. 18). «Κολάζονται, ὅτι σκότος ἀρεῖναι καὶ φωτὶ προσδραμεῖν οὐκ ἠβουλήθησαν» Χρυσ. Ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ μόνης τῆς κρίσεως τῶν ἀπιστούντων, ἅτε τῶν πιστευόντων ὄντων κατ' οὐσίαν ἔξω καὶ ὑπεράνω πάσης κρίσεως. Τὸ σκότος. Ἡ ἀντίθεσις τῆς ὑπὸ τοῦ φωτός χαρακτηριστιζομένης θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως. Ἡ πλάνη καὶ ἡ ἁμαρτία. Οἱ ἄνθρωποι. Οὐχὶ πάντες (Πρβλ. Α' 12), ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει οἱ πλείους αὐτῶν· καὶ δὴ αἱ ἀντιπροσωπεύουσαι τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἀρχαί, κατὰ τε τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔλάλει τῷ Νικοδήμῳ ὁ Ἰησοῦς, καὶ κατὰ μεῖζονα λόγον, ὑποτιθεμένου, ὅτι ἤδη ὀμιλεῖ ἐξ ἑαυτοῦ ὁ Ἰωάννης, ὅτε ἔγραψεν ὁ Ἰ. Εὐαγγελιστῆς (Α' 10, 11). Ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα. Ἡ αἰτία τῆς εἰς Χριστόν ἀπιστίας (στίχ. 18), τῆς ἀποκρούσεως τοῦ ἐν τῷ προσώπῳ Αὐτοῦ ἐπιφανέντος ἀληθινῶς φωτός. Ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ἠθικῆς φύσεως; ὁ ἁμαρτωλὸς βίος, ἢ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν κλίσις, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς ἐπιτέλεσεως πονηρῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πράξεων.

Στίχ. 20. Ἡ γενικῶς ἰσχύουσα ἀρχή, ἥτις ἐφημερόσθη (οὐχὶ βεβαίως ἀνευ ἐξαιρέσεως) καὶ ἐν ἀναφορᾷ εἰς τοὺς ἀπιστήσαντας εἰς τὸν Χριστόν (στίχ. 19). Ὁ ἐργάτης τῆς ἁμαρτίας ἀποφεύγει τὸ φῶς, τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ τὸ θέλημα Αὐτοῦ ἄγουσαν ἀλήθειαν, ὅπως μὴ καὶ ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἄλλοι ἴδωσιν αὐτὰ ἐν πάσῃ τῇ εἰδεχθείᾳ αὐτῶν καὶ παιθαγαγκασθῶσι νὰ ἀποσπασθῶσιν αὐτῶν (Πρβλ. Ρωμ. Α' 21 καὶ 28. Ἐφ.

Α' 18). Αλήλη ή μεγάλη σημασία, ήν ἔχει τῆ καρδία ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὴν πίστιν. Δὲν ρυθμίζει μόνον ἡ πίστις τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα τὴν πίστιν, οὕτως ὡστε πίστις καὶ ἔργα διατελοῦσιν ἐν διαρκεῖ ἀλληλεπιδράσει. «Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ τῆς τῶν δογμάτων ὀρθότητος καὶ πολιτείας ὑγιαίνουσας ἀπαιτεῖ, δεδοίκασι, φησί, μεταθέσθαι πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδὴ μὴ βούλονται βίον ἄρθρον ἐπιδειξασθαι». Χρυσ. Ἡ λέξις **φαλα** ἔχει εἰρύτεραν σημασίαν τῆς λ. **πονηρά**, δηλοῦσα πᾶν τὸ ἥτινος ἀξίας, τὸ ἀνωφελές, τὸ ἀδόκιμον, ἀνεξαρτήτως τῆς βλάβης ἧς πρόξενον γίνεται, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ δυσμενοῦς διαθέσεως. **Ὁ πρῶτων** (οὐχὶ πρᾶξας), διότι ὁ λόγος περὶ τοῦ σταθερῶς τὴν κακίαν κατεργαζομένου καὶ ἔμπεδον αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ καταστήσαντος, οὐχὶ δὲ περὶ παντὸς ἀπαξ δις ἢ καὶ πλεονάκις ἁμαρτόντος.

Στίχ. 21. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τὰ φᾶσμα πρᾶσσοντα ὁ τὰ ἀγαθὰ πρᾶσσων (**ὁ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν**) οὐ μόνον δὲν μισεῖ καὶ δὲν φεύγει τὸ φᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπιζητεῖ καὶ ἐπιδιώκει αὐτό, ὡς συγγενές πρὸς τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἠθικὸν χαρακτήρα, καὶ ἀσπασίως δέχεται αὐτὸ ἐπιφαινόμενον, διότι ἐπιθυμεῖ, ὅπως αὐτὸς τε κάλλιον ἀντιληφθῆ καὶ διακρίνη τὸν θεάρεστον χαρακτήρα τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατεργαζομένων πρᾶξεων καὶ οἱ ἄλλοι πάντες. Ἄλλοι τὸ ἐν **Θεῷ** ἔηγοῦσιν ἐν τῇ σιμ. τοῦ τῆ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ, δουξαζομένου οὕτω διὰ τῆς φανερώσεως τῶν ἔργων τοῦ τὴν ἀλήθειαν κατεργαζομένου. **Ὁ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν**, (Πρβλ. Α' Ἰω. Α' 6.). Οὕτω ὡς ἀλήθεια χαρακτηρίζονται τὰ καλὰ ἔργα ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν φύσεως, ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος αὐτῶν, ἀνταποκρινομένου πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀληθείας, ἀποκλειούσης πᾶν τὸ ψευδές, τὸ κίβδηλον καὶ ὑποκριτικόν. (Πρβλ. Α' Ἰωαν. Α' 6. Καὶ ἀντιθέτως Ἀποκ. ΚΑ' 27. **ποιῶν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος**, ΚΒ' 1-5). Ἄλλοι ἐρμηνεύουσι κατὰ τρόπον μᾶλλον προσεγγίζοντα πρὸς τὴν ἐν τῇ Α' 14 σημασίαν τῆς λ. **ἀλήθεια**. Κατὰ τὴν ἔρμην. ταύτην ὁ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, ὁ ποιῶν ὅ,τι συνάδει πρὸς τὴν περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος Αὐτοῦ ἀποκάλυψιν. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη μὴ οὐσα ὅπως ξένη (ὡς φυσικὴ ἀποκάλυψις) καὶ τοῖς Ἑθνικοῖς εὐδηλοτέρα πολλῶ καὶ πληρεστέρα, ὡς ἐκ Θεοῦ ἀποκάλυψις, ἐδέδοτο τοῖς Ἰουδαίοις, οἷος καὶ ὁ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ συνδιαλεγόμενος Νικοδήμους. Ὁ τῆ Ἀποκαλήμει ταύτη γνησίως καὶ

ἀληθῶς ἐνασμενιζόμενος δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποτρέψη τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοῦ πλήρους καὶ τελείου Θείου φωτός, τοῦ ἐν Χριστῷ ἐκλάμπαντος, ἀλλὰ τοῦναντίον θά ἔσπευδε πρὸς αὐτὸ καὶ ἀσπασίως θά ὑπεδέχτο.

Ὁ Ἰησοῦς ἐγγὺς τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ἰουδαίας. (Κ' 22-Α' 2.)

Τελευταία περὶ Αὐτοῦ μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἀσύγκριτος Αὐτοῦ ὑπεροχὴ ὑπὲρ ἐκεῖνον. Οὐράνιος ἀρχὴ καὶ καταγωγὴ τοῦ Ἰησοῦ. Οὗτος εἶνε τὸ πλήρωμα τῆς θείας Ἀποκαλύψεως. Ἡ τελεία πλήρωσις τῶν πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων θείων βουλῶν. Ἀπ' Αὐτοῦ καὶ δι' Αὐτοῦ ἡ αἰώνιος ζωὴ ἀρχομένη κατ' οὐσίαν ἀπὸ τοῦ παρόντος, εἰς τοὺς πιστεύοντας, ἀλλὰ καὶ ὁ αἰώνιος θάνατος εἰς τοὺς ἀπιστοῦντας.

Στίχ. 22. Ἡ στάσις τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων (Β' 18 κ.ε.) καὶ ἡ ἐπιπολαία πίστις τῶν (Β' 23) ἰδόντων τὰ θαύματα, ἅτινα ἐπέτελεσε κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐσοτῆς τοῦ Πάσχα ἐν Ἱεροσολύμοις, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ αὐτοῦ τοῦ νυκτὸς ἐπισκεψαμένου Αὐτὸν πρὸς περαιτέρω διαφώτισιν Ἰουδαίου ἀρχοντος Νικοδήμου—, δὲν παρεῖχον πρόσφορον στάδιον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ, δι' ὃ καὶ ἀποσύρεται Οὐτος τῆς Ἱερουσαλήμ εἰς τὰς ἔξω αὐτῆς πόλεις καὶ κόμας τῆς Ἰουδαίας, δλιγώτερον ἐπηρεαζομένης ὑπὸ τῶν φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων τῶν Ἰουδαίων ἀρχόντων. Διατρίβων ἐνταῦθα ὁ Ἰησοῦς κηρύττει καὶ διδάσκει περὶ τῆς ἐπιστάσης ἤδη βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ προσοικειοῦται ὡς ἰδρυτῆς καὶ ἀρχηγὸς αὐτῆς μαθητῶν καὶ ἠπαδῶν (Α' 1), ἀλλὰ καὶ βαπτίζει διὰ τῶν πρώτων μαθητῶν Αὐτοῦ (Α' 2) βάπτισμα μετανοίας ἐν ὕδατι (πρβλ. Ζ' 39. Κ' 22), ἐνεργῶν ἅμα οὕτω, τὸ γε τὸν ἔχον, καὶ παρασκευαστικῶς πως. «Προῖόν (Α' 2) φησὶν ὁ Εὐαγγελιστῆς ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει, ὅτι αὐτοὶ ἐβάπτιζον μόνον. Καὶ τίνας ἔνεκεν φησὶν οὐκ ἐβάπτιζεν; Προλαβὼν Ἰωάννης εἶπεν, ὅτι Αὐτὸς ἡμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρί. Πνεῦμα δὲ οὕτω ἦν δεδοκός. Εἰκότως οὖν οὐκ ἐβάπτιζεν· οἱ δὲ μαθηταὶ τοῦτο ἔπραττον βουλόμενοι πολλοὺς προσάγειν τῇ σωτηριῶ-

δει διδασκαλία(1). Χρυσ. Κατὰ ταῦτα οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ μετέρχονται τὴν μέθοδον τοῦ προῆγον διδασκάλου αὐτῶν (τοῦ Βαπτ.), παρασκευάζοντος τὴν πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὄδον διὰ τοῦ ἐν ὕδατι βαπτίσματος. Παρὰ τὸ Ε' 39 ἐξηγηταὶ τινες θεωροῦσι τὸ ἐνταῦθα μνημονευόμενον βάπτισμα τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ ὡς τὸ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πλήρες καὶ τέλειον βάπτισμα.

Στίχ. 23. Ἐν τῇ αὐτῇ Ἰουδαίᾳ χώρα, καὶ οὐ μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ, ἐξηκολούθει τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἐπιτελῶν ἔργον καὶ ὁ Βαπτιστὴς προσελκύνων ἐπίσης καὶ τοὶ ὀλιγωτέρους— ὁπαδοὺς καὶ μαθητὰς (στίχ. 26 Α' 1). Ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν ἀγούσης προπαρασκευαστικῆς τοῦ Βαπτιστοῦ ἐνεργείας δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν γενομένην ἤδη ἡμέραν τὴν αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ ἀναγνώρισιν, ὅτε τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐπ' αὐτὸν πίστεως χρηζόντων ἔτι οὐ μικρὰς παρασκευῆς. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Χρυσ. (Θεοφ. καὶ Ζιγ.) ἐξηκολούθησε βαπτίζων ὁ Ἰωάννης (ὁ Βαπτ.) «Ἴνα μὴ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἰς πλείονα ζῆλον ἐμβάλῃ». Ἀλλ' οὐχ ἦτον ὁ αὐτὸς ἅγιος Πατὴρ προστίθει λέγων· «Χωρὶς δὲ τούτων καὶ ἐν τῷ βαπτίζειν οὐκ ἐπαύσατο συνεχῶς παραινῶν καὶ σεμνὰ δεικνύς τὰ τοῦ Ἰησοῦ».

Ἡ ἐγγύς τοῦ Σαλεῖμ Αἰνῶν φαίνεται κειμένη ἐνταῦθεν τοῦ Ἰορδάνου (ὡς δείκνυται ἐκ τῆς ἀντιδιαστολῆς, ἣν ποιοῦνται οἱ μαθηταὶ τοῦ Βαπτιστοῦ περὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίας αὐτοῦ, γενομένης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, στίχ. 26) κατὰ τὴν μισημβρινὴν Ἰουδαίαν, τὴν περιοχὴν τὴν καλουμένην συνήθως ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων Darom. Ἀκριβέστερον δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ ἡ θέσις αὐτῆς, ὅν τρόπον, οὐδὲ ἡ τοῦ Σαλεῖμ (=σαιχηρία). Ὁ προσδιορισμὸς ὅτι ὕδατα πολλὰ

(1) Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἑρμην. τῶν στίχ. 23-24 ἀλλ' ὁ τις ἐξετάζει καὶ τί πλέον εἶχε τὸ τῶν μαθητῶν βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου; Ἐροῦμεν, ὅτι οὐ δὲν. Ἐκάτερα γὰρ ὁμοίως τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος χάριτος ἡμεῖρα ἦν καὶ αἰτία μία ἀμφοτέροις ἦν τοῦ βαπτίζειν, τὸ τῷ Χριστῷ προσάγειν τοὺς βαπτιζόμενους. Ἴνα γὰρ μὴ αἰετὸν παρατρέχοντες οὕτω συναγοῖσι τοὺς ὀφειλόντας πιστεῦειν . . . τὸ βαπτίσει ἐνεστήσαντο, ὥστε οἱ αὐτοῦ ἅπαντας ἐπάγειν. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.

ἦν ἐκεῖ (ὄθεν καὶ ἡ ὀνομασία Αἰνῶν =πηγή) δεικνύει, ὅτι δὲν ἔκειτο αὕτη παρὰ τὸν Ἰορδάνην, ἀλλ' ἀπωτέρω που, ἐν τόπῳ μὴ διακρινομένῳ διὰ τὴν πολυὺδρίαν αὐτοῦ, ἐξαιρέσειν ἀποτελούσης τῆς Αἰνῶν, ἣτις διὰ τοῦτο καὶ προὑτιμήθη ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ, χρηζόντος διὰ τὸ βάπτισμα πολλοῦ ὕδατος. Τὴν τε Αἰνῶν καὶ Σαλεῖμ ἄλλοι τοποθετοῦσιν ἄλλοθι, καὶ δὴ κατὰ τὰ σύνορα τῆς Γαλιλαίας, ὅπου κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν προπαρασκευαστικὴν ἐνεργεῖαν αὐτοῦ ὁ Βαπτιστὸς. Οἱ αὐτοὶ ἐξηγηταὶ δὲν νομίζουσιν, ὅτι ὁ προσδιορισμὸς ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ προὑποθέτει ἀναγκαιῶς ἀποστάσιν τῆς Αἰνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου, ἅτε τοῦ ποταμοῦ τούτου μὴ ἔχοντος πανταχοῦ τοῦ ροῦ αὐτοῦ ἄφθονον ὕδωρ, αὐτὸ διὰ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ ἔχρηζεν ὁ Βαπτιστὴς.

Στίχ. 24. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ ἀποβλέπει πιθανώτατα εἰς δικαιολογίαν τῆς κατὰ τὸν στίχ. 22 καὶ 23 ταυτοχρόνου ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Προδρόμου, μὴ συμβιβαστέρας πρὸς τὸ Ματθ. Δ' 17 καὶ Μαρκ. Α' 14, καθ' ἃ τὸ δημόσιον κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ παρίσταται ἀρχόμενον μετὰ τὴν ἐγκάθειρξιν τοῦ Βαπτιστοῦ. Δῆλον ἄρα, ὅτι τῆς ἐν Γαλιλαίᾳ δημοσίου ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ προηγίθη τοιαύτη τις ἐν Ἰουδαίᾳ, παρασιωπωμένη ὑπὸ τῶν ἄλλων ἱ. Εὐαγγελιστῶν.

Στίχ. 25. Συνεχίζεται ἡ διήγησις ἢ διὰ τῆς παρεμπιπτούσης (στίχ. 24) παρατηρήσεως τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ διακοπέσεια. Ἡ παράλληλος ἐνεργεῖα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Προδρόμου, βαπτιζόντων, προὑκάλεσε τὴν συζήτησιν περὶ ἧς ἀμέσως ὁ λόγος. Ἡ σημασία τοῦ καθαρισμοῦ ἐνταῦθα καθίσταται δῆλη ἐκ τῶν συμφραζομένων (βλέπε καὶ στίχ. 26), πρόκειται δηλ. περὶ τῆς καθαρτικῆς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν δυνάμεως τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Προδρόμου, οὗτινος ὁ Ἰουδαῖος, περὶ οὗ ὁ λόγος, —βαπτισθεὶς πιθανώτατα τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰησοῦ— (Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ. καὶ νεώτεροι), ὑπετίμα πάντως τὴν σημασίαν, προκαλέσας οὕτω τὴν ζηλοτυπίαν καὶ ἀγανάκτησιν τῶν παρατυχόντων μαθητῶν τοῦ Προδρόμου.

Στίχ. 26. Δῆλον ὅτι ὁ Ἰωάννης δὲν ἀπέχετο πολὺ τοῦ τόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ, ὅπου πιθανώτατα ἐγένετο ἢ μετὰ τοῦ Ἰουδαίου περὶ οὗ ὁ λόγος (στίχ. 25) συνάντησις τῶν μαθητῶν τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ ἢ μετ' αὐτοῦ συζήτησις. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰωάννου ἐκφράζονται

περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐπιεμβάντος κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ δὴ ὑπερακοντίσαντος αὐτὸν, ὡς περὶ ἀχαρίστου τινὸς πρὸς τὸν διδάσκαλον, τοσοῦτον λαμπρὸν περὶ Αὐτοῦ δόντα μαρτυρίαν (Α' 29 κ. ε.). **Καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν.** Ἡ ὑπερβολικὴ πως αὕτη ἔκφρασις τῶν μαθητῶν τοῦ Βαπτιστοῦ προδίδει τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ζηλοτυπίαν αὐτῶν διὰ τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Χρυσ. (κατ' αὐτὸν δὲ καὶ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζιγ.) παρατηρεῖ. «Οὐ τούτῳ μόνον (τῷ βαπτίζειν τὸν Ἰησοῦν) ᾤοντο παρακνίζειν αὐτὸν (τὸν Βαπτ.), ἀλλὰ καὶ τῷ τὰ αὐτῶν παρευδοκίμεισθαι λοιπόν. **Πάντες, γησί, ἔρχονται πρὸς αὐτόν**».

Στίχ. 27. Ὁ Βαπτ ἀποβλέπει πρὸς τὸ πρᾶγμα ἀπὸ καθαρῶς θρησκευτικῆς ἀπόψεως, καὶ τὴν ἀποψιν αὐτὴν προβάλλεται πρὸ τῶν μεμψιμοιρούντων μαθητῶν αὐτοῦ. Ἡ πρόδοσις τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ οὐδεμίαν ἄλλην κυρίαν αἰτίαν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχη ἢ αὐτὸν τὸν Θεόν. Πάν ἄλλο ἄρα αἰσθημα ἢ ζήλον καὶ φθόνον ὠφελε νὰ προκαλέσῃ αὕτη καὶ παρὰ τοῖς μαθηταῖς τοῦ Βαπτιστοῦ. «Εἰ ταπεινότερον φθέγγεται περὶ τοῦ Χριστοῦ, μὴ θαυμάσῃς· οὐ γὰρ ἦν τοιοῦτον πάθει προκαταλειμμένους ἀθρόον καὶ ἐκ προσομιῶν διδάξαι τὸ πᾶν· ἀλλὰ θέλει τέως αὐτοὺς καταπλήξαι καὶ φροῖσαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἐτέρω, ἀλλ' ἢ τῷ Θεῷ πολεμοῦσιν οὕτω πολεμοῦντες καὶ παραμυθεῖται ἡρέμα, δεικνύς ὅτι οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεός ἐστιν (ὁ Χριστὸς δηλ.) ὁ παρευδοκίμων αὐτούς». (Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.) Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ Βαπτ. ὁμιλεῖ περὶ ἑαυτοῦ ὡς ἀδυνατοῦντος νὰ ἰδιοποιήσῃ ὅ,τι δὲν παρέχεται σὺντῶ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τρίτη ἐκδοχὴ περιλαμβάνει ὑπὸ τὸ ἀνθρώπος τὸν τε Ἰησοῦν καὶ τὸν Βαπτιστὴν.

Στίχ. 28. Ἄλλως τε καὶ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος μαθηταί, οἱ τὴν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μομφὴν καὶ τὸ παράπονον αὐτῶν στηρίζοντες ἐπὶ τῆς περὶ Αὐτοῦ μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ, ἔδει νὰ λάβωσιν ἕπ' ὄψει, ὅτι ἀκριβῶς διὰ τῆς μαρτυρίας ἐκείνης ὁ Βαπτιστὴς προκειμένου περὶ ἑαυτοῦ ἀπέκρουε πᾶσαν Μεσσιακὴν ἀξίωσιν, μόνην ἀποστολὴν αὐτοῦ θεωρῶν τὴν προλείανσιν τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἔλευσιν Ἐκείνου, ὃν καὶ τῷ δακτύλῳ ἔδειξεν (Α' 29-34). **Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε** κλπ. Ἀναμνήσκοντες (ὡς σὺ μεμαρτύρηκας, στίχ. 26) τὴν γενομένην ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν τοῦ Βαπτιστοῦ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐποίησαν αὐτὸν ὡσεὶ ἡμαρτύρον περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ ὅτι ἐκεῖνος εἶπεν: οὐκ εἰμι

ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπειταλμένος εἰμι ἔμπροσθεν ἐκείνου, ὅπερ ἀπειτέλει τὴν οὐσίαν τῆς μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ (Α' 29-34). «Τοῦτο δ' ᾤοντο προβαλέσθαι εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ καθάρσει, εἰς αὐτοὺς αὐτὸ περιέτριψεν..... Εἰ ὅπως ἔχεσθε τῆς ἐμῆς μαρτυρίας, φησί, μάθετε, ὅτι διὰ ταύτην μάλιστα οὐκ ἐμέ, ἀλλ' Ἐκείνον ἐμοῦ προτιμᾶν ἔχην». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. Ζιγ.

Στίχ. 29. **Ὁ ἔχων τὴν νύμφην νυμφίος ἐστίν.** Ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν συρροή, δι' ἣν παρεπονοῦντο οἱ μαθηταὶ τοῦ Βαπτιστοῦ, ἦτο ἀκριβῶς ἀπόδειξις, ὅτι, ὡς ἀνωτέρω εἶπεν ὁ Βαπτιστὴς, δὲν ἦτο ἐκεῖνος ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς. Πρὸς νύμφην ἄρα παρομοιάζει ὁ Βαπτιστὴς τὴν βαθμηδὸν συνισταμένην Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, πρὸς νυμφίον δὲ τὸν Ἰησοῦν διὰ τὴν ἀνάγκην Αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν καὶ διὰ τοὺς ἀρρήκτους δεσμοὺς τῆς μυστικῆς κοινωνίας, τοὺς συνδέοντας πρὸς Αὐτὸν τοὺς πιστεύοντας (Πρβλ. Μρκ. Β' 18-20. ὡς καὶ Ἐφ. Ε' 25 κ. ε. Β' Κορ. ΙΑ' 2. Ρωμ. Ζ' 4 Ἀποκ. ΙΘ' 2. ΚΑ' 9). Οὕτω καὶ ἐν τῇ Π. Α. παρίσταται ἡ σχέσις τοῦ Ἰεχωβά πρὸς τοὺς Ἑβραίους διὰ τὴν ἰδιαιτέραν, στενὴν ἐπίσης, καὶ περ ἐξωτερικὴν καὶ τυπικὴν, σχέσιν, τὴν ὑφιστοιμένην μεταξὺ Αὐτοῦ καὶ ἐκείνων (ψαλμ. ΜΑ'. Ἦσ. ΝΑ' 5 Ἰεζ. Ις" 8. Ὁσ. Β' 19). **Ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἐστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου.** Φανερόν, ὅτι ὡς φίλον τοῦ νυμφίου, τοῦ Ἰησοῦ, ὡς νυμφαγωγὸν (Πρβλ. Λουκ. Α' 17), χαρακτηρίζει ὁ Βαπτ. ἑαυτὸν, δηλῶν οὕτω, ὅτι οὐ μόνον φθόνον καὶ ζηλοτυπίαν δὲν ἠσθάνετο ἐπὶ τῇ προσσελεύσει Αὐτῷ τοῦ πλήθους, ἀλλὰ τοῦναντίον ἔχειρε χαρὰν μεγάλην καὶ εὐχρινῆ, οἷαν χαίρει ὁ νυμφαγωγὸς ἀκούων τοῦ νυμφίου ὁμιλοῦντος μετὰ φαιδρότητος καὶ ζωηρότητος. «Ὁ γὰρ ἐβουλόμεθα γέγονε, καὶ ἐπιγινώσκει τὸν νυμφίον ἢ νύμφην. Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε λέγοντες καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐσπούδαζον, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἔπραττον. Ὅθεν καὶ τοῦτο νῦν ἐκβεβηκὸς ὄρων, χαίρω καὶ ἀγάλλομαι καὶ σιωπῶ». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. **Ὁ ἐστηκὼς.** Κατὰ πλεονασμὸν Ἑβραϊκὸν «οὐκ ἀπλῶς τίθειεν, ἀλλὰ δηλῶν, ὅτι τὰ αὐτοῦ πέπαιται». Χρυσ. Θεοφ. «Ὁν τρόπον περίπου καὶ τῶν νεωτέρων τινές. **Χαρᾷ χαίρει.** Καθ' Ἑβραϊσμόν. **Φωνὴ τοῦ νυμφίου.** Ἐκφρασις δηλοῖσα πολλήν χαρὰν (Πρβλ. Ἰερ. Ζ'

26. Γς' 9. ΚΕ' 10). 'Ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς φωνῆς (ὁμιλίας) τοῦ νυμφίου οἱ ἀρχ. Ἐξηγ. ἐξηγνεύονται. 'Ὁ Χρυσ. παρατηρεῖ: «Δάκνυσιν ἢ νυμφαγωγία πῶς γίνεται, ὅτι διὰ φωνῆς καὶ διδασκαλίας, διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. «Ὁ Θεοφ. «χαρᾶ χαιρῶ, βλέπω γὰρ τὸν νυμφίον Χριστὸν φανοῦντα τῇ νύμφῃ, τῷ λαῷ καὶ διδάσκοντα αὐτόν». Οὕτω δέ πως καὶ ὁ Ζιγ. Καθ' ὃν χρόνον οἱ νεώτεροι ἐξηγ. ἐχόμενοι τῆς εἰκόνας ὑπὸ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου νοοῦσιν οἱ μὲν αὐτῶν τὰς ἐκδηλώσεις αὐτοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γάμων, οἱ δὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρόσρησιν τῆς νύμφης, ἄλλοι τὴν μετ' αὐτῆς συνομιλίαν κλπ. **Αὕτη οὖν ἡ χαρὰ ἢ ἐμὴ πεπλήρωται.** Σύμπτυξις δύο προτάσεων. Ἡ χαρὰ ἦν δοκιμάζω (ὁ Βαπτ.) εἶνε αὕτη, ἢ τοῦ νυμφαγωγῶ διηλ. καὶ ἡ τοιαύτη χαρὰ πεπλήρωται.

Πεπλήρωται. Οὐχὶ ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ὅτι ἐξίκετο τοῦ πληρώματος αὐτῆς, διότι τότε μόλις ἤρχετο τῆς δημοσίου Αὐτοῦ ἐνεργείας ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ καθ' ὅσον πρὸ τούτου προσεδόκα μόνον τὴν χαρὰν ταύτην ὁ Βαπτιστής, ἐγεύετο δὲ αὐτῆς νῦν, ὅτε προήρχετο εἰς μέσον ὁ Ἰησοῦς.

Στίχ. 30. **Ἐκεῖνον δεῖ ἀξιάνας, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι.** Ὁ Βαπτιστής συμφώνως πρὸς τὰ ρηθέντα προσβλέπει καὶ προλέγει τὴν περαιτέρω πρόδον τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ ἔργου Αὐτοῦ. Τούτου κατελθόντος εἰς τὸ στάδιον ὁ προορισμὸς τοῦ Βαπτιστοῦ λαμβάνει συντόμως τέλος. Οὕτω ἐπὶ τῇ διὰ τὴν ἐπιφανείαν τοῦ Χριστοῦ αἰσθητῇ μειώσει τῆς πολλῆς δημοτικότητος αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ ἐπισκιάσει αὐτοῦ, ἢ ἀνεξήγητα οὐδαμῶς ταράττει τὴν ψυχὴν, οὐδὲ βολοῖ ὁ φιδύονος τὸ νοερόν ὄμμα τοῦ ἀληθοῦς ἀπεισταλιμένου τοῦ Θεοῦ. Ἐν τελείᾳ ταπεινώσει καὶ αὐταπαρνήσει σταθερῶς καὶ ἀπαρασάλευτος μέχρις ἐσχάτων ἐμμένει ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς ἰδίας ἀποστολῆς, μετὰ ἡρωϊκῆς καρτερίας ἀναμένων τὸ τέλος αὐτῆς.

Στίχ. 31. **Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν.** Ὁ λόγος τῆς ἀναγκαίως μελλούσης νὰ συντελεσθῇ ἀξίωσης τοῦ Ἰησοῦ, ἢ ἀσύγκριστος δηλ. ὑπεροχὴ Αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα (μὴ ἀξιοποιούμενος ὡς εἰκὸς καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ) ἕνεκα τῆς οὐρανίου καταγωγῆς καὶ προσελεύσεως Αὐτοῦ. **Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς ἐκ τῆς γῆς ἐστε** κ.λ.π. Περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς ἀντιθέσεως καὶ ὑπεροχῆς τοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ

πάντα ἄνθρωπον. **Ἐκ τῆς γῆς ἐστε.** Φέρει τὸν γῆινον χαρακτήρα, τὸν πεπερασμένον καὶ ἑλικόν, τῇ ἀσθενείᾳ καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ συμπεφωμένον (Πρβλ. Η' 23). **Καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ.** Καθ' ὅσον, ἐννοεῖται, δὲν ἐμπορεῖται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν λαλεῖ ἐκ προσώπου Αὐτοῦ, ὡς οἱ Προφῆται καὶ οἱ ἄλλοι θεόπνευστοι ἄνδρες «Ἐκ τῆς γῆς δὲ ὄντα καὶ λαλοῦντα ἑαυτὸν λέγει, οὐχ ὅτι ἐξ οικίας διανοίας ἐφθέγγετο... (ἀλλὰ) πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν τὰ αὐτοῦ παραβάλλον.... Καίτοι γε οὐκ ἐκ τῆς γῆς ἦν αὐτῷ τὸ πᾶν, ἀλλὰ τὰ κυριώτερα οὐράνια καὶ γὰρ ψυχὴν εἶχε καὶ Πνεύματος μετείχεν οὐκ ἐκ τῆς γῆς;... ὁ δὲ Χριστὸς ἀνωθεν ἡμῖν ἀφίκεται» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. Νεώτεροι τινες ἐξηγηταὶ τὸν ἀπὸ τοῦ παρόντος στίχου (μέχρι τέλους, στίχ. 36) λόγον θεωροῦσιν ἀπορρέοντα ἀπὸ τοῦ Ι. Εὐαγγ. αὐτοῦ (ἐν συνόλω καὶ ἀπ' εὐθείας), καθ' ὃν χρόνον ἄλλοι προκρίνουσι νὰ ἐνίδωσιν ἀπέδωσιν καὶ αὐθις τῶν τοῦ Προδρόμου λόγων, ἀλλ' ἐλευθερωτέραν καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸς τὸ θεολογικὸν πνεῦμα τοῦ Ι. Εὐαγγ. ἐπὶ μᾶλλον προσηρμοσμένην. Κατὰ τὴν γνώμην τριτῶν ἀδελφῶν κατ' οὐσίαν ὑπάρχει διαφορὰ καὶ ἐν ταῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος στίχου λόγοις τοῦ Προδρόμου, ἀποσιζομένοις παρὰ τῷ Ι. Εὐαγγ. ὃν τρόπον καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ 37 στίχου, κατὰ τὴν παραληφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ σύγχρονον προφορικὴν παράδωσιν.

Στίχ. 32. **Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν.** Ἄτε φέρων τὸν οὐράνιον χαρακτήρα, τὸ ἔξω καὶ ὑπεράνω τῶν ἀτελειῶν τοῦ καθαρῶς φυσικοῦ ἀνθρώπου. **Καὶ ὁ ἐώρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ.** (Πρβλ. στίχ. 11 καὶ Η' 38). Οὐράνιον καὶ καθαρῶς πνευματικὴν ἔχων τὴν ἀρχὴν καὶ προσέλευσιν ὁ Ἰησοῦς (περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Βαπτιστής) ὅτι λέγει καὶ διδάσκει εἶνε τοιαύτης ἐπίσης ἐν συνόλω ἀρχῆς καὶ προσελεύσεως, οὐρανοῦ καὶ ὑπεροχοῦ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἄξιον πάσης σπουδῆς καὶ προσοχῆς. «Ἀνθρωπινώτερον εἴρηται... ὁ δεόμενος τοῦ διδάσκοντος... [ἀλλ'] ἐπειδὴ διὰ τῶν αἰσθησεων τούτων ἡμεῖς πάντα μανθάνομεν ἀκριβῶς. Καὶ αὐτὸς δὲ ὅταν λέγη ἢ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου λαλῶ... οὐχ ἵνα μάθωμεν, ὅτι διδασκόμενος λέγει ἢ λέγει, ἀλλ' ἵνα μηδὲν τῶν λεγομένων ἵποκτεύηται παρὰ τῶν ἀναισχύντων Ἰουδαίων». Χρυσ. Τὴν αὐτὴν ὡς πρὸς τὴν ἀκριβείαν τῆς διὰ τῆς ὁράσεως καὶ ἀκοῆς προσεκτικῆς γνώσεως παρατήρησιν ποιούμενος καὶ ὁ Θεοφ. (ὁμι.

Ζιγ.) προστίθῃσι λέγων· «Ἐπεὶ πάντα ὅσα εἶδεν (ὁρθότ. οἶδεν) ὁ Υἱὸς φυσικῶς, πάντα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ὡς ὁμοούσιος Αὐτῷ, τούτου ἐνεκα λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀκούων, ὅσα οἶδεν». **Καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει.** Διαπιστοῦ οὐχ ἦτρον μετὰ πολλῆς τῆς λύπης ὁ Βαπτιστὴς τὸ γεγονός, ὅτι τὴν τοιαύτην καὶ τηλικαύτην διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ δὲν προσδέχονται οἱ πολλοί. Τὸ οὐδεὶς καθ' ὑπερβολὴν ἐκφράσεως, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀμέσως κατωτέρω. «Τὸ σὺδεὶς ἀντὶ τοῦ ὀλίγα εἴρηται» Χρυσ. Τὴν πρὸς τὴν δήλωσιν τῶν μαθητῶν τοῦ Βαπτιστοῦ (στίχ. 26; πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν, τὸν Χριστόν. Πρβλ. καὶ στίχ. 29), ἐλέχουσιν ἐπίσης ὑπερβολὴν, ἀντίφασιν τῶν αὐτόθι λόγων τοῦ ἰδίου Βαπτιστοῦ, συνάδουσαν πρὸς τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τοῦ Εὐαγγ. (Πρβλ. Α' 5.10. Γ' 11), ἐπιχειροῦσι νὰ ἄρῃσι διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι οἱ κατὰ τὴν δήλωσιν τῶν μαθητῶν τοῦ Βαπτιστοῦ πολλοὶ (στίχ. 26) παρίσταντο (καὶ ἦσαν πράγματι) πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ὀλίγιστοι. «Δι' οὐδὲν ἕτερον εἶπε καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει ἢ τοὺς μαθητὰς ἀσφαλιζόμενος τοὺς ἑαυτοῦ καὶ μονονοχὶ λέγων, μὴ ἐπειδὴ μέλλουσιν αὐτῷ ὀλίγοι τινὲς πιστεῦειν, διὰ τοῦτο ψευδῆ εἶναι νομίσητε τὰ λεγόμενα... ἅμα δὲ καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς καθαπτήμενος ἀναισθησίας». Χρυσ. Δῆλον, ὅτι τὸ λαμβάνει ὑπὸ προφητικῶν πνεῦμα εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ ἐκδέχεται ὁ ἅγ. Πατήρ.

Στίχ. 33. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀπιστήσαντας οἱ ἀποδεξάμενοι τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ, οἱ ἡδὴ πιστεύσαντες εἰς Αὐτόν (Α' 35-51. Δ' 1.), διὰ τῆς πίστεως αὐτῶν ταύτης οἶδεν πλέον οὐδὲν ἕλαττον, ἀλλ' ἢ ὡς διὰ σφραγίδος, γνησίως ἄρα καὶ ἀσφαλῶς, ἐβεβαίωσαν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε ἀληθὴς, τ.ἔ. πιστὸς, ἀληθὴς καὶ ἀκριβής, ἐν τῇ πληρώσει τῶν μυχιῶν πόθων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας (ψαλμ. ΜΑ' 1) καὶ τῶν δοθεισῶν ὑπ' Αὐτοῦ συναφῶν πρὸς τοὺς πόθους τούτους ἐπαγγελιῶν. Διὰ τῆς ἡθικῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἐν Χριστῷ πιστευόντων (Α' 13), διὰ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, ὧν οὗτοι μετέσχον (Α' 16), ἐμαρτύρουν ἀσφαλῶς ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν ἐν Χριστῷ πληρώσιν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Β' Κορ. Α' 10). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἢ λ. ἀληθῆς κεῖται ἐν τῇ συνήθει σημασίᾳ αὐτῆς (Πρβλ. Μρκ. ΙΒ' 14), ὅθεν καὶ ἡ ἔννοια τοῦ στίχου εἶνε οὐχὶ ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ἀπεδεί-

χθη ἢ πιστότης τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, πληρώσαντος ἐν αὐτῷ (τῷ Χριστῷ) τὰς ἐν τῇ Π. Δ. δοθείσας ἐπαγγελίας, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ ἀποδοχῇ τῆς μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ, τῶν λόγων καὶ τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ ὡς ἀληθοῦς (ἐμμέσως) βεβαιῶνται ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων Αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀποστελλάντος Αὐτόν καὶ ἐν Αὐτῷ (στίχ. 24) λαλοῦντος. «Τὸ δὲ ἐσφράγισεν ἔδειξέν ἐστι, ... ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστὶ· δεικνύς, ὡς (οὐκ) ἂν ἄλλως τις ἀπιστήσῃε Τούτῳ (τῷ Χριστῷ), εἰ μὴ ψεῦδος καταγνοίη τοῦ πέμψαντος αὐτόν Θεοῦ». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. Ζιγ.

Στίχ. 34. **Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ.** Αἰτιολογία τῶν προηγουμένων (στίχ. 33). Ἡ διὰ τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀγαθῶν, ὧν μετέλαβον ἐν Χριστῷ οἱ εἰς Αὐτόν πιστεύσαντες, διατρέφεισιν τῆς πιστότητος καὶ ἀληθείας τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις Αὐτοῦ ὁφείλεται εἰς τὸ ἵτι αἱ ἐκ τῶν Προφητῶν, καίπερ καὶ τούτων ἀτελῶν καὶ ἀσθενῶν ἀνθρώπων, ἐξηγγελθεῖσαι αὐταὶ ἐπαγγελίαι ἦσαν ρήματα Αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐμπνεύσαντος αὐτούς. «Ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένος, καθ' ὅσον ἐμμένει ἐν τῇ ἀποστολῇ αὐτοῦ καὶ τὰ αὐτῆς λέγει καὶ ἐπιτελεῖ, εἶνε ὄργανον τοῦ Θεοῦ, ἐκφέρει αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, ὑπερ, παρὰ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν καὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων, καὶ δυνατὸν καὶ πιστευτὸν εἶνε. Οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Διότι ἡ ἀφθονία τοῦ Πνεύματος, ἣν ὁ Θεὸς παρέχει εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους Αὐτοῦ, εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ καθιστᾷ αὐτοὺς ἱκανοὺς πρὸς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τῆς ἐξαγγελίας τῶν ρημάτων τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἄλλην ἱκανῶς συνήθει ἐκδοχὴν ὑπὸ τὸ ἀπέστειλε νοεῖται ἀποκλειστικῶς ὁ Χριστὸς, ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀπεσταλμένος (Πρβλ. Δ' 34. Γ' 38. Γ' 57) καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν φορεὺς (τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ) τῆς θείας Ἀποκαλύψεως (ὁ Λόγος ὡς ἔνσαρκος ἀποκάλυψις. Πρβλ. Ἐβρ. Α' 1 κ. ε.). Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καὶ ἡ φράσις: οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ Πνεῦμα ὁ Θεός, ἢ αἰτιολογοῦσα τὸ τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν Χριστόν, φορέα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως Αὐτοῦ, τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, μεσίτην τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, οὐχὶ ἀτελῶς καὶ περιοδικῶς ὡς οἱ Προφῆται, ἀλλὰ διρκῶς καὶ ἐν τῷ πληρώματι (Πρβλ. Α' 32.). «Θάλει δεῖξαι, ὅτι πάντες ἡμεῖς μέτρον τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν ἐλάβομεν... Οὕτως δὲ (ὁ Χριστὸς) ἀμέτρον ἔχει καὶ ὀλόκληρον πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν, ὁ τὰ τοῦ Θε-

οὐ εἰδός... πῶς ἂν εἴη δίκαιος ὑποπτεύεσθαι, οὐδὲν γὰρ φησὶν ὃ μὴ τοῦ Θεοῦ ἔστιν, οὐδὲ ὃ μὴ τοῦ Πνεύματος ἔστι». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. **Διδῶσιν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα.** Κατ' ἄλλην γραφὴν **Διδῶσι τὸ Πνεῦμα,** ὅτε ὑποκείμενον εἶνε τὸ Πνεῦμα, ἀντικείμεν. δὲ τὰ ἐξυπονοούμενα ἀγαθὰ, ἐν οἷς καὶ τὰ προφητικὰ ῥήματα, ὧν πρόξενον καὶ παράρχον τὸ Ἄγ. Πνεῦμα.

Στίχ. 35. Συνωδῶ τῇ οὐρανίῳ Αὐτοῦ ἀρχῇ καὶ καταγωγῇ (στίχ. 32), καὶ τῇ ἑξαιρετικῇ Αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα Υἱτικῇ—κατὰ φύσιν—σχέσει, ὃ Ἰησοῦς κέκτηται καὶ ἀπόλυτον δύναμιν καὶ ἐξουσίαν, πρὸς ἣν οὐδεμία ἄλλη νὰ ἀντιμεσρηθῇ δύναται. «Ἐχει τοίνυν τὰ πάντα ὁ Υἱὸς τὰ τε ἐν Οὐρανῷ, τὰ τε ἐπὶ γῆς· δεσπόζει γὰρ πάντων, κἂν μὴ βούλωνται». Θεοφ. «Πάντα εἶχεν ὡς Θεός, δέδωκεν δὲ αὐτῷ ταῦτα καὶ ὡς ἀνθρώπων. Ἦ δὲ ἀγαπῶ καὶ τὸ θεῶκεν ἀνθρωποπρεπῶς εἶρηται». Ζηγ. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν τὸ πάντα ἀναφέρεται—ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περιορισμένου χαρακτήρος ἀποστολὴν τοῦ Βαπτιστοῦ—εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ (Μρκ. Α' 11), τοῦ Μεσσία, πλήρωσιν τῶν θείων βουλῶν καὶ σχεδίων, πάντων ἄνευ ἑξαιρέσεως.

Στίχ. 36. Ἀποτελεσμα τῆς ρηθείας θείας φύσεως καὶ παντοδυναμίας τοῦ Ἰησοῦ εἶνε, ὅτι μόνον ὁ εἰς Αὐτὸν πιστεύων θὰ τύχη τῆς αἰωνίου ζωῆς (στίχ. 16 κ. ἑ. ΙΖ' 2.), τάνάπαλιν δὲ ὁ ἀπιστῶν (ὑπερδηλοὶ ἐνιαυθὰ τὸ ἀπειθῶν. Πρβλ. Πρξ. ΙΑ' 2, ΙΘ' θ. Ρωμ. ΙΑ' 80) θὰ στερηθῇ αὐτῆς, ἅτε ἀποκρούσας τὸ μόνον κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ σωτηριώδες μέσον τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ὀργῆς Αὐτοῦ, εἰς ἣν ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς δι' αὐτὴν εὐθύνης εἶνε ἐκτεθειμένοι πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι (Ρωμ. Α' 18, Β' 2, Γ' 5). Οὕτως ὁ Βαπτιστὴς ἐν τῇ κατακλιθεὶς ταύτῃ τῶν ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυριῶν αὐτοῦ ἐξικνεῖται βαθμιθῶν εἰς τὸ κορυφωμα τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ ὁμολογίας, ὅθεν καὶ ἡ νεωτέρων τινῶν ἐξηγητῶν γνώμη, ὅτι ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις στίχοις (ἀπὸ τοῦ 31) λαμβάνει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἄξιοσημείωτος ἢ ἐν τῷ κερ. τούτῳ χρῆσις ταύτουσῶν κατ' οὐσίαν λέξεων καὶ φράσεων, οἷαι αἱ ἀπειλλασθαι, κρένεσθαι, μὴ βλέπειν τὴν ζωὴν, μένειν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τινα, ὡς καὶ τῶν ἀντιθέτων σφῆζεσθαι, μὴ κρένεσθαι, βλέπειν τὴν ζωὴν, βλέπειν τὴν

βασίλειαν, εἰσέρχασθαι εἰς τὴν βασιλείαν, ἔχειν αἰώνιον ζωὴν. «Ἄρα οὖν ἀρκεῖ τὸ πιστεῦσαι εἰς τὸν Υἱόν, φασί, πρὸς τὸ ζωὴν ἔχειν αἰώνιον; Οὐδαμῶς. Καὶ ἄκουε τοῦ Χριστοῦ τοῦτο δεικνύντος καὶ λέγοντος. οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε Κύριε εἰσελεύσεται εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Κἂν γὰρ εἰς τὸν Πατέρα τις καὶ τὸν Υἱὸν ὁρθῶς πιστεύσῃ καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, βίον δὲ μὴ ἔχη ὁρθόν, οὐδὲν αὐτοῦ κέρδος τῆς πίστεως εἰς σωτηρίαν». Χρυσ.

**Ἐπιστροφὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐκ τῆς Ἰουδαίας
εἰς τὴν Γαλιλαίαν. (Δ' 1-3).**

Ἡ εἰδήσις τῆς συγκεντρώσεως περὶ τὸν Ἰησοῦν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν, καὶ δὴ πολλῶ πλειόνων, ἢ ὅσους ἐποιεῖτο ὁ Βαπτιστὴς, ἐξεγείρει κατ' αὐτοῦ τοὺς Φαρισαίους, δι' ἃ καὶ κρίνει Οὗτος καλόν, ὅπως καταλείπων τὴν Ἰουδαίαν ἀποσυρθῆ εἰς Γαλιλαίαν. «Οὐ δειλίαις ἐτινεκ, ἀλλ' ἐκκόπτων αὐτῶν (τῶν Φαρισ.) τὴν βασκανίαν, καὶ παραμυθούμενος τὸν φθόνον». Χρυσ., μὴ ἐκτιθέμενος προῶρως εἰς τὴν ὀργὴν τῆς πολλῆν ἐπιρροὴν ἐχούσης θρησκευτικῆς ταύτης μερῆδος. Ὅτι καὶ ἐν Γαλιλαίᾳ ἐξηκολούθησεν ὁ Ἰησοῦς προσελκύνων μαθητὰς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (βαπτίζων), ὃν ἄρτι μετήχετο ἐν Ἰουδαίᾳ, δὲν βεβαιοῦνται ἐκ τῆς περαιτέρω Εὐαγγελικῆς διηγήσεως, φαίνεται δὲ μᾶλλον πιθανόν, ὅτι, ὅπως μὴ προκαλέσῃ νέαν κατ' Αὐτοῦ ἐξέγερσιν, ἐπαύσατο τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἐνεργείας, τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσην ὁ Βαπτιστὴς ἔζη ἐν κηρύττων καὶ βαπτίζων βάπτισμα μετανοίας. Ὡς οὖν ἐγνω. Ὁ οὖν, ὅπως πολλάκις, ἐπαναλαμβάνει τὴν διὰ τῶν λόγων τοῦ Βαπτιστοῦ (Γ' 27 κ. ἑ.) διακοπιῶσαν διήγησιν, θέτων ἕνα εἰς σχέσιν τινὰ ἀκολουθίας πρὸς τὸ καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτὸν (τὸν Ἰησοῦν) τοῦ 26 στίχου τὴν περαιτέρω Εὐαγγελικὴν διήγησιν. Ἐγνω, διὰ φυσικῆς πιθανότητος ὁδοῦ (Πρβλ. Μρκ. Ε' 43, ΣΤ' 38), ὑπερβεβαίως καὶ ὑπερφυσικῶς ἠδύνατο νὰ γνωσῆ. Καίτοι γε..... οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Θεωρεῖ ἀναγκαίαν ὁ ἰ. Εὐαγγ. τὴν προσθήκην ἐνιαυθὰ διασαφήσεως, ἀναφερομένης εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ διὰδοσιν, ὅτι βαπτίζει (στίχ. 1. Πρβλ. καὶ τὴν ἀνάλο-

γον ἔκφρασιν τοῦ ἰδίου Γ' 22.), καθ' ὃν χρόνον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βάπτισμα ἐτελεῖτο, καθ' ἃ ρητῶς ἐνταῦθα δηλοῖ ὁ Ι. Εὐαγγ., οὐχὶ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰησοῦ, διὰ τῶν ἰδίων δηλ. χειρῶν Αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, οὐχὶ ἐν ἀγνοίᾳ πάντως, οὐδὲ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Διδασκάλου (Πρβλ. Α' Κορ. Α' 17). «Αὐτὸς μὲν οὖν οὐκ ἐβάπτισεν, οἱ δὲ ἀπαγγέλλοντες βουλόμενοι διεγεῖραι τοὺς ἀκούοντας εἰς φθόνον οὕτως ἀπήγγελλον». Χρυσ. Ἐὶν ἀποχὴν τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βαπτίζεσθαι οἱ μὲν τῶν ἑξῆς ἀποδίδουσιν εἰς τὴν πρόθεσιν Αὐτοῦ, ὅπως μὴ φανῆ ἀποκρουόμενος τὸν ὑπὸ τοῦ Βαπτ. γενόμενον χαρακτηρισμὸν Αὐτοῦ ὡς τοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ βαπτίζοντος, ἄλλοι ὅπως μὴ ἀποτραπῆ ἀπὸ τοῦ κηρύγματος, ἄλλοι δὲ οἱ ἢ τέλει τοῦ βαπτίσματος προσῆκε μᾶλλον τοῖς μαθηταῖς.

Ὁ Ἰησοῦς μεταξὺ τῶν Σαμαρειτῶν. Πνευματικὸς καὶ καθολικὸς χαρακτήρ τῆς Χριστιανικῆς Ὁρησκείας.

(Δ' 4-42.)

Στίχ. 4-26. Διάλογος μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος. Ὁ Ἰησοῦς πάροχος ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζοὴν αἰώνιον. — Μόνη ἀληθὴς λατρεία ἢ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Ὁ Ἰησοῦς ὁ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Σαμαρειτῶν προσδοκώμενος Μασσίας.

Στίχ. 4. Ἡ διὰ Συμαρίας ὁδὸς ὡς συντομότερα ἦτο ἢ συνήθως (1) διανοσμένη μεταξὺ Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας ὁδός. (2) Τοῦτο θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ δηλώσῃ ἐκ τῶν προτέρων ὁ Ι. Εὐαγγελ. εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ (μὴ κολὸ ἐνημέρους — τοὺς πολλοὺς αὐτῶν — τῆς

(1) Πρὸς τὴν σχετικὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωσήπου (Ἰσθ. XX, 6, 1 κλπ.) ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ φιλολογίᾳ μνημονεύονται οἱ κ. ἀπασ ραββίνοι διαρχόμενοι διὰ τῆς Σαμαρείας καὶ συζητοῦντες μετὰ Συμαρειτῶν.

(2) Οἱ μᾶλλον ἀσθητοὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἀπέχοντο τῆς διὰ Συμαρείας ὁδοῦ, ὅπως μὴ μανθῶσιν ὁδοῦντες πρὸς τὴν Γαλιλαίαν (καὶ τὰ νάπαλιν) διὰ τῆς πέρας τοῦ Ἰερδάνου. Καὶ ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὴν εἰς τὸ τελευταῖον Πέτρι μετὰ τῶν Αὐτοῦ διέρχεται ἐπιτόως τὴν Ἰερδαίν (Μτθ. ΙΘ' 1. Μαρκ. Γ' 1.)

γεωγραφικῆς θέσεως τῶν χωρῶν τῆς Παλαιστίνης), πορέων οὕτω ὅπως νοηθῆ, ὅτι ἢ ἐν Σαμαρείᾳ ἀμέσως κατωτέρω ἐκτιθέμενη ἐνέργεια τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἐπεδιώχθη ὑπ' Αὐτοῦ, ἀλλὰ παρεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, οὐχὶ βεβαίως ἐν ἀγνοίᾳ Αὐτοῦ ὡς Θεοῦ.

Στίχ. 5. Ἡ πόλις αὕτη, — ὡς δεικνύται ἐκ τοῦ προσδιορισμοῦ λεγομένην καὶ ἐκ τοῦ ἀναγκαίου κριθέντος ὑπὸ τοῦ Εὐαγγ. ἀκριβεστέρου προσδιορισμοῦ αὐτῆς διὰ τοῦ χωρίου (=κῆπου). ὁ ἔδωκεν Ἰακώβ τῷ Ἰωσήφ — δὲν ἦτο ἢ καὶ ἐκ τῆς Π. Δ. γνωστῆ, ἐπὶ μακρὸν (μέχρι τοῦ 128 π. Χ., καὶ κατόπιν) χρηματίσασα ἔδρα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν Σαμαρειτῶν, πόλις Συχέμι, ἀλλ' ἀσημῶς πάντως πολίτην ταυτιζομένη σήμερον πρὸς τὴν ΝΑ τοῦ Γεβάλ ἠρειπωμένην κώμην, Ἀραβιστὶ καλουμένην Askar. **Πλησίον τοῦ χωρίου, ὁ ἔδωκεν Ἰακώβ Ἰωσήφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.** Ὑπὸ τὸ χωρίον (=μέρος γῆς, κῆπος. Μτθ. Κς' 36. Μαρκ. ΙΑ' 12. Ἰω. ΙΙΙ' 1), περὶ οὗ ὁ λόγος, νοοῦνται τὰ (ἐν Γεν. ΑΓ' 19 ΑΔ' 25 καὶ ΜΗ' 22.) Σίκμα (βλ. καὶ Ἰη. Ν. ΚΔ' 32 καὶ τὸ ὅστω Ἰωσήφ ἀνάγαγον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, καὶ κατώρυξαν αὐτὰ ἐν Σικίμοις ἐν τῇ μερίδι τοῦ ἀγροῦ, οὗ ἐκτίστατο Ἰακώβ παρὰ τῶν Ἀμοραίων.). Ὁ τόπος οὗτος, ὡς τόπος τοῦ Πατριάρχου Ἰωσήφ, ἔτι καὶ νῦν δεικνύται παρὰ τὴν ρηθείσαν Ἀσκάρ. Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. Τὸ σήμερον καλούμενον φρέαρ τῆς Σαμαρείτιδος, ὃν φρέαρ δεχόμενον τὸ ὕδωρ ἐξ ὑπογείου πηγῆς, οἷον κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν διήγησιν πορίσεται καὶ ἢ ἐν λόγῳ πηγῆς. ἦτις ἀφ' ἑνὸς μὲν καλεῖται πηγῆ, καὶ ὡς τοιαύτη θεωρεῖται καὶ ὑπὸ τῆς Σαμαρείτιδος (καθ' ἣν ὁ Ἰησοῦς μὴ ἔχων ἀντλήμα δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῇ ὕδωρ ζῶν, στίχ. 11, πηγῶν δηλ.), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπ' αὐτῆς τῆς Σαμαρείτιδος καλεῖται αὕτη (ἢ πηγὴ) φρέαρ (στίχ. 11. 12) καὶ λέγεται περὶ οὗτῆς, ὅτι ἀπηρτίτο ἀντλήμα, ὅπως λάβῃ τις ἐξ αὐτῆς ὕδωρ, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι εἶχε βάθος. Περὶ τοῦ φρέατος τούτου, ὃ κατὰ τὴν Σαμαρείτιδα ἔδωκεν ὁ Ἰακώβ (ἀναρτίξας πάντως τὴν πηγὴν, περιτειχίσας κλπ.), οὐδεμίαν σχετικὴν ἀπαντᾷ μνησίαν ἐν τῇ Π. Δ. Οἱ Σαμαρειταὶ βαρέως φέροντες τὸν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων χαρακτηρισμὸν αὐτῶν ὡς μὴ γνησίων Ἰσραηλιτῶν περὶ πολλοῦ ἐποιεῦντο, ὅπως περισφύζωσι — καὶ εὐρύνωσιν ἄμα καὶ ἐπεκτείνωσι — πᾶσαν εἰς τοὺς χρόνους τῶν

Πατριαρχῶν ἀναγομένην παράδοσιν, σέβειν μετὰ τῆς χώρας αὐτῶν ἔχουσαν.

Στίχ. 6. Διὰ τὸν κόπον τῆς ἀπὸ πρωΐας πάντως ὁδοιπορίας, καὶ διὰ τὸν μεσημβρινὸν καύσωνα (ὥρα ἔκτη= 12 (1), ὁ Ἰησοῦς δὲν συνοδεύει τοὺς μαθητὰς, τραπέντας τὴν πρὸς Συχάρ ἀγουσαν πρὸς ἀγορὰν τῶν διὰ τὸ γεῦμα (στίχ. 8), ἀλλὰ λαμβάνει θέσιν ἐπὶ τοῦ περιτειχίσματος τοῦ φρέατος ἢ παρ' αὐτῷ. «Ἐντεῦθεν μανθάνομεν τὸ περὶ τὰς ὁδοιπορίας εἶτονον αὐτοῦ, καὶ τὸ περὶ τὰς τροφὰς ἡμελημένον καὶ πῶς παρέργως τῷ πράγματι κέχρηται. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ μαθηταὶ ἐπαιδευθῆσαν τὰ καθ' ἑαυτοὺς διατίθεσθαι. Οὐ γὰρ ἐπήγοντο ἐφ' ὅδισα... .. Διὰ τὸν κόπον ἢ καθέδρα γέγονεν, διὰ τὸ καῖμο, διὰ τὸ περιμελεῖναι τοὺς μαθητὰς. Ἴδιδι μὲν γὰρ συρβησόμενον τὸ κατὰ τοὺς Σαμαρείτας. Οὐκ ἐπὶ ταῦτα δὲ ἦλθε προηγουμένως. Οὐ μὴν ἐπειδὴ διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθε, παραγενόμενον τὸ γύναιον ἀπόσασθαι ἐχοῖν, οὕτω πελλήν φιλομάθειαν ἐπιδεικνύμενον». Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ. Οὕτως. Ὡς ἔτυχε, ἐπὶ τοὺς ἑδάφους, ἐπὶ λίθου χρησιμεύοντος ὡς καθίσματος. «Οὐκ ἐπὶ θρόνου, φησὶν, οὐκ ἐπὶ προσκεφαλαίου, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπὶ ἑδάφους... τὸ ἄκυρον ἐντεῦθεν δείκνυται». Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ ἐπιρρ. οὗτος προσδ. ἀναλαμβάνει τὴν ἔνν. τῆς μετοχῆς (κεκοπιακῶς).

Στίχ. 7. Καθ' ὃν χρόνον ἐκάρθητο ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ ἀνοπαυόμενος καὶ ἀναμίνων τὴν ἐπιστροφὴν τῶν μαθητῶν, προσέρχεται πρὸς Αὐτὸν (ἐκ τῆς Συχάρ πάντως) Σαμαρεῖτις γυνή, ὅπως λάβῃ ἐξ αὐτοῦ ὕδωρ. Ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ Συχάρ καὶ παρ' αὐτὴν δὲν ἔλλειπουναι πηγαὶ καλῶν ὑδάτων, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἀπεδίδατο ἰδιαίτερα τρόπον τινὰ χάρις εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ φρέατος τοῦ Ἰακώβ, ὅθεν καὶ ἡ παρὰ τὴν σχετικὴν ἀπόστασιν πυκνὴ προμήθεια ἐξ αὐτοῦ (στίχ. 15) ὕδατος ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ Σαμαρείτιδος. Ἔωνη ἐκ τῆς Σαμαρείας. Ὁχι ἐκ τῆς πόλεως Σαμαρείας, πολλὰς ὥρας μακρὰν κειμένη; ἀλλ' ἐκ τῆς χώρας Σαμαρείας. Δηλοῦνται ἄλλαι λέξεις, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ γυνὴ ἦτο ἰθαγενὴς καὶ οὐχὶ ξένη ἢ διαβίτις. Ἡ ἐκ Σαμαρείας καταγωγὴ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος γυναικὸς καθίστατο φανερὰ ἐκ τῆς ἐκ Συχάρ πάντως προσελύσεως

(1) Κατ' ἄλλους ἢ ὁ προὐκὸς ἢ ἢ ὁ μεταμ. σημεῖον. Προβ. Α' 3 α.

αὐτῆς. ἐκ τῆς ἰδιαίτερας ἀμφιέσεως, ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος αὐτῆς κλπ. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς ὅς μοι πιεῖν. Διψῶν ἔνεκα τοῦ καμάτου καὶ τοῦ κόσωνος, ἀπόντων δὲ τῶν μαθητῶν, ὁ Ἰησοῦς δὲν διατάζει νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς ῥηθείας γυναικὸς ὕδωρ, ὅπως πῆ, καὶ τυγχάνων παρ' αὐτῆς μικρᾶς κοινῆς χάριτος δισθέση οικειότητες τὴν ψυχὴν αὐτῆς. Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἰησοῦ καθόλου καὶ δὴ οἱ τῶν Ἑβραίων διδάσκαλοι περιεφρόνουν τὰς γυναῖκας. Ὁ Ἰησοῦς παρίσταται ἀνώτερος τῶν προκαταλήψεων τῆς φυλῆς καὶ τοῦ γένους, περιβάλλει τὰς γυναῖκας διὰ τιμῆς καὶ σεβασμοῦ, καὶ προσλαμβάνει αὐτὰς εἰς αὐτὸν τὸν κύκλον τῶν μαθητῶν καὶ ἀκολούθων Αὐτοῦ. Κατ' ἄλλην γραφὴν ἀναγινώσκεται ἐνταῦθα τε καὶ κατατέρω ὁ τύπος πιεῖν ἀντὶ πιεῖν.

Ἡ Σαμαρεῖτις πρὸς τὴν ὕδριν, ἣν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπλήρωσεν, ἐκόμιζε πιθανώτατα καὶ ἀντλημα (στίχ. 11).

Στίχ. 8. Παρατήρησις, ἣν κρίνει ἀναγκαίαν ὁ ἱ. Εἰσαγγ., ὅπως αἰτιολογήσῃ τὴν παρὰ τῆς Σαμαρείτιδος αἰτησιν ὕδατος ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Ἄν ἦσαν παρόντες οἱ μαθηταί, θὰ ἐζήτη, ὡς εἰκός, παρ' αὐτῶν, ἐχόντων πιθανώτατα παρ' ἑαυτοῖς καὶ ἀντλημα διὰ τὴν ὁδοιπορίαν.

Στίχ. 9. «Καὶ πόθεν αὐτὸν Ἰουδαῖον ἐνόμιζεν εἶναι. Ἀπὸ τοῦ σχήματος ἴσως καὶ ἀπὸ τῆς διαλέξεως... Πῶς ὁ Ἰησοῦς ἐζήτησε παρ' αὐτῆς πιεῖν, τοῦ νόμου οὐκ ἐπιτρέπωντος;... Ὁ τοὺς ἄλλους ἐνάγων (εἰς τὸ λύειν τὸς τοιαύτας παρατηρήσεις) πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς αὐτὰς ἂν παρέδρασε». Χρυσ. Οὐ γὰρ συγχρῶναι Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις. Παρατήρησις τοῦ Εἰσαγγελιστοῦ μᾶλλον, — διασαφούντος πρὸς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ, ἀγνοοῦντας τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν, — ἡ λόγοι τῆς Σαμαρείτιδος. Οἱ ἀρχ. Ἐξηγηταὶ (Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ.) ἐποδίδουσιν αὐτοὺς τῇ Σαμαρείτιδι. Οὕτω δὲ Θεοφ. ἐπὶ πρδ. παρατηρεῖ Ἡ γυνὴ οἰθηεῖσα τὸν Κύριον πρῶγμα παρανομιον ποιεῖν διορθοῦναι τὸ μὴ κατὰ νόμον γενόμενον». Συγχρῶσαι. Ἐπικρινῶνται φιλικῶς, ἢ ἔχειν ἐμπορικὰς καὶ ἄλλας δόσοληψίας. Διὰ τὴν ἐθνικῶς μικτὴν καταγωγὴν αὐτῶν (πρβλ. Δ' Βασ. ΙΖ' 24 κ. ἐ) ὡς καὶ θρησκευτικὴν τινα διαφορὰν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους οἱ Σαμαρεῖται περιεφρονοῦντο ὑπὸ τῶν τελευταίων, θεωρούντων αὐτοὺς ἀκαθάρτους, καὶ ἀποφευγόντων τὴν μετ' αὐτῶν σχέσιν. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν μῖσος ἐπιτάθη μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς συμμετοχῆς τῶν Σαμαρειτῶν

εις τὴν ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς Βαβυλωνίου αἰχμαλωσίας ἐπιστρεφάντων Ἰουδαίων ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ καὶ τὴν κατ' ἀκλουσίαν ἰδρυσιν ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν ἰδίου ναοῦ ἐπὶ τ. ὄθ. ἄρους Γαριζείν (πρβλ. στίχ. 20. Ἔσδρα Δ' καὶ Νεεμ. Δ'). Οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἰουδαίων ἀπηγόρευον αὐτοῖς νὰ μετέχωσι τροφῆς καὶ ποτοῦ μετ' Ἰουδαίου.

Στίχ. 10. Ἡ διατύπωσις τῆς ἀπορίας τῆς Σαμαρείτιδος ἐπὶ τῇ παρ' αὐτῆς αἰτίσει ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ ὕδατος (στίχ. 9) παρέχει Ἀδτῷ τὴν ἀναγκαίαν ἀφορμὴν πρὸς διδασκαλίαν. Κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἰησοῦ ἀπορίας ἄξιον δὲν ἦτο τόσῳ, ὅτι Οὗτος διημῶν, καίπερ Ἰουδαῖος, ἤγασε παρ' αὐτῆς, Σαμαρείτιδος, ὕδατος, ὅτι αὐτὴ εὐρισκομένη πρὸ τοῦ δοτήρος οὐκ ἔλαβεν ὕδατος, ἀλλὰ τοῦ πνευματικοῦ, δὲν ἔσπευδε νὰ ζητήσῃ παρ' Αὐτοῦ, ὅπως τάχιον καταστήσῃ αὐτὴν μέτοχον πνευματικῶν χαρισμάτων. Οἷον δὲ Ἰησοῦς ἀπὸ τῶν πρώτων λέξεων τρέπει τὸν λόγον ἀπὸ τῶν ὑλικῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ τὰ πνευματικά, καὶ πειρᾶται νὰ προκαλέσῃ τὴν πρὸς αὐτὰ προποχίην καὶ τὸ διαφέρον τῆς Σαμαρείτιδος. Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ὧν φροεῖς καὶ πάροχος εἶνε ὁ Ἰησοῦς (ἔβωκεν ἄν σιει), ἀποκαλεῖ (Οὗτος δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ὡς πρώτου αἰτίου αὐτῶν, παρεχομένου αὐτὰ ὡς δωρεὰν τῷ διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως εὐπροσδέκτως πρὸς αὐτὰ ἔχοντι. Παρομοιάζει δὲ αὐτὰ πρὸς ὕδωρ ζῶν, (ἀγαθὸν δηλ. Γεν. ΚΣ' 1. Ἰερ. Β' 13, τιμώτερον τοῦ τῶν δεξαμενῶν καὶ (κιν)στερνῶν), ὅπερ ἤδη ἐν τῇ Π. Α. ἀποτελεῖ πικρὰ (ψαλμ. ΜΒ' 4. Πσ. ΜΑ' 17. ΜΔ' 3. Ἰεζ. Λς' 25. κ. ε. Πρβλ. καὶ Ζ' 37 κ. ε. ὡς καὶ Ἀ.οκ. ΚΒ' 1) εἰκόνα τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, τοῦ καθαιρόντος ἀπὸ τοῦ ρύπου τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀναψύχοντος καὶ ἐπιρροηνύοντος εἰς νέαν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν. Τὸ Πνεῦμα τοῦτο θὰ παρεῖχε καὶ παρέσχεν τοῖς πιστεύουσιν ὁ Ἰησοῦς μετὰ τὴν ἀνάστασιν (Ζ' 39. ΠΒ' 26. Κ' 22) Αὐτοῦ, ἀλλὰ φανερόν, ὅτι τὴν δὲ εἰς τὴν ταύτην τοῦ Θεοῦ ἄφειλον ν' ἀπεκδέχωνται καὶ ποθῶσιν ἐν πάσῃ σιγῇ οἱ εὐσεβ.ῆς καὶ δίκαιοι. Ἐτοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἡ Γραφὴ ποτὲ μὲν πῶρ, ποτὲ δὲ ὕδωρ καλεῖ, δεικνύσα, ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα παραστατικὰ τὰ ὀνόματα, ἀλλ' ἐνεργείας... διὰ μὲν τῆς τοῦ αἰσθῆτος προσηγορίας τὸ διεγχεζόμενον καὶ θερμὸν τῆς χάριτος καὶ δαπανητικῶν ἁμαρτημάτων ἀνιτιτόμενος, διὰ δὲ τῆς τοῦ ὕδατος, τὸν τε καθαρισμὸν τὸν ἐξ αὐτοῦ καὶ πολλὴν παραρηγήν ταῖς ὑπεδεχομέναις αὐτὸ διανοίαις ἐμυῖναι. Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ.

Ὁ δὲ Ζιγ. «Ὑδωρ δὲ ζῶν ὀνόμασε τὸ νᾶμα τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ». Οἷον καὶ τῶν νεωτέρων τινὲς καθ' οὓς ὁ ἀναψύχων πνευματικῶς καὶ ζωογονῶν λόγος τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀληθῆς λόγος τοῦ Θεοῦ (Γ' 34) εἶνε καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοι ἐξηγ. ἐπὶ τὴν τελευταίαν ταύτην (ἕωρ. τοῦ Θεοῦ) ἐμβλέπουσιν οἱ μὲν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, οἱ δὲ τὴν ἐξαιρετικὴν εὐκαιρίαν τῆς μετ' Αὐτοῦ ἀναστrophῆς. Ὑπὸ δὲ τὸ ζῶν ὕδωρ ἄλλοι μὲν τὴν χάριν καὶ τὴν ἀληθειαν (Α' 14), ἄλλοι τὴν χάριν τῆς ἀναγεννήσεως, ἄλλοι τὸ βάπτισμα, τὴν πίστιν, τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν πλήρη σιτηρίαν κλπ.

Στίχ. 11. 12. Ἡ Σαμαρεῖτις ἢ δὲν ἀντελήφθη τοῦ μεταφορικοῦ λόγου τοῦ Κυρίου, ἢ μᾶλλον δι' ὧν λέγει προκαλεῖ Αὐτόν, ὅπως ἐξηγηθῆ σαφέστερον. Ἀφ' οὗ οὔτε ἐκ τοῦ βαθέος φρέατος τοῦ Ἰακώβ — στερούμενος ἀντιλήματος — ἠδύνατο νὰ πορίσῃ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν, περὶ οὗ ὠμίλησεν, οὔτε, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀγνοούσης Αὐτὸν Σαμαρείτιδος, ἠδύνατο ὁ Ἰησοῦς νὰ ἀξιοῖ μείζονα τοῦ Πατριάρχου Ἰακώβ, νὰ ἀξιοῖ δηλ. ὅτι ἠδύνατο νὰ πορίσῃ ὕδωρ ἀπόνως, θαυματουργικῶς ἐν τῷ τόπῳ (ὡς π.χ. ὁ Μωϋσῆς), πῶς ὠμίλει Οὗτος περὶ κατοχῆς ὕδατος, ὅπερ θὰ παρεῖχεν αὐτῇ. Πόθεν εἶχε τὸ ὕδωρ τοῦτο; Ἐτὸ ὕδωρ ἦτο αὐτό; Ἐν τῇ ψυχῇ τῆς Σαμαρείτιδος, ὡς δείκνυται καὶ ἐκ τῆς τιμητικῆς προσαγορεύσεως ἐπ' αὐτῆς τοῦ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Κύριου, ἐγγενήθη ὀρμηφυῶς πῶς ἱκανῶς ἰσχυρὰ ἐντύπωσις τοῦ μεγαλεῖου τοῦ Ἰησοῦ καὶ σπινθήρ τις πίστεως πρὸς Αὐτόν. «Οὐκ ἀπλῶς καλεῖ Κύριον, ἀλλὰ πολλὴν ἀπονέμουσα τὴν τιμὴν... οὐ κατεγέλασε, οὐδὲ ἐκωμώδησεν, ἀλλὰ διηπόρει... ἐκ πρώτης ἀποκρίσεως ἐδέξατο νύχημα μέγα καὶ ὑψηλόν, οὐκ εὐρίσκει δὲ αὐτὸ, οὐδὲ ἤδει σαφῶς». Χρυσ.

Στίχ. 13. 14. Ἀπαντῶν δὲ Ἰησοῦς δὲν ἀφίσταται τῆς εἰκόνας, ἀλλὰ παρέχει διὰ τῶν λόγων Αὐτοῦ νὰ νοηθῆ, ὅτι περὶ παντὸς ἄλλου πρόκειται ἢ περὶ ὑλικοῦ ὕδατος, οἷον ἦτο τὸ τῆς πηγῆς τοῦ Ἰακώβ καὶ πᾶν ἄλλο τοιοῦτον ὀθενδήποτε προμηθευόμενον. Τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἐπαγγέλλεται νὰ δώσῃ ὁ Ἰησοῦς εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴν ιδιότητα, λαμβανόμενον, νὰ καθίσταται παρὰ τῷ λαμβάνοντι διαρκῆς καὶ ἀνεξάντλητος πηγὴ κορεσμοῦ, καὶ ταυτοχρόνως, ὅπερ μέγιστον, νὰ δημιουργῆ παρ' αὐτῷ κατάστασιν ἀπολήγουσαν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ὁν τρόπον ἐν τῇ

δίψη τοῦ ἑλικίου ὕδατος ὁ διὸ τῆς πόσεως κ. ρεσιμῆς εἶνε πρόσκαιρος (**Θεψήσαι πάλιν**), οὕτω καὶ ὁ ἑλόφρον καὶ ἀμαρτωλὸς κορεσιμὸς τῆς ψυχῆς, οἷος ὁ τῆς Σαμαρείτιδος. Μόνη ἡ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κοινωνία μετὰ τῆς ἀειρούου πηγῆς, τῆς θείας τ. ἔ. ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, παρέχει ἀληθῆ καὶ διαρκῆ κορεσμόν εἰς τοὺς μυχιούς πόθους τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ καρδίας, καὶ ἀνακαινίζει ἄμα καὶ ἀγιάζει αὐτήν εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀποβλέπη ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς αἰώνιου ζωῆς. (Πρβλ. Η' 51 Γ' 28. ΙΑ' 26). **Ἵδωτος ἀλλοιμένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.** Ὑδατος, ὅπερ ῥέον ἐν ὄρηϊ (ἀλματικῶς), φέρεται, καταντᾷ (ὁ ἐμπαφορημένος αὐτοῦ δῆλον ὅτι) εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Τὴν φρ. **εἰς τὴν ζωὴν αἰώνιον** ἔξιγγ τινες ἐρημνεύουσι χρονικῶς (μέχρι τῆς αἰώνιου ζωῆς).

Στίχ. 15. Ἡ Σαμαρεῖτις σταθμίζει ἔτι ἐλιγότερον τὴν πάντοτε εἰκονικὴν, ἀλλ' εὐδηλοτέραν, ἀπάντησιν (στίχ. 12. 14) τοῦ Ἰησοῦ, ἐν τῇ ἀφελείᾳ δ' αὐτῆς φαίνεται πιστεύουσα, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἑλικιὸν ὕδωρ, κορεννίον τὴν φυσικὴν δίψαν εἰς τὸ διηνεκές. Καταπνίξασα ἐν τῇ ὑλοφροσύνῃ αὐτῆς τὴν ὑψηλοτέραν δίψαν τῆς ψυχῆς ἀδυνατεῖ αὐτὴ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ νὰ διείδῃ τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ, ὃν ἐν πάσῃ περιπτώσει φαίνεται περὶ πολλοῦ ποιουμένη. «Ἀκριβέστερον μὲν διοβλέψασα αὐτὴν τὸ πᾶν καιροῦσα, τόως (=νῦν) προστίμωσεν αὐτὴν τοῦ Ἰακώβ. Οὐδέομαι γὰρ ταύτης τῆς πηγῆς, ἐὰν λάβω πορὰ σοῦ τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο.» Ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς Σαμαρείτιδος κατὰ τὸν Χρυσὸν διεξωγραφήθη τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἐπηγγέλλετο ὁ Ἰησοῦς, ὡς κορεννίον μὲν τὴν φυσικὴν δίψαν, ἀλλὰ πνευματικὸν αὖς χαρακτῆρος.

Στίχ. 16-18. Παρέχων χεῖρα βοηθείας εἰς τὴν Σαμαρείτιδα, ὅπως ἐξυψωθῆ καὶ ἀνατήρη, οὕτω δὲ κατορθώσῃ νὰ ἐμβαθῆνῃ καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν λόγων Αὐτοῦ, πρὸς οὓς τοσαύτην ἄγρι τῆς στιγμῆς ἐδείκνυε δυσμάθειαν, ὁ Ἰησοῦς ἀπακαλίπτει Ἐσπυτὸν ὡς πολλῶν πλέον κοινοῦ καὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου (πρβλ. Α', 42. 48. Β' κ. ε.), ἀφ' ἑτέρου δὲ προβάλλει πρὸ τῶν ἐσθαλμῶν τῆς γυναικὸς τὸ ἔκτροπον τῆς μέχρι τότε πολιτείας αὐτῆς, ὅς ὡς προσκαλέσῃ τὴν μετάνοιαν αὐτῆς, τὴν ἱθικὴν ἀνάτην, μέγιστον συντιλοῦσαν εἰς τὴν διάνοιξιν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς

ψυχῆς. **Οὐκ ἔχω ἄνδρα.** Παραχθεῖτά πως πάντως ἡ Σαμαρεῖτις ἐκ τῆς ἀπαιτήσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἥτις ἠνάγκαζεν αὐτὴν νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ κατ' αὐτήν, ὃν τὸ ἐκνόμιον ἠσθάνετο, ἐπιχαιρεῖ νὰ ὑπεκρύβῃ. Λέγουσα **οὐκ ἔχω ἄνδρα** παρεῖχε νὰ νοηθῆ, ὅτι ἦτο ἄγαμος, καὶ οὕτω ἀπέκρουτε τὴν ἀλήθειαν, ταῦτοχρόνως ὅμως ἠλήθευε, (ὄθεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ **καλῶς εἶπας** διότι ὁ τελευταῖος ἀνὴρ μετ' οὗ συνέζη δὲν ἦτο ὡς οἱ προηγουμένοι νόμιμος ἀνὴρ αὐτῆς. **Οὐκ ἔστι σου ἀνὴρ.** Νόμιμος; τ. ἔ. ἀνὴρ.

Οἱ προηγουμένοι πάντε ἄνδρες εἶχον κατὰ σύμπτωσιν ἀποθάνει, ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον, ἢ ἀπέλυον αὐτήν, κατὰ τὴν τότε καὶ παρ' Ἑβραίους συνήθειαν, ἢ τινὲς αὐτῶν ἀπέθανον, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπέλυσαν αὐτήν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ συνάψασι τοσοῦτους γάμους —διὰ τοὺς ἐπισυμβάντας θανάτου, ἢ διὰ τὴν ἐπανειλημμένην ἀπόλυσιν αὐτῆς— ἠλέγγετο ὡς ἥμισυ ἐγκρατῆς καὶ σώφρων γυνή. Οἱ τὴν Σαμαρείτιδα μυστικώτερον ὡς τύπον τοῦ Σαμαρειτικοῦ καθύλου λαοῦ ἐξηγοῦμενοι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν 5 ἀνδρῶν αὐτῆς ἐμβλέπουσι (κατὰ τὴν συνήθη ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ παρομοίωσιν τῆς θρησκευτικῆς σχέσεως πρὸς τὴν συζυγικὴν, πρβλ. Γ' 21) τοὺς ἰσαριθμοὺς θεοῦ τῶν ἐθνικῶν φυλῶν αἰτινε; ὁ τὸν ἀριθμὸν (Α' Βασιλ. ΙΖ' 24 κ. ε.) ἐπὶ τῇ καταλύσει (Η' αἰών) τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ βασιλείου μετακλισθησαν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας, καὶ μετὰ τῶν ἐναπομεινάντων οἴκοι Ἰσραηλιτῶν ἀπετέλεσαν τοὺς ὑστερον Σαμαρείτας. Ὁ ἕκτος, ὡς παράνομος χαρακτηριζόμενος; ἦτο ὁ ἐπιχόριος, ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν, λατρευθεὶς οὐχ ἦτο καὶ Οὐτος ὑπὸ τῶν ρηθέντων ἐθνικῶν, καίπερ ξένος; αὐτοῦ κατ' οὐσίαν καὶ ἀλλότριος. Κατὰ τὴν ἐξήγησιν ἄρα ταύτην διαζωγραφεῖται καὶ ἀναδεικνύεται ὁ ἐθνικὸς καὶ θρησκευτικὸς χαρακτῆρ τῶν συγχρόνων τῷ Ἰησοῦ Σαμαρειτῶν ὡς μονοθεοῦ ἐθνικῶν, οἷους σχεδὸν εἰπεῖν ἐθεώρουσαν τοὺς Σαμαρείτας; οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Ἰουδαῖοι.

Στίχ. 19. 20. Ἡ ἀποκάλυψις τῶν κατ' αὐτήν πείθει ἀδιστακτως τὴν Σαμαρείτιδα, ὅτι ὁ μετ' αὐτῆς συνομιλῶν δὲν ἦτο ψλὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ Προφήτης (Α' Βασ. Θ' 9. Λευκ. Ζ' 39), ἔχων φωτισμὸν ἀπὸ Θεοῦ, ὄθεν καὶ ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας, ὅπως ἐκτρέψῃ τὴν δυσάρεστον αὐτῆ περι τῶν κατ' αὐτήν συνδιάλεξιν, ἰκανοποιήσασα δ' οὕτω ἄμα θρησκευτικὴν περιέργειαν καὶ ἐθνικὴν φιλοτιμίαν, εἰς ἃ —συμ-

φώνω; πρὸς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῆς ἀγωγὴν— φαίνεται ἀποδίδουσα πολλῶν μεγαλυτέραν προσοχὴν καὶ σημασίαν, ἢ ὅσην ἀπέδιδε καὶ ὤφειλε ν' ἀποδίδη εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτῆς κατάστασιν. (Ὁι πατέρες ἡμῶν. Μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου Ἰακώβ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (Ἰη. Ν. Η' 30 κ. ε. Δευτ. ΑΖ 4 κατὰ τὸ Σαμαρειτ. κείμενον κεῖται **Ἡ' αριζεῖν ἀντὶ Ἡ' αειβέλ.**) Οἱ ἀρχαῖοι Ἐξῆγ. (Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ.) νοοῦσιν ὑπὸ τοὺς ἐν λόγῳ πατέρας τοὺς περὶ τὸν Ἀβραάμ, ἄλλοι δὲ τῶν νεωτέρων μόνους τοὺς μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ Σαμαρειτικοῦ ναοῦ προγόνους τῶν Σαμαρειτῶν. Ἐν τῷ ὅρει τούτῳ. Τῷ Ἰαριζεῖν, ὅπερ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συνδιαλέξεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος ὑποῦτο ἐνώπιον αὐτῶν, ἐφ' οὗ δὲ ὑπὸ τοῦ ἱερέως Μανασσῆ, ἀπελαθέντος ἐξ Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Νεεμίου (ἸΓ' 28.), εἶχε κτισθῆ ἴδιος τῶν Σαμαρειτῶν ναός. Ὁ ναός οὗτος κατηδαρίσθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ Ὑρκανοῦ (129 π. Χ.), ἀλλ' ἢ ἐν τῷ τόπῳ λατρεῖα τῶν Σαμαρειτῶν κατὰ τινὰ τρόπον ἐξηκολούθησεν, ὡς τρόπον ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον. Ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐν τῷ αὐτόθι ναῷ.

Στίχ. 21-26. Οἱ περὶ τῆς ἀληθοῦς λατρείας τοῦ Θεοῦ οὗτοι σίχοι, ὡς καὶ ὁ τῆς αἰτιολογίας τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ Μισαίου, εἶνε ἐκ τῶν λαμπροτέρων καὶ σπουδαιότερων τῆς Κ. Α.

Στίχ. 21. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λατρίαν, περὶ ὧς ὁμιλεῖ ἡ Σαμαρείτις στενὴν (ἀπὸ τόπου ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐξαρτωμένην) καὶ ἀτελεῖ καὶ ἀνακριβῆ (ἀπὸ ἀπόψεως γνώσεως τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὃν αὐτὴ ἀναφέρετο), ἀσφαλεῖ προφητικῶν βλέμματι καὶ μετὰ θριαμβευτικοῦ τόνου προαγγέλει ὁ Ἰησοῦς τὴν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν Αὐτοῦ (ἐν οἷς ὅσον οὐκ ἦτε Σαμαρείτις καὶ πολλοὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτῆς θ' ἰ περιελαβάνοντο, στίχ. 39 Περβλ. Πρξ. Η' 14). λατρίαν τοῦ Θεοῦ, ὑπεράνω κατ' οὐσίαν παντὸς τοπικοῦ περιορισμοῦ καὶ φρυετικῆς διακρίσεως, καὶ ἅμα ἐν συνειδήσει, ὅτι ἀναφέρεται αὐτὴ πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς πρὸς Πατέρα.

«Πολὸν μέγα αὐτῇ (τῇ Σαμαρείτιδι) δόγμα ἀπεκάλυψε». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. Διὰ δύο λέξεων ἀνήγαγε τὴν Σαμαρ. ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τὴν κορυφὴν αὐτῆν τῆς χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως, ἐπὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν ὡς Πατέρα, ἐν ἀμερίστῳ ἀγάπῃ περιλαμβάνοντα πάντας, τοὺς πάντας ἀνθρώπους θέλοντα σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν

(Α' Τιμ. Β' 4). Τὸ ἐξάισιον τοῦτο φῶς διαχεόμενον πρὸ τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν τῆς Σαμαρείτιδος ἢ ἐπιτήδειον, ὅπως διασκεδάσῃ τὴν ἀχλὺν τῶν ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὴν ἀληθῆ λατρίαν θρησκευτικῶν αὐτῆς προκαταλήψεων, ἀλλ' ἅμα καὶ κυρίως ἴσως, ὅπως διαθέσῃ αὐτὴν πολλῶν μᾶλλον καὶ ἀσφαλέστερον ὑπὲρ τῆς νέας; πίστεως, ἐν τῇ ἢ ἄλειρος ἀγάπῃ τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, ἐτοίμου πρὸς ἡμῶν τῶν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας προξενηθέντων ἐν τῇ ψυχῇ ἐλκῶν καὶ πρὸς ἐνοσίτληξιν ἐν αὐτῇ ἠθικῆς δυνατόμεως, κατισχυούσης τῆς; ἐν αὐτῇ πονηρᾶς ροπῆς. Ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ τοῦ πρὸ αὐτῆς ἰσταμένου Προφήτου ἢ βεβαρωμένην πάντως τὴν συνειδησὴν ἔχουσα Σαμαρείτις ἠδύνατο νὰ ἀπίδῃ μετὰ θάρρους καὶ πεποιθήσεως ἐπὶ τὸν Θεόν, ὡς πανταχοῦ παρόντα Πατέρα, θεραπευόμενον κατ' ἐξοχὴν καὶ λατρευόμενον διὰ ἰδικῶν αἰσθημάτων στοργῆς καὶ ἀφοσιώσεως ἐπ' Αὐτὸν καὶ δι' ἀγνότητος καὶ δικαιοσύνης βίου, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν ἀγίαν θέλησιν Αὐτοῦ.

Στίχ. 22. Ὁρίσας πρῶτον τὸν τέλειον τύπον τῆς; πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας (στίχ. 21) τῶν ὀπαδῶν Αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦτον κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήσας καὶ τὴν προσοχὴν τῆς; Σαμαρείτιδος, δὲν ἀντιπαρέρχεται ὁ Ἰησοῦς καὶ τὸ εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτῆς; ἀμεσώτερον ἀναφερόμενον ζήτημα τῆς; πρὸς ἀλλήλας σχέσεως καὶ διαφορᾶς τῆς; λατρείας τῶν Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν, ζήτημα ἀπασχολοῦν ἱκανῶς τοὺς συγχρόνους Αὐτοῦ, καὶ οὐδαμῶς ἀδιάφορον μέχρι τῆς; ἐπικρατήσεως τῆς; νέας λατρείας Αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ φέρων τὸν λόγον εἰς τὰς δύο λατρείας; ὁμολογεῖ τὴν ὑπεριχὴν τῆς; Ἰουδαϊκῆς; ἀλλ' οὐχὶ, ὡς; εἰκὸς, διὰ τὸν τόπον, ἐξ οὗ αὐτὴ ἀναφέρετο πρὸς τὸν Θεόν (τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις τ. ἔ. ναόν), ἀλλὰ διὰ τὰς; ὑψηλοτέρας θρησκευτικὰς ἰδέας τῶν Ἰουδαίων, διὰ τὴν ἀκριβεστέραν καὶ τελειοτέραν ἐννοίαν παρ' αὐτοῖς τοῦ ἀντικειμένου τῆς; λατρείας (ἢ) αὐτῶν, ἐννοίαν ὡς; ἐπόμενον ἐπιδροῶσαν καὶ ἐπὶ τὸν χαρακτήρα τῆς; λατρείας ταύτης. Ὡς λόγον δὲ τῆς; θρησκευτικῆς, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ λατρευτικῆς, ὑπεροχῆς τῶν Ἰουδαίων («καίτοι μὴ πάντων» Χρυσ.), εἰς οὓς διὰ τὴν καταγωγὴν συγκραταλέγει καὶ Ἐαυτὸν, προβάλλεται ὁ Ἰησοῦς; τὴν παρὰ πάντων ἀναμενομένην (ὅθεν; τὸ ὀριστικὸν ἢ) σωτηρίαν, μέλλουσαν νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν Ἰουδαίων(1),

(*) Σημ. Οἱ Σαμαρείται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ. ἐδύ-

παρ' οἷς διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ διετηρήθη κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ ἡ ἀ-
θῆς θρησκεία, (ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς Π. Δ.) καὶ ἡ τελειότερα λα-
τρεία, εἰς τὴν διατήρησιν ταύτην ἐπιδρώσας ἰσχυρῶς καὶ τῆς ἑωυθῆς
προσοδοκίας τῆς σωτηρίας ταύτης. **Ἡμεῖς προσκυνούμεν ὃ (οὐ
θαμεν).... ὃ (οὐκ οἶδατε).** Εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας, ὁ
Θεὸς, διὰ τῆς κατ' οὐδέτερον ἐκφορᾶς ἐπισταμένης τῆς προσοχῆς εἰς
τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν Αὐτοῦ. Πρβλ. Α' Ἰωαν. Α' 1. **Ἡ σωτη-
ρία ἐστὶ.** Ὁ λόγος περὶ τῆς Μεσσαικῆς, τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας,
διὰ τοῦ ἔνεσθαι (ἐστὶ) ἐκφραζομένης τῆς ἀληθείας ταύτης (ὅτι ἡ σω-
τηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶν) ὡς ἀξιώματος. Ὁ Χρυσ. (κατ' αὐτὸν
δὲ καὶ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζιγ.) ἐν σχέσει πρὸς τὴν σημασίαν τῆς ἐν λόγῳ
φράσεως (ὅτι ἡ σωτ. ἐκ τῶν Ἰ.) σημαῖται. «Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστὶ
ἢ ὅτι τὰ ἀγαθὰ τῇ οἰκουμένῃ ἐκείθεν γέγονε (τὸ γὰρ εἰδέναι Θεόν, καὶ
τὸ καταγινώσκειν εἰδώλων ἐκείθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχον· καὶ τὰ ἄλλα πάντα
δόγματα) ἢ τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν καλεῖ· μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι
ἀμρότερα ταῦτα σωτηρίαν καλῶν».

Στίχ. 23. Ἄλλ' οὐκ ἦτον καὶ ἡ λατρεία τῶν Ἰουδαίων παρὰ τὴν
ὑπεροχὴν αὐτῆς ὑπελείπετο καὶ αὕτη πολὺ τοῦ ἰδανικοῦ τῆς λατρεί-
ας, ἣν ἤδη ἀντέταξεν ὁ Κύριος πρὸς τὴν τῆς Σαμαρείτιδος (στίχ. 21)
καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῆ, εἰς ἣν δ' αὐτῆς ἐπανέρχεται, ὅπως ὄριση καὶ χα-
ρακτηρίση αὐτὴν ἀκριβέστερον. Κατ' αὐτὴν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί,
οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος (πρβλ. Α' 9). **Θ. 1 προσκυνῶσι τὸν Οὐράνιον Πα-
τέρα ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ.** Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐν πνεύματι δη-
λοῦνται οὐκί τόσῳ λατρεία ἀπηλλαγμένη εὐκτηρίων, καὶ ὀρισμένων λει-
τουργικῶν πράξεων καὶ τελειῶν, ὅπερ ἀδύνατον διὰ τὴν κοινὴν ἰδίαν
λατρείαν καὶ ἀλλοιτελῆς, ὅσα λατρεία, ἣτις παρὰ τὰ ἀπαραίτητα ἐν αὐτῇ
αισθητὰ στοιχεῖα, παρὶ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ τόπου τοῦ χρόνου καὶ
τῆς μορφῆς, παραμένει κατ' οὐσίαν ἐλευθέρῃ ἐκφρασίς τῶν πλημμυ-
ρούντων τὴν ψυχὴν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων, πανανθρώπινος καὶ κα-
θολικῆ. Ἡ τοιαύτη λατρεία λέγεται καὶ ἐν ἀληθείᾳ, ἅτε ἀνταποκρι-
νομένη πρὸς τὸν ἀληθῆ καὶ τέλειον τῆς λατρείας τύπον, δυνατὸν γενό-

χοντο μόνον τὴν Πεντάτευχον, ἀποκλείοντες τοῦ Κανόνος αὐτῶν καὶ αὐ-
τοὺς τοὺς Προφήτας.

μενον μόνον μετὰ τὴν πλήρη ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ Πα-
τρὸς καὶ τὴν δι' Αὐτοῦ ἐπίσης πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνακαινίσιν
τοῦ ἀνθρώπου, ὅς κατέστη τέκνον Θεοῦ ἀναλόγων ἐμμορφούμενον αἰ-
σθημάτων. Τὸ ἐν πνεύματι ἄλλοι ἐξηγοῦνται ὅν τρόπον καὶ οἱ ἀρχ.
ἐξηγ. «τῇ ψυχῇ, τῷ νῷ», ἄλλοι τῷ θεῷ Πνεύματι, ἀναγκάσθαι πρὸς τὴν
ἐν λόγῳ τελείαν λατρείαν. Τὸ δὲ ἐν ἀληθείᾳ ἐξηγοῦνται ἄλλοι μὲν
ἐν τῇ σημ. τοῦ εὐαγγελίου, ἄλλοι κατ' ἀντίθεσιν τοῦ σκιά καὶ τύπος.
Ὅπως ἐξηγοῦνται καὶ οἱ ἀρχ. ἐξηγ., τοῦ Θεοφ. οὐκ ἦτον σημειου-
μένου καὶ τὰδε· «Πολλοὶ δοκοῦσι μὲν προσκυνεῖν κατὰ ψυχὴν, οὐκ ὀρθῆν
δὲ δόξαν περὶ αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἔχουσι... προσέθηκε τὸ ἐν ἀληθείᾳ.
Δεῖ γὰρ καὶ κατὰ νοῦν προσκυνεῖν τῷ Θεῷ καὶ ἀληθῆ δόξαν περὶ
αὐτοῦ ἔχειν». Τὸς ἐξηγητὰς ἐκατέρως τῶν ἐκφράσεων τούτων (ἐν πνεύμ.,
ἐν ἀληθ.) ὡς καὶ τοῦ ἀληθῶς προσκυνεῖν κατὰ τοὺς ἀρχ. ἐξηγ.
(Χρυσ. Θεοφ.) ἐπιτόμως παρατίθεται ὁ Ζιγ. γράφων· «Ἀληθινούς δὲ
προσκυνητὰς λέγει τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὐτόν, τοὺς τῆς Ἐκκλησίας,
ὡς ἀληθῶς σέβοντα, καὶ οὐκ ἐν σκιάς λατρεύοντας, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ
Σαμαρεῖται· πᾶσα γὰρ ἡ λατρεία τούτων σκιά ἦν, καὶ προτύπωσις τῆς
ἀληθείας. Οὗτοι γοῦν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ λατρεύ(σ)ουσι τῷ Πα-
τρὶ, οὐκ ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν πνεύματι, τ. ἔ. οὐ διὰ σωματικῶν θυ-
σιῶν, ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν καὶ οὐκ ἐν σκιάς καὶ τύποις, ἀλλ' ἐν ἀ-
ληθείᾳ» καὶ οὐ τύπος τὴν λατρείαν περιγράφοντες, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ
Σαμαρεῖται, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ εὐλογοῦντες ὡς
τὸν Κύριον».

Καὶ νῦν ἔστιν. «Ἐπὶ θύραις ἐστὶ». Χρυσ. Δηλοῖ τὸ ἐπικείμενον
τῆς ὥρας, τοῦ χρόνου, περὶ οὗ λαλεῖ ὁ Κύριος, τὴν ἤδη ἀρξαμένην δι'
Αὐτοῦ νέαν περίοδον, εἰς ἣν ὅσον οὕτω περιλαμβάνετο καὶ ἡ Σαμα-
ρείτις καὶ πολλοὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτῆς. Πρβλ. στίχ. 39 κ. ἔ. (Καὶ
γὰρ ὁ πατήρ) τοιοῦτους (ζηεῖ τοὺς προσκυνούντας αὐ-
τῶν). Οἱ αὐτῶν περιεγράψαν.

Στίχ. 24. Ὁ λόγος δι' ὃν ἡ μόνη προσήκουσα καὶ εὐάρεστος τῷ Θεῷ
λατρεία εἶνε ἡ ἄνω διατυπωθεῖσα ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Ὁ πρὸς
τῇ ιδιότητι τῆς κατῳχῆτος (στίχ. 23) ἀπελύτως πνευματικὸς χαρακτήρ τοῦ
Θεοῦ-ὀπερ ἔνω τῆς ἕλης, τῶν δεσμῶν καὶ περιορισμῶν αὐτῆς ἀπαιτεῖ κατ'
ἀνάγκην καὶ λατρείαν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὸν τοιοῦτον χαρακτήρα Αὐ-
τοῦ. Ὁ πνευματικὸς χαρακτήρ τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο ποσῶς ἄγνωστος τοῖς Ἰ-

ουδαίοις ἐκ τῆς Π. Δ., καίπερ βαθμηδὸν διευκρινισθεὶς παρ' αὐτοῖς καὶ ἐμπειρωθεὶς ὑπὸ τῶν Προφητῶν. Παρὰ ταῦτα δὲν ἠσκήτο κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν θεμελιώδη τοῦτον χαρακτῆρα τοῦ Θεοῦ (ἐν πνεύματι), ὃν τρόπον πολλῶ ἦτον ἠσκήτο αὕτη καὶ ἦτο δυνατόν ν.λ. ἀσκήται ἐν ἀληθείᾳ, οὕτω ἐπιφανέντος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ τὸν Οὐράνιον Πατέρα ἀποκαλύψαντος καὶ τὴν μετὰ τῶν συναφῶν αἰσθημάτων κατὰ χάριν υιοθεσίαν τοῖς ἀνθρώποις δωρησαμένου. «Ὁταν εἶπη πνεῦμα οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ, ἢ τὸ ἀσώματον. Δεῖ τοίνυν τοῦ ἀσωμάτου καὶ τὴν λατρείαν τοιαύτην εἶναι καὶ διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν ἀσωμάτου προσφέρεσθαι, τοὔτεστι διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς τοῦ νοῦ καθαρότητος... Ἐκείνοι (Σαμαρείται) καὶ Ἰουδαῖοι τῆς μὲν ψυχῆς ἠμέλουν, πολλὴν δὲ περὶ τὸ σῶμα σπουδὴν ἐποιοῦντο καθαιρόντες αὐτὸ παντοδαπῶς· φησὶν, ὅτι οὐ τῆ τοῦ σώματος καθαρότητι, ἀλλὰ τῷ ἀσωμάτῳ, τοὔτεστι τῷ νῷ ὁ ἀσώματος θεραπεύεται. Μὴ τοίνυν πρόβιατα πέντε καὶ μόσχους, ἀλλ' ἕλον σαυτῶν ἀνάθεσ τῷ Θεῷ καὶ ὀλοκαύτωσον· τούτο γάρ ἐστι θυσίαν ζῶσαν παραστήσαι... πονηροὺς δεῖ περικόπτειν λογισμοῦς, καὶ σταυροῦν ἑαυτὸν, καὶ τὰς ἀλόγους ἀναιρεῖν ἐπιθυμίας καὶ κατασφάττειν». Χρυσ.

Στίχ. 25. Καὶ οἱ Σαμαρείται, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, καίτοι μὴ ὁμοίως ἐν ταῖς λεπτομερείαις, ἀνάμενον ἐπὶ τῇ βίβασι τοῦ Δευτ. ΙΗ' 15-19 μέγαν προφήτην, ἀνάλογον πρὸς τὸν Μωϋσέα, ὅς πρὸς ἄλλοις θὰ δισσαφηνίξει τὰ σκοτεινὰ τοῦ Νόμου καὶ θὰ ἀποκαθίστη τὴν λατρείαν ἐν τῇ ἀρχικῇ καθαρότητι αὐτῆς. Σύμφωνος πρὸς τὴν τοιαύτην προσδοκίαν καὶ πίστιν τῶν Σαμαρειτῶν περὶ τοῦ Μεσοῖου εἶνε καὶ ἡ ἀπάντησις αὐτῆ τῆς Σαμαρειτιδος πρὸς τὸν Ἰησοῦν, εἰς οὗ τὰς περὶ ἀληθοῦς λατρείας δηλώσεις καὶ διαβεβαιώσεις οὐδεμίαν αὕτη φέρει ἀντίρρησην, ἀλλὰ δὲν ἀποδίδει καὶ τελειωτικὴν πίστιν. **Μεσοίας.** Τοῦ ὀνόματος τούτου χρῆσιν ἐποιῶντο κυρίως οἱ Ἰουδαῖοι, ἀντ' αὐτοῦ παρὰ τοῖς ὕστερον τοιλάχιον Σαμαρείταις ἐπικρατούσης ἄλλης ὀνομασίας (Tahab). Ἡ Σαμαρείτις μεταχειρίζεται τὴν Ἰουδαϊκὴν ὀνομασίαν (**Μεσοίας**), διότι ἐκ τῆς μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀναστροφῆς εἶχε πιθανώτατα εἰσαχθῆ ἐν τινι μέτρῳ καὶ παρὰ τοῖς Σαμαρείταις, καὶ ἦτο καταλληλοτέρα ἐν συνομιλίᾳ μετὰ Ἰουδαίου. **Ὁ λεγόμενος Χριστός.** Ἐρμηνεία τῆς λέξεως παρατιθεμένη ὑπὸ τοῦ ἱ. Ἐθαγγελιστοῦ χίριον τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ (Πρβλ. Α' 39, 42).

Στίχ. 26. Εἰς τὴν ὑπὸ εἰλικρινοῦς πόθου καὶ προσδοκίας τοῦ Μεσοῖου κατεχομένην Σαμαρείτιδα δὲν διατάζει ὁ Ἰησοῦς ν' ἀποκαλύψῃ σαφῶς καὶ ρητῶς τὴν ἰδιότητα Αὐτοῦ ταύτην, συναφῆ καὶ εὐεξήγητον ἐξ ἴσων τέως πρὸς αὐτὴν ἀπεκάλυψε (στίχ. 17. 21 κ. ἑ.) καὶ περὶ Ἐαυτοῦ ὡς πηγῆς ὕδατος ζῶντος (στίχ. 14) εἶπεν. «Καὶ εἰ δῆποτε οὐκ ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐνῆγε τὴν γυναῖκα ὁ Χριστός... Ὅτι γυνὴ πενιχρὰ καὶ ἀμαθὴς καὶ τῶν Γραφῶν ἀπειρο;. Διὰ τοῦτο αὐτῇ οὐκ ἀπὸ τούτων διαλέγεται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὕδατος καὶ τῆς προορήσεως αὐτὴν ἐπισπάται, καὶ διὰ τούτων εἰς μνήμην ἄγει τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐκκαλύπτει λοιπὸν Ἐαυτόν... Καὶ τοῖς μὲν Ἰουδαίοις συνεχῶς λέγουσιν εἰπέτε ἡμῖν εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός οὐκ ἀπεκρίνατο σαφῶς, ταύτη δὲ φανερῶς Αὐτὸς εἶναι. Ἐθγνωμονεστέρῃ γὰρ ἡ γυνὴ τῶν Ἰουδαίων». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ.

Οἱ κίτοικοι τῆς Συχάρ. Πνευματικὴ τροφή.

Ἡ ἐξ ἰδίας πείρας πίστις. (Στίχ. 27-42).

Στίχ. 27. Ἐπὶ τῇ καταπληξίᾳ πάντως τὴν Σαμαρείτιδα ρητῇ ὁμολογίᾳ τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 26), πρὶν ἢ αὕτη κατὰ τινὰ τρόπον ἐκδηλώσῃ τὴν πρὸς Αὐτὸν ἐντύπωσιν αὐτῆς, ἐμφανίζονται οἱ μαθηταὶ ἐπανελθόντες ἐκ τῆς Συχάρ, ὅθεν καὶ διακόπτεται ἡ μετ' αὐτῆς συνομιλία τοῦ Ἰησοῦ, ὁ δὲ Ἐθαγγελ. παρεμπιπτόντως σημειοῦται τὴν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐντύπωσιν τῆς μετὰ τῆς Σαμαρειτιδος ὁμιλίας τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἀπορίαν καὶ τὸν θαυμασμόν αὐτῶν διὰ τὸ ξένον καὶ ἄηθες τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ σεβασμοῦ ἀποφυγὴν ὑπ' αὐτῶν πάσης σχετικῆς πρὸς Αὐτὸν ἐρωτήσεως. Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς λαοῖς, ἡ μετὰ γυναῖκός δημοσίᾳ συνδιάλεκτις τῶν ἀνδρῶν ἐθεωροῦτο ἄτοπος, κατὰ μείζονα δὲ λόγον προκειμένου περὶ προσώπων σεβομένων ἑαυτὰ, ἐπὶ παραδείγματι τῶν ραββίνων. Πρβλ. καὶ στίχ. 7. «Τί δὲ ἐθαύμαζον; Τὸ ἄευφρον καὶ σεμνὸν μετ' ὑπερβολῆς, ὅτι οὕτω περιβλεπτοὺς ὦν ἠνείχθη μετὰ τοσαύτης ταπεινοφροσύνης γυναῖκί διαλέγεσθαι πενιχρὰ καὶ Σαμαρειτιδί. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἐκπλαγέντες οὐκ ἠρώτησαν τὴν αἰτίαν. Οὕτως ἦσαν πεπαιδευμένοι τὴν τῶν μαθητῶν τάξιν διατηρεῖν, οὕτως Αὐτὸν ἐδεδόκεισαν καὶ ἴδουσαν. Εἰ γὰρ καὶ μηδέπω τὴν ἀξίαν περὶ αὐτοῦ δόξαν εἶχον, ἀλλ' ὅμως ὡς

θαύμαστῶ τινι προσείχον και πολλήν Αὐτῷ ἀπένεμον τὴν αἰδῶ.» Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ.

Στίχ. 28, 29. «Σκόπει σπουδὴν και σύνεσιν. Ἦλθεν ὑδρευσασθαι και ἐπειδὴ τῆς ἀληθινῆς πηγῆς ἐπέτυχε, καταφρόνησε λοιπὸν τῆς αἰσθητικῆς... εὐαγγελιστῶν ἔργον ποιεῖ ὑπὸ τῆς χαρᾶς ἀναπτερωθεῖσα... Καὶ σκόπει πῶς συνειῶς λέγει. Οὐ γὰρ εἶπε Δεῦτε ἴδετε τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ και αὐτὴ μετὰ συγκρατήσεως, μεθ' ἧς και ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἐσαγήμυσεν. Δεῦτε γὰρ ἴδετε, φησὶν, ἀνθρώπων, ὡς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. Οὐκ ἠσχύνθη εἰπεῖν, ὅτι εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα.» Χρυσ. ἁρ. Θεοφ. Ζιγ. **Μὴ τι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;** Ἦ ἐν τῇ ἀπορηματικῇ ταύτῃ φράσει τῆς Σαμαρειτίδος ἐκφραζομένη ἀμφιβολία ἀποπνέει μᾶλλον πίστιν. «Ὅρα πάλιν σοφίαν πολλὴν γυναικός. Οὕτε ἀπεφῆναιτο σαφῶς, οὔτε ἐσίγησεν. Ἐβούλετο γὰρ οὐκ ἀπὸ τῆς ψήφου ταύτης ποιῆσαι κοινωνούς· ἢ μᾶλλον εὐπαράδεκτον ἐποίησε τὸν λόγον. Καίτοι οὐ πάντα αὐτῆς τὸν βίον ἐξήγγειλεν, ἀλλ' ἐπέκειστο.» Χρυσ.

Στίχ. 30. Οἱ λόγοι τῆς Σαμαρειτίδος περὶ τοῦ Ἰησοῦ προκαλοῦσι τὴν περιέργειαν και τὸ ἐνδιαφέρον ἰκανῶν ἐκ τῶν κατοίκων (στίχ. 48: **λέγει τῆς ἀνθρώποις**) τῆς Συχάρ, οἵτινες και ἐκκινουσι (**ἐξήλθον και ἤρχοντο**) πρὸς συνάντησιν και γνωριμίαν τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ. 31. Ἐν τῷ μεταξὺ, καθ' ὃν δηλ. χρόνον ἀπῆλθεν ἡ γυνὴ εἰς τὴν Συχάρ και ἐκίνησαν ἐξ αὐτῆς οἱ κάτοικοι και ἤρχοντο πρὸς τὸν Ἰησοῦν, οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ παραθέσαντες τὰ ἐκ Συχάρ κομισθέντα ὑπ' αὐτῶν τροφίμα ἐκάλουν τὸν Διδάσκαλον, ὅπως γευματίσῃ μετ' αὐτῶν. «Τὸ ἡρώτων ἐνταῦθα παρεκάλουν ἐστὶ... φιλοστοργίας τῆς περὶ τὸν Διδάσκαλον.» Χρυσ.

Στίχ. 32. Ὁ Ἰησοῦς ἀρνεῖται νὰ μεταλάβῃ και αὐτὸς τῆς ὀλικῆς τροφῆς, ἣν παρέβηκαν οἱ μαθηταί. Ἦ ψυχὴ Αὐτοῦ διακατέχεται ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς σκέψεως και μερίμνης τῆς ψυχικῆς σωτηρίας τῶν προσεγγιζόντων κατοίκων τῆς Συχάρ. Ἦ σκέψις περὶ αὐτῶν και ἡ πρόγευσις τῆς χαρᾶς (Πρβλ. Λουκ. ΙΕ' 8) ἐπὶ τῇ πίστει και ἐπιστροφῇ αὐτῶν ἀποτελοῦσιν εἶδος τροφῆς (**βρώσιν**), ἀγνωστον τοῖς μαθηταῖς.

Στίχ. 33. Οἱ μαθηταὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται τῆς σημασίας τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, ἄτε οὕτω πείραν ἔχοντες τῆς ψυχικῆς καταστάσεως,

καθ' ἣν και αἱ φυσικαὶ αὐταὶ ἀπαιτήσεις σιγῶσι πρὸ τῶν ὑψηλοτέρων ἀπαιτήσεων τοῦ πνεύματος, (1) ὅθεν και εἶνε διατεθειμένοι νὰ πιστεῦσιν, ὅτι κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν ἐπόρισέ τις τῷ Ἰησοῦ τροφήν, και διερωτῶνται πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦτου. «Τί τοῖνυν θαυμάζεις, εἴ ἡ γυνὴ ὑδωρ ἀκούσασα, ὑδωρ ἐφαντάζετο, ὅπου γε οἱ μαθηταὶ ταῦτα πάσχουσι και οὐδὲν οὕτω πνευματικὸν νοοῦσι, ἀλλ' ἀποροῦσι μὲν, πάλιν δὲ τὴν αἰδῶ τὴν συνήθη και τὴν τιμὴν τῷ διδασκάλῳ νέμουσι, πρὸς ἀλλήλους μὲν διαλεγόμενοι, αὐτῷ δὲ πεθῶν οὐ τολμῶντες προσαγαγεῖν.» Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ.

Στίχ. 34. Διαβλέπων τὰς σκέψεις τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς ἐπιλύει τὴν ἀπορίαν αὐτῶν, διασαφῶν οὕτω και τοὺς προηγουμένους λόγους Αὐτοῦ (στίχ. 32). Ἦ βρώσις, ἣν προηγουμένως ὑπηνίκατο, ἢ τὸ βρώμα, ὡς νῦν ταυτοσημῶς ἐκφράζεται, εἶνε οὐδὲν ἄλλο ἢ αὐτὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀποστείλαντος Αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον, εἶνε τὸ ἔργον, ὅπερ παρεσκεύασεν Ἐκεῖνος ὑπ' αἰώνων, ἄγει δὲ εἰς τελειωτικὸν πέρας ὁ Υἱός. Τοῦτο εἶνε τὸ συγκεντρεῖσθαι ὅλας τὰς σκέψεις και φροντίδας τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ἐνισχῶν, ἀναψύχων και ἐνδυναμοῦν Αὐτὸν, ὥστε ἐν δέοντι νὰ καταπνίγῃ και τὴν πείναν και τὴν δίψαν (2). «Ἦν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἐνταῦθα βρῶσιν ἐκάλεσε δεικνύς ὅσην ἐπιθυμίαν ἔχει τῆς ἡμετέρας προνοίας.» Χρυσ. Ζιγ.

Στίχ. 35. Λαβῶν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὀλικῆς τροφῆς (στίχ. 32. κ. ε.), και ἀνυψῶσας τοὺς μαθητὰς εἰς ὑψηλοτέραν σφαῖραν ἀντιλήψεως και ἐκτιμήσεως, συναφῶς πρὸς τὰ περὶ τοῦ ἔργου και τῆς ἀποστολῆς Αὐτοῦ ρηθέντα παραβολικῶς λόγῳ ἐπιχειρεῖ νῦν ὁ Ἰησοῦς νὰ διανοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, ὅπως ἐκτιμῶσι δεόντως τὰς περιστάσεις και

(1) Πρβλ. τὴν Σαμαρειτίδα ἐγκαταλιποῦσαν ἐκ τῆς χαρᾶς τὴν ὑδρίαν. στίχ. 29.

(2) Ἠνάπτυον μιμήσεως και διὰ τὸν ἀληθῆ ὁπαθὸν τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐκπλήρωσις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ και ἐν αὐτῷ ἐντροπῆσις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ὅθεν και τὰ αἰτήματα τῆς Κυριακῆς προσευχῆς: Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθήτω τὸ θέλημά σου, μεθ' ἃ μόνον τὸ τὸν ἴσον ἡμῶν τὸν ἐπιούδιον. (Βλ. ἡμετ. Ἐργ. εἰς τὴν ἐκκλ. τοῦ Ὁμοῦ. σ. 67 κ. ε.).

ἐμβαδύνωσι κάλλιον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου Αὐτοῦ, τοῦ ὅσον οὐκ αὐτὸ καὶ ἰδίου αἰώνου ἔργου. Ἐκ τῆς ἐλικτικῆς ἔργου, τοῦ θερισμοῦ τῶν γεννημάτων, ὅστις (κατὰ τὴν ἄρι πιθανῶς ἐπὶ τῆς θέας τῶν περίεξ διατυπωθεῖσαν πρὸς ἀλλήλους ἐκτίμησιν τῶν μαθητῶν) ἀπέχευε τέσσαρας ἐπιθλους μῆνας, (1) μεταγίγει τὸν λόγον ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ ἴδιον Αὐτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ ἔργον, ἐπὶ τὸν πνευματικὸν ἀμνητὸν, τὸν ἀμνητὸν τῶν ψυχῶν, ὅστις, τῶν κατοίκων τῆς Συχάρ πιθανῶς προσεγγιζόντων καὶ ὄρατῶν ἦδη, ἐπέκειτο καὶ ἦτο ἄμισος. Δὲν συνέβαινεν ἄρα κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀμνητοῦ, εἰς ὃν ἐκλήθησαν νὰ ἐργασθῶσιν οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ, ὅ,τι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλικτικῆς θερισμοῦ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέχευε ἔτι, ἀλλὰ δὲν ἀπέχευε ποσῶς καὶ ὁ πρῶτος. Πᾶν τοῦναντίον. Αἱ χώραι ἦσαν λευκαὶ πρὸς θερισμῶν. Μαριτίριον ἢ προθυμία τῶν Συχαριτῶν, ὅπως δέξονται τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Οὗτοι δὲ ἦσαν μέρος τοῦ ὅλου. Ὁ κόσμος ἄπαι ἀπεξεδέχετο τὸ σωτήριον κήρυγμα. Ἦτο ἐπίσης λευκός, ὄριμος πρὸς ὑποδοχὴν Αὐτοῦ. Ἡ ἀπορία τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῇ μετὰ τῆς Σαμαρείδος συνομιλίᾳ τοῦ Λιδασκάλου ἦτο ἐνδειξίς, ὅτι οὐδέλλως προη. θάνατον. οὐκ αὐτῶν τῶν διασηλῆ πνευματικῶν ἀμνητῶν, ὅς προέκειτο αὐτοῖς ἐν αὐτῇ τῇ Σαμαρείᾳ, χώρα κατ' αὐτοὺς πᾶν ἄλλο ἢ θερηκευτικῶς καὶ ἠθικῶς ὄριμος. Ἦτο ἄρα ἀνάγκη νὰ μίθωσιν, ὅτι καὶ ἐκεῖ, καὶ πέραν, παρὰ τὸ εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν προσηπύτρον, ἢ παρασκευῆ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ κοσημοσπηρίου ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἐν τῷ περατοῦ. οὐθι. **Αεὺ καὶ.** Ἐκ τῆς χροῆματις τῶν ὄριμων σταχύων, ἄρα ὄριμος, κατάλληλοι πρὸς θερισμῶν. «Ἰδοὺ πάλιν τοῖς συντρόφοις ὀνόμασιν ἀνάγει πρὸς τὴν τῶν μεγίστων θεωρίαν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ βρωμα εἰπὼν οὐδὲν ἕτερον ἐδήλωσεν, ἢ τὴν τῶν μελλόντων παραγίνεσθαι ἀνθρώπων καὶ ἢ χώρα δὲ καὶ ὁ θερισμὸς τὸ αὐτὸ δηλοῖ, τὸ πλήθος τῶν ψυχῶν, τῶν ἐτόμων πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ κηρύγματος. Ὁφθαλμοὺς δὲ ἐνταῦθα λέγει καὶ τοὺς τοῦ σώματος» καὶ γὰρ ἑώραν λοιπὸν τὸ πλήθος ἐρχόμενον τῶν Σαμαρειτῶν τὴν δὲ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν ἐτοιμότητα τὰς χώρας τὰς λευκαιομένας φησίν». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ.

(1) Διήρχετο ἄρα τὴν Σαμαρείαν ὁ Ἰησοῦς μετὰ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ κατὰ μὴνα Δεκέμβριον, διότι ὁ θερισμὸς ἄρχετο κατὰ τὰ μέσα Νοεμβρίου (κατ' Ἀπρίλιον δηλ.).

Στίχ. 36. Ἀναδεικνύεται τὸ ἔργον τοῦ θερίζοντος ἐν τῷ περὶ οὗ λόγος θερισμῶ, καὶ καθίσταται αἰσθητότερος ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ. Δὲν ἀποστερεῖται δὲ προσείθηον ἐνταῦθα ὁ Ἰησοῦς, τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος θερισμῶ καὶ ὁ θερίζων, διότι ὁ καρπὸς, ὃν συνάγει, εἶνε τοιοῦτος, ὥστε νὰ ἐναποθηκεύηται ἐν αὐτῇ τῇ αἰωνίῳ ζωῇ, εἰς ἣν εἰσέρχονται οἱ πιστεύοντες. Ὁποῖός τις εἶνε ὁ μισθὸς τοῦ θερίζοντος τὸν πολύτιμον τοῦτον ἀμνητὸν αὐτόδηλον. Ἡ αὐτὴ αἰώνιος ζωὴ, εἰς ἣν εἰσάγει διὰ τοῦ κηρύγματος τοὺς εἰς αὐτὸ πιστεύοντας. Ἄλλοι ἐξηγ. τὸν μισθὸν τοῦτον ἐμβλέπουσιν ἐν αὐτῷ τῷ συνάγειν (τὸν θερίζοντα) καρπὸν εἰς αἰώνιον ζωὴν, ἄλλαις λέξ. ἐν τῇ χαρᾷ (ἔνα καὶ ὁ θερ. χάρη), ἣν ἐπὶ τῇ συγκομιδῇ ταύτῃ αἰσθάνεται. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἐξηγητέον. Καὶ ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει καὶ δὴ ἐν τούτῳ, ὅτι συνάγει κλπ. Ὁ καὶ δηλ. ὁ πρὸ τοῦ συνάγει ἐν ἐπεξηγηματικῇ σημασίᾳ. **Ἰνα καὶ ὁ σπειρων ὄρου χάρη καὶ ὁ θερίζων.** Ὁ σκοπὸς ὁ κατὰ τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ (*) ἐπιδικώμενος καὶ ἐπιτυγχανόμενος ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ θερίζοντος καὶ συνάγοντος εἰς αἰώνιον ζωὴν. Οὕτω, εἰς ζωὴν αἰώνιον, θερίζων καὶ συνάγων ὁ ἐν λόγῳ θεριστῆς (οἱ Ἀπόστολοι Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ.) ἐπιδικῶν καὶ ἐπιτυγχάνει, ὅπως αὐτὸς τε καὶ ὁ σπείρων (οἱ Προφῆται Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ.) χάρωσιν ὁμοῦ, ἀπολαύσωσι τοῦ αὐτοῦ μισθοῦ, διότι καὶ ὁ σπείρων ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει αὐτὸ ἐπιδικῶν σπειρων (παρασκευάζων δι' αἰώνων τὸ ἔδαφος, πρᾶγῶν δηλ. τοὺς Ἰουδαίους θερηκευτικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ἐτοιμάζων αὐτοὺς εἰς ὑποδοχὴν τοῦ Σωτήρος). Ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπίτευξις τῆς αἰωνίου ζωῆς ἦτο ὁ τελικὸς σκοπὸς καὶ τῆς παρασκευαστικῆς ἐνεργείας τῶν Προφητῶν. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν συμφώνως πρὸς τὰ ἀπὸ τοῦ στίχ. 34 κ. ε., κατ' ἢ ὁ Ἰησοῦς τὸ ὑπ' Αὐτοῦ ἐπιτελούμενον ἔργον χαρακτηρίζει ὡς ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἕπερ ἄγει εἰς τελειωτικὸν πέρας, καὶ τοὺς προσερχομένους ἐκ τῆς Συχάρ ὡς ὄριμους πρὸς θερισμῶν, σπειρων εἶνε ὁ Θεὸς Πατὴρ, ὁ διὰ μακρῶν αἰώνων (διὰ τῶν Προφητῶν, ὡς εἰκός, καὶ τῶν ἄλλων θεολέπτων ἀνδρῶν) παρασκευάσας τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τῶν ἀν-

(*) Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ ἐπιδικώμενος ὑπὸ τοῦ οὕτω, εἰς ζωὴν αἰώνιον δηλ., θερίζοντος.

θρώπων, θερίζων δὲ ὁ Υἱός, ὁ συντελών τὸ ἔργον τοῦτο, ὁ διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ὄλου κοσμοσωτηρίου Αὐτοῦ ἔργου συγκομίζων τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν (στίχ. 36). Οἴκοθεν δὴλον, ὅτι κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ὑπὸ τὸν μισθόν, ὃν λαμβάνει ὁ θερίζων, θὰ νοηθῆ ἡ χαρὰ, περὶ ἧς ἀμέσως κατωτέρω λαλεῖ ὁ Ἰησοῦς (ἔνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χάρις καὶ ὁ θερίζων). Τρίτη τέλος ἐκδοχὴ ὑπὸ τὸν σπείροντα ἐμβλέπει τὸν Ἰησοῦν παρομοιάζοντα τὸ ἴδιον ἐπὶ γῆς ἔργον πρὸς σποράν (Πρβλ. Μτθ. ΙΙ' β κ. ε.), τὸ δὲ τῶν Ἀποστόλων πρὸς ἀμνητόν.

Στίχ. 37. Ὁ παρομοιώδης λόγος ἄλλος ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων, ὅστις ἀφορμὴν ἔχει τὴν ἐξ αἰτίας θανάτου ἢ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην κακίαν ὑπὸ ἄλλων συγκομιδῆν τῶν πόρων ἄλλων, καὶ συνοδεύεται ἄρα ὑπὸ πειθίμου συναισθήματος, τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν, τὴν ἰδανικὴν οὕτως εἰπεῖν, ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, εὐρίσκει κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ, ἐν τούτῳ, ἐν τῇ πνευματικῇ δηλ. σπορᾷ καὶ τῷ ἀμνητῷ (ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων), περὶ ὧν ὁμιλεῖ, διότι ἐνταῦθα ἐκτός τοῦ ὅτι ὁ σπείρων καὶ θερίζων εἶνε πάντοτε διάφοροι, ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐπὶ τῆς ἑλευθέρου σπορᾶς καὶ τοῦ ἀμνητοῦ, ἐνθα οἱ δύο οὗτοι πολλάκις συμπίπτουσιν ἐν τῷ αὐτῷ γεωργῷ, ἢ ἐφαρμογῇ τῆς παρομοίας συνδέεται οὐχὶ ὑπὸ δυσσεβέστων αἰσθημάτων, ὑπὸ λύπης, ἀλλ' ὑπὸ εὐαρέστου, χαρῆς, διότι οἱ ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ τοῦ Θεοῦ ἐργαζόμενοι, εἴτε σπείρουσιν, εἴτε θερίζουσιν, χαίρουσιν, καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ θὰ τύχωσι τοῦ ἀμαράντιου τῆς δόξης στεφάνου. Ἄλλοι ἐξηγηταὶ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ πνευματικοῦ ἀμνητοῦ, ἐφαρμογὴν τῆς παρομοίας (ἄλλος ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων) ἐμβλέπουσι μόνον ἐν τῇ ἀπολύτῳ διαφορότητι τοῦ σπείροντος ἀπ' ἑνὸς καὶ τοῦ θερίζοντος ἀπ' ἑτέρου, ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐπὶ τοῦ ὕλικου ἀμνητοῦ, ὅπου πολλάκις σπείρων καὶ θερίζων συμπίπτουσιν.

Στίχ. 38. Ἦδη οἱ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ εὐρισκόμενοι μαθηταὶ ὑπαρέτησαν Αὐτῷ (Δ' 2) συγκεντροῦντες περὶ Αὐτὸν μαθητὰς καὶ ὑπαδούς, συνάγοντες εἰς αἰώνιον ζωὴν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ ἀνῆκε κυρίως εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἀπὸ τούτου ἰσχύει εἰς αὐτοὺς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ Διδασκάλου «ἄλλοι κοκοπιᾶσθε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε». Ἐν πάσῃ στιγμῇ τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου αὐτῶν, παρὰ πάντας τοὺς κόπους καὶ ἀγῶνας, οὓς θὰ κατέβαλλον, εὐφραλλον

οὗτοι τὰ ἀναμνησκόμενοι τοῦ λόγου τούτου τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπὶ τῷ σωτηριώδει ἀποτελέσματι τῆς ἐνεργείας αὐτῶν νὰ ἐπαναλαμβάνωσιν αὐτὸν εἰς ἑαυτοὺς ἄλλοι κοκοπιᾶσατε (οἱ Προφῆται, οἱ δι' αἰῶνων θεόπνευστοι ἄνδρες, ὁ Ἰησοῦς αὐτός) καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθαμεν(1). Ἐτὴν οἰκουμένην περιελθεῖν καὶ κηρύξαι δεῖκνυσιν, ὅτι ῥᾶστόν ἐστι· Τὸ γὰρ σφόδρα ἐπίπονον ἔκείνο ἦν, τὸ καταβαλεῖν τὰ σπέρματα, καὶ ψυχὴν ἀμύητον ἐναγαγεῖν εἰς θεογνωσίαν. Χρυσ.

Στίχ. 39. Ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἀπὸ τοῦ στίχ. 30 διακοπεῖσα διήγησις, καὶ δηλοῦται ὁ λόγος, δι' ὃν (κατὰ τὸν 30 στίχ.) ἐξηλίθον οἱ κῆρυκοὶ τῆς Συχάρ καὶ ἤρχοντο πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἐπιβεβαιούται δὲ (ἐν ἀναφορᾷ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τοὺς Σαμαρείτας, εἰς οὓς καὶ περιερίζουσιν αὐτὸν τῶν ἐξηγητῶν τινες) ὁ πρὸς τοὺς μαθητὰς παραβολικὸς λόγος τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι αἱ χῶραι ἦσαν λευκαὶ πρὸς θερισμόν. Ἡ Σαμαρείτις πρὸς τῇ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀποκαλύφει τῶν κατὰ τὸν βίον οὐτῆς ἀνακοινώσατο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰνταλλαγέντα μετὰ αὐτῶν, καὶ δὴ καὶ τὴν αὐτομωρυρίαν τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 26).

Στίχ. 40. Διὰ τοῦ οὗ συνάπτεται ὁ λόγος πρὸς τὸ ἐξηλθόν καὶ ἤρχοντο τοῦ 30 στίχ. Ὁ Ἰησοῦς δέχεται ἀσπασίως τὴν παράκλησιν (ἠρώτων) τῶν Σαμαρειτῶν, ὅπως διατρέψῃ χρόνον τινα παρ' αὐτοῖς καὶ —παρὰ τὰς κατὰ τῶν Σαμαρειτῶν Ἰουδαϊκὰς προκαταλήψεις καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀντιπάθειαν— παραμένει δύο ὅλας ἡμέρας διδάσκων καὶ κατηγῶν αὐτοὺς, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω δηλόν. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῆς παρὰ τοῖς Σαμαρείταις διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ἧς ἐννοιοῦν τινα παρέχει πιθανῶς ἢ μετὰ τῆς Σαμαρειτιδος συνδιάλεξις, δὲν περιέσωσεν ἡμῖν ὁ ἱ. Εὐαγγελιστής.

Στίχ. 41-42. Ἡ αὐτήκοος ἐκρόσσις τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τῶν Συχαριτῶν αὐξάνει κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς Αὐτὸν πιστεύσαντων, ἐνισχύει δὲ καὶ τὴν πίστιν τῶν πρότερον διὰ τῶν ἀνακοινώσεων μό-

(1) Οὕτως ὀφείλει νὰ σκέπτεται καὶ νὰ ἤρῃσῃ περὶ ἑαυτοῦ, περὶ τῶν πόρων καὶ τῶν σκαμνῶν αὐτοῦ καὶ πᾶς ἄλλος ἐργάτης τοῦ ἀγαθοῦ. «Ἦλθὼν δὲ ἄνωθεν ἐστὶ καταβαίνειν». Ἰακ. Α' 17.

νον τῆς Σαμαρείτιδος πιστευσάντων εἰς Αὐτόν. Πάντες οὗτοι πιστεύουσιν ἐξ ἀκοῆς μόνης, ἄνευ θαυμάτων, οἷα δὲν φαίνεται ἐπιτελέσας παρ' αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἐν τοῖς λόγοις καὶ τῇ διδασκαλίᾳ Αὐτοῦ διακρίνουσιν οὐχὶ τὸν Μεσσίαν τῶν Ἰουδαίων ἢ τῶν Σαμαρειτῶν, ἀλλὰ τὸν σωτήρα τοῦ κόσμου, τῶν ἀνθρώπων δηλ. πάντων, αἷε τῆς ἐν Ἰησοῦ ἀποκαλυφθείσης ἀγάπης τοῦ Οὐρανοῦ Πατρὸς ἐπεκτεινομένης ἐξ Ἰσοῦ ἐπὶ πάντας. « Ἀπὸ τῆς μαρτυρίας ἐπίστευσαν τῆς γυναικὸς καὶ σημεῖον ἰδόντες οὐδὲν. . . εὐθέως ἐνόησαν. ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπιπάσασθαι ἤμελλεν καὶ ἐπὶ διορθώσει ἦλθε τῆς κοινῆς σωτηρίας ». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ. **Τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον.** Ἐκ πρώτης ὁμιλίας φαίνεται, ὅτι ὡς ὑποκείμε. τοῦ ἔλεγον δέον νὰ ληφθῆ (ἐκ τοῖ: πολλῶν πλείους) οἱ πλείους μετὰ ταῦτα πιστεύσαντες, ἀλλ' οἱ λόγοι οὐχέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν ἀποδέχονται μόνον εἰς τὸ στόμα τῶν πρότερον πιστευσάντων. Ὁ Χριστός. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων κωδίκων ἠλείπει.

Πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἀνωτέρω διηγήσεως τοῦ ἱ. Εὐαγγελίου συναγομένην ἐπιδεικτικότητα τῶν Σαμαρειτῶν πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἀντιφάσκει ἢ πρὸς Αὐτὸν ὡς ὀδοιπόρον προσκυνητὴν (Λουκ. Θ' 53) ἐπιδειχθεῖσα ὑπ' αὐτῶν δυσμένεια, τοῦναντίον δὲ συνάδει πληρέστατα ἢ ἐπὶ τῶν Πρξ. τῶν Ἀπ. (Ἠ' 3 κ. ἔξ.) μαρτυρουμένη τοῦ ἔργου τοῦ Εὐαγγελίου ἐν Σαμαρείᾳ. Ἀξιωματικὸν ἐπίσης καὶ τὸ παρὰ Λουκ. 17' 16 μνημονευόμενον γεγονός τοῦ εὐγνωμότου λεπροῦ, ὄντος Σαμαρείτου. Ὡς πρὸς δὲ τὴν φαινομένην ἀντίφασιν τῆς ἐνταῦθα (παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ) ἀναγραφομένης ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸ Ματθ. 10' 24 καὶ 1' 5 δέον νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι αὕτη δὲν ἐπεδιώχθη ὑπ' Αὐτοῦ καὶ ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸν γεγονός τῆς καθόλου ἐνεργείας Αὐτοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς χορηγὸς τῆς ζωῆς. (Δ' 43-15' 47).

Στίχ. 43-54. Δευτέρα ἐπιστροφή εἰς Γαλιλαίαν(1). Θεραπεία τοῦ

(1) Αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε ἢ παρὰ Μτθ. Δ' 12 καὶ Μρκ. Α' 14 μνημονευομένη, καθ' ἣν παραδοθέντος τοῦ Βαπτ. ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς

υἱοῦ ἀδελικοῦ διὰ μόνης τῆς θελήσεως (τοῦ λόγου) τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐξ ἀποστάσεως. Παράδειγμα πίστεως, προκληθείσης ὑπὸ τῆς θαυματουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 44', προβιβασθείσης βαθμηδὸν εἰς τὴν εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν ἐπαγγελίαν Αὐτοῦ (στίχ. 50) πίστιν κατὰ τὸ μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες (Κ' 29).

Στίχ. 43. Ἡ θαρμὴ ὑποδοχὴ, ἣς ἔτυχεν ἐν Συχάρ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡ πίστις πολλῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς, δὲν μεταβάλλουσι τὴν πρὸς τὴν Γαλιλαίαν κατεύθυνσιν τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 3), ἀφικομένου εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν ἐν Συχάρ διήμερον διατριβὴν Αὐτοῦ.

Στίχ. 44. Διὰ τῆς προσαγομένης ἐνταῦθα, ἀλλοτέ ποτε ρηθείσης (πρβλ. Μτθ. 11' 54 κ. ἔ. Μρκ. 5' κ. ἔ. Λουκ. Δ' 24) μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι (νοεῖται γενικώτερον ἢ Γαλιλαίᾳ) ταμὴν οὐκ ἔχει αἰτιολογεῖ ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς τὴν ἐγκατάλειψιν ὑπ' Αὐτοῦ τῆς Ἰουδαίας, ὅπου ἡ ἀποτελεσματικὴ Αὐτοῦ ἐνέργεια ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν Φαρισαίων (στίχ. 1),— ὡς εἶτα καὶ τῆς Σαμαρείας, ὅπου ἐπίσης παρεμπιπτόντως ἐκήρυξεν ἀποτελεσματικῶς—, καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν εἰς Γαλιλαίαν(1), ὅπου, ὡς ἐκ τῆς προσαγομένης μαρτυρίας δήλον γίνεται, ἡ δρᾶσις τοῦ Ἰησοῦ αἷε ἦσαν ἀποτελεσματικὴ, καὶ ἀπέχουσα ἅμα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κέντρου, θὰ ἐπέσυρεν ὀλιγώτερον τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μῆνιν τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων. Κατ' ἄλλας παλαιὰς καὶ νέας ἐξηγήσεις διὰ τῆς προσαγομένης μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ αἰτιολογεῖται ἢ ἐκ τῆς Ἰουδαίας, ὡς πατρίδος τοῦ Ἰησοῦ, διὰ τὴν ἐν Βηθλεὲμ γέννησιν, ἢ κατ' ἄλλους διὰ τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κυρίαν ἐνέργειαν τοῦ Ἰησοῦ ἀπομάκρυνσις, ἢ ἢ εἰς τὴν Γαλιλαίαν γενικῶς, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν Ναζαρέτ ἢ εἰς τὴν Καπερναοὺμ εἰδικώτερον μετὰ βασις(2), ἢ νῦν μάλιστα, οὐχὶ δὲ ἐξ ἀρχῆς, δρᾶσις τοῦ Ἰη-

τοῦ ἐπισήμου δημοσίᾳ ἐνεργείας Αὐτοῦ ἐν Γαλιλαίᾳ, τοῦ παρὰ τῷ Εὐαγγελ. Ἰωάννῃ ἐκτιθεμένου θαύματος ἐν Κανά τῆς Γαλιλαίας (Β' 1 κ. ἔ.) τελεσθέντος ἐν στενῷ κύκλῳ οἰκειῶν. Πρβλ. καὶ Δαμαλ. Β' σ. 348 κ. ἔ.

(1) εἰς Γαλιλαίαν διὰ τὸν ψόθον τὸν Ἰουδαϊκὸν παρεγένετο. Χρυσ.

(2) Εἰς Καπερναοὺμ οὐκ ἀπῆλθεν, ἀλλ' εἰς τὴν Γαλιλαίαν.... οὐκ ἀπῆλθεν ἐκεῖ (εἰς Καπερναοὺμ), ὥστε μὴ μεῖζον αὐτοῖς γενέσθαι τὸ κρῖμα. Ἰσαὶ γὰρ πατρίδα αὐτὸν ἐνταῦθα ἠγοῦμαι λέγειν τὴν Καπερναοὺμ.....

σοῦ ἐν Γαλιλαίᾳ, ἐπιδιώξαντος κατὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ὅπως καρπώσῃται πρῶτον ἐν Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ κτλ. καὶ Ἐπιβολήν, ἵνα οὕτω κατισχύσῃ τῆς φυσικῆς τρέπον τινὰ ἀντιπαθείας καὶ ζηλοτυπίας τῶν συμπατριωτῶν Αὐτοῦ(1) καὶ δράσῃ παρ' αὐτοῖς εἰς ἀποτελεσματικῶς, ἢ τέλος ἢ μὴ παραμοιγή τοῦ Ἰησοῦ ἐν Σαμαρείᾳ τοσοῦτον προσησφάρω ἀποδειχθεῖσιν πρὸς τὸ ἔργον Αὐτοῦ, ἀλλ' ἐγκατάλειψις μὲν αὐτῆς τοῖς Ἀπλ. (ἐφαρμοζομένου τοῦ ἄλλοι κεκοινωνήσασιν καὶ ἡμ. εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε, στίχ. 38) μετὰ βίας δὲ εἰς τὴν ἤτιον (διὰ τὴν ἀρχὴν οὐδεὶς προφ. δεκτὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι) πρόσφορον ἔδαφος παρουσιάζουσαν Γαλιλαίαν.

Στίχ. 45. Παρὰ τὴν δικαίαν, ἐξ ἰδίας πείρας τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ βεβαιωθείσαν, παρατήρησιν τοῦ Ι. Εὐαγγ. ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει (στίχ. 44) οἱ Γαλιλαῖοι ἐδέξαντο τὸν Ἰησοῦν. Ὅπως δικαιολογήσῃ τὸ συνφθὰ τῷ ρηθέντι ἀξιωματικῶς ἀποδοκίον τοῦ πράγματος ὁ Ι. Εὐαγγελιστὴς σπεύδει νὰ ἐπισυνάγῃ τὸν λόγον τῆς ἀποδοχῆς ταύτης τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις δὲ ἴσῃ, ὅτι καὶ οὗτοι μετὰ τῶν ἄλλων ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τοῦ Πάσχα προσκυνητῶν ἐγένοντο μάρτυρες τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τελεσθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ θαυμάτων. Ὅθεν δ' ὁμιῶς δῆλον, ὅτι καὶ ὑποδεξιμένοι (καὶ μὴ

πατρίδα δὲ ἴδιαν καλεῖ τὸν τῆς οἰκονομίας διελθὼν λόγον». Χριστ. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ κατ' οὐσίαν πνεῦμα, ἀλλὰ ὡς δικαιολογίαν τῆς εἰς Γαλιλαίαν καθόλου (οὐχὶ δὲ εἰς Καπερναοὺμ εἰδικῶς ὡς κατὰ Χριστ. καὶ ὁ Ζιγ.) ἐπανόδου τοῦ Ἰησοῦ τὴν ἀρετικὴν παρατήρησιν τοῦ Ι. Εὐαγγ. ἐπιδεχόμενος καὶ ὁ Θεοφ. σημειοῦται. «Ἐκ διαλείμματος αὐτοῦ (τοῖς Γαλιλαίοις) ἐπιδημεῖ καὶ ταῦτα ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶναι δοκῶν, φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ παρέμεινε, διότι οὐδεμίαν τιμὴν πρὸς Αὐτὸν ἐπιδείκνυντο».

(1) Ὁ λόγος τῆς διωπαιτίας καὶ ἀντιπαθείας πρὸς τοὺς συμπολίτας ἀναδεικνυμένους, ὅθεν καὶ ὁ παρομοιωθὴς φαίνεται λόγος τοῦ Ι. Εὐαγγ. ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει, ἐγκρατεῖται τὸ μὲν ἐν τῷ ὅτι παρὰ τῶν ἐκ παιδῶν γνωρίμων καὶ οικείων οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀπεκδέχοντα συνήθως μεγάλα, (ἢ ἀνιθία εὐκαταφρονήτους ποιεῖν εἰσὼθεν Χριστ.) τὸ δὲ ἐν τῇ συνήθει ζηλοτυπία τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς γνωρίμους αὐτῶν.

ὅπως ἀποκρούσαντες κατὰ τὸ οὐδεὶς προφήτης δεκτὸς κλπ.) τὸν Ἰησοῦν οἱ Γαλιλαῖοι δὲν ἐπέδειξαν πρὸς Αὐτὸν, ὡς οἱ Σαμαρείται, μόνιμον καὶ τελείαν πίστιν (οἷα ἢ ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ ἀπορρέουσα), ἀλλὰ πίστιν ἀτελῆ καὶ ἀσταθῆ, οἷα ἢ ἀπὸ τῶν θαυμάτων (πρβλ. Β' 24), οἷα πιθανώτατα ἤλπιζον οἱ Γαλιλαῖοι, ὅτι θὰ ἔβλεπον τελούμενα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ παρ' ἑαυτοῖς.

Στίχ. 46. Ἡ μυσία ἐνταῦθα τῆς Κανᾶ ἀφορμὴν ἔχει τὴν περαιτέρω διήγησιν. Μεταβίβων πιθανῶς εἰς Καπερναοὺμ, ὅπου εἶχεν ἐγκατασταθῆ οἰκογενειακῶς, πρὸ τῆς εἰς αὐτὴν ἀφίξεως Αὐτοῦ συναντᾶται καθ' ὅδον (εὐρισκόμενος ἔτι ἐν Κανᾷ, ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ, περὶ οὗ ἀμέσως ὁ λόγος. Κατὰ τοὺς ἀποδεχομένους, ὅτι ἐκ Ναζαρεθ εἶχε μετακίση καὶ ἐγκατασταθῆ ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανᾷ ἢ μυσία ἐνταῦθα τῆς πόλεως ταύτης ὁφείλεται εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ ἴδια πρῶτον. Κατὰ τὸν Χρυσ. ἐπανέρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Κανᾶ τὴν ἀπὸ τοῦ θαύματος πίστιν ἰσχυροτέραν ποιῶν διὰ τῆς παρουσίας. Ἀνάλογόν πως γνώμην διατυποῦσι καὶ πολλοὶ νεώτεροι ἐξηγηταί, καθ' οὗς ἢ Κανᾶ διὰ τὸ γινόμενον ἐν αὐτῇ θαῦμα παρεῖχεν ἔδαφος καταλλήλοτερον πρὸς τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν τοῦ Ἰησοῦ ἐν Γαλιλαίᾳ. Καὶ ἦν τις βασιλικὸς οὗ ὁ υἱὸς ἤσθηνε ἐν Καπερναοὺμ. Εἰσάγεται ἡ ἀμέσως ἐπακολουθοῦσα διήγησις. Βασιλικῶς. Ἐκ τῶν τῆς αἰλῆς τοῦ τετράρχου τῆς Γαλιλαίας Ἡρώδου Ἀντίπα, χαρακτηριζομένου ὡς βασιλέως (Μρκ. 5' 14), ἐδρεύοντος δὲ ἐν τῇ πόλει Τιβεριάδι.

Στίχ. 47. Οἴκοθεν — παρενθετικῶς εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὴν ἐορτὴν (στίχ. 45) — ἢ παρ' ἄλλων μαθῶν τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ πιστεύσας εἰς αὐτὴν(1), προσέρχεται ὁ βασιλικὸς παρακαλῶν, ὅπως μεταβῆ ὁ Κύριος εἰς Καπερναοὺμ καὶ θεραπεύσῃ τὸν ἐπιθανάτως νοσοῦντα μονογενῆ, φαίνεται (ὁ υἱὸς), υἱὸν οὐτοῦ. Ἄν συγκατετίθετο νὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὴν παράκλησιν τοῦ βασιλικοῦ ὁ Ἰησοῦς θὰ ἐπέσπαιθεν ἀπλῶς τὴν μετάβασιν Αὐτοῦ πρὸς τὴν Καπερναοὺμ.

(1) Εἰς τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν ταύτην τοῦ αὐλακοῦ συνετέλεσθον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τὸ ἐνοκλήσαν εἰς αὐτὸν διστάχημα, ταπεινῶσαν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ καὶ γεννῆσιν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ αἰσθήματα μετανόας καὶ συντριβῆς.

ούμ, όπου πιθανόν κατηυθύνετο. **Ἴνα καταβῆ.** Διὰ τὸ κείσθαι τὴν Καπερν. παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ, τὴν ἄλλως καλουμένην θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας.

Στίχ. 48. Ὁ Ἰησοῦς συμπεριλαμβάινων καὶ τὸν βασιλικὸν ἀποτείνεται πρὸς τοὺς Γαλιλαίους, ὑποδεξαμένους Αὐτὸν διὰ τὰ θαύματα. Πρὸς πάντας τούτους ὁ Ἰησοῦς εἶχε δυσπίστως (B' 23-25), ἅτε ἐπιπολαίως προσελκυομένοις καὶ πιστεύοντα, χρῆζοντα ἐκαστοὶ νέων θαυμάτων πρὸς στήριξιν, καὶ μόλις δι' ἐπανειλημμένων τοιοούτων, καὶ ταῦτα βραδέως, καταντώντων εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν. Ἡ ἀλήθεια προσάγει οἰκοθεν εἰς τοὺς φιλοῦντας καὶ ἐκζητοῦντας αὐτήν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστός, ἡ αὐτοαλήθεια, τὸ σωτηριῶδες ἔργον καὶ ἡ διδασκαλία Αὐτοῦ. «Καὶ μὴ τοῦτο πίστεως ἦν καὶ τὸ ἔλθεῖν καὶ τὸ παρακαλέσαι.... τοὺς Σαμαρείτας θαυμάζων ἔλεγεν (ὁ Ἰη.) ταῦτα (ἐὰν μὴ σημειῶ.... οὐ μὴ πιστεύσατε), ὅτι σημείων χωρὶς ἐπίστευσαν.... Ὡστε εἰ καὶ οὗτος (ὁ βασιλικός) ἐπίστευεν, ἀλλ' οὐχ ὁλοκλήρως οὐδὲ ὑγιῶς. Καὶ τοῦτο δηλοῖ ἐκ τοῦ πυνθάνεσθαι ποῖα ὄρα ἀφήκεν αὐτὸν ὁ πυρετός». Χρυσ. **Σημεῖα.** Παραβιαλ. B' 23. **Τέρατα.** Χαρακτηρισμὸς τῶν θαυμάτων ἀπὸ ἐξωτερικῆς ἀπόψεως, ἀπὸ τοῦ ὑπερφυσικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος καὶ τῆς προσγινομένης ἐντεῦθεν ἐντυπώσεως. Ἡ λέξις (τέρας) δὲν ἀπαντᾷ καθ' ἑαυτὴν ἐν τῇ Κ. Δ. ἀλλ' ἐν συναφείᾳ μετὰ τῆς σημειῶ.

Στίχ. 49. Ἡ πατρικὴ στοργή, καὶ ἡ πίστις ἐπὶ τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ παρόντος, πείθει τὸν βασιλικόν, ὅπως ἐπαναλάβῃ συντονωτέραν τὴν παράκλησιν αὐτοῦ, τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσο ἡ αὐστηρὰ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἐξέφραζε τελείαν ἀρνησιν.

Στίχ. 50. Ὁ φιλόανθρωπος Ἰησοῦς παρακινούμενος καὶ ὑπὸ τῆς πρὸς Αὐτὸν πίστεως τοῦ βασιλικοῦ, καίπερ ἀτελοῦς, παρέχεται τὴν ζητουμένην ἴασιν, ἣ δὲ πρὸς τὸν βασιλικὸν διαβεβαίωσις Αὐτοῦ ὁ υἱός σου ζῆ ἀποτελεῖ τὴν ἐξαγγελίαν τοῦ γεγονότος, ὅτι δηλ. καθ' ἣν στιγμὴν ἐκεῖνος ἐνόμιζε τὸν υἱὸν αὐτοῦ μονοῦ τρινηῶτα, ἐκεῖνος πράγματι ζῆ, ἐξέφυγε δηλ. τὸν κίνδυνον, μέλλον ὧς εἰκὸς ὅσον οὕτω νὰ ἀναρρώσῃ καὶ τελείως πρβλ. στίχ. 52-53). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν τὸ ζῆ (ὁ υἱός σου ζῆ) κείται ἐν μελλοντικῇ σημ., θὰ ζῆσῃ, δὲν θὰ ἀποθάγῃ, θὰ ἀνακτήσῃ τὴν υγιάν αὐτοῦ. **Καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος**

τῷ λόγῳ ὃ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐπορεύετο. Ἡ πίστις τοῦ βασιλικοῦ παρίσταται προβιβασθεῖσα. Οὕτω; δὲν ἐπιμένει εἰς τὴν μετάβασιν τοῦ Ἰησοῦ, πιστεύει ἤδη καὶ εἰς τὴν ἀπλήν διαβεβαίωσιν τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὴν δύναμιν Αὐτοῦ, ὅπως καὶ πόρρωθεν παράσχη τὴν ἴασιν. «Γι' ὅποιος ἐπὶ μὲν τοῦ ἑκατοντάρχου (Μτθ. Η) αὐτεπάγγελτος ὑπέσχετο παραγίνεσθαι· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ καλούμενος ἄπεισιν; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἡ πίστις ἀπῆρτιστο. Διὸ καὶ ὑπέσχετο ἀπιέναι, ἵνα μάθωμεν τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγνωμοσύνην, ἐνταῦθα δὲ οὐ οὕτω; ἀτελής ἦν. Ἐπει οὖν ἄνω καὶ κάτω ἤπειγεν αὐτὸν λέγων κατὰβηθι καὶ οὕτω ἦδει σαφῶς, ὅτι καὶ αὐτὸν δύναται θεραπεῦσαι, δείκνυσιν, ὅτι καὶ τοῦτο δυνατόν αὐτῷ, ἵν' ὅπου οἰκοθεν ὁ ἑκατόνταρχος ἔσχε, τοῦτο οὗτος ἐκ τοῦ μὴ παραγινέσθαι τὸν Ἰησοῦν μάθῃ». Χρυσ.

Στίχ. 51-53. Ἐπὶ τῇ βελτιώσει τῆς υγιείας τοῦ παιδίου οἱ δοῦλοι τοῦ βασιλικοῦ σπεύδουσιν, ὅπως ἀναγγείλωσιν εἰς τὸν κύριον αὐτῶν τὸ χαρμόσυτον γεγονός· ἐκεῖνος δὲ ἀρικήμενος οἴκαδε πείθεται καὶ ἐξ ἰδίας αὐτοψίας περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων αὐτῶν, ἐξακριβώνει δὲ, ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἀρχῆς τῆς βελτιώσεως συνέπιπτε πρὸς τὸν χρόνον τῆς συναντήσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῆς διαβεβαίωσεως Ἐκεῖνου, ὅτι ὁ υἱός αὐτοῦ ζῆ. Ἀναγνωρίσας ἐν τούτῳ τὸν θεῖον χαρακτήρα τοῦ Ἰησοῦ πιστεύει ἤδη τελειωτικῶς(1) αὐτός τε καὶ πάντες οἱ οἰκετοὶ αὐτοῦ, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν δούλων. «Καὶ γὰρ ἀναμφισβήτητος ἡ μαρτυρία λοιπόν. Οἱ γὰρ μὴ παρόντες, μηδὲ ἀκούσαντες τοῦ Χριστοῦ διαλεγόμενου, μηδὲ τὸν καιρὸν εἰδότες, οὗτοι παρὰ τοῦ δεσπότου μαθόντες, ὅτι οὗτος ἦν ὁ καιρός, ἀναμφισβήτητον ἔσχον τὴν ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ ἐπίστευσαν». Χρυσ.

Κοιμώτερον ἔσχεν. Ἦρχισε νὰ εἶνε καλύτερα, ἦν σημασίαν ἔχει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐνίοτε, ἡ φράσις **κοιμῶς ἔσχεν**, ἐν χρήσει ἐπὶ ἀσθενῶν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ **κακῶς ἔσχεν**. **Ὁραν ἐβδόμην.** Τὴν 1ην μ. μ. (πρβλ. Α' 39). Κατὰ τὴν διάρκειαν δηλ. τῆς ὥρας ταύτης.

Στίχ. 54. **Τοῦτο πάλιν.... εἰς τὴν Γαλιλαίαν.** Τὸ πρῶτον

(1) «Τελείως πιστεύει τῷ Κυρίῳ. Ἡ γὰρ προτέρα πίστις αὐτοῦ ἀτελής ἦν». Θεολ. «Ἐπίστευσεν ὑγιῶς». Ζηγ.

ήτο ή μεταβολή τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον (στίχ. 46. Β' κ. ε.). Ἡ πρόθεσις τοῦ Ι. Εὐαγγ. τήν παρατήρησιν ταύτην ποιουμένου δέν εἶνε σαφής: Ὑποθέτουσιν, ὅτι διακρίνει οὕτω δύο ἐπισκέψεις τοῦ Ἰησοῦ εἰς Κανᾶ, χωριζόμενας ἀπ' ἀλλήλων δι' ἐπισκέψω; ὑπ' Αὐτοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ἢ, κατ' ἄλλην γνώμην, ὅτι διαστέλλει δύο μεταβάσεις εἰς Γαλιλαίαν, συγχωνευθείσας ὑπὸ τῶν Συνοπτικῶν εἰς μίαν. Κατ' ἄλλην γνώμην διὰ τῆς ἅμα τῆ ἐπανόδου ταύτης τοῦ Ἰησοῦ εἰς Γαλιλαίαν εὐκαιρίας πρὸς θαυματουργίαν ὑποδηλοῖ ὁ Ι. Εὐαγγελιστής τὸ πρόσφορον τοῦ ἐδάφους πρὸς ἐνέργειαν ἐνταῦθα καθόλου τοῦ Ἰησοῦ. Κατὰ τὸν Χρυσ., «Ἐτι τὸ θαῦμα [τὴν πίστιν] τῶν Σαμαρειτῶν ἐπαίρει, δεικνύς, ὅτι καὶ δευτέρου σημείου γενομένου οὐδέπω πρὸς τὸ ὕψος ἐκείνων ἐφθασαν οὗτοι, οἱ τεθειμένοι, τῶν οὐδὲν, ἐωρακότων». Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ. Τὸ ἐν λόγῳ θαῦμα, τὴν ἐκτεθεῖσαν θεραπείαν τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλικῆς ἐξηγηταὶ νεώτεροι (ὄν τρόπον ἤδη παρὰ τοῖς παλαιοῖς ὁ ἄγ. Εἰρηγ. καὶ ὁ Εὐσεβ.) πειρῶνται νὰ ταυτίσωσι πρὸς τὸ παρὰ Μτθ. II' καὶ Λουκ. Ζ' ἀναφερόμενον, τῆς θεραπείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐκατονταρχοῦ, ἀλλ' οἱ πλείονες (ὄν τρόπον καὶ οἱ ἀρχ. Ὁριγ. Χρυσ. Κορ. Ζηγ.) διακρίνουσιν αὐτὰ εἰς δύο διάφορα ἀπ' ἀλλήλων θαῦματα. Οὕτω παρατηρεῖ «Ἦντες τοῦτον (τὸν βασιλικῆς) ἐκείνον εἶναι (τὸν Ἐκατόνταρχον) εἶναι νομίζουσι, τὸν παρὰ Μτθ. δεικνύται δ' ἕτερος ὢν παρ' ἐκείνον, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἀξιωματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως.

Θεραπεία ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ πηγαλοῦ,
38 ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ (Παράδειγμα παροχῆς ὑπ' Αὐτοῦ τῆς ζωῆς). Διασάφησις τῆς θέσεως ἐνταλῆς τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, παρέχουσα ἅμα τὸν γνώμονα τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως καὶ τηρήσεως τῶν ἐξωτερικῶν καθόλου διατάξεων τῆς Ὁρησιαίας. Αὐτοομολογία Αὐτοῦ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῷ Οὐρανίῳ Πατρὶ. (Ε' 1-18).

Στίχ. 1. Ἡ χρονικὴ διαδοχὴ καὶ ἀπόστασις ἡ διὰ τοῦ μετὰ ταῦτα δηλουμένη ἐξαρκᾶται ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἑορτῆς, ἣν ἔχει ὑπ' ὄψει ἐνταῦθα ὁ Ι. Εὐαγγελιστής διὰ τὸ συναρθεῖον (ἄρα ὁρισμένον) ἡ ἑορτῆ, καὶ δι' ἄλλους τινὰς λόγους, ὑποτίθεται, ὅτι π. ὀκείται πτε-

ρι τῆς κατ' ἔξοχὴν φαιδρᾶς καὶ δημοφιλοῦς τοῖς Ἑβραίοις ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας, ἑορταζομένης περὶ τὸς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου μηνός. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ ἀνωτέρω παρὰ τῷ Ι. Εὐαγγελιστῇ ἐκτεθειμένη διήγησις τῆς διὰ τῆς Σαμαρείας ἐπανόδου Αὐτοῦ εἰς Γαλιλαίαν πίπτει κατὰ Δεκέμβριον (πρβλ. Α' 35), μεταξὺ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ τῆς ἐνταῦθα ἐκτεθειμένης ἀναβάσεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα παρεμβάλλονται περὶ τοὺς 10 μῆνας, καθ' οὓς παρενέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καθ' ἃς ὁ Ἰησοῦς δὲν ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα Ὑπὸ τὴν ἑορτὴν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἄλλοι ἐξυπονοοῦσι τὸ Πάσχα, ὅτε μεταξὺ τῆς διὰ Σαμαρείας εἰς Γαλιλαίαν μεταβάσεως καὶ τῆς ἐν λόγῳ ἀναβάσεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα παρεμβάλλονται 4 μῆνες, καθ' οὓς, ἢ κατὰ τοὺς 10 μῆνας τῆς ἄλλης ἐκδοχῆς, ὁ Κύριος διέτριπεν ἐν Γαλιλαίᾳ. Ὑπάρχει καὶ γνώμη, ὅτι ὁ λόγος περὶ τῆς μεταγενεστέρως ἑορτῆς τῶν κλήρων (φρουρα), ἀγομένης (Ἐσθῆρ Θ' 21. 26.) τῆ 14 καὶ 15 Ἀδάρ (Μαρτίου) εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπὶ Ἀρταξέρξου ἀπαλλαγῆς τοῦ ἐπικραμασθέντος ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους κινδύνου. Κατὰ τὸν Χρυσ. (Ὁμ. Θεοφ. Ζηγ.) δηλοῦται ἡ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς. «Ἐμοὶ δοκεῖ ἡ τῆς Πεντηκοστῆς». Ἡ ἑορτῆ. Ἄλλη ἤτιον ἀρχαία γραφὴ ἑορτῆ (ἄνευ ἄρθρου). Ἀνέστη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ μαθηταὶ δὲν μνημονεύονται, οὔτε ἐν τῇ περαιτέρω διήγησει, οὔτε ὑποτίθεται, ὅτι δὲν συνώδευον τὸν Ἰησοῦν. «Συνεχῶς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἐπιχωριάζει τῇ πόλει τοῦτο μὲν, ἵνα δόξῃ μετ' αὐτῶν ἐορτάζειν, τοῦτο δὲ ἵνα τὸ πλῆθος ἐπισπάσῃται τὸ ἄδολον. Μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις οἱ ἀφελέστερον διακείμενοι συνέτρεχον». Χρυσ.

Στίχ. 2. Ἐστὶ δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις.... κολυμβήθρα. Λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν παρωχημένων χρόνων ἀνέστη τοῦ προηγουμένου στίχ. (1) καὶ κατέκειτο τοῦ ἀμέσως ἐπομένου (στίχ. 3) φανερόν, ὅτι διὰ τοῦ ἐνεστώτος ἐστὶ δηλοῦται ἡ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ι. Εὐαγγ. γράφοντος διατήρησις ἔτι τῆς ἐν λόγῳ δεξαμενῆς, ἣτις ἠδύνατο νὰ περισωθῇ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ. (70 μ. Χ.) Καὶ σήμερον ἔτι, ὡς γνωστὸν, δεικνύται κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ δεξαμενὴ αὕτη ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἀλλ' ὁ ἐνεστώς ἐστὶ δύναται νὰ νοηθῇ καὶ ὡς περιγραφικὸς ἐνεστώς δηλῶν τὴν ὑπαρξιν τῆς δεξαμενῆς, μὴ περιοριζομένην εἰς τὸν χρόνον τοῦ ἐκτεθειμένου γεγονότος (ἐν ταῦ-

ταις κατέκειτο κ λ π. στίχ. 3). **Ἐπὶ τῇ προβρατικῇ.** Ἐξυπονοεῖται συνήθως πύλη(1). Τοιαύτη πύλη τῆς Ἰλλήμ, ἴσως δὲ καὶ τοῦ ναοῦ, πράγματι ὑπῆρχεν ἐκ παλαιοῦ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦτο (Πρβλ. Νεσμ. Ι' 1. Πβ' 39.). Ἦν ἐξηγητῶν τινες προκρίνουσι τὴν γραφὴν ἐπὶ τῇ προβρατικῇ **κολυμβήθρα**, οὕτω καλουμένη διὰ τὴν ἐν αὐτῇ κλύειν τῶν πρὸς θυσίαν προβάτων, εἰς δὲ τὸ **ἐπελεγομένη** (ἢ **ἐπιλεγομένη**) ἐξυπονοοῦσι τὴν λέξιν **οἰκία**, λανθάνουσαν ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ λ. ἣτις ἐξηγᾶται: οἰκία φιλανθρωπίας. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἐπὶ τῆς ἐγγύτατα κ. ε. ἢ ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς δεξαμενῆς, ὑπῆρχεν ἰδρυμένη οἰκοδομητὴ (ἔργον φιλανθρώπου τινός), σχῆμα πεντάγωνον μετὰ στοῶν ἔχουσα, χρησιμεύουσα δὲ πρὸς κάλυψιν τῶν εἰς τὴν κολυμβήθραν καταφευγόντων ἀσθενῶν. Ὁ Χρυσ. καὶ ὁ Θεοφ. ἀναγινώσκουσι. «Ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσ. **προβρατικῇ κολυμβήθρα.**» **Ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδά.** Ὑποτίθεται, ὅτι ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ταύτη ὀνομασίᾳ τῆς κολυμβήθρας, δηλοῦσης οἶκον χάριτος, ἀγάπης, φιλανθρωπίας, ὁ ἱ. Εὐγγ. ἐνεῖδε σχέσιν τινὰ (συμβολικὴν σημασίαν) πρὸς τὴν ἔξιστορουμένην ὑπ' αὐτοῦ θαυματουργικὴν ἴασιν, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐν αὐτῇ συντελεσθεῖσαν, διὸ καὶ παρατίθησι τὴν λέξιν. Κατὰ τὸν Χρυσ. (ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.) ἢ ἐν λόγῳ κολυμβήθρα προσηύπου τὴν τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος. «Ἐμέλλε βάπτισμα δίδοσθαι, πολλὴν δύναμιν ἔχον καὶ δωρεὰν μεγίστην, βάπτισμα πάσης ἀμαρτίας καθαῖρον καὶ ἀντὶ νεκρῶν ζῶντας ποιοῦν. Καθάπερ οὖν ἐν εἰκόνι προγράφεται ταῦτα τῇ κολυμβήθρᾳ. **Βηθεσδά.** Ἄλλαι γραφαὶ **Βηθζαθά, Βηθσαεθὰ** κ. λ. π.

Στίχ. 3. **Ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ..... κίνησιν.** Καθ' ὃν χρόνον ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα (στίχ. 1). Ὁ προσδ. πολὺ ἠλείπει ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων. **Τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν.** Ἀπαριθμησὶς εἰδῶν τινῶν τῶν μνημονευθέντων ἀσθενῶν. **Ξηρῶν.** Ἀπιστανθέντων, φθισιῶντων. **Ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν.** Αἱ λέξεις αὗται ἠλείπουσιν ἀπὸ ἀρχαίων κινῶν κωδίκων.

Στίχ. 4. Αἰτιολογία τοῦ **ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κί-**

νησιν. Ὀλόκληρος ὁ παρῶν στίχος ἠλείπει ἀπὸ ἱκανῶν ἀρχαίων κωδίκων. Ἄν κατ' ἀκολουθίαν θεωρηθῇ οὐχὶ ὡς ἐκπεσὼν ἢ παραλειφθεὶς, ὅπου οὗτος ἠλείπει, ἀλλ' ὡς πρωϊμώτατα παρεμβληθεὶς (ὡς γλώσσημα), ὅπου ὑπάρχει, πρὸς διασάφησιν τοῦ **ἐκδεχ. τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν** καὶ τοῦ 3 στίχου, αἰρεται ὁ θιαυματουργικὸς χαρακτὴρ τῶν ἰάσεων τῆς Βηθεσδά, διότι ἡ φράσις **ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν**, ἄλλως τε καὶ μὴ κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἀρχαίους κώδικας ὡς ἐρρήθη, καὶ δὴ οἱ λόγοι τοῦ παραλύτου (στίχ. 7) **ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ** ἐπιδέχονται φυσικὴν ἔλως ἐξηγήσιν. Ὑποτιθεμένου, ὅτι εἰς τὴν δεξαμενὴν περὶ τῆς ὁ λόγος, κειμένην ἴσως παρὰ τὸ Ἱερὸν, διαχετεύετο ποθεν ὕδωρ τεχνητῶς, ἢ δὲ διοχέτουςς ἐπανελαμβίνετο κατὰ χρονικὰ διαστήματα, προκαλοῦσα καὶ ταραχὴν τοῦ ὕλου τῆς δεξαμενῆς ὕδατος, τὸ ἀνανεούμενον, ἰσχυρικὴν δύναμιν ἔχον ὕδωρ, δικαίως ἐθεωρεῖτο ὡς κεκτημένον μείζονα θεραπευτικὴν δύναμιν.

Στίχ. 5. Ἀρχεται ἡ διήγησις τῆς θαυματουργικῆς ἰάσεως τοῦ Ἰησοῦ. Διὰ τοῦ **τρεῖς κύντα καὶ ὀκτώ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ** προσδιορίζεται ὁ χρόνος καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἀσθενείας, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς ἐν ταῖς στοαῖς τῆς Βηθεσδά διαμονῆς τοῦ πάσχοντος, ἣν (καὶ οἰκοθεν ἐν τῇ θεότῃ Αἰτοῦ τὰ διαγνώση, ὡς εἰκός, ἠδύνατο. Πρβλ. Α' 42. 48. Β' 24 κ. ε. Α' 17 κ. ε. ἀκούσας ἔμαθεν ὁ Ἰησοῦς παρὰ τοῦ Ἰδίου ἀσθενοῦς ἢ παρὰ τινος ἄλλου τῶν παρευρισκομένων (γνοῦς, ὅτι πολλὸν ἤδη χρόνον ἔχει (στίχ. 6. Πρβλ. Α' 1.) Ὡς οὖν ἔγνω. Ἀναφέρει προτάσσειν ὁ ἱ. Εὐγγ. ὅπως δικαιολογήσῃ πιθανῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ θεραπείαν αὐτοῦ μόνον, οὐχὶ καὶ τῶν ἄλλων ἀσθενῶν. Τίνα νόσον ἔπασχεν οὗτος δὲν ὁρίζεται. Ὁ ἀριθμὸς τῶν 8 ἐτῶν (ἕνα διέτριψαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῇ ἐρήμῳ. (Λευτ. Β' 14), αἱ 5 στοαὶ τῆς κολυμβήθρας (5 τὰ βιβλία τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, δεξ ἀπεδείχθη ἀνεπαρκῆς πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν Ἰουδαίων ἴασιν, τὴν σωτηρίαν αὐτῶν) ἢ πρὸς τὸν παραλυτικὸν γενομένη ἐρώτησις τοῦ Ἰησοῦ **Ὁέλεις ὑγιῆς γενέσθαι** (ἣτις ὑποτίθεται δυσκόλως ἀνευ μυστικῆς ἐννοίας δικαιολογουμένη) παρέσχον ἀφορητὴν εἰς ἐξηγητὰς τινάς, ὅπως ἐν τῇ ἐν λόγῳ διηγῆσαι τῆς θαυματουργικῆς τοῦ Ἰησοῦ ἐνεργείας, ἀποδιδούσης τὴν υγιείαν καὶ τὴν ζωὴν (ὁ τοσοῦτον χρόνον κατακείμενος δὲν διαφέρει κατ' οὐσίαν τεθνεῦτος), ἐνίδωσι τὴν μυστικὴν ἐννοίαν τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ παροχῆς τῆς πνευματικῆς υγιείας καὶ ζωῆς τῷ Ἰ.

(1) Κατὰ τὸν Ζιγ. «τοιοθεσία».

ουδαϊκῶ λαῶ (ἐκπροσωπούμενῳ ὑπὸ τοῦ παραλύτου, ὃν τρόπον οἱ Σαμαρεῖται ὑπὸ τῆς Σαμαρειτιδος), εἰ γε οὗτος σοβαρῶς τοῦτο ἐβούλετο καὶ ἐπειθύμει, ὄρον ἀπαραίτητον πρὸς τὴν παροχὴν τῆς σωτηρίας ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Πρβλ. καὶ τὴν πρὸς τὸν ἰαθέντα παραλυτικὸν παρακάλεισιν τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 14: Ἰδε ὑγιῆς γέγονας, μακάριε ἀμάρτανε, ἕνα μὲν τέ σοι χειρὸν γένηται), ὑποδηλοῦσαν κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην τὴν καινὴν ζωὴν, τὴν ἀδούλωτον ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ζωὴν, ἣν ἀφελει νὰ διέγῃ ὁ ἐν Χριστῷ δικαιούμενος (Ρωμ. 5^ο 1 κ. ε).

Στίχ. 6. Ὁ πολυχρόνιον πάσχων ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν καὶ ἐκίνησεν ἐπὶ μᾶλλον τὴν συμπάθειαν («φιλανθρωπία ἐσφίξετο» Χρυσ.) τοῦ εἰς ἐκλήγχεα οἰκτιρισμῶν κλουσίου Ἰησοῦ, ὅστις καὶ ἀποτείνεται πρὸς αὐτὸν διεγείρων τὸν πόθον καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς υγείας αὐτοῦ, ὅπως μὴ κινῶν τὴν ἰδίαν τοῦ πάσχοντος θέλησιν συντελεσθῆ ἡ θεραπεία αὐτοῦ. Ὁ μακρὸς χρόνος τῆς ἀσθενείας καὶ ἡ ἔλλειψις πίστεως συνδρομῆς καὶ βοηθείας ἦτο φυσικὸν νὰ ἀποσβέσωσι τὴν ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ τὸν πόθον αὐτὸν τῆς θεραπείας. Διὰ τὴν παροχὴν τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ, τοιαύτης ἢ ἄλλης, ἀπαιτεῖται ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων ποιὰ τις προπαρασκευὴ πρὸς ὑποδοχὴν αὐτῆς. «Καὶ τί δήποτε κἀντας ἔαρες ἐπὶ τὸν τριάνοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντα ἤλθεις; Τί δὲ καὶ ἔρωτα ὁ ἔλεος ὑγιῆς γενέσθαις οὐκ ἕνα μάθη (τοῦτο γὰρ παρέλκον ἦν), ἀλλὰ ἕνα δεῖξαι τοῦ τοιούτου τὴν καρτερίαν, (ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ.) καὶ ἕνα γινώμεν, ὅτι διὰ τοῦτο τοὺς ἄλλους ἀφεις ἐπὶ τοῦτον ἤλθε». Χρυσ.

Στίχ. 7. Ὁ πάσχων αὐτὸς οὗτος ἀδυνατῶν νὰ κινηθῆ, μάλιστα συρόμενος, καὶ διὰ κενίαν καὶ ἐγκατάλειπιν ὑπὸ πάντων μὴ ἔχων τὸν βοηθῆσοντα, δὲν κατόρθωνε νὰ ἐπιφελῆται τῆς ἐκείστοτε αἴφνης πάντως καὶ οὐχὶ κατ' ἴσα χρονιαῖα διαστήματα ταραχῆς τοῦ ὕδατος, ἄλλου τινὸς πάντοτε προλαμβάνοντος αὐτόν. Πρὸδηλον, ὅτι εἰς τὴν κολυμβήθραν κατήρχετο τις διὰ στενῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτρον εἰσόδου καὶ κλίμακος, ἢ ὅτι τὴν λαματικὴν δύναμιν ἐκέκτητο κυρίως τὸ νεοστὶ εἰσρεῦσαν ὕδωρ, ἔφ' ὅσον δὲν ἀνεμιγνύετο μετὰ τοῦ τέως ἐν τῇ δεξαμενῇ παρόχοντος, ὅπερ δὲν ἐβράδυνε ὡς εἰκὸς νὰ συμβῆ, καὶ εἰς καὶ μόνος, ὁ πρῶτος, ἠδύνατο νὰ ἐπιφελῆται ἐκείστοτε τῆς εὐκαιρίας. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπάντησιν τῷ Ἰησοῦ τοῦ ἀσθενοῦς, παρεχούσης εἰκόνα τινὰ τοῦ χαρικτήρος αὐτοῦ ὁ Χρυσ. παρατηρεῖ: Οὐ τι ἐφθέξατο βλάσφημον....

οὐ κατηράσατο αὐτοῦ τὴν ἡμέραν, οὐκ ἐδυσχέρανε πρὸς τὴν ἐρώτησιν.... ἀλλὰ μετὰ ἐπεικειας ἅπαντα διηγείται.» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ.

Στίχ. 8. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ θείᾳ ἐδοκλαγγίᾳ καὶ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὴν καρτερίαν καὶ τὸν ἀρτυνησθέντα πόθον καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἀσθενοῦς διατάσσει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς υγείας αὐτοῦ.

Στίχ. 9. Ὁ παντοδύναμος λόγος τοῦ Ἰησοῦ μεταβλήθη πάραυτα εἰς ἔργον. Ὁ πολυχρόνιον κατωκείμενος ἀνεκτίσατο ὑγείαν καὶ δυνάμεις, καὶ συμμορφούμενος πρὸς τὴν διαταγὴν τοῦ θείου ἱατροῦ ἀνάλαβε τὸ ἔρ οὗ κατέκατο καὶ ἤρξατο βαδίζων. Ἡ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν πίστις αὐτοῦ, ἢ πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς υγείας αὐτοῦ (καὶ τὴν προῦποκειμένην ἄφρασιν τῶν ἀμαρτιῶν, πρβλ. στίχ. 14) ἀναγκαία, ἐξεδηλώθη κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῷ λόγῳ καὶ τῇ διαταγῇ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν. Δὲν ἠπράκτησεν οὗτος ἐπὶ τῷ θείῳ κελύσματι, ἀλλ' ἐπεδείξατο τὴν ἀναγκαίαν θέλησιν καὶ κατέβαλε τὴν δυνατὴν αὐτῷ προσπάθειαν. (1) «Σὺ δὲ μοι καὶ οὕτως ὄρα τοῦ παραλύτου τὴν πίστιν. Ἀκούσας γὰρ.... οὐ κατεγέλασε... ἀλλ' ἄμα τε ἤκουσε καὶ ἠγέρθη» καὶ γενόμενος ὑγιῆς οὐκ ἠπειθήσε τῷ κελύσματι αὐτῷ... Σκόπει τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας τὴν ὑπερβολὴν. Οὐ γὰρ εὐθέως αὐτὸν ἀνέστησεν, ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν οἰκειοῦται διὰ τῆς ἐρωτήσεως, τῇ μελλούσῃ προδοποιῶν πίστιν. Καὶ οὐκ ἀνίστησι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κλινίδιον ἄραι κελύσει, ὅσπερ καὶ τὸ γινόμενον πιστώσασθαι θαῦμα καὶ μηδένα νομίσει φαντασίαν εἶναι τὸ γεγεννημένον ἢ ὑπόκρισιν(2)... Τί δήποτε δὲ αὐτὸν οὐκ ἀπαιτεῖ πίστιν, ὡς ἐπὶ τῶν τυφλῶν ἐποίησε, λέγων: πιστεῦσατε ὅτι ἰσχύει τοῦ-

1) Ἡ θαυμαργὴ τοῦ Ἰησοῦ φωνὴ ἐγείρει ἐπαναληφθέντα καὶ πρὸς ἕκαστον Χριστιανὸν συζητούμενον εἰς τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἐπιενεργεῖ ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ἴασιν τῆς ψυχῆς, ἀρκεῖ νὰ κινήθῃ πρὸς καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἀμαρτάνοντος, καὶ νὰ καταβάλῃ οὗτος ποιῶν τινα πρὸς ἀνάληψιν προσπάθειαν.

2) Ἡ πρὸς τὸν παράλυτον δοθεῖσα διαταγὴ, ὅπως ἄρα τὸν κράσβατον αὐτοῦ, πιστοῦσα τῷ ὄντι τὴν ἴασιν καὶ δὴ ἄμεσον, ἀπέθετε πιθανώτατα καὶ εἰς ἀνατροπὴν τῆς κρατούσης μικρολόγου μηχανικῆς καὶ καταθλιπτικῆς τηρήσεως ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῆς ἀρχῆς τοῦ Σαββάτου.

το πο:ήσαι; «Οτι οὐδέποτε Αὐτὸν ἴδρι σαρκῶς, ὅστις ἦν». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. Ὁ ἱ. Εὐγγ. ἐπισυνάπτει τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ ἴσας τοῦ ἐν λόγῳ ἀσθενοῦς, κελουθέντος ἄμα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ἔρη τὸν κροσβίβατον αὐτοῦ, ἐγένετο ἐν Σαββάτῳ, διότι ἡ σύμπτωσις αὕτη παρέσχεν ἀρορημὴν εἰς ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς καταλύοντος τὴν ὑπὸ τοῦ Νόμου δριζομένην ἀργίαν τοῦ Σαββάτου. Ἐκ τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρω παρατεθέντος χωρίου τοῦ Χρυσ. δῆλον γίνεται, ὅτι τὸν ἐν λόγῳ λαθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀσθενῆ θεωρεῖ ὡς παράλυτον (ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ.), ἀλλ' οὐχ τὸν αὐτὸν πρὸς τὸν παρὰ Μτθ. Θ' Μρκ. Β' καὶ Λουκ. Ε' μνημονευόμενον. Τινὲς οἴονται τοῦτον εἶναι τὸν ἐν τῷ Μτθ. κείμενον. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Πολλαχόθεν δῆλον ἐστίν. Ἐκατέρω τῶν γνωμῶν τούτων ἀντιπροσωπεύεται καὶ ὑπὸ νεωτέρων ἐξηγητῶν.

Στίχ. 10. Ὑπὸ τοὺς Ἰουδαίους δέον (κατὰ τὸ Α' 19 κλπ.) νὰ νοηθῶσι μέλη τοῦ Μ. Συνεδρίου, τοῦ ἐπισήμου τούτου ἀντιπροσωπευτικοῦ σώματος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Ἀντὶ νὰ κληθῶσιν εἰς θαυμασμόν καὶ πίστιν πρὸς τὸν ἐργάτην τοῦ θαύματος καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀγανακτικῆς διὰ τὴν κατὰ τὸ Ἰερμ. ΙΖ' 21 («μὴ αἴρετε βαστάγματα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων») ἄλλως ἐπουσιώδη ἀθέτησιν τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀθέτησιν ταύτην ὁ μὲν Χρυσ. παρατηρεῖ «Ἐνταῦθα μὲν οὐκ ἑτέρως κελούει λύειν τὸ Σάββατον, ἀλλοχού δὲ δι' ἑαυτοῦ τοῦτο ἐργάζεται φορῶν πηλὸν καὶ ἐπιχρίων σφιδάλιους. Πως δὲ ταῦτα οὐ παραβαίνον, ἀλλ' ὑπερβαίνον τὸν Νόμον». Ὁ δὲ Θεοφῆ «Ἐν Σαββάτῳ δὲ θεραπεύει, διδάσκον τοὺς ἀνθρώπους ἑτέρως νοεῖν, τὰς τοῦ Νόμου παρατηρήσεις, καὶ μὴ τῇ σωματικῶς νοουμένη ἀργίᾳ τρεῖν τὸ Σάββατον, ἀλλὰ τῇ τῶν κακῶν ἀποχῇ».

Στίχ. 11. Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ λαθέντος δὲν ἀποβλέπει, ὅπως ἐπαρρησίη τὴν εὐθύνην τοῦ πράγματος ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν («Εἰ κακουργεῖν ἐβούλετο, ἐξῆν καὶ ἑτέρως εἰπεῖν». Χρυσ.), ἀλλ' ὅπως ἐπιστομίση τοὺς ἐρωτῶντας καὶ διαμαρτυρημένους διὰ τὴν μετακλίμωσιν τοῦ κροσβίβατου αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ θεὸς Ἰατρὸς διέταξε τοῦτο, ἔχων ἄρα ὡς εἰκὸς πάντα πρὸς τοῦτο λόγον. «Ὁρα παρησιασάν. Οὐ μόνον οὐκ ἐπέσθη ταῖς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπεργάτην ἀνεκλήρουξε καὶ προτιμότερον πάντων ἀπέκρινε λέγων Ἰησοῦς μοι εἶπεν, πεθίνομαι» Ζηγ.

Στίχ. 12. Ἀντὶ νὰ ἐρωτήσῃ κατὰ τὴν δοθείσαν ἀπάντησιν τοῦ λαθέντος τίς ἐστὶν ὁ ποιήσας σε ὑγιῆ; Ἰόσον τυφλῶναι τοὺς ἀνθρώπους ἢ προσκόλλησις εἰς τοὺς τύπους καὶ ἡ ἑλλειψὶς καλῆς διαθέσεως. «Ὁὐ

γὰρ εἶπον, τίς ἐστὶν ὁ ποιήσας σε ὑγιῆ, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐσίγησαν ἄνω δὰ καὶ κάτω τὴν δοκούσαν εἶναι παράβασιν εἰς μέσον ἦγον». Χρυσ. Θεοφ.

Στίχ. 13. Ἡκιστα παντὸς ἐνασμενιζόμενος εἰς τὴν ἀπὸ τῶν θαυμάτων πίστιν (περὶ Β' 24), ἴσως δὲ καὶ εἶνα μὴ πλεον τούτων (τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων) παρασκευάση τὸν θυμὸν ἐκκαῖναι, οἶδε γὰρ καὶ ὅπως μόνη τοῦ φθορομένου οὐ μικρὸν τοῖς βασκαίνουσιν ἐνέεναι σπινθῆρα ὁ Ἰησοῦς ἀπεμακρόνθη ἀπὸ τοῦ τόπου τοῦ θαύματος, πρὶν ἐτι ἀντιληφθῆ ἄλλοις ἢ ἄλλως πρὶν μάθῃ τὸ ὄνομα Αὐτοῦ παρὰ τῶν κερισταμένων ὁ θεραπευθεῖς. Ἡ ἐνταῦθα σημ. τοῦ ἑ. ἐνεδῶ (ἄπαξ λεγομένου ἐν τῇ Κ. Δ.) ἀπορρέει πάντως ἐκ τῆς μεταβατικῆς χρήσεως αὐτοῦ, καθ' ἣν τὸ ἑ. τοῦτο σημαίνει ἐκκλίνω, ἀποφεύγω (διὰ κινήσεώς τινος τῆς κεφαλῆς, πληγῆν π.χ. κ.λ.π.) Ὁχλου ὄντος. Δηλοῖ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπομακρόσεως τοῦ Ἰησοῦ, πρὸς ἀποφυγὴν δηλ. τοῦ θορύβου, ὅς ἐνεκα τοῦ παρόντος κατὰ τὸν τόπον ὄχλου θὰ προὐκαλεῖτο περὶ τὸ ὄνομα Αὐτοῦ. Ἀλλὰ δύναται νὰ σημαίνῃ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀπαρτήρητος σχεδὸν ἀπεμακρόνθη ὁ Ἰησοῦς.

Στίχ. 14. Ἀποδοῦς τὴν ὑγίαν τοῦ σώματος ὁ Ἰησοῦς μερμενῆ καὶ περὶ τῆς ὑγείας τῆς ψυχῆς τοῦ λαθέντος, ὅστις, καθ' ἣ ἐκ τῆς θείας δυνάμει τοῦ Κυρίου διαγενώσεως τῶν κατ' αὐτὸν δείκνυται, ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἁμαρτημάτων εἶχεν ἐφελκύσει τὴν ἀργίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν διὰ τὴν ἀσθένειαν κολασμόν. Ἄλλ' ὅτι πᾶσα νόσος δὲν εἶνε κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ ἐπικολούθημα ἁμαρτιῶν δηλον ἐκ τῶν ἀλλαχόθεν λόγων Αὐτοῦ (Θ' 1-13). «Τί ἂν πάντα, φησί, τὰ νοσήματα ἐξ ἁμαρτημάτων; Οὐ πάντα μὲν, ἀλλὰ τὰ πλείονα ἔνια δὲ καὶ ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν... Γίνεσθαι δὲ καὶ δι' εὐδοκίμησιν, ὡς περ τῷ Ἰούδ». Χρυσ. Θεοφ. Δῆλον δι' πάντα τὰ φαιδρὰ ἢ λυπαρὰ τοῦ βίου δὲν εἶνε ποικίως ἁμαρτα σημασίας διὰ τὴν ἡθικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφείλοντος νὰ παρακολουθῆ αὐτὰ ἀγρύπνως καὶ νὰ ἀντιλῆ πολλαχῶς χρήσιμα διδάγματα ἐξ αὐτῶν. Ἰνα μὴ χειρόν τί σοι γένηται. Πρὸς τῇ ἐκ νέου δηλ. ἀπωλείᾳ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος καὶ θάνατος τῆς ψυχῆς, αἰωνία καταδίκη. Ἡ ἐν τῷ ναῶ παρουσία τοῦ λαθέντος, ἀνοσβάντος εἰς αὐτὸν εὐχαριστίας χάριτι πρὸς τὸν Θεόν, ἀπετέλει εὐνοϊκὴν δὲρ αὐτοῦ ἐνδείξιν, ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις καὶ ἡ ἐπαπειλή τοῦ Ἰησοῦ (μηκέτι

ἀμαρτ. ἕνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐ-
τε ἡ θαυματουργικὴ ἰασις ἔσχον τὴν προσήκουσαν ἀπόλυτον ἐπίδρασιν
ἐπ' αὐτόν.

Στίχ 15. Καὶ αὐθις οὐχὶ καταγγέλλον, («Ὅρα αὐτὸν πάλιν ἐπὶ τῆς
αὐτῆς μένοντα ἐγγνωμοσύνης» Χρυσ.), ἀλλὰ κριβαλόμενος ἤδη πρὸς ὑ-
περάσπισιν καὶ τὸ ἐπιβλητικὸν ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, ἴσως δὲ ὡς παρατη-
ροεῖ ὁ Χρυσ. (καὶ τῶν νεοτέρων τινές) «καὶ τοὺς ἄλλους ἐφελκύσασθαι
σπεύδων καὶ οἰκειώσασθαι». Ἀξιοσημείωτον δὲ, ὅτι οὐδαμῶς λέγει ὁ
εἰπὼν αὐτῷ ἄρα τὸν κράββατον, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὸν ὕψη.
Κατὰ τὴν νέαν ταύτην συνάντησιν ἀνέτως πλέον ἠδύνατο ν' ἀντιληφ-
θῆ τοῦ Ἰησοῦ, ἢ ἄλλως, νὰ ἐρωτήσῃ καὶ μίση παρὰ τῶν παρισταμέ-
νων τὸ ὄνομα Αὐτοῦ.

Στίχος 16. Ἡ κατὰ τὴν ξηρὰν καὶ κατὰ γράμματα τήρησιν τῆς ἐντο-
λῆς τοῦ Θεοῦ (Ἰερ. 16' 21 κ. ε) παρὰβασίς τῆς ἀργίας τοῦ Σαββά-
τοῦ τοῦ Ἰησοῦ προκαλεῖ παρὰ τοῖς ἀρχουσι τῶν Ἰουδαίων διωγμὸν
καὶ φονικὰς κατ' αὐτοῦ διαθέσεις. **Καὶ ἐξήτητον αὐτὸν ἀ-
ποκτεῖναι.** Αἱ λέξεις αὗται ἐλλείπουσιν ἐκ πολλῶν τῶν ἀρχαιοτέ-
ρων κωδίκων, διὸ καὶ θεωροῦνται παραληφθεῖσαι ἐκ τῶν ἐπομένων
(στίχ. 18.). **Ταῦτα ἐποίησε.** Ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ Μ. Συνε-
δρίου (τῶν Ἰουδαίων) χρήσεως πρὸς τὸν Ἰησοῦν τοῦ πληθ. ταῦ-
τα ἐπὶ μιᾷ περιπτώσεως, τῆς ἐκτεθείσης θεραπείας, (πρὸβλ. Μαρκ. 1Α'
28) καὶ ἐκ τοῦ πρτ. ἐποίησε συνάγουσιν Ἐξηγ. τινές, ὅτι καὶ ἐν τῇ
μιᾷ ταύτῃ περιπτώσει, ἐν ἣ ὁ Ἰησοῦς παρεκίνησεν ἄλλον εἰς τὴν πα-
ράβασιν τῆς ἀργίας τοῦ Σαββ. ἐνεῖδον οὗτοι τὴν συναρτῆ σταθερὰν
ἐνέργειαν τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ 17. Δῆλον, ὅτι οἱ ἀρχοντες τῶν Ἰουδαίων ἐπεδίωξαν συνάν-
τησιν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ζητήσασιν παρ' Αὐτοῦ λόγον διὰ τὴν
παράβασιν τοῦ Σαββάτου, ἥτις κατ' αὐτοὺς πρὸς τὴν δοθείσῃ διαταγῇ
τῷ ἀσθενεῖ, ὅπως ἄρῃ τὸν κράββατον αὐτοῦ, συνίστατο (ἐμμέσας) καὶ
ἐν αὐτῇ τῇ παρασχεθείσῃ αὐτῷ θεραπείᾳ (Πρὸβλ. Ζ' 23) Ματθ. 1Β' 9-14.)
Ἀπαντῶν ὁ Ἰησοῦς ρητῶς καὶ ἀνεπιφυλάκτως τάσσει ἑαυτὸν
καὶ τὴν ἐνέργειαν Αὐτοῦ ἐν παραλλήλῳ πρὸς τὴν τοῦ Οὐρα-
νίου Πατρὸς, «Ὁν χαρακτηρίζει ὡς ἐξαιρετικῶς τινι τρόπῳ ἴδιον

Αὐτοῦ.(1) Ἄλλ' οὕτω λέγων δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ θέσῃ ἑαυτὸν—καίπερ
(ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ) ἴντα—ἔξω καὶ ὑπερίνω τῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους
δοθεισῶν ἐντολῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου, ἀλλὰ νὰ δη-
λώσῃ τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς ἐντολῆς (πρὸβλ. Ματθ. Β' 23 κ. ε), ἣν
ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἶπερ τις καὶ ἄλλος, ἐγίνωσκων, ἐννοεῖ καὶ ἐφύλασ-
σε κατὰ τὴν ἀληθῆ ἐκείνης ἐννοίαν. Ἡ ἐννοία τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ
προδήλωσε εἶνε, ὅτι ὁ Θεὸς παρὰ πᾶσαν τὴν διέλωσιν τῆς Γραφῆς
(Ἰαν. Β' 2), ὅτι δημιουργήσας ἐν ἕξ ἡμέραις τὸν κόσμον κατέπαυσε τῇ
ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων Αὐτοῦ—δούσας ταύτην
(ἕξ. Κ' 8-11) διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἡμέραν ἀργίας τῶν ἀνθρώπων,—ἔξα-
κολουθεῖ ἐργαζόμενος. Διαφέρουσι δὲ μόνον τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας Αὐ-
τοῦ, ἐργαζομένου νῦν ὑπὲρ τῶν δημιουργημάτων Αὐτοῦ συντηρητικῶς
πλέον καὶ προνοητικῶς.(2) Τοῦτο οὐδεὶς ἐχέρον καὶ εὐσεβὴς Ἰουδαί-
ος καὶ ἐπὶ τῇ βίβῃ τῆς Ἀγ. Γραφῆς θλι. ἀπετόλμα νὰ ἀρνηθῆ ποτε.
Κατ' ἀνάλογον λοιπὸν τρόπον εὐεργετικῶς,—ἐν τῇ προκειμένῃ περι-
πτώσει ἰόμενος τὸν ἀσθενῆ καὶ κηδόμενος τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρί-

(1) Ἐκατέρωθεν τὸ ἀμύτημον διεικνύει, τῷ τε Πατέρᾳ εἰσεῖν ἰδιαζόν-
τως, καὶ τῷ τε αὐτὰ πρόπτερον Ἐκείνῳ. Ὁμ. Θεοφ. Ζηγ. σημειωθέντος
«Ἐθεῖξεν ἑαυτὸν ἴσον τῷ Θεῷ ἐκατέρωθεν ἀπὸ τα...» Ἀξιοσημείωτος
ἐνταῦθα καὶ ἡ παρατήρησις τοῦ Ζηγ. ὡς πρὸς τὴν ὀχέειν τῆς ἐνταῦθα
παρὰ τῷ Εὐαγγ. δικαιολογίας τοῦ Ἰησοῦ διὰ τὴν κατάργησιν τῆς ἀργίας
τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς παρὰ τοῖς Συνοπτ. Ἐὐαγγ. ἀπαντήσεως «Παρατί-
ρησον δὲ, ὅτι διαφόρως περὶ τῆς τοῦ Σαββάτου λύσεως ἐγκαλοῦμενος,
ποτέ μὲν θεατρικῶς ἀπολογεῖται, καθάπερ καὶ νῦν, ποτὲ δὲ ἀνθρωπο-
πρεπῶς (παρὰ τοῖς Συνοπτ. θηλ.), ἐκείλετο γὰρ ἀμψότερα πιστεῦσθαι
καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνθρωπότητα».

(2) «Ὅρων ἄλιον ἀντιπέλλοντα καὶ δελφίνον πρὸς τοὺς καὶ λίμνας
καὶ πηγὰς καὶ ποταμοὺς καὶ ἕρπυλλας, καὶ φύσεως δρόμον, τὸν ἐν τοῖς
σώμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς τῶν ἄλλων, τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὃν τόδε
τὸ πᾶν συνέστηκεν, μένοντι τὴν διανεκίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐργασίαν». Χρυσ.
Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ. Ἠρόδοτος καὶ τὴν ἰδιαίτην πρόνοιαν Αὐτοῦ περὶ
τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων, τὴν δι' αἰῶνων
πολλὰς καὶ πολυτρόπως ἀποκάλυψιν Αὐτοῦ καὶ τοῦ θελήματος Αὐτοῦ.

ας—ἀδιακόπως, μὴ ἐξερουμένου καὶ τοῦ Σαββάτου, εἰργάζεται καὶ ὁ Ἰησοῦς. Ὁ Πατὴρ δὲν εἰργάζεται ἄνευ τοῦ Υἱοῦ, οὐδ' ὁ Υἱὸς ἄνευ τοῦ Πατρὸς. Οὕτω ὄφελον νὰ ἀντιληφθῶσι τῶν πραγμάτων καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες διὰ τῆς τυφλῆς, μηχανικῆς καὶ ξηρᾶς, τηρήσεως τοῦ γράμματος τῶν θείων διατάξεων πᾶν ἄλλο, ἢ συνειροφουῖντο ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ θέλημα. Διέστρεφον αὐτὸ ἀντιπίπτοντες καὶ ἀντιτασσόμενοι πρὸς τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα τῆς φύσεως Αὐτοῦ, τὸν τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐλέους καὶ τῆς συμπαιδείας.

Στίχ. 18. Ὁ παραλληλισμὸς τῆς ἰδίας ἐνεργείας πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐξερεθίζει πολλῶ μᾶλλον τοὺς Ἰουδαίους ἄρχοντας καὶ περθεῖ αὐτοὺς, οἱ ἦτο ἄξιος θανάτου, διότι πρὸς τῇ ἀθετήσει τοῦ Σαββάτου ἐβλασφήμηι Οὗτος—κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν—καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ, φιδάνων μέχρι τοῦ νὰ ἐξισοῖ ἑαυτὸν πρὸς Αὐτὸν(1). Οἱ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ συνομιλοῦντες Ἰουδαῖοι ἄρχοντες εἰσηλθὼν καλῶς εἰς τὸ πνεῦμα τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. Γ' 33), καλέσαντος τὸν Θεὸν οὐχὶ Πατέρα ἡμῶν, ὑπερ μέχρι τινὸς ἦτο σύνηθες καὶ παρ' Ἑβραίοις (ἐν ἀναλόγῳ πρὸς τὴν καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς χρήσιν, Πάτερ ἡμῶν κ.λ.π.), ἀλλὰ πατέρα Αὐτοῦ (ὁ Πατὴρ μου στίχ. 17.), πατέρα Ἐδίου (πρβλ. Ρωμ. Η' 32 τοῦ Ἐδίου υἱοῦ) ὅς οὗτοι ἐκφράζονται, ὅθεν ὀρθῶς συνεκέρανον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔθετεν ἑαυτὸν ἐν ἑξαιρετικῇ σχέσει πρὸς τὸν Θεὸν, ὅλος διαφῆρη τῆς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀθετῶν, διὰ τοῦτο κατ' αὐτοὺς καὶ παραβαίνων καὶ τὰς ἐντολὰς Αὐτοῦ (τὴν ἐντολὴν τὴν ἀργίας τοῦ Σαββάτου π. χ.).

Πλήρης συμφωνία τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς διὰ τὴν υἰότητα. Ὁ μὴ τιμῶν ἄρα τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Ἡ εἰς Χριστὸν πίστις παράχως τῆς ζωῆς, τὰνάπαλιν δὲ ἡ ἀπιστία ἀτία τῆς κατακρίσεως καὶ τοῦ θανάτου. (Στίχ. 19-30.)

Στίχ. 19. Μὴ εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν καθόλου σχέσιν Αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Ἰησοῦς, ἀπαντῶν φαίνεται εἰς λόγους τι

(1) «Καὶ μὴν, παρατηροῦ δικαίως ὁ Χρυσ., οὐκ ἐν τοῖς ῥήμασιν ἐδείκνυ τεῦτο μόνως, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς πράγμασι».

νάς τῶν μετ' Αὐτοῦ συνομιλούντων ἀρχόντων Ἰουδαίων,—δι' ὧν οὗτοι ἐξέφραζον ἐν ἀγανακτήσει πάντως τὰ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 17) ἐξαχθέντα ὑπ' αὐτῶν συμπεράσματα, ἅπερ ὁ ἱ Εὐγγ. συνοψίζει διὰ τῶν ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἔθειν ἔλεγε τὸν Θεὸν (στίχ. 18.)—ἐπιμένει ἀναπτύσσων καὶ διασαφηνίζων τὴν καθόλου ταυτότητα καὶ παραλληλίαν (πρβλ. στίχ. 17 ὁ πατὴρ μου ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι) τῆς ἐνεργείας Αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ, ἥμιστι παντὸς καίπερ αὐτοτελῶν ἀντιθεμένων ἀλλήλαις. Τὸ οὐ δύναται ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν δὲν ἀποκλείει τὸ ἐκούσιον καὶ αὐτοπροαίρετον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ δεικνύει τὴν πλήρη ταυτότητα καὶ ὁμοιότητα τῆς ἐνεργείας Αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Ἡ ἑξαιρετικὴ (ἢ φύσει) υἱικὴ σχέση τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα ἀποκλείει οὐ μόνον ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς ἡθικῆς ὑποχρεώσεως, ἀλλ' ἀναγκάως, διὰ τὸν τῆς φύσεως δεσμόν, διὰ τὴν ταυτότητα ἄρα τῶν βουλῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, πᾶσαν αὐτόβουλον τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείαν, ἀντιπίπτουσαν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. «Οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ τὸ ἄφ' ἑαυτοῦ οὐ δύναται ποιεῖν οὐδὲν ἢ ὅτι οὐδὲν ἐναντίον τῷ Πατρὶ, οὐδὲν ἀλλότριον, οὐδὲν ξένον, ὃ μάλιστα τὴν ἰσότητά ἐνδεικνυμένου καὶ τὴν πολλὴν συμφωνίαν ἐστὶ» Χρυσ. Καὶ κατωτέρω ὁ αὐτὸς: «Τὸ οὐ δύναται ἄφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐ τὴν ἐκούσιαν ἀναρροῦντος ἐστὶ, ἀλλὰ τὸ ἀπαριλλάκτον τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ θελήματος ἐνδεικνυμένου». Εἰς ὃ προστίθουσιν: «Οὕτω καὶ τὸ δεῖξει αὐτῷ (στίχ. 20) νόησον.» Οὕτω καὶ ὁ Θεορ., ὅς πρὸς ἄλλους συναφῆσι σημειοῦται: «Μία οὐσία, μία δύναμις, μία ἐνέργεια Πατρὶ καὶ Υἱῷ». Ὑπὸ ἄλλο πνεῦμα, ὑπὸ τὴν ἑνοίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐπιτελέσεως τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, ἐξηγησῶν τὸ χωρίον (ἐν τῷ ῥότῳ καὶ τὸν 20 στίχ.) ὁ Ζεγ. γράφει «Φησὶ δὲ ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ὅτι τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοῖς τύποις ἐνασημαίνεται μὲν ὁ Πατὴρ, ἐπιτελεῖ δὲ ὁ Υἱὸς, οὐ δουλικῶς». Ἐάν μὴ τε θέληται τὸν πατέρα ποιεῖντα. Ἐκφρασις (ἐλέπεον) ἀνθρωποπαθῆς πρὸς δήλωσιν τῆς ἀμέσου καὶ ἀκριβοῦς γνώσεως (πρβλ. Α' 18). «Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῆ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ὁ λόγος, δι' ὃν οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν. Ἡ ταυτότης τῆς ἐνεργείας, ἀπορρέουσα ἐκ τῆς υἱικῆς σχέσεως, τῆς ἐκ ἀρχῆτου ἐσωτερικῆς κοινωνίας.

Στίχ. 20. Αἰτιολογία τῆς ταυτότητος καὶ ἀναλογίας τῆς ἐνεργείας

τοῦ Υἱοῦ (στίχ. 14) πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς. **Ὁ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν καὶ πάντα θεέκλυτον αὐτῷ.** Ὑπὸ τὰς ἀνθρωποπαθεῖς ἐκφράσεις φιλεῖ καὶ θεέκλυτον λανθάνει ἡ ἀπερινόητος ἐκείνη φυσικὴ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν ἐξαιρετικῶν τρόπων υἱὸν Αὐτοῦ, τὸν Ἰησοῦν, ἡ ὡς προαιώνιος γέννησις χαρακτηριζομένη (πρβλ. Α' κ. ε.), καὶ ἡ ἀόρητος ἐκείνη σταθερὰ καὶ διαρκὴς μυστηριώδης μακαρία κοινωνία (Α' 18) τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀναγκαῖα αἰτία τῆς ταύτισως τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. **Μερίζονα τούτων**, οἷα ἡ μέχρι τότε θανατοουργικὴ ἢ ἄλλη ἐνέργεια τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ἀληθὴς τρόπος τῆς τηρήσεως τοῦ Σαββαίου. Ἐν ἀγέσει πρὸς τὸ **μερίζονα** ὁ Χρυσ. σημειοῦται. «Ἐπειδὴ τὸν παρὰ τὸν ἑαυτοῦ ἐκφράζει, μέλλει δὲ καὶ νεκρὸς ἐγείρειν, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπε», Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. **Ἴνα ὑμεῖς θαυμάζητε.** Ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐξ ἀγάπης δεκνύντος (κατὰ τὴν ἀνθρωπομορφικὴν ταύτην ἔκφρασιν) τῷ τῷ Υἱῷ πάντα, καὶ προκαλοῦντος οὕτω εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος ρυθμιζομένην ἐνέργειαν. Ὁ θαυμασιῶς εἶνε σπουδαία ἀφορμὴ πρὸς πίστιν. Λιὰ τοὺς πεπονημένους αἰτία κατασχύνης.

Στίχ. 21. **Ἐὰ μείζονα ἔργα (ζωοποιήσεις καὶ ἀνάστασις νεκρῶν(1)), ἂ δαίξει τῷ Υἱῷ ὁ Πατήρ (στίχ. 20), ἅτινα δὲ θὰ ἐπιούρωσι καὶ δοφίλουσι νὰ ἐπισύρωσι τὸν θαυμασιῶν καὶ τῶν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ συνομιλούντων Ἰουδαίων ἀρχόντων.** Ἐν ἀγέσει πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε σημεία καὶ ἐπὶ μέρους τῆς θερησιμῶς θεραπείας (στίχ. 5 κ. ε.) ἡ ἀ-

(1) Ἄλλ' ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ παρεχομένῃ ζωοποιήσει, ὡς ἐκ τῶν ἀμέσως κατωτέρω θεκνύονται, πρὸς τῇ ζωοποιήσει καὶ ἀναστάσει τοῦ σώματος περιλαμβάνεται καὶ θὰ κατ' ἐξοχὴν ὡς ἀναγκαῖος ὄρος καὶ προϋπόθεσις καὶ τῆς σωματικῆς ζωοποιήσεως ἢ ζωοποιήσεως τῆς ψυχῆς, ὁ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καθαρισμὸς αὐτῆς καὶ ἡ ἐγχεσις ἐν αὐτῇ τῆς θείας ζωῆς, τῆς ἀγίας, πανθενούς (καὶ δὴ κατὰ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ) καὶ ἀκαταλύτου. Ἄλλοι τῶν ἐξηγητ. περιορίζουσι τὴν σην. τῆς ἐν λόγῳ ζωοποιήσεως ἐν. τε τῷ παρόντι στίχῳ καὶ κατωτέρω ἐν τῇ ἠθικῇ μόνον σφαίρῃ, ἐν τῇ σην. δηλ. τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ παρεχομένης ἠθικῆς ἀναγεννήσεως, καὶ ὅν χρόνον ἄλλοι, ἐν οἷς οἱ ἀρχαῖοι (Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ) ἐν τῇ τῆς σωματικῆς, ἐν τῇ σην. ὅνλ. τῆς ἀναστάσεως.

νάστασις νεκρῶν, ἡ καὶ ἐν τῇ Π. Α. (Δευτ. ΑΒ' 39. Α' Βασ. Β' 6) ὡς ἀνήκουσα τῷ Θεῷ χαρακτηριζομένη, καὶ τὰ μέχρι τοῦ στίχου 29 ἐκτιθέμενα, ἦσαν μείζονα καὶ υπερφύστερα. **Οὗς θέλει.** Οὐδαμῶς δηλοῦται αὐθαίρεσις καὶ ἰδιοτροπία ἀσκουμένη ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ ἐγέρσει καὶ ζωοποιήσει τούτου ἢ ἐκείνου, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον τὸ δικαίωμα καὶ ἡ δύναμις τῆς θελήσεως Αὐτοῦ ὅπως ζωοποιῇ, ὅν τρόπον ζωοποιῇ καὶ ὁ Πατήρ, καίτερος ὡς εἰκὸς συμφώνως πάντοτε καὶ πρὸς τὴν θέλησιν Ἐκείνου (πρβλ. ΣΤ' 40). «Τὸ μὲν ὡςπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τῆς δυνάμεως δέκνυσι τὴν ἀπαρραλαξίαν: τὸ δὲ οὗς θέλει τῆς ἐξουσίας τὴν ἰσότητα». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. Οἱ ἀναγκαῖοι πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ζωοποίησιν ὄροι δηλοῦνται κατωτέρω (στίχ. 24).

Στίχ. 22. 23. Ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς οὗς θέλει ζωοποιεῖ, ἡ εἰς Αὐτὸν παράδοσις ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῆς τελειωτικῆς κρίσεως τῶν ἀνθρώπων, ἥτις καὶ κατὰ τὴν πεποιθησιν τῶν πρὸς οὗς ἀπετείνετο ὁ Ἰησοῦς ἀρήκτως συνεδέετο μετὰ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ ζωοποιήσεως πάντων. Ὁ μέλλον νὰ κρίνῃ εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀναστήσῃ καὶ ζωοποιήσῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐχὶ ἡ κρίσις, ἀλλ' ἡ ζωοποιήσις καὶ σωτηρία ἦτο τὸ ἄμεσον ἔργον τοῦ Ἰησοῦ— τῆς κρίσεως οὕσης ἀναγκαίου ἐπακολουθήματος τοῦ σωστικοῦ Αὐτοῦ ἔργου, ὅπερ θὰ ἐπαρίετο εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀποδοχὴν ἢ μὴ τῶν ἀνθρώπων, καὶ θὰ συνεπήγετο κατ' ἀκολουθίαν εὐθύνην δι' αὐτοὺς—, διὰ τοῦτο ὁ τελικὸς λόγος, **ἐν κ. πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν καθὼς τιμῶσι καὶ τὸν πατέρα** ἐγκλιθεῖ, καὶ δὴ πρωτίστως, τὴν ἐννοιαν: «Ἴνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν ὡς ζωοποιούντα καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα». Ἄλλαις λέξεσι ἡ πρόθεσις τοῦ Θεοῦ Πατρὸς εἶνε, ὅπως ἡ ἀληθὴς θεογνωσία καὶ λατρεία περιλάβῃ πρὸς τῷ Πατρὶ καὶ τὸν Υἱὸν (πρβλ. ΙΑ' 1. 6. Ἐφ. Α' 20. κ. ε. Φιλ. Β' 10). Ὅπόθεν ὡς ἀναγκαῖον συμπέρασμα ἔπεται, ὅτι **ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα, τὸν κέμψαντα Αὐτόν**, ὅτι δηλ. ὁ τοιοῦτος, περιορίζων τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν αὐτοῦ, —ὡς π. γ. οἱ Ἰουδαῖοι καὶ δὴ καὶ οἱ πρὸς οὗς ἀπετείνετο ἀρχόντες αὐτῶν,— εἰς μόνον τὸν Πατέρα πᾶν ἄλλο ἢ εὐηρέσεται Αὐτόν, ἀπεστρέφει τὸν Θεὸν τῆς ἐν τῷ πληρώματι — ἐν τῷ Υἱῷ— ἀποκαλύψεως Αὐτοῦ προσηκούσης Αὐτῷ τιμῆς καὶ δόξης. «Ὁ-

ρῆς πῶς συμπλέκεται ἡ τιμὴ τοῦ Υἱοῦ τῆ τοῦ Πατρὸς;... ἐπειδὴ μία ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ ἡ δόξα.... Καὶ πῶς φησὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ πέμ-
πων καὶ ὁ περιπόμνος;... δι' οὐδὲν ἕτερον εἰρηται, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν
αἴτιον εἰδῶμεν καὶ εἰς τὴν Σαβελλίου μὴ περιπέσωμεν νόσον, καὶ τῶν
Ἰουδαίων ἢ ἀσθενεία τοῦτον θεραπευθῆ τὸν τρόπον, ὥστε μὴ νομι-
σθῆναι αὐτὸν ἀντίθεον εἶναι παρ' αὐτοῖς». Χρυσ. Ὁμ. Ζιγ. Τὴν
κρίσιν πᾶσαν θέλωκε τῷ Υἱῷ. Πρβλ. στίχ. 27. Γ' 17 κ. ε. 35
κ. ε. Ματθ. ΓΑ' 27. Πράξ. ΙΖ' 31. Β' Κορ. Ε' 10.

Στίχ. 24. Δι' ἐπισήμιον διαβεβαίωσης (ἀμὴν ἀμὴν) χορεῖ πε-
ραιτέρω ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κατηγορηματικὴν δήλωσιν, ὅτι ἡ ζωοποίη-
σις, περὶ ἧς ἄρτι εἶπεν (οὐδὲ θέλει ζωοποιεῖν), ἦτις δὲ ὑπὸ τὴν
τελείαν αὐτῆς μορφὴν (ὡς ζωοποίησις καὶ τῶν νεκρῶν σωμάτων) ἀνή-
κει κυρίως εἰς τὸ μέλλον (τὴν κοινὴν ἀνάστασιν), οὐσιαστικῶς συντε-
λεῖται ἀπὸ τοῦ παρόντος, ἐπιτυγχάνεται δ' ὑφ' ἐκάστου διὰ τῆς ἀρο-
άσεως καὶ ἀποδοχῆς τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ ὡς τῆς πλήρους καὶ τελείας
θείας ἀποκαλύψεως καὶ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν ὡς πέμψαντα
Αὐτὸν πρὸς παροχὴν τῆς ἐν λόγῳ ζωῆς, ἄλλως λέξει διὰ τῆς εἰς
Αὐτὸν πίστεως ὡς τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου (πρβλ. Ρωμ. Γ' 9, 10.
Α' Ἰωάνν. Ε' 9-11). Ὁ εἰς Χριστὸν πιστεύων ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπὸ γε
τῆς πίστεως αὐτοῦ εἶναι ἀπηλλαγμένος τῆς ἀποκαμένης πᾶσι τοῖς ἀν-
θρώποις κρίσεως καὶ κατακρίσεως (Γ' 18. Ρωμ. Η' 33). Ὁ τοιοῦτος
ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐπίστευσεν εἰς τὸν Χριστὸν μετέστη πράγματι καὶ οὐ-
σιαστικῶς ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν (πρβλ. Α' Ἰωάνν. Γ' 14)
ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ τῶν λέξεων τούτων, περιλαμβανούση πρὸς τὴ
ἐννοίᾳ τοῦ φυσικοῦ θανάτου καὶ τῆς φυσικῆς ζωῆς ἐν τῇ αἰωνίῳ
αὐτῶν μορφῇ(1) καὶ τὴν πρὸς θάνατον (ἐν πλάνῃ, τῇ κακίᾳ καὶ ἁμαρ-
τίᾳ) καὶ πρὸς ζωὴν (ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἀγιότητι τοῦ

(1) Ὁ εἰς Χριστὸν πιστεύων δὲν ἀπαλλάσσεται τοῦ φυσικοῦ θανάτου· θὰ
ὑποκύβη καὶ οὗτος εἰς αὐτὸν, ὡς πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ παροδικῶς,
προσωρινῶς (ἐπισημοδικῶς τρόπον τινά) μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως
(πρβλ. ΓΑ' 25 κ. ε), οὕτως ὥστε πράγματι καὶ κατ' οὐσίαν οὗτος ἀπὸ
τοῦδε εἶναι ἀτόχως τῆς αἰωνίου ζωῆς (ἔχει ζωὴν αἰώνιον), ἕως καὶ προ-
γεύεται διὰ τῶν δωρημάτων τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. (Πρβλ. Γ' 16. 18. 36).

βίου καὶ τῇ ἀρετῇ) πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου
(πρβλ. Ρωμ. Η' 6). Ὅσοι τῶν ἐξηγητῶν φρονοῦσι, ὅτι ὁ λόγος ἐν-
ταῦθα ἀφορᾷ εἰς μόνην τὴν κοινὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν αἰω-
νίαν ζωὴν ἢ κόλασιν ἐκδέχονται ὡς εἰκὸς τὰ ἔχει καὶ ἔρχεται μελ-
λοντικῶς, ὃν τρόπον ἐρμηνεύει καὶ ὁ Χρυσ. «Τὸ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρ-
χεται τοῦτό ἐστι οὐ καλεῖται· θάνατον γὰρ οὐ τοῦτόν φησι, τὸν
ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸν αἰώνιον· ὡσεὶ οὖν καὶ ζωὴν ἐκείνην, τὴν ἀθάνα-
τον». Πρβλ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.

Στίχ. 25. Ὁ Ἰησοῦς προβαίνει περαιτέρω εἰς ἐπίσημον καὶ κα-
τηγορηματικὴν αὐθις διαβεβαίωσιν τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ, καθ' ἣν ἡ
ζωοποίησις — περὶ ἧς ὁμίλησε (στίχ. 24) ὡς ἐξαρθωμένης ἀπὸ τῆς εἰς
Αὐτὸν πίστεως καὶ αἰώνιον ἐχούσης κύρος, μελλούσης νὰ ἐπαναλαμ-
βάνηται ὁσάκις καὶ ὅπου ὁ ἀπαραίτητος ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων ὄ-
ρος (ἡ πίστις) παρουσιάζει— ἐγγὺς σου καὶ ἐπὶ θύραις ἐστὶν (ἔρχε-
ται ὥρα καὶ νῦν ἐστὶν). Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη ὄφρα νὰ διεγείρη
τοὺς ἀκροατὰς τοῦ Ἰησοῦ καὶ πάντα σύγχρονον, ὅπως ἀμελλητὶ δρά-
ξονται τοῦ ἐν χερσὶν αὐτῶν μεγίστου ἀγαθοῦ, ὅπως περιλάβωσι
δηλ. ἑαυτοὺς μεταξὺ τῶν ἀκούοντων (οἱ ἀκούσαντες) — ὅσοι ἂν
ἀκούσονται, ὅσοι ἂν ἀκροάσονται καὶ δέξονται· πρβλ. στίχ. 24.
καθ' ὃν χρόνον τὸ ἀκούσονται δηλοῖ ἀπλῶς καὶ μόνον τὴν ἀκοὴν
τῆς φωνῆς, τοῦ λόγου, στίχ. 24) Αὐτοῦ καὶ πιστεύοντες εἰς Αὐτὸν
ὡς τὸν πάροχον τῆς ζωῆς ἀπαλλαγῶσι τῆς νεκρώσεως (τοῦ θανάτου
στίχ. 24) ἐν ᾧ διατελοῦσι (πρβλ. Ματθ. Η' 22. Ἐφ. Β' 1. 5. Κολ. Β'
13) καὶ ἐν τῇ διὰ τῆς πίστεως κοινωνίᾳ μετ' Αὐτοῦ μεταλάβωσι τῆς
ὄντως ζωῆς, πνευματικῆς τε καὶ ἠθικῆς καὶ ἅμα φυσικῆς ἀφθίτου καὶ
ἀκαταλύτου. Διὰ τὴν λ. νεκροὶ ἐν ἠθικῇ σημ. πρβλ. Μτθ. Η' 22. Κατ'
ἄλλην ἐκδοχὴν ἡ λέξις νεκροὶ κεῖται ἐν τῇ συνήθει σημασίᾳ αὐτῆς,
ὁ δὲ λόγος τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς τελειωτικῆς μορφῆς τῆς ζωοποίησεως,
ἣν κέκτηται τὴν δύναμιν νὰ παρέχη, περὶ τῆς διὰ τοῦ παντοδυνάμου
δηλ. λόγου Αὐτοῦ ἀναστάσεως πάντων. Ἡ κοινὴ αὕτη ἀνάστασις
ἀνήκει εἰς τὸ μέλλον (ἔρχεται ὥρα), ἀλλὰ δὲν ἐλλείπουσι παραδείγ-
ματα πιστοῦντα αὐτὴν καὶ ἐν τῷ παρόντι (καὶ νῦν ἐστὶν), οἷον τὸ
ἴσον εἶπω τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου (ΓΑ'). Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύ-
την ἡ συναρθεὶς μετοχὴ οἱ ἀκούσαντες, ἐξηγεῖται οἱ νεκροὶ ἀφ' οὗ

ἀκούσασι, καθ' ὅσον θὰ ἀκούσασι, ἀλλὰ θὰ ἀκούσασι πάντες, οὐχὶ δὲ τινες αὐτῶν μόνον. Κατὰ τὸν Χρυσ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ τελεσθεισῶν ὑπ' Αὐτοῦ θαυματουργικῶν ἀναστάσεων τῶν νεκρῶν, («Ἐὰντα δὲ λέγει περὶ ἂν ἐτελλεν ἀναστῆσαι νεκρῶν, οἷον τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας, τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχιουναγώγου καὶ τοῦ Λαζάρου» Θεοφ.), ὧν δ' ὅμως αἱ δύο εἶνε πρωτοερόχρονοι τῶν ἐνταῦθα λόγων τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ. 26. Αἰτιολογία τῶν ἀνωτέρω. «Λογιασμὸν ἐπαγγειτῶν εἰρημένων ἀποδεικτικόν» Χρυσ. Ἡ ζωοποιὸς δύναμις τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῆς ἐν τῇ ἀναμνηστικῇ καὶ ἀνομολογουμένῃ ὑπὸ πάντων ζωοποιῇ δυνάμει τοῦ Πατρὸς. Ὁ φύσει Υἱὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποξενωθῇ τῶν ἰκανοτήτων καὶ δικαιοματίων τοῦ Πατρὸς. Ἐντεῦθεν ἡ ζωοποιὸς δύναμις Αὐτοῦ, καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κρίσεως τῶν ἀνθρώπων, ἕπερ ὑπὸ τὴν τελειωτικὴν αὐτοῦ μορφήν θὰ ἐξασκήσῃ Οὗτος κατὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν, καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς (Ρ'ωμ. Β' 16) διὰ τὸ Μεσσιτικὸν Αὐτοῦ ἀξίωμα (ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. Περβλ. Δαν. Ζ' 13) συνεπαγόμενον τὸ τοιοῦτον δικαίωμα τῆς κρίσεως τῶν ἀποδεξαμένων ἢ ἀποκρουσάντων τὴν δι' Αὐτοῦ καταρρασθεῖσαν τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι σωτηρίαν. (Περβλ. στίχ. 22, 24, καὶ Γ' 17-19). Ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ. Οὐχὶ τὴν κοινὴν ζωὴν, ἣν κέκτηνται πάντα τὰ ἕμβια, ἀλλὰ τὴν ἀπόλυτον ζωὴν, ἣτις ἔχει τὴν μόνην αἰτίαν αὐτῆς ἐν ἑαυτῇ καὶ εἶνε αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος, πηγὴ καὶ αἰτία πάσης ἄλλης ζωῆς, φυσικῆς, πνευματικῆς, ἠθικῆς. Τοιαύτην ζωὴν ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς σχέσεως καὶ κοινωνίας μετὰ τοῦ Πατρὸς κέκτηται καὶ ὁ Υἱὸς (ἔδωκε τῷ υἱῷ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ), ὧν καὶ Οὗτος αὐτοζοῆ ὡς ὁ Πατὴρ («Οὗτο ἔχων ζωὴν, ὡς περ καὶ ὁ Πατὴρ» Χρυσ.) καὶ πηγὴ τῆς ζωῆς. Ἡ μόνη πρὸς τὸν Πατέρα ὁδός. Διὰ τοῦ ἔδωκε δηλοῦται πιθανῶς ἡ προαιώνιος γέννησις τοῦ Υἱοῦ. Ὁ Χρυσ. καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἐξηγηταὶ τὸ ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν ἀναφέρουσιν εἰς τὰ ἀνωτέρω, συντάσσοντας, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ, μὴ θαυμάζεστε τοῦτο(1). Ἄλλ' ἡ ἐκδοχὴ αὕτη προσκρούει ἤδη εἰς τὸ τοῦτο.

(1) «Ἐπειδὴ ἐδόκει τοῖς ἀκούουσι προσέτασθαι τὸ λεγόμενον καὶ πλὴν οὐδὲν ἐνόμιζον εἶναι ἢ φίλον ἀνθρώπων, τὰ δὲ λεγόμενα μεῖζονα ἢ κατὰ ἀνθρώπων ἢν καὶ Θεοῦ μόνον, ταύτην λέγον τὴν ἀντιθετὴν ἐπιτάγα μὴ θαυμάζετε ἐπεὶ Χρυσ. Περβλ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.

Στίχ. 28-29. Οἱ συνομιληταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐξεδήλουν θαυμασμὸν καὶ δυσπιστίαν πρὸς τὴν ἀξιώσει (ἀπὸ τοῦ 19 ἤδη στίχου) τοῦ Ἰησοῦ καὶ δὴ πρὸς τὴν ἄρτι γενομένην διωβραβίωσιν Αὐτοῦ, τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ζωοποίησιν τῶν εἰς Αὐτὸν πιστευόντων καὶ τὴν κατάκρισιν τῶν ἀπιστούντων. Πρὸς βραβείωσιν τῆς ἀληθείας τῶν ἀξιώσεων Αὐτοῦ τούτων καὶ πρὸς πίστωσιν τῆς θείας Αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ δυνάμεως διαβραβαιοῦσαι νῦν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι καὶ ἡ κοινὴ ἀνάστασις, ἡ κατὰ τὴν κοινὴν πίστιν αὐτῶν ἔργον οὕσα τοῦ Θεοῦ, ἀνήκει ἐπίσης Αὐτῷ, μέλλουσα νὰ ἐξαρηθῇ ἐκ τῆς θείας Αὐτοῦ παντοδυναμίας, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τελειωτικὴ τῶν ἀνθρώπων κρίσις, ἣτις θὰ κανονισθῇ κατὰ τὰς πράξεις ἐκάστου (πρβλ. Μτθ. Γ' 27), ὑπὸ τὰς πράξεις (τὰ ἀγαθὰ ἔργα ἢ τὰ φαύλα) νουμένων οὐχὶ τόσω τῶν ἐπὶ μέρος πράξεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι τῆς ὡς βίσεως αὐτῶν ἐποκειμένης καὶ δι' αὐτῶν ἐκδηλουμένης ἀγαθῆς ἢ πονηρᾶς προαιρέσεως, ἀφ' ἧς θαμβλιωδῶς ἐξαρτᾶται καὶ ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἢ ἀπιστία (πρβλ. Γ' 19-21), ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω (στίχ. 24, 25) μέλλουσα νὰ κρίνῃ τὴν αἰωνίαν τύχην τῶν ἀνθρώπων. Ἀξιοσημεῖωτον ὅτι ἐνταῦθα, ὅπου ὁ λόγος περὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, δὲν προστίθεται τὸ καὶ νῦν ἐστίν, (στίχ. 25) ἀντὶ δὲ τῆς λ. νεκροὶ κεῖται τὸ οἱ ἐν τοῖς μνημείοις μετὰ τοῦ προσδιορισμοῦ πάντες. Αἱ γενικαὶ ζωῆς καὶ κρίσεως προσδιορίζουσι τὴν ἐννοίαν, ἣν ἐκφράζει ἡ λ. ἀνάστασις, ἀπὸ ποιοτικῆς τρόπου τινὰ ἀπόψεως, ἀπὸ ἀπόψεως τῆς καταστάσεως, ἐν ἧ οἱ μὲν ἢ οἱ δὲ ἀναστήσομενοι εὐρεθήσονται. Οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες δηλ. (καὶ δὴ κατ' ἀκολουθίαν οἱ πιστεύσαντες) ἀνιστάμενοι θὰ εὐρεθῶσι ἐν καταστάσει ζωῆς (τελειώσεως δηλ. τῆς ἐν τῇ γῆ κτηθείσης πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀκαταλύτου ἅμα, παρηλλαγμένης ὡς εἰκὸς, φυσικῆς) οἱ δὲ τὰ φαύλα πράξαντες (καὶ δὴ οἱ ἀπιστήσαντες) ἐν τῇ ἀντιθέτῃ καταστάσει, δηλουμένη διὰ τῆς λ. κρίσεως δηλ. κατακρίσεως. Τὰς ἐν λόγῳ γενικὰς (ζωῆς κρίσεως) ἄλλοι ἐξηγοῦσιν ὡς ταυτοσημούς πρὸς τὸ εἰς ζωὴν, εἰς κρίσιν. Ἐν σχέσει πρὸς τὸν 29 στίχ. ὁ Χρυσ. παρατήρει· «Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ ἐκούων μου τὸν λόγον καὶ πιστεύων τῷ πῆψαντί με οὐ κρίνεται ἵνα μὴ νομίση τις, ὅτι τοῦτο ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν μόνον, καὶ τὰ ἐκ τοῦ βίου προσέδηκε». Εἰς δὲ ὁ Θεοφ. προστίθῃσιν «τότε γὰρ καὶ κυρίως πίστις ἐστίν».

Στίχ. 30. Ὁ Ἰησοῦς ἐπαναλαμβάνει τὴν διαβεβαίωσιν, ἣν ἤδη ἐποιήσατο ἀρχόμενος τοῦ λόγου Αὐτοῦ, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ ἄφ' ἑαυτοῦ (πρβλ. στίχ. 19), ὅπως παράσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς Αὐτοῦ ἐγγύθιον τῆς ἀριστείας καὶ εὐκρινείας τῆς κρίσεως, ἣν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τοῦδε ἀρξασμένην (κρίνω), ὀριστικῶς καὶ τελειωτικῶς θὰ διεξαγάγῃ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ κρίσεως. Μεροληπτικὴν ἄρα ἀπὸ μέρους Αὐτοῦ καὶ ἄδικον κρίσιν διὰ τὴν πρὸς Αὐτὸν συμπεριφορὰν αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ φοβῶνται καὶ οἱ συνομιληταὶ Αὐτοῦ, μέλλοντες νὰ περιληφθῶσι καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ κρίσει Αὐτοῦ (στίχ. 29). Ἡ κρίσις Αὐτοῦ δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν κρίσιν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Δὲν ἐκηρατίζεται ὑπὸ προσωματικῶν συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν, ἀλλὰ αὐτοπροαιρέτως προσαρμόζεται πρὸς τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος Αὐτὸν Πατρὸς, μεθ' οὗ ἐν ἀρρήκτῳ φυσικῷ καὶ ἡθικῷ δεσμῷ διατελεῖ. «Οὐδὲν ξένον, οὐδὲν παρηλλαγμένον, οὐδὲ ὃ μὴ βούλεται ὁ Πατὴρ παρ' ἐμοῦ γινόμενον ὕψεσθε ἢ λεγόμενον ἀκούσεσθε.... Οὕτω κρίνω ὡσὸν εἰ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἦν ὁ κρίνων.... «Ὡς περ οὖν τῷ Πατρὶ οὐδεὶς ἂν ἐγκαλέσειε κρίναναι, οὕτως οὐδὲ ἐμοί, ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐκύτερα ἢ ψήφος φέρεται». Χρυσ. «Ἴνα μὴ τινες ἀνθρώποι ὀρῶντες Αὐτὸν σκανδαλίζωνται πῶς ὁ φαινόμενος ἀνθρώπος δικαίαν κρίσιν ποιήσῃ, τοῦ Δαυὶδ εἰπόντος πᾶς ἀνθρώπος ψεύστης...» Θεοφ. Καὶ κατωτέρω. «Ὁ μὲν θέλων τὸ ἑαυτοῦ βούλημα κυρῶσαι, ἴσως ἂν ὑποπιπθεὶς, ὡς παραφθέρων τὸ δίκαιον». Ἀνάλογα καὶ Ζιγ. Διὰ τὴν ἀνθρωποπαθῆ ἔκφρασιν ἀκούω (καθὼς ἀκούω), καθ' ἣν παρίσταται ὁ Ἰησοῦς ἐπακροώμενος τῆς γνώμης καὶ ἀποφάνσεως τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ προσαρμόζων οὕτω τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ κρίσιν (κρίνω), πρβλ. τὴν ἀνάλογον χρῆσιν τοῦ ὄλεπω στίχ. 19. «Ὁὐ πρὸς διδασκαλίαν λέγων, ... ἀλλ' οὐδὲ ὡς δεόμενος ἀκροάσεως, τὴν δὲ ὁμόνοιαν δηλῶν καὶ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς ψήφου». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ.

Ἀπόδειξις τῶν ἀνωτέρω ἀξιώσεων καὶ διαθεβαιώσεων τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ περὶ Αὐτοῦ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Αἰτία τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων. (Στίχ. 31-47.)

Στίχ. 31. Παρὰ πάντων τὴν πεποιθήσιν Αὐτοῦ, ὅτι τὸ ἀναξιόπι-

στον τῆς αὐτομαρτυρίας(1) δὲν ἰσχύει προκειμένου περὶ Αὐτοῦ (πρβλ. Ἡ' 14), πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ περὶ τῶν ἀνωτέρω (στίχ. 19-30) περὶ ἑαυτοῦ λεχθέντων κρίνει καλὸν ὁ Ἰησοῦς, ὅπως προσαρμόζομενος πρὸς τὸ κοινὸν δίκαιον (πρβλ. Ἡ' 17. Α' Τίτ. Ε' 19) προσαγάγῃ καὶ ἀξιόπιστους ἐξωτερικοὺς μάρτυρας τῆς θείας ἀποστολῆς Αὐτοῦ (στίχ. 39). «Ὁὐ πρὸς τὴν ἀξίαν τὴν Αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπόνοιαν τὴν ἐκείνων ἐφθέξατο ταῦτα.... ὅταν δὲ (λέγῃ) ἀληθῆς ἔσιν ἡ μαρτυρία μου (Ἡ' 14) αὐτὴν δείκνυσσι τὸ πρᾶγμα τὴν φύσιν, ὅτι ὡς Θεὸν ἀξιόπιστον Αὐτὸν ἔδει νομίζειν. Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ κρίσιν.... καὶ οὖν τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἔχει τῷ Πατρὶ καὶ δύναμιν, μίλλων πάντα ταῦτα κατασκευάζειν καὶ ἐτέρως, ἀναγκαίως τὴν ἀντίθεσιν αὐτῶν τέθεικε πρώτην.... Πάντα ταῦτα σὺ λέγεις, οὐκ εἰ δὲ ἀξιόπιστος μάρτυς σαυτῷ μαρτυρῶν..... Ὑστερον μετὰ τὴν ἀντίθεσιν ἀποδείξεις παρέχεται σαρκεῖς καὶ ἀναντιρρήτους τρεῖς παράγων μάρτυρας τῶν λεγομένων, τὰ ἔργα τὰ ὑπ' Αὐτοῦ γενόμενα, τοῦ Πατρὸς τὴν μαρτυρίαν, τοῦ Ἰωάννου τὸ κήρυγμα» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.

Στίχ. 32. Ὁ ἄλλος ὁ μαρτυρῶν, ὡς ἐκ τῶν ἀμέσως κατωτέρω δείκνυται, εἷς ὁ Θεὸς Πατὴρ 2). Τὴν περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρίαν ταύτην ἀναγνωρίζων καὶ ἀποδεχόμενος (οὐδὲν) ὡς ἀληθῆ ὁ Ἰησοῦς ἀξιοῖ, ὡς εἰκόσ, ὅπως ἀνευ περαιτέρω ἀντιλογίας δέξωνται καὶ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὴν ὡς τοιαύτην καὶ οἱ ἀκροαταὶ Αὐτοῦ.

Στίχ. 33. 34. Ὁ Ἰησοῦς ἠδύνατο νὰ ἐπικαλεσθῆ καὶ τὴν περὶ ἑαυτοῦ ἀληθῆ ἐπίσης μαρτυρίαν τοῦ Βαπτιστοῦ, εἰς ἣν ἀπέδιδόν τινα σημασίαν οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, ἐφ' ἣ καὶ ἀπέστειλαν πρεσβείαν πρὸς Αὐτὸν (Α' 19 κ. ἐ.). «Οὐκ ἂν δὲ ἀπεστείλατε, εἰ μὴ ἀξιόπιστον ἡγείσθε». Χρυσ. Ἀλλὰ κεκτημένος τὴν τελείως ἐπαρκῆ καθ'

(1) «Οὐδεὶς σαυτῷ μαρτυρῶν ἀξιόπιστος ἐν ἀνθρώποις δι' ὑπόψιν φιλαυτίας». Ζιγ.

(2) Κατὰ τὸν Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ. καὶ ἄλλους τινες ἀρχαιοτέρους καὶ νεωτέρους ἐρμηνευτὰς νεώτερος ὁ Βαπτιστής. Ἀλλὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ ἀπέχεται ὁ Ἰησοῦς (στίχ. 34), καθ' ὅν χρόνον ἐν στίχ. 37 μνημονεύει ρητῶς τῆς περὶ Αὐτοῦ μαρτυρίας τοῦ Πατρὸς.

ἑαυτὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὁ Ἰησοῦς δὲν χορῆζει ἀνθρωπίνης μαρτυρίας, καὶ τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ μὴ ἐξαιρουμένης(1), νομίζει ὅμως καλὸν, ὅπως ποιήσῃται μνείαν αὐτῆς (τοῦτα λέγω), μνημονεύων ἅμα καὶ κρίνων τὴν πρὸς τὸν Βαπτιστὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν (στίχ. 35), πρὸς ὄφελος αὐτῶν τῶν ἰδίων (ἕνα ἕμεῖς σωθήτε), ὅπως δηλ. κινήσῃ αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν καταφρόνησιν τῆς περὶ Αὐτοῦ μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ (Α' 19. 26. κ. ε.), καὶ τοῦ καθόλου παρασκευαστικοῦ αὐτοῦ ἔργου. «(Ἴνα μὴ λέγωσι) καὶ εἰ μὴ ἔμελλες παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνειν, τίνος ἔνεκεν παρήγες αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν... Ἐγὼ μὲν οὖν οὐκ ἔδεξιμην τῆς τούτου μαρτυρίας, Θεὸς ὢν, ἀνθρωπίνης· ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον αὐτῷ προσείχετε... ὡς προφήτη προσεδράμετε· διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἀναμνησκῶ τῆς μαρτυρίας ἐκείνης.» Χρυσ. Πρὸβλ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. **Οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω.** Διαφόρως ἢ ὡς ἐν Γ' 11. 32, ὅπου ὁ λόγος περὶ ἀποδοχῆς ἐν πίστει. Ἐνταῦθα δηλοῦται ἀπλῶς, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐ δέχεται, οὐ χορῆζει, ἀνθρωπίνης καταθέσεως ὡς μαρτυρίας ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Στίχ. 35. Διὰ παρομοιώσεως ἀναμνησκούσης τὸ τῆς Σοφίας Σειράχ περὶ τοῦ προφ. Ἡλιοῦ (**καὶ ἀνάστη Ἡλίας προφήτης ὡς πῦρ καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ὡς λαμπρὰς ἐκάετο.** ΚΑ' 1) ἀναδεικνύει ὁ Ἰησοῦς τὸ ἔργον τοῦ Βαπτιστοῦ, ὃν τρόπον ἀφ' ἑτέρου κατακρίνει τὴν πρὸς αὐτὸν διαγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ μεγάλην ἐκδηλώσαντες χαρὰν, καὶ ἀθροοὶ πρὸς αὐτὸν συρρέουσιντες, οὐδαμῶς ἐκ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ ὠφελήθησαν, καὶ βαθμηδὸν ἐγκατέλιπον αὐτόν. Ἐνιδόντες ἐν αὐτῷ τὴν προσέγγισιν τῆς

(1) Ὁ Χρυσ. (πρὸβλ. καὶ Ζιγ.) σχετικῶς σημειοῦται· «Καίτοι οὐδὲ ἢ ἐκεῖνον ἀνθρώπου μαρτυρία ἐστὶ. Ὁ γὰρ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, φησὶν, ἐκεῖνός μοι εἶπεν... (ἀλλ') οὐκ εἰκὸς ἦν ταῦτα πολλοὺς εἶδέναι, ἀλλ' ὡς οἴκοθεν λέγοντι τέως προσείχον τῷ Ἰωάννῃ». Ἀλλ' εὐδιδὸν ὅτι καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βαπτιστοῦ ἠδύνατο ὁ Ἰησοῦς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς περὶ αὐτῆς γνώμης τῶν Ἰουδαίων νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἀνθρωπίνην, ἅτε σπριχθεῖσαν ἐπὶ ἀνθρωπίνης ἐμπειρίας, ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ τ. ἔ. θάσας τῆς καταθαινούσης ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν περιστερίας.

Μεσσιακῆς βασιλείας, ἣν ἐναγωνίως προσεδόκων, ἐπὶ τῷ κηρύγματι αὐτοῦ, (ἀπαιτοῦντος μετάνοιαν, ἀγαθὴν πολιτείαν, οὐδαμῶς δὲ πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν ἐκ τοῦ Ἀβραάμ καταγωγὴν κλπ.), μὴ ἀνταποκρινομένην πρὸς τὰς περὶ αὐτῆς κοσμικοῦ χαρακτῆρος ἰδέας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῇ ρητῇ ὁμολογίᾳ τοῦ Βαπτιστοῦ, ὅτι δὲν ἦτο αὐτός ὁ Μεσσίας, τέλος δὲ καὶ τῇ ἐπισκιάσει αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, μόλις ἐμφανισθέντος, καταλήφθησαν ὑπὸ ἀπαγορευτέσεως καὶ ἀπέστησαν βαδμηδὸν αὐτοῦ, οὐδαμῶς ὀδηγηθέντες ὑπὸ τῶν ἐπανειλημμένων περὶ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυριῶν (στίχ. 34. Α' 7. 19. κλπ.), ὅπως προσέλθωσι καὶ πιστεύσωσιν εἰς Αὐτόν. Ἐν τοῖς περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ λόγοις τούτοις τοῦ Ἰησοῦ (ὁ παρατατ. ἦν) ὑπεμφαίνεται, ὅτι οὗτος εἶχεν ἤδη κατὰ τὸν χρόνον τούτον συλληφθῆ καὶ φυλακισθῆ, ἢ καὶ θανατωθῆ. **Κακόμενος καὶ φαίνων.** Χαρακτῆρες ἀπαραίτητοι, ὅπως ὁ λύχνος ἀνταποκρίνηται εἰς τὸν προσορισμὸν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο δέον, ὅπως οὗτος καίηται (**καίηται**), μὴ ἦ ἐσβεσμένος, καὶ δεύτερον, ὅπως διαχέῃ τὸ φῶς αὐτοῦ (**φαίνω**) ἀκωλύτως, μὴ ὢν ἐπὶ παραδ. κεκαλυμμένος.

Στίχ. 36. Ἐπανερχεται εἰς τὰ περὶ τῆς μαρτυρίας, ἣν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἠδύνατο νὰ προσαγάγῃ (στίχ. 32), ἣν δὲ — ἅτε παρεπιπτόντως (στίχ. 35) ὁμιλήσας περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ ὡς λύχνου φαίνοντος— ἀντιπαρατίθει πρὸς τὴν μαρτυρίαν, ἣν καὶ αὐτός ὁ Βαπτιστῆς ἠδύνατο νὰ προσαγάγῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἡ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ εἶνε μετῶν καὶ τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ, ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσαγομένης. Ὁ τελευταῖος οὗτος **σημεῖον ἐποίησεν οὕτως** (Γ' 41), καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰησοῦς ἐπετέλει ὁσημέραι τοιαῦτα ἐξαισια ἔργα, ἅτινα ἠγγυῶντο εἶπερ τι καὶ ἄλλο διὰ τὴν θείαν, τὴν ἀπὸ τοῦ Οὐρανοῦ Πατρὸς ἀποστολὴν Αὐτοῦ, καὶ τὴν ὕλην θείαν καὶ ἐξαιρετικὴν ἀρχὴν Αὐτοῦ (στίχ. 20). Ἐμαρτύρει ἄρα κατὰ ταῦτα, καίτοι ἐμμέσως, διὰ τῶν θαυματουργιῶν, ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ αὐτός ὁ Θεός. **Ἐγὼ τὴν μαρτυρίαν μετίζω τοῦ Ἰωάννου.** Ἐρμηνεύεται καὶ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν τοῦ Ἰωάννου, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁποῖαν χαρακτηρίζεται ὡς μετῶν, ἰσχυροτέρα καὶ πειστικωτέρα ἢ ἀπὸ τῶν θαυμάτων. Οὕτω ἔρμην. καὶ ὁ Χρυσ. ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζιγ. **Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἔδωκέ μοι ὁ Πατήρ, ἕνα τελειώσω αὐτά.** Ἡ ἐννοία ἠχεῖ ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ Δ' 34: **ἕνα τελειώσω αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅφ' ὃ περιλαμβάνεται ἡ ὅλη σωτηριώδης ἐνέργεια τοῦ Ἰησοῦ**

(πρβλ. ΙΖ'. 4), συμπεριλαμβανομένης κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐνταῖθα (ὑπὸ τὰ ἔργα), ὡς τοῦ ἀναγκαίου ἐπακολουθήματος, τῆς κρίσεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λόγος κυρίως περὶ μαρτυρίας ἔχουσας κῆρος καὶ πρὸ τῶν ἡμάτων τῶν συνομιλητῶν τοῦ Ἰησοῦ ἐπαναλαμβάνεται ἢ ἐκφρασις (τὰ γὰρ ἔργα ὁ ἔδωκέ μοι ὁ π. ἕνα τελειώσω αὐτὰ) ὑπὸ στενοτέραν μορφήν αὐτὰ τὰ ἔργα ὁ ἐγὼ ποιῶ, δι' ὧν δηλοῦνται τὰ ἄριτα γενόμενα καὶ ὁσημέραι γινόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ θαύματα(1). «Ἐνταῦθα τοῦ παραλυθέντος καὶ ὀρθωθέντος ἀνέμνησε καὶ ἑτέρων πλειόνων». Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ. «Ἄ ἔδωκέ μοι. «Καίτοι γε αὐθεντία ἐπολεῖ· ἀλλὰ δεικνύς μετὰ πολλῆς τῆς περινοίας, ὅτι οὐδὲν ἐναντίον τῷ Πατρὶ πράττει, διὰ τοῦτο καὶ τὸ πολλῶ ἔλαττον τέθεικε». Χρυσ.

Στίχ. 37-38. Πρὸς τῇ διὰ τῶν ἔργων (στίχ. 36) ἐμμέσῳ μαρτυρίᾳ ἔχει ἤδη καταθέσας ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν καὶ ἀμέσως ὁ Θεὸς (πρβλ. καὶ στίχ. 32), εἶπε δὲ αὕτη κατὰ τὰ ἀμέσως κατωτέρω ὁ ἐν τῇ Ἄγ. Γραφῇ ἀποτεθησαυρισμένος λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸ κρῖσιον τοῦ Μεσοῦ ἀναφερόμενος(2). Αὐτοὶ οὗτοι οἱ σύγχρονοι τῷ Ἰησοῦ Ἰουδαῖοι, μὴ ὑπάρξαντες μάρτυρες, ὡς οἱ Προφῆται τῆς Π. Δ., τῶν θεωφανειῶν καὶ τῆς αὐτηκόου ἐνωπίσεως τῶν θείων ρημάτων, ὄφρῃλον νὰ προσοικειωθῶσιν ὡς οἷόν τ' ἦν ἀσφαλέςτερον καὶ πιστότερον τὸν λόγον Αὐτοῦ, τὸν παραδοθέντα αὐτοῖς γραπτῶς, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν πρὸς αὐτὸν προσαρμόζοντας. Ἀλλὰ δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτω οἱ Ἰουδαῖοι. «Οὐ μόνον οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος ἑώρακάτε, ἀλλ' οὐδὲ ἐφ' ᾧ μάλιστα αὐχεῖτε, καὶ ἐφ' ᾧ μάλιστα πάντες ἔστε πεπληροφορημένοι, ὅτι τὰ προστάγματα αὐτοῦ ἐδέξασθε καὶ κατέχετε, οὐδὲ τοῦτο δυνατὸν εἶπαι». Χρυσ. Οὔτε εἶδος. Πρβλ. Ἐξ. ΚΔ' 17. Λουκ. Θ' 29. Τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα

(1) Διὰ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ στυλ. χρῆσιν τῆς λ. ἔργα παρὰ τῷ ἑβραῶν, πρβλ. Γ' 25. 32. 38. ΓΔ' 11. ΙΕ' 24.

(2) «Ποῦ δὲ μαρτυρήκε παρὰ αὐτοῦ ὁ Πατήρ; Τινὲς μὲν (ἐν οἷς ἴω. ὁ Χρυσ. καὶ τῶν νεωτέρων ἐπίσης τινὲς) λέγουσιν ὡς ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος. Κρεῖττον δ' οἶμαι νοεῖν, ὅτι διὰ πάσης τῆς Γραφῆς ἠμαρτύρησε περὶ Αὐτοῦ ὁ Θεός». Θεοφ. Πρβλ. καὶ Ζηγ.

ἐν ὑμῖν. Ἐνοικοῦντα ἐν ὑμῖν(1), ρυθμίζοντα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν. Καὶ ἀπόδειξις ἀναμφισβήτητος, ὅτι ἐν ἀπέστελεν ἐκεῖνος (ὁ ἐν τῇ Ἄγ. Γραφῇ λαλῶν Θεός), τοῦτο ὑμεῖς (οἱ Ἰουδαῖοι) οὐ πιστεύετε. Ἡ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀρνησις, ὅπως ἐν τῷ Ἰησοῦ—ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις καὶ λόγοις ἀποπνέοντι τὸν κατ' ἐξοχὴν χαρακτήρα τῆς θείας φύσεως, τὴν ἀγάπην—ἀναγνωρίσασιν τὸν ἐν ταῖς Γραφαῖς προλεγόμενον (καὶ ὑπ' αὐτῶν προσδοκώμενον) Μεσσίαν, τὸν Χριστὸν Σωτήρα, ὃς ἀπαλλάσσει αὐτοὺς τῆς ἁμαρτίας καὶ ὁδηγῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ καταλλάσσει αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους πάντας μετ' Αὐτοῦ, θὰ κατεργάζετο τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, ἦτο τρανὸν μαρτύριον, ὅτι οὗτοι οὐδαμῶς εἶχον προσοικειωθῆ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν καὶ σημασίαν τῶν Γραφῶν, ἥμισυ πάντως ἀντιληφθέντες δι' αὐτῶν καὶ ἐν αὐταῖς τίνος πράγματι καὶ ἀληθῶς ἀνάγκη εἶχον, ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Σωτήρος κοσμικὸν προσδοκῶντας ἡγεμόνα, ἰλικῶν ἀγαθῶν πάροχον, οὐχὶ δὲ πνευματικῶν καὶ ἡθικῶν.

Στίχ. 39-40. Οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἑβραίων καὶ ὁ Ἰουδαῖος καθόλου λαὸς μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου ἐνέκυπτον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην τῶν Γραφῶν, ὡς χαριστοβρίτων τινῶν πηγῶν, καὶ αὐτῶν τούτων (καθ' ἑαυτὰς) παρόχων τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἡ ἐπικρατήσασα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις πεποιθήσις, ὅτι ἡ κατοχὴ αὐτῆ τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀνάγνωσις(2) καὶ ἢ μελέτη, ἢ γνώσις τέλος Αὐτοῦ καὶ ἢ μηχανικὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἦσαν ἐποικίη πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς αἰωνίου ζωῆς (πρβλ. Ρωμ. Β' 17 κ. ε.) καθίσταν αὐτοὺς ἀνικάνους, ὅπως ἐμβλαθῶσιν εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὅπως δι' αὐτοῦ ὁδηγηθῶσι πρὸς τὸν Χριστὸν, πρὸς Ὀν, ὃς τὸν μόνον ἀληθῆ πάροχον τῆς ζωῆς καὶ ἐργάτην τῆς σωτηρίας αὐταί, ἂν καλῶς ἐνοοῦντο, ἀσφαλῶς ἦγον. Ἐρρωσθε.

(1) Ὁ τόνος πίπτει εἰς τὸν ἐμπρόθετον προσδιορισμὸν ἐν ὑμῖν, ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν ἀπλήν, τὴν ἐξωτερικὴν κτίσιν τῶν Γραφῶν, καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπίσιν, μηχανικὴν, τήρησιν αὐτῶν.

(2) «Οὐκ εἶπεν ἔχετε· ἀλλὰ δοκεῖτε (ἐν αὐταῖς ζωῶν αἰώνιον ἔχειν) δεικνύς, ὅτι οὐδὲν ἐκαρποῦντο μέγα τι καὶ γενναῖον, ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως σωθῆσθαι προσδοκῶντες μόνως, πίστεως ἔρημοι ὄντες». Χρυσ.

Ὁριστικῆς ἐγκλίσεως(1). Καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ παρεπιπτόντως προστίθεισιν ἡ Ἰησοῦς «δεικνύς ὅτι διὰ τούτων ἐμορφώθησεν (Ἄντῶ δ' Θεός)». Χρυσ.

Στίχ. 41-42. Ἦτο δυνατόν νά ὑποτεθῆ, ὅτι ἡ αὐστηρότης τῶν ἐκπερομένων κατὰ τῶν Ἰουδαίων κρίσεων τοῦ Ἰησοῦ ἦτο ἀποτέλεσμα προσβολῆς τῆς φιλοτιμίας Αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Ὅθεν καὶ κρίνει ἀναγκαῖον νά προσθήσῃ, ὅτι δὲν δέχεται δόξαν παρὰ ἀνθρώπων («ἔστιν ὁ πατήρ ὁ δοξάζων Αὐτόν» Ἡ' 54. πρβλ. καὶ ΙΖ' 2 κ ε'), κατ' ἀκολουθίαν οὔτε ἐπιζητεῖ, καὶ πολλῶ ὀλιγώτερον ἀγανακτεῖ μὴ τυγχάνων αὐτῆς, ὅτι δὲ ἡ αἰτία τοῦ ἀσθηροῦ Αὐτοῦ λόγου εἶνε ἡ ἐν τῇ ἀποκρούσει Αὐτοῦ ὑπ' αὐτῶν διάγνωσις ὑπ' Αὐτοῦ τῆς ἐλλείψεως ἀπὸ τῶν ψυχῶν καὶ καρδιῶν αὐτῶν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἐν οὗτοι εἶχον ἐν ἑαυτοῖς, ἀληθῶς δηλ. καὶ εἰλικρινῶς, τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει καὶ ἐπιδεικνύει αὐτός ὁ Θεός, ἣν δὲ ἐν τῷ Νόμῳ Αὐτοῦ ἀπῆρει Οὗτος παρὰ τῶν Ἰουδαίων (**Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου**), θὰ διεγίνωσκον πάντως ἐν τε ταῖς Μεσσιακαῖς τῆς Π. Δ. προφητεῖαις καὶ ἐν τοῖς λόγοις καὶ ἔργοις τοῦ Ἰησοῦ (ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἐν τῇ θεραπείᾳ τοῦ παραλύτου, ἔστω καὶ ἐν Σαββιάτῳ) τὸν ἀληθῆ ἀπεσταλμένον τοῦ Θεοῦ.

Στίχ. 43. Ἡ ἀπὸ τῶν καρδιῶν τῶν Ἰουδαίων ἔλλειψις τῆς ἀληθοῦς καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ (στίχ. 43), ἡ ἀποκρούσασα τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου καὶ τοῦ θελήματος τοῦ Οὐρανοῦ Αὐτοῦ Πατρὸς καὶ ἐπιβολὴν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις, συνεπήγατο τὴν πρῶτον ὑπ' αὐτῶν ὑποδοχὴν καὶ παρακολούθησιν παντὸς αὐτοκλήτου καὶ αὐτεπαγγέλτου Μεσσία(2), ὃς ὑπὸ πρόσοχημα ἀπεσταλμένου τοῦ Θεοῦ ἐπιδικῶν τὸν ἴδιον συμφέρον θὰ ἐκολάκνευε τὴν

(1) Ὁ Χρυσ. ἐκδέχεται αὐτὸ ὡς προσηγορικὴν σημασιόμηνον: «Ἐπειδὴ γὰρ τὰ περὶ Αὐτοῦ λεγόμενα πολλὰς ἔδειτο τῆς ἐπιμελείας (συνεσκεῖσθε γὰρ ἀνωθεν συμφερόντως τοῖς τότε) διὰ τοῦτο καὶ διασκεπτεῖν αὐτοὺς μετὰ ἀκριθείας κελεύει, ἵνα τὰ ἐν τῷ θάθει κείμενα διανοῶν ἐν εὐρεῖν».

(2) Τοιοῦτοι ψευδομεσσίαι (πρβλ. Μτθ. ΚΔ' α' ε) φέρονται ἐμφανισθέντες μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων μετὰ Χριστὸν 64 ὅλοι, ἐν οἷς ὁ κατὰ τὸ [32-135 Σάμων Βὰρ Κοχβά εἶχε πολλοὺς ὁπαδοὺς οὐ μόνον μεταξὺ τοῦ

φιλαυτίαν καὶ τὴν ἰδιοτέλειαν αὐτῶν. «Ἄλλὰ πόθεν δῆλον, ὅτι ἐτέρῳ πιστεύουσιν; Ἐκ τοῦ τὸν Χριστὸν μισεῖν. Οἱ γὰρ τὸν μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης ἡκονια ἀποστρεφόμενοι εὐδηλον, ὅτι ἐτέρῳ πιστεύουσιν». Χρυσ. Ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ. Δὲν σημαίνεται, ὅτι οἱ περὶ οὗ ὁ λόγος αὐτόκλητοι Μεσσίαί δὲν θὰ ἐνεφανίζοντο καὶ οὗτοι ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀποσταλέντες, ἀλλ' ὅτι εἰς τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν ταύτην δὲν θὰ ἀνταπεκρίνοντο τὰ ἔργα, ὅτι δὲν θὰ ἦσαν οὗτοι ἀληθεῖς καὶ γνήσιοι ἀπεσταλμένοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὑποκριταὶ καὶ ψευδεῖς μὴ καταγεγραμμένοι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον καὶ τὴν δόξαν ἐπιδικῶντες.

Στίχ. 44. Ἐτερος ἰσχυρὸς λόγος τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐπὶ μέρος τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Οὗτοι ἐπεδίωκον καὶ ἐλάμβανον παρ' ἀλλήλων δόξαν (Μτθ. ΚΓ' 6-8), κατ' ἀκολουθίαν δὲ δὲν ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς μόνης ἀληθοῦς δόξης, τῆς παρὰ τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Τὴν ἀληθῆ ταύτην τιμὴν καὶ δόξαν λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀναγνωρίσεως τῆς θερησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ ἀξίας (πρβλ. Ρωμ. Β' 29', ἣς οὐσιώδες καὶ ἀπαραίτητον στοιχεῖον ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἰδίας πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀτελείας καὶ ἐπιζητήσεως —κατ' ἀκολουθίαν— τῆς δικαιούσης καὶ ἀγιαζούσης χάριτος τοῦ Θεοῦ. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐνέλειπε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ δὴ παρὰ τοῖς ἀρχουσιν αὐτῶν, ὅθεν καὶ ἡ ἀπιστία αὐτῶν πρὸς τὸν Χριστὸν, τὴν πηγὴν καὶ τὸν φορέα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. «Τὴν αἰτίαν τῆς ἀπιστίας αὐτῶν τίθησι.... καὶ ἐνεῦθεν

λαοῦ, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων. Κατὰ τὸν Χρυσ. καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἐπίσης «τὸν ἀντίχριστον ἐνταῦθα αἰνίττεται καὶ ἀναντίστοιχον τῆς ἀγνωμοσύνης αὐτῶν τίθησιν ἀπόδειξιν. Εἰ γὰρ ὡς ἀγαπῶντες τὸν Θεόν με διώκετε, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ ἀντιχριστοῦ τοῦτο γενέσθαι εἶδει. Ἐκεῖνος γὰρ οὐδὲν τοιοῦτον ἐρεῖ, οὔτε ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς, αἴτε κατὰ τὴν γνώμην ἴκειν τὴν ἐκείνου, ἀλλὰ τούναντιόν ἅπαν, τυραννικῶς τὰ μηδὲν αὐτῷ προσήκοντα ἀρπάζων, καὶ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν εἶναι λέγων, καθὼς καὶ Παῦλος ἦνοι (Β' Θεσσ. Β' 4)..... Ἐὐδηλον, ὅτι βασκανίας ἢ δόξης (τοῦ Ἰησοῦ) ἦν καὶ τοῦ μισεῖν τὸν Θεὸν»

δεικνὺς πάλιν, ὅτι οὐ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐσκοποῦν, ἀλλ' ἐν προσήματι τοῦ οὗτου τὸ οἰκεῖον ἐβούλοντο πάθος ἐδικεῖν». Χρυσ.

Στίχ. 45-47. Ὁ ἔλεγχος τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων, καὶ δὴ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, τῶν καὶ συνομιλητῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἦτο δυνατὸν νὰ γεννήσῃ ἐν τῷ νῶ αὐτῶν τὴν ἰδέαν, ὅτι θὰ ἐπελαμβάνετο καὶ τῆς ἐπισήμου κατ' αὐτῶν παρὰ τῷ Πατρὶ Αὐτοῦ καταγγέλλας. Ἐνδεμία ταύτου ὑπῆρχεν ἀνάγκη, διότι αὐτὸς ὁ μέγας τῶν Ἑβραίων Νομοθέτης, τὸ καίχημα καὶ ἡ ἐλπίς αὐτῶν, προΐκειτο κατηγορῶν καὶ καταγγέλων αὐτοῦ, διότι αὐτός, ἐν οἷς θεοπνεύστως ἔγραψε, προκατήγγειλε τὸν Χριστόν, εἰς ὃν οὗτοι ἠπίστουσαν (παραβλ. στίχ. 38-39.). Ὅθεν ἀποκρούοντες καὶ ἀπιστοῦντες εἰς τὸν Χριστόν ἐδείκνυον καταφρόνησιν καὶ ἀπιστίαν εἰς αὐτὸν τὸν Μεσσίαν, εἰς τοὺς γραφῆ παραδοθέντας αὐτοῖς λόγους αὐτοῦ, ἐν οἷς μερικώτερον εἰς τὰς ἐν τῇ Πεντατεύχῳ περιεχομένης ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ περὶ Μεσίου (πρβλ. ἰδίᾳ Δευτ. ΙΗ' 15) καὶ τοὺς σχετικούς εἰς Αὐτὸν τύπους (πρβλ. Δ' 14). Ἐδεῖ πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο (τὸ ποῦ αἱ Γραφαὶ μαρτυροῦσιν) ἐρωτῆσαι. Οἱ δὲ καὶ αὐτῶ σιγῶσι. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πονηρία ὕδα ἂν τις λέγῃ καὶ ποιῆ, οὐ διανίσταται, ἀλλὰ μένει τὸν οἰκεῖον ἰὼν διατηροῦσα». Χρυσ.

Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἄρτων καὶ ἡ ὁμιλία τοῦ Ἰησοῦ περὶ ἑαυτοῦ ὡς τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς (σ' 1-51).

Τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, προτυποῦντος τὴν θείαν Εὐχαριστίαν (στίχ. 1-15).

Στίχ. 1. Ὁ χρόνος τῆς ἐκτιθεμένης ἐνταῦθα διαπεραιώσεως (πρβλ. στίχ. 19, 22) τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς παρὰ τὴν Καπερναοὺμ (πρβλ. στίχ. 17 καὶ 26 καὶ Β' 12) δυτικῆς εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς λίμνης τῆς Τιβεριάδος δηλοῦται ἐκ τῶν κατωτέρω (στίχ. 4) ἐγγύς ἦν τὸ Πάσχα. Ἐνταῦθεν ἔπεται, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀμέσως ἀνωτέρω ἐκτιθεμένων (Ε' 1. κ. ε. μέχρι τέλους τοῦ κερ.) παρεμπλέττει τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ μεταξὺ τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας (Ε' 1) καὶ τοῦ Πάσχα (στίχ. 4), χρονικὸν διάστημα ἕξ μηνῶν (ἢ καὶ ἐνὸς ἔτους, ἂν ὑπὸ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἰουδαίων (Ε' 1) νοηθῆ αὐθις τὸ Πάσχα), καθ' ὃ ὁ Ἰησοῦς ἐπανελθὼν ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔκον ἐθεράπευσε τὸν παραλύτον καὶ

τὸν περὶ τῆς θείας ἀποστολῆς Αὐτοῦ ἐποιήσατο λόγον (κερ. Ε') διέτριβεν ἐν Γαλιλαίᾳ, ἐδίδασκε καὶ ἐθαυματοῦργει (Ματθ. Δ' 12κ. ε. Μρκ. Α' 14 κ. ε.) εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἐκλύσῃ τοὺς ὄχλους πρὸς ἑαυτὸν (στίχ. 2). **Τῆς Τιβεριάδος.** Δεύτερος προσδιορισμὸς εἰς τὸ θαλάσσης, ὅπως καταστή εἰδηλοτέρα ἡ σημ. τοῦ πρώτου προσδιορισμοῦ (τῆς Γαλιλαίας). Εἰς ἀναγνώσας τοῦ Εὐαγγελίου ἀγνωσθῆναι τὸν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν χρήσει ὄντα γεωγραφικὸν ὄρον **Θάλασσα τῆς Γαλιλαίας**, καὶ τὴν τοπογραφίαν καθόλου τῆς Παλαιστίνης, ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποθεθῆ, ὅτι ὑπὸ τὸ **Θάλασσα** (τῆς **Γαλιλαίας**) ἔδει νὰ νοηθῆ ἡ Μεσόγειος. Τὴν σύγχυσιν ταύτην ἀποτρέπει ὁ δεύτερος προσδιορισμὸς (τῆς **Τιβεριάδος**) ἀπαντῶν μόνον παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ. Ἡ ἄλλως γνωστὴ καὶ ὡς λίμνη τῆς Γεννησαρέτ, διὰ τὸ μέγεθος αὐτῆς καλουμένη **θάλασσα**, ὄριζετο καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν αὐτῆς γνωστῆς κόλπου, τῆς Τιβεριάδος, κληθείσης οὕτω πρὸς τιμὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Τιβερίου.

Στίχ. 2. **Καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς...** ἀπονοῦντων. Ὁ παρατατ. ἠκολούθει δηλοῖ τὸ συνεχῶς καὶ κατ' ἐπανάληψιν. Ὁν τρόπον πρότερον, οὕτω καὶ κατὰ τὴν περὶ τῆς ἐνταῦθα ὁ λόγος διαπεραιώσιν, ὄχλος πολὺς ἠκολούθησε τὸν Ἰησοῦν, οὐχὶ διαπεραιωθείς (ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων δείκνυται, πρβλ. στίχ. 5, 22-25), ἀλλὰ περὶ παρακάμψας τὴν βορείαν παραλίαν τῆς λίμνης, καὶ ἀφικόμενος εἰς τὸ σημεῖον τῆς Ἀνατολικῆς τῆς λίμνης ἀκτῆς, ἔκον ἀπεβιβάσθη ὁ Ἰησοῦς μετὰ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ. Οὕτως ἡ προθυμία τοῦ ὄχλου ἐματαίωσε τὸν σκοπὸν, ὃν πιθανῶς προὔτιθετο ὁ Ἰησοῦς (πρβλ. στίχ. 15) διαπεραιούμενος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν τῆς λίμνης ἀκτὴν, τὴν ἀπομάκρυναι δηλ. ἀπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀπομόνωσαι. Ὅτι ἐώραν τὰ σημεῖα ὃ ἐποίει. Ὅδ σφόδρα βεβαίας διανοίας ἢ ἀκολούθησις. Τοσαύτης γὰρ διδασκαλίας ἀπολαύσαντες ἀπὸ τῶν σημείων ἐπήγοντο μᾶλλον, ὃ παχύτερας γνώμης ἦν». Χρυσ.

Στίχ. 3. **Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὃ Ἰησοῦς...** τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Διὰ τῆς λέξ. ὄρος δηλοῦται ὄρεινόν ὄψωμα. Ἐπὶ δὲ τὸ ὄρος καταλαμβάνει νῦν; καὶ ἐκεῖ κἀθίθεται μετὰ τῶν μαθητῶν; Διὰ τὸ μέλλον ἔσεσθαι σημεῖον, καὶ παιδεύων ἡμᾶς δεῖ διανα-

παύσθαι ἀπὸ τῶν θορυβῶν καὶ τῆς ἐν μέσῳ ταραχῆς, καὶ καιρὸν καὶ τόπον θορυβίου καθαρῶ ἐπιζητεῖν». Χρυσ.

Στίχ. 4. Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα, ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων. Ὁ λόγος τοῦ παρεντιθεμένου ἐνταῦθα (ὑπὸ τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ) χρονικοῦ τοῦτου προσδιορισμοῦ δὲν εἶνε πολὺ σαφῆς. Ἦ ἐν τῷ προσδιορισμῷ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ὑπερρανομένη ἀντίθεσις πρὸς τὸ Χριστιανικὸν Πάσχα, πρὸς τὸν ἀμνὸν τὸν ἀκροντα τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου (Α' 29), πρὸς τὴν θυσίαν τῆς Εὐχαριστίας (στίχ. 26-58), παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς ἱκανοὺς νεωτέρους ἐρμηνευτὰς, ὅπως ἀποθέσασιν, ὅτι ἐν τῷ μικρῶν πρὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα τελεσθέντι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ θαύματι τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων καὶ ἐν τῷ ἐπαγγελθέντι ὅπ' αὐτοῦ ἄριον τῆς ζωῆς (στίχ. 33, 35 κ. λ. π.) ἐνεῖδεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὸ ἀντίτυπον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, καὶ δὴ τὸ ἀντίτυπον τῆς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἀποτελοῦσας βρώσεως τοῦ Πασχαλλίου ἀμνοῦ, ἄλλαις λέξεσι τὴν ἐν τῷ Χριστῷ λύτρωσιν καὶ τὴν δι' αὐτοῦ παρασχὴν τῆς πνευματικῆς τροφῆς τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῶν ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ ἐπὶ μέρους παρεχομένων τοῖς πιστοῖς· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐμνημόνευσε τῆς Ἰουδαϊκῆς ταύτης ἑορτῆς. Κατ' ἄλλην γνώμην ἢ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ μνεῖα τῆς προσεγγίσεως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἀφορᾷ εἰς διασάφησιν τῆς μελλόντος περὶ τὸν Ἰησοῦν συγκεντρώσεως λαοῦ (πρβλ. στίχ. 2), τῶν διὰ τὴν ἑορτὴν μελλόντων νὰ ἀναβῶσιν εἰς Ἱεροσόλυμα οὕτω ἀφαιμένων τῆς ἐκεῖσε ὁδοῦ, ἀλλ' εὐρισκομένων ἢδη ἐν κινήσει τινί.

Στίχ. 5. Ἐπαναλαμβάνεται (Ἐπ. οὔν) ἡ διήγησις, ἡ διακοπεῖσα διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ χρονικοῦ προσδιορισμοῦ (στίχ. 4) Ὁ Ἰησοῦς παρίσταται ἀπορῶν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θὰ ἐπήρκει εἰς τὸ ἐπὶ ὥρας δδεῦσαν πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ καὶ ὑπὸ κείνης ἢδη κατεχόμενον πλήθος, καὶ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτου ἀποιεῖνων τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον ἐρώτησιν(1). Ὑποτίθεται ὅτι καὶ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο

(1) Κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις Εὐαγγ. (Ματθ. 14' 13-21. Μαρκ. 5' 30-44. Λουκ. 9' 10-17) σχετικὴν διήγησιν ἐλλείπει ἢ πρὸς τὸν Φίλιππον αὐτὴ ἐρώτησις (ὑποτίθεται, ὅτι ὅπως μνημονεύσῃ αὐτῆς ὁ Εὐαγγ.

χρήματι δὲν ὑπῆρχον ἐν τῷ πτωχῷ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ταμίῳ, ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος ἦτο ἐρημος κωμῶν καὶ πόλεων (πρβλ. Ματθ. 14' 15), ὥστε νὰ ἀγοράσασιν οὗτοι τροφάς. Ἦ γραφικὴ φράσις ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς καθ' Ἑβραϊσμόν. Πρβλ. Γεν. 14' 2. ΚΒ' 4. 18. ΚΔ' 63 κ. ἑ. κλπ.

Στίχ. 6. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ αὐτῶν αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἐμελλε ποιεῖν. Ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ προσθέσῃ τὴν παρατήρησιν ταύτην πρὸς ἄριον πάσης παρεξηγήσεως(1). Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ὁ Ἰησοῦς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ κορέσῃ τὴν πείναν τοῦ πλήθους διὰ θαύματος. Ἦ πρὸς τὸν Φίλιππον ἐρώτησις ἔφερε τὸν χαρακτήρα δοκιμασίας τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ. «Ἦδει τῶν μαθητῶν τοὺς πλείονας δεομένους διδασκαλίας, οὗτος γὰρ ἦν ὁ μετὰ ταῦτα λέγων δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν». Χρυσ.

Στίχ. 7. Ὁ Φίλιπ. λημονεῖ τὸ θαῦμα τῆς Κανᾶ, εἰς ὃ παρίσταται (Β' 1 κ. ἑ.), καὶ ὑπολογίζεται ἐπὶ τῇ βίᾳ ἀνθρωπίνων καθαρῶς μέσων. Διακό-

Ἰωάννης εἶχεν ἰδιαιτερόν τινα λόγον) τοῦ Ἰησοῦ ἀποτετινομένου πρὸς πάντας τοὺς μαθητὰς μετὰ τὴν ἐκ μέρους αὐτῶν γενομένην αὐτῷ—καὶ δὴ πρὸς ὑπέραν—ὑπόδειξιν περὶ ἀπολύσεως τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὸν Χρυσ. «Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι Εὐαγγελισταὶ τοὺς μαθητὰς φασι προσελθόντας ἐρωτᾶν καὶ παρακαλεῖν, ὥστε μὴ ἀπολύσαι αὐτοὺς νήστεις· οὗτος δὲ εἰσάγει τὸν Φίλιππον ἐρωτηθῆναι παρὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ ἀμφότερα εἶναι ἀληθεῖ, οὐκ ἐπὶ τῶν αὐτῶν γεγόμενα δὲ ὁμοῦ καιρῶν, ἀλλ' ἐκεῖνα τούτων εἶναι προεβύτατα». Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ὁ λόγος παρ' ἀπαδὶ τοῖς ἱ. Εὐαγγελισταῖς περὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ θαύματος, ὅπερ πιθανώτατα, ἢ περὶ τῶν λεπτομερειῶν ἐν τῇ διηγῆσει ὑπάρχουσα διαφορὰ μέχρι τινός καὶ σήμερον συμβιβαζομένη, θὰ ἦρετο πάντως ἐξ ὁλοκλήρου, ἂν ἴσαν γνωσταὶ εἶναι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ θαύματος. Ἐκάστη τότε τῶν παρὰ τούτῳ ἢ ἐκεῖνῳ τῷ Εὐαγγελιστῇ λεπτομέρεια θὰ εὐρίσκε τὴν ἴδιαν αὐτῆς ὁδὸν ἐν τῇ σειρᾷ τῆς διηγῆσεως.

(1) «Ἦνα μὴ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς λέξεως (πρβλ. στίχ. 6) ἐναπομένους ὑποπεύσης τι ἀποπῶν» (πραγματικὴν δὲλ. ἀμχανίαν τοῦ Ἰησοῦ).

σια δηγάρια (=200 περίπου φράγκα, ἄτινα καὶ ταῦτα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἵπηρεζον ἐν τῷ πτωχῷ ταμείῳ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων), δὲν ἐπήρουν κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Φίλιππου, ὅπως ἀγορασθῶσιν ἱσθαί κείσιν τροφαὶ διὰ τοσοῦτον πλήθος.

Στίχ. 8-9. Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ζωηροῦ ἐπίσης πιθανώτατα χαρακτηριστῆρος ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πέτρος, διακυνθάνεται ἐν τῷ μεταξὺ παρὰ τινῶν τῶν τοῦ πλήθους, ὅτι μικρὸς παῖς εἶχε πέντε ἄρτους καὶ δύο ὀπιτημένους ἰχθύας, καὶ ἀνακοινῶται τοῦτο τῷ Ἰησοῦ ἐπιπροσθεὶς τὴν αὐτόδηλον παρατήρησιν, ὅτι πᾶν ἄλλο ἢ ἱσθαί κείσιν θὰ ἦσαν τόσον ὀλίγοι ἄρτοι καὶ ἰχθύες διὰ τοσοῦτον πλήθος ἀνθρώπων. Δῆλον ὅτι καὶ ὁ Ἀνδρέας σκέπτεται ὡς ὁ Φίλιππος. Δῆλον δ' ἐπίσης, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Φίλιππον γενομένη ἐρώτησις τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 5) ἐγένετο εἰς ἐπήκουσιν καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν, ἀντιληφθέντων αὐτῆς ὡς κατὰ τινα τρόπον πρὸς πάντας ἀναφερομένης (πρβλ. Ματθ. ΙΔ' 16 καὶ παράλληλα). Ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρος. Πρβλ. Α' 41. **Παιθάριον, ὅς ἔχει.** Κατὰ τὸ νοούμενον, ἀντὶ ὃ ἔχει. Κριθίνου; ἄρτους ἔτρωγον οἱ πενήστεροι. Οἱ δὲ κριθῖνοι ἄρτοι καὶ οἱ δύο ὀπτοι ἰχθύες ἀπετέλουν τὰ ἐφόδια τῆς ὕδωπορίας τοῦ ἐν λόγῳ παιδός, ἢ καὶ εἶχον ὑπολειφθῆναι ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν πρὸς πώλησιν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιθεμένων.

Στίχ. 10. Ἐπὶ τῇ προσαγωγῇ τῶν πέντε ἄρτων(1) καὶ τῶν δύο ἰχθύων ὁ Ἰησοῦς διατάσσει τοὺς Ἀποστόλους, ὅπως παραγγείλωσιν εἰς τὸ πλήθος νὰ καθίσῃ ἐπὶ τῆς γλῶσσης, ὑπερ καὶ πρᾶττουσιν οὕτοι οὕτω ὡς εἰκὸς ἀντιλαμβανόμενοι σαφῶς τῆς προθέσεως τοῦ Ἰησοῦ(1). Ἡ ἐπὶ τῆς γλῶσσης τοποθέτησις τοῦ πλήθους —πάν-

(1) «Ὅχι ἕλης ἐδεῖτο τῆς ὑποκειμένης, ἀλλ' ὥστε μὴ δόξαι τὴν κτίσιν ἄλλοτριαν εἶναι τῆς αὐτοῦ σοφίας.... αὐτῇ τῇ κτίσει κέχρηται πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῶν θαυμάτων» Χρυσ., «Ὅτι τοὺς ἄρτους τούτους καὶ τοὺς ἰχθύας ἀγόρασαν οἱ μαθηταὶ παρὰ τοῦ παιδαρίου αὐτόδηλον, Πρβλ. Ματθ. ΙΔ' 13 καὶ παράλληλα, ἰδίως Μαρκ. 5'38 (: πόδους ἄρτους ἔχετε ὑπάγετε καὶ ἴδετε· καὶ γνόντες, λέγουσιν· πέντε καὶ δύο ἰχθύας) ὅπου οἱ 5 ἄρτοι καὶ οἱ δύο ἰχθύες εἶνε ἴσθαι ἐν τῇ κατοχῇ τῶν μαθητῶν.

τως καθ' ὁμάδας— (πρβλ. Ματθ. ΙΔ' 39, καὶ παράλληλα) καθίστησι δυνατὸν τὸν κατὰ προσέγγισιν ὑπολογισμόν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσώπων, ὅθεν καὶ ἡ ἐπισυναπτομένη δήλωσις τοῦ Εὐαγγελ., ὅτι ἦσαν οἱ ἄνδρες μόνον περὶ τοὺς πεντακισχιλίους. **Ἀνέπεσον οὖν.** Διὰ τοῦ οὖν ἐπαναλομβάνεται ἡ διὰ τῆς παρατηρήσεως ἦν δὲ χόμτος διακοπεῖσα συνέχεια.

Στίχ. 11. **Ἐλαβε δὲ τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς..... ὕσον ἤθελον.** Ὁ Ἰησοῦς λαβὼν τοὺς ἄρτους, ἢ τὸν κάλαθον ἐν ᾧ ἦσαν οὗτοι, ἀναπέμπει πρὸς τὸν Οὐράνιον Πατέρα προσευχὴν αἰτήσεως(2) καὶ ἅμα ἄρχεται μεταδίδων ἐκ τῶν ἄρτων εἰς τοὺς μαθητάς, ὅπως διανεμῶσιν εἰς τὰ πλήθη. Οἱ ἄρτοι καὶ τὰ τεμάχια αὐτῶν ἐξέρχονται ἀνεξάντλητα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Ἰησοῦ, πολλαπλασιάζονται δὲ καὶ οἱ ἰχθύες εἰς τρόπον, ὥστε νὰ φάγωσι πάντες μέχρι πλησιονῆς. «Εἶδες πόσον δούλου καὶ δεσπότου τὸ μέσον; Ἐκείνοι μὲν γὰρ ἐκ μέτρου ἔχοντες τὴν χάριν, οὕτως ἐθαυματούργουν, ὁ δὲ Θεὸς ἀπολειψμένη δυνάμει ποιῶν μετὰ πολλῆς ἀπαντα εἰργάζετο περιουσίας». Χρυσ. **Εὐχαριστήσας.** Τὸ ρῆμα δηλοῖ κυρίως προσευχὴν αἴνου καὶ δοξολογίας, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἄλλην προσευχὴν. «Τί δήποτε τὸν πορφυρικὸν μέλλον ἀνορθοῦν οὐκ εἶχεται, οὐδὲ τὸν νεκρὸν ἐγείρων τοῦτο ποιεῖ, οὐδὲ τὴν θάλατταν χαλινῶν ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τῶν ἄρτων τοῦτο ποιεῖ; Δεικνύς ὅτι τῆς τροφῆς ἀρχομένους εὐχαριστεῖν δεῖ τῷ Θεῷ. Καὶ ἄλλως δὲ ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων αὐτὸ μάλιστα ἐργάζεται, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ δεόμενος αὐτὸ ποιεῖ· ὅτι συγκαταβατικῶς ἔπραττεν. Ἐπιτε καὶ ὄχλος πολὺς ἦν παρών, καὶ ἐχρῆν αὐτοὺς πεισθῆναι, ὅτι κατὰ γνώμην Θεοῦ παρεγένετο.... ὅτι οὐκ ἀντίθεός τις ἦν». Χρυσ. **Αἱ λ. τοῖς μαθηταῖς καὶ οἱ μαθηταὶ** ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων κωδίκων, ὅθεν καὶ ὑποτίθεται, ὅτι παρελήφθησαν ἐκ τοῦ Μτθ. ΙΔ' 19.

(1) «Ὅς ἐτοιμοὶ καὶ παρασκευασμένους τῆς τροπέζης ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἀναπεσεῖν.... εὐθέως ὑπήκουσαν (οἱ μαθηταί).... Οὕτω καὶ πρὸ τῆς ὕψεως τοῦ σημείου πιστεύειν ἤρξαντο οἱ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοσοῦτον ἀπιστεύσαντες». Χρυσ.

(2) ἢ δοξολογίας καὶ εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ πεποιθῆσει, ὅτι οἱ προκείμενοι ἄρτοι θὰ ἐπήρουν πρὸς τροφὴν τοῦ πλήθους.

Στίχ. 12-13. Ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν..... ἐπερίσσευσε τοὺς θεθρωκόσιν. Ἀναδεικνύεται ἐπὶ μᾶλλον τὸ μέγεθος τοῦ θαύματος· καὶ ἡ θαυματουργικὴ τοῦ Κυρίου δύναμις. Οἱ δώδεκα κόφεινοι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν 12 Ἀποστόλων, ὧν ἕκαστος ἀνέλαβε νὰ συναθροίσῃ ἐν ἰδίῳ κοφίνῳ τὰ περισσεύματα τῶν κλασμάτων. Τοὺς κοφίνους τούτους ἠδύνατο νὰ φέρωσι καὶ μεθ' ἑαυτῶν(1) οἱ Ἀπόστολοι ἢ καὶ νὰ λάβωσι παρὰ τῶν ἐχόντων τοιοῦτους μεταξὺ τοῦ παρευρισκομένου πλήθους.

Στίχ. 14. Ἀντιληφθεὶς τοῦ θαύματος· ὁ λαὸς ἀναγνωρίζει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ τὸν μέλλοντα νὰ ἐμφανισθῇ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας μέγαν Προφήτην (πρβλ. Α' 21), ὃς συμφώνως πρὸς τὰς κοσμικὰς περὶ Μεσσοῦν ἰδέας τῶν Ἰουδαίων θὰ παρεῖχεν αὐτοῖς παντοῖα ὑλικά ἀγαθὰ. Οὕτω ὁ ὑπερφυῆς ἐπισιτισμὸς ἐθεωρήθη, εἶπερ τι καὶ ἄλλο θαῦμα τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ἀσφαλέστερον τεκμήριον τοῦ Μεσσοικῶν Αὐτοῦ ἀξιώματος. «Ὡ γαστριμαργίας ὑπερβολή· μυρία τούτων εἰργάσατο θαυμασιώτερα, καὶ οὐδαμοῦ τοῦτο ὠμολόγησαν, ἀλλ' ὅτε ἐνεπλήσθησαν.» Χρυσ. Διὰ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀπὸ τῶν θαυμάτων πίστεως πρβλ. Β' 23-25.

Στίχ. 15. Καὶ ἄλλως καὶ ἐκ τῶν λόγων καὶ ἀναφωτισέων τοῦ πλήθους ὁ Ἰησοῦς διέγνω, ὅτι προδιέβητο νὰ ἐκβιάσωσιν Αὐτὸν, ὅπως τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς κινήματος, καθ' ὃ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες Ἰουδαῖοι θ' ἀνεγνώριζον Αὐτὸν ὡς τὸν ἀναμενόμενον βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν Μεσσοῖαν, πρὸς ὃν μέχρι τινὸς συνεχέστο ὁ προφήτης τῶν τελευταίων ἡμερῶν (στίχ. 14). Ὅπως ἀποφύγῃ τοῦτο ὁ Ἰησοῦς, ὅς εἰς πᾶν ἄλλο ἢ εἰς κοσμικὴν ἀπέβλεπεν ἐξουσίαν, (πρβλ. ΙΗ' 3. Ματθ. Δ' 3) ἀπεσύρειται ἀποπτόρω, ὑψηλότερον (εἰς τὸ ὕψος), μακρὰν καὶ τῶν Ἀποστόλων, καὶ οὕτω ἐκφράζει καὶ ἀπαλλάσσεται. «Ὁ Χριστὸς φεύγει. Τί δήποτε; Παιδεύων ἡμᾶς τῶν κοσμικῶν καταφρονεῖν ἀξιομάτων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐδενὸς δεῖται τῶν ἐπὶ γῆς». Χρυσ.

(1) Μικροῖς κοφίνους ἐν εἶδει ὀδοιπορικοῦ δάκκου ἔφερον οἱ Ἰσραῖτιοι ἐπὶ τῶν νώτων καὶ διὰ μόνον τὰ ἐφόδια τῆς ὀδοιπορίας.

Τὸ θαῦμα τοῦ ἐπὶ τοῦ ὕδατος περιπάτου, διατρανοῦν τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν τοῦ Ἰησοῦ (Στίχ. 16-21). (Παρβλ. Ματθ. ΙΑ' 22-34. Μαρκ. 5' 45-53).

Στίχ. 16 21. Τοῦ Ἰησοῦ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς βιαίας ἀνακηρύξεως Αὐτοῦ εἰς κοσμικὸν βασιλεῖα ἀπομικρυνθέντος ὑψηλότερον, οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ, κατὰ προηγουμένην πιθανῶς συνενόησιν μετ' Αὐτοῦ, κατέβησαν ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν, ὅπου εὗρισκοντο, πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς λίμνης καὶ ἐνταῦθα ἐπέβησαν τοῦ καὶ πρότερον διαπεραιώσαντος αὐτοῦ πλοίου πρὸς ἐπιτροπήν. Ἐκίνησαν δὲ κατευθυνόμενοι πρὸς τὴν Καπερναοῦ ἐπ' ἑλπίδι, ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ θὰ προσήρχετο καὶ ὁ Ἰησοῦς, ὅν καὶ θὰ παρελάμβανον, ἀλλ' ἐπὶ λήθην ἢ νύξ, καὶ ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶχεν ἐμφανισθῆ, τοῦτο δὲ ἤρχισε τὰ ἐμβάλλῃ τοὺς μαθητὰς εἰς ἀνησυχίαν, ἐπιταθείσαν ἐν μᾶλλον διὰ τῆς ἐξεγέρσεως ἀνέμου καὶ κλύδωνος. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰσχυρῶς πνέοντος ἀνέμου εἶχον διανόσει (ἐλγλακύτες) περὶ τὰ 25-30 στάδια (4 1]2-5 1]2 χιλιόμετρα, τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ κατὰ τὸν τόπον τωπτον πλάτους τῆς λίμνης), ὅτε βλέπουσι τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ προσεγγίζοντα πρὸς τὸ πλοῖον αὐτῶν. Οἱ μαθηταὶ κατέληφθησαν ὑπὸ φόβου, ὡς εἰ ἔβλεπον ἐνώπιον αὐτῶν ἰδέσθαι (πρβλ. Ματθ. ΙΑ' 26. Μαρκ. στ' 49.), ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς καθησύχασεν αὐτοὺς βεβαίως, ὅτι ἦτο Αὐτὸς ἐκεῖνος, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέβη τοῦ πλοίου, θαυματουργικῶς ἐν ἀκαρεῖ ὀδηγηθέντος πρὸς τὴν ξηρὰν. ἮΙΘελον λαβείν. Ἐξηγείται ὡς δηλοῦν οὐ μόνον τὴν προθυμίαν τῶν μαθητῶν, ὅπως παραλάβωσιν εἰς τὸ πλοῖον τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ καὶ τὴν παραλαβὴν Αὐτοῦ εἰς αὐτὸ (πρβλ. Μαρκ. 5' 51). Ἄλλως παρέχεται νὰ νοηθῇ, ὅτι δὲν ἀνέβη εἰς τὸ πλοῖον ὁ Ἰησοῦς, ἀλλ' ὅτι καθ' ἣν στιγμήν οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ ἐξεδήλωσαν τὴν πρόθεσιν, ὅπως παραλάβωσιν Αὐτὸν εἰς αὐτὸ Αὐτός τε καὶ τὸ πλοῖον θαυματουργικῶς εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀκτὴν. «Γίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ ἀνέβη εἰς τὸ πλοῖον; Τὸ θαῦμα μείζον ἐργάσασθαι βουλόμενος, καὶ ἅμα τὴν θεότητα αὐτοῖς ἐκκαλύπτει τρανότερον». Χρυσόστομος, ὅς διὰ τὰς καὶ ἐν τῇ ἐξιστορήσει τοῦ παρόντος θαύματος παρατηρούμενας διαφορὰς μεταξὺ τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ δὴ τοῦ Ματθαίου καὶ Μάρκου ἀφ' ἑτέρου ἀσπάζεται τὴν γνώμην (πρβλ. καὶ

στίχ. 5. σημ.), ότι οί Συνοπτικοί αναφέρουσιν ἄλλο παρόμοιον θαύμα, οὐχὶ δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐνταῦθα ἐκτιθέμενον. «Ἐμοὶ δοκεῖ τὸ σημεῖον ἕτερον εἶναι τοῦ παρὰ Ματθαίῳ κειμένου. Καὶ οὗτο ἕτερον πολλαχόθεν δῆλον. Πολλάκις γὰρ τὰ αὐτὰ ποιεῖ σημεῖα, ὥστε παρασκευάσαι μὴ μόνον σφόδρα ξενίζεσθαι τοὺς ὁρῶντας, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὰ δέχεσθαι πίστεως». Ἀλλὰ πιθανώτερον, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς Εὐαγγελισταὶ ἐκθέτουσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ θαῦμα, τῆς τοῦ Ἰωάννου διηγήσεως προϋποτιθεμένης τὴν τῶν Συνοπτικῶν, ὡς δῆλον ἐκ τῆς συντομίας αὐτῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐκ τῆς ἐπισυνάψεως ἀφ' ἑτέρου τῶν κατὰ τὴν πρόθεσιν τῶν Ἰουδαίων, ὅπως ἀνακηρύξωσι τὸν Ἰησοῦν βασιλέα (στίχ. 14. 15), ἐπιρρίπτουσαν ἱκανὸν φῶς εἰς τὴν ὅλην διήγησιν.

Λέτησις παρὰ τοῦ Ἰησοῦ σημείου καὶ ἀπάντησις Αὐτοῦ
 τοῦ ὅτι παρέχει τὸν ἄρτον τῆς πραγματικῆς, τῆς καὶ αἰωνίου, ζωῆς εἰς τοὺς εἰς Αὐτὸν πιστεύοντας. Ἡ εἰς Αὐτὸν αὕτη πίστις εἶνε ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. (Στίχ. 22-31).

Στίχ. 22-24. Οἱ μάρτυρες τοῦ θαύματος τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων Ἰουδαῖοι παρακολούθησαντες ἀφ' ἑσπέρας τὴν ἄνευ τοῦ Ἰησοῦ διαπεραιώσιν καὶ ἐπ' ἀνόδον τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ εἰς τὰ ἴδια, τὴν ἐπομένην ἄντες, ἢ πολὺ μέρος αὐτῶν(1), ἐπωφελοῦνται ἀλιευτικῶν ἢ

(1) Ἡ ἐπὶ τῶν ἐκ Τιβεριάδος ἀφικομένων πλοιαρίων ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς Καπερναοὺμ καθίστησι πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὑπὸ τὴν φρονίαν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ὁ ὄχλος ὁ ἐστὶν κῶς νοοῦνται οἱ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ Ἰησοῦ ἐπιμονώτερον τραπέτες, τῶν λοιπῶν διασκορπισθέντων. «Καὶ τοῖς ὄχλοις, εἰ καὶ μὴ οὕτω φανερώς, ἔδωκε γοῦν ὅμως λανθανόντως ὑπονοῆσαι τὸ γεγονηγμένον. Ἦ γὰρ ἦν ἕτερον ὑποτιθεῖσθαι, ἢ ὅτι τὴν θάλασσαν περὶ αὐτῶν παρεγένετο; Οὐδέ γὰρ ἐνὶ εἰπεῖν, ὅτι ἐτέρῳ πλοίῳ διέβη. Ἐν γὰρ ἦν φησὶν, εἰς ὃ ἐπέβησαν οἱ μαθηταί, τὴν γνάμιν τοῦ Χρυσ. διμμερίζονται καὶ νεώτεροι ἐρμηνευταὶ ἐρειδόμενοι ἰδίῃ ἐπὶ τῆς ἐρωτήσεως τοῦ πλήθους (πότε ὤδε γεγονός; στίχ. 29), ἐν ἧ ἐμβλέπουσι καὶ λανθάνουσαν ἐρώτησιν περὶ τοῦ πῶς. Κατ' ἄλλαν γνώμην ἢ ἐ-

ἄλλων πλοιαρίων ἀφικομένων ἐκ Τιβεριάδος, ὅπως διαπεραιωθῶσι καὶ οὗτοι εἰς Καπερναοὺμ, ὅπου πρὸς τοῖς μαθηταῖς ἤλιζον, ὅτι θὰ εὕρισκον καὶ τὸν Ἰησοῦν ὅπως δὴποτε (θαυματουργικῶς ἢ διὰ φυσικοῦ μέσου, διὰ πλοίου, διαφυγόντος τυχὸν τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἢ περὶ κύκλῳ ἐπανελθόντα εἰς τὰ ἴδια. Ἰδῶν. Ἐννοεῖται τὸ ἐσπέρας τῆς προτεραίας, κεῖται δὲ ἀνακολούθως. Ἄλλη γραφὴ εἶδον. Ἀλλὰ δὲ πλοίαρια.... Κυρίου. Κεῖται παραθετικῶς. Ὅτε εἶδεν ὁ ὄχλος. Ἐπαναλαμβάνεται ὁ διὰ τὴν παρεμπροσθεσαν πρότασιν (στίχ. 23) διακοπεὶς καὶ ἀνακόλουθος μέλας (ἰδῶν κλπ. στίχ. 22) λόγος.

Στίχ. 25. Συναντήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἐν χαρᾷ προσαγορεύουσιν Αὐτὸν τιμητικῶς διὰ τοῦ ραββὶ (πρὸβλ. Γ' 1), καὶ ἅτε μὴ ἰδόντες Αὐτὸν ἐμβάντα εἰς τὸ πλοῖον ἐκφραζουσιν ἐν τοῖς πρώτοις τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπορίαν αὐτῶν καὶ διακυνθάνονται περὶ τοῦ χρόνου, πιθανῶς δὲ καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπάνοδος Αὐτοῦ εἰς Καπερναοὺμ.

Στίχ. 26. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὰς λέξεις τῆς ἐρωτήσεως, ἀλλ' εἰς τὴν ἐν αὐταῖς λανθάνουσαν ἔννοιαν καὶ εἰς τὴν ἀφανῆ πρόθεσιν καὶ διάθεσιν τῶν ἐπερωτῶντων καὶ ἐπιζητησάτων Αὐτόν. Οὗτοι ἐπεζήτησαν τὸν Ἰησοῦν(1) οὐχὶ διότι εἶδον σημεῖα, οὐχὶ διότι εἶδον (πρότερον ἄλλα, στίχ. 2, καὶ τελευταῖον) τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, καὶ διέκρινον ἐν αὐτοῖς ὡς ὑπερφυσικοῖς δείγμασι (σημεῖα) τὴν θείαν τοῦ Ἰησοῦ ἀρχὴν καὶ τὴν

ἐρώτησις τοῦ πλήθους ἐκφράζει ἀπλῶς τὴν πέραν τῆς λίμνης σύντονον ἀναμονὴν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ, ἄλλως δὲ οἱ ἐρωτῶντες ὑπελάμβανον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἰδίῃ αὐτῶν νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ἐπανήλθεν εἰς Καπερναοὺμ διὰ πλοίου τινὸς ἢ περὶ ἑφ' ὃ καὶ διαπεραιώθησαν καὶ αὐτοὶ οὗτοι ζητούντες Αὐτόν.

(1) Ὁ ἐνδοτικὸς ζήτησις καὶ ὁ ἐπίσημος τόνος (ἄμην ἄμην) τοῦ λόγου ἐκφράζει τὸν καθόλου χαρακτῆρα τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπιζητήσεως καὶ κατακυλοουθήσεως τοῦ Ἰησοῦ (πρὸβλ. στίχ. 2: ὅτι ἐφ' ὅσον αὐτοῦ τὰ σημεῖα, τὰ θαύματα, καθ' ὅσον μόνον προσεκάλουν τὸν θαυμασμὸν αὐτῶν, καὶ δὴ ὠφέλουν ὑλικῶς, διὰ τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενῶν.)

ἀληθῆ Αὐτοῦ ἀποστολήν(1), ἀλλὰ τὰς ἐξ αὐτῶν ὕλικὰς ὠφελείας, οἷας εἶχον ἐν νῶ καὶ ἐκ νέου ἠλπίζον καὶ προσεδόκων καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀναζητήσει τοῦ Ἰησοῦ. «Πλήττει μὲν τῷ λόγῳ καὶ ἐλέγχει, ἀλλ' οὐκ ἀποτόμως καὶ σφόδρα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φειδοῦς». Χρυσ.

Στίχ. 27. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπιζήτησιν τῆς ὕλικῆς βρώσεως, ἥτις ἀπόλλυται, υποκύπτει εἰς φθοράν, καὶ ὡς τοιαύτη πρόσκαιρον μόνον καὶ παροδικὴν παρέχει τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ζωὴν, προτρέπει ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἀκροατὰς Αὐτοῦ, ὅπως ἐπιδιώκωσι τὴν βρώσιν τὴν μένουσαν, τὴν διαρκῆ καὶ παραμόνιμον χαρακτηῖρα ἔχουσαν, καὶ ὡς τοιαύτην πύροχον αἰωνίου ζωῆς (μὲν, εἰς ζ. αἰῶν). Τῆς ἀφθάτου δὲ ταύτης καὶ ἀφθαρτοποιῶ τροφῆς(2) φροῦδος — προστίθησιν Οὗτος — εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸς δηλ. Οὗτος ὁ ἐνσαρκωθείς πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Οὗ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἰδιότητα καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐκῆρωσε καὶ ἐβεβαίωσε (ἐ. σφρόγισεν «τοῦτέστιν ἀπέδειξε» ἀναντιρρήτως». Χρυσ.) κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα(3) ὁ Οὐράνιος Πατήρ, ὁ Θεός.

Στίχ. 28. Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀντιλήφθησαν, ὅτι πρὸς παρεχὴν τῆς δωρεᾶς, ἣν ὑπισχεῖται ἀπῆται παρ' αὐτῶν τι (ἐργάζεσθε), ὑπερ οὗτοι συμφώνως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἀγωγὴν ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἔργα, ὡς ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἔργα δηλ. ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ, οἷα τὰ ἐν τῇ Π. Δ. κελευόμενα ὑπ' Αὐτοῦ, δεικνύνται δὲ πρόθυμοι, ὅπως συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ἐπιτελέσωσι δηλ. τὰ κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ζητούμενα παρ' αὐτῶν θεάρεστα ἔργα τοσοῦτα, μᾶλλον δὲ συνεδέοντο πρὸς τὸ μέγιστον τῶν Μεσσιακῶν

(1) Ἡ μετὰ τὸ θαῦμα τοῦ Πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων ἀναγνώρισις Αὐτοῦ ὡς τοῦ Μεσσοῦ (στίχ. 14) δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς παραγνώρισις Αὐτοῦ.

(2) Διὰ τὴν σημασίαν τῆς τροφῆς, περὶ ἧς ὁ λόγος, βλέπ. ἔρμιν. στίχ. 33.

(3) Κατ' ἄλλην γνώμην διὰ τοῦ ἁγίου τελευθέντος θαύματος τοῦ Πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, ὡς σημείου τοῦ εἶναι αὐτὸν πύροχον τῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τῆς ἀληθοῦς καὶ τῆς εἰς τὸ διηνεκές χρηταζούσης πνευματικῆς τροφῆς.

ἀγαθῶν, τὴν αἰώνιον ζωὴν. «Ταῦτα δὲ ἔλεγον οὐχ ὥστε μαθεῖν καὶ πράξει (καὶ δεῖκνυσαι τὰ ἐξῆς), ἀλλὰ πάλιν αὐτὸν ἐπὶ τὴν τῆς τροφῆς χορηγίαν ἄγοντες, καὶ εἰς τὸ κορέσαι αὐτοὺς προκαλέσαι ἐθέλοντες». Χρυσ. Ἄλλαις λέξεσιν, ἐξήτουν ὑπὸ τίνα ὄρον (τὶ ἂν ἔπραττον) θὰ καθίσταντο ἄξιοι τῶν ἀγαθῶν (ὕλικῶν πάντοτε), ἅτινα ἐπιγγέλλετο ὁ Ἰησοῦς.

Στίχ. 29. Ἀντι πάσης ἄλλης, καὶ δὴ ἑξωτερικῆς καὶ μηχανικῆς κατὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον, ἀγαθῆς πράξεως, ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔργον σύμφωνον πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, χαρακτηρίζει ὁ Ἰησοῦς τὴν εἰς Αὐτὸν ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀπεσταλμένον τοῦ Θεοῦ πίστιν (πρβλ. Α' Ἰουαν. Γ' 23. Ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελῶν ἐργάζεται τὴν βρώσιν τὴν μὴ ἀπολλυμένην, πρῶτον ὅτι εἶνε ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἔνευ, ὅπως τύχη παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, Ὁν ἔσφραγισεν ὁ Θεός, τὴν ἀφθαρτον καὶ ἀφθαρτοποιὸν βρώσιν (στίχ. 27).

Στίχ. 30-31. Ὁ Μωϋσῆς ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὡς τύπος τοῦ Μεσσοῦ, ὅθεν καὶ ἐπίστευον, ὅτι ὁ Μεσσίας θὰ ἐτέλει ἀνάλογον μέγα θαῦμα, οἷον τὸ τῆς παροχῆς τοῦ μάννα ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως(1). Ἐν τῇ ἀπαιτήσει τοῦ Ἰησοῦ ἀντι παντός ἄλλου θεαρέστου ἔργου ἀπαιτούσῃ τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν διαγνόντες Μεσσιακὰς ἀξιώσεις (ἃς ἐφάνη ἀποκρούσας μικρὸν πρότερον, ἀρνηθεῖς νὰ ἀνακηρυχθῆ ὑπ' αὐτῶν βασιλεὺς, στίχ. 15) ἀπαιτοῦσι παρ' Αὐτοῦ τὰ κατ' αὐτοὺς τεκμήρια, ἄλλαις λέξεσιν ἐπανάληψιν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, ἐπιστοιμὸν διαρκῆ καὶ τελειότερον (οὐχὶ κριθίνους ἄρτους) ὡς διὰ τοῦ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ. «Οὐδὲν τούτων ἀναισθητότερον, οὐδὲν ἀλογώτερον. Τοῦ σημείου ὄντος ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ἔτι, ὡς οὐδενὸς γεγονότος οὕτως ἔλεγον, τί σημεῖον ποιεῖς; καὶ εἰπόντες οὐδὲ αὐτῆς τῆς αἰρέσεως τοῦ σημείου κύριον ἀφῆσιν εἶναι, ἀλλ' εἰς ἀνάγκην αὐτὸν οἴονται μεθιστᾶν τοῦ μηδὲν ἕτερον ποιῆσαι, ἀλλ' ἢ τοιοῦτον οἷον ἐγένετο ἐπὶ τῶν προγόνων· διὸ δὴ καὶ λέγουσιν οἱ πικτέρες ἡμῶν ἔφραγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ» διὰ τούτου νομιζόντες αὐτὸν ἐρεθίζειν, ὥστε τοιοῦτον ποιῆσαι σημεῖον, ὅπαρ αὐτοὺς θρέψαι δύναται σαρκικῶς.

(1) Πρβλ. τὴν ἐπὶ τῷ θαυματουργικῷ ἐπιστητιμῷ ἀναγνώρισιν Αὐτοῦ ὡς τοῦ Μεσσοῦ (στίχ. 15).

Χρυσ. Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φάγειν. Ἐκ τοῦ ΟΖ΄ Ψλμ. στίχ. 24-25 (Πρβλ. καὶ Ἐξ. 15' 4), ἐνθα ὡς ὑποκείμενον τοῦ ἔδωκε νοεῖται ὁ Θεός, ἀλλὰ τῇ μεσολαβήσει τοῦ Μωϋσέως.

Ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς εἶνε αὐτός οὗτος ὁ Ἰησοῦς, οἶκει. οὐται δὲ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς πίστεως. Ἡ πίστις εἶνε ἀπαραιτήτως ἔργον καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ (στίχ. 32 - 47).

Στίχ. 32-33. Εἰς τὸ ὕλικόν μάννα, ὡς τοιοῦτον, ἀρνεῖται ὁ Ἰησοῦς τὸν χαρακτηρισμὸν ἄρτου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ διηγήθησθε (πρβλ. Α' 9.) 1) ἀπονέμων αὐτὸν εἰς τὸν ἄρτον τοῦ Θεοῦ, (ἀνήκοντα τῷ Θεῷ καὶ ἐξ Αὐτοῦ παρερχόμενον) τὸν πνευματικόν, τὸν καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παρέχοντα οὐχὶ ὕλικήν τροφήν. ἀλλὰ ζωὴν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. «Καὶ ἐνὶν μὲν εἰπεῖν, ὅτι Μωϋσέως μείζονα ἔθαυματούργησα... ἰδοὺ καὶ ἄρτον ὑμῶν παρέσχον. Ἄλλ'... ἐν ἧν τὸ σπουδαζόμενον, ἐπὶ τὴν πνευματικὴν αὐτοὺς ἀγαγεῖν τροφήν». Χρυσ.

Στίχ. 34. Οἱ συνομιληταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀκούοντες (ἀπὸ τοῦ 27 στίχ.) περὶ ὑπερφυσικοῦ ἄρτου, ἔχοντες δ' ὑπ' ὄψει καὶ τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, ἐξαιτοῦνται παρ' Αὐτοῦ τὸν ἄρτον, περὶ οὗ λέγει, οὐχ ἔφ' ἅπαξ, ἀλλ' εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἔχωσιν αὐτὸν πάντοτε εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν. (Πρβλ. Α' 15).

Στίχ. 35-39. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ἰησοῦς ρητῶς καὶ σαφῶς ὡς τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, περὶ οὗ λέγει, χαρακτηρίζει ἑαυτὸν, καθίστησι δ' οὕτω δῆλον ὅτι καὶ ἄλλως μέχρι τοῦδε ἐπανέλαβε (στίχ. 27. 29. 33), ὅτι μόνον ἡ προσωπικὴ μετ' Αὐτοῦ σχέσις καὶ κοινωνία, ἢ εἰς Αὐτὸν τ. ἔ. πίστις, καθίστησι δυνατὴν τὴν παροχήν τοῦ ὑπερφυσικοῦ ἄρτου (περὶ οὗ ἠμίλει) —τοῦ ἄρτου τοῦ μεταδιδόντος τῷ μετέχοντι

(1) Ἄρτον ἀληθινὸν καλεῖ, οὐκ ἐπειδὴ ψευδὴς ἦν τὸ μάννα, ἀλλ' ὅτι τύπος ἦν, οὐκ αὐτοαλήθεια., Χρυσ.

τὴν θείαν, τὴν ὄντως ζωὴν— διότι ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει παρεχόμενον εἶνε ἀλληλένδετα, στενῶς καὶ ἀρρήκτως (ἑσωτερικῶς) πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα, οὐδωμῶς δ' εἰρῖσκονται πρὸς ἄλληλα ἐν τῇ ἐξωτερικῇ σχέσει, ἐν ἣ τὰ συνήθως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων παρεχόμενα τοῖς ἄλλοις ἀγαθὰ. Ὅθεν καὶ προσετίθησιν, ὅτι μόνος ὁ ἐρχόμενος πρὸς Αὐτὸν, ὑπερ ταῦτων τῶ δ πιστεύων εἰς Αὐτὸν, θὰ κορεσθῆ τοῦ ἄρτου περὶ οὗ ἔλεγε καὶ —κατ' ἄλλην παράλληλον ἔκφρασιν καὶ εἰκόνα, ὁ πιστεύων εἰς Αὐτὸν θὰ κορεσθῆ εἰς τὸ διηγεσθὲς τὴν πνευματικὴν δίψαν (τὴν δίψαν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας) αὐτοῦ. (Πρβλ. Δ' 14). Ἀλλὰ προσσημαίεται ἢ προσήκουσα ἐκτίμησις τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ εἰς Αὐτὸν προσκόλλησις διὰ τῆς πίστεως. Τοῦτο ἠδύνατο νὰ πράξωσιν οἱ ἀκροαταὶ Αὐτοῦ, ἅτε ἰδόντες Αὐτὸν (ἑωράκατέ με) οἷος πράγματι ἦτο ἐν τοῖς θαύμασιν, ἀλλὰ δὲν ἔπραξαν, ἐξηκολούθουν δ' ἀπιστοῦντες. **Ἐἴπον ὑμῶν.** (Πρβλ. στίχ. 26.), ἐνθα λανθάνει σαφῶς ἡ ἰδέα, ὅτι ἐν τῷ θαύματι τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων ἠδύνατο κάλλιστα οἱ μάρτυρες αὐτοῦ γενόμενοι νὰ ἀντιληφθῶσι τοῦ Ἰησοῦ οἷος πράγματι ἦτο.

Στίχ. 37-40. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ θὰ ὑπάρχωσι καὶ οἱ πιστεύοντες εἰς Αὐτὸν. (1) Τοῦτους χαρακτηρίζει ὁ Ἰησοῦς ὡς δεδομένους Αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἅτε τῆς εἰς Χριστὸν ἐπιστροφῆς καὶ σιτηρίας τοῦ ἀνθρώπου βουλήν καὶ συνεργεῖα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (2) συντελουμένης (πρβλ. στίχ. 44. 45. 65). Οὐδένα ἀναγκάζει, ὅπως προσέλθῃ πρὸς Αὐτὸν καὶ πιστεύσῃ. Τὸν συνεργεῖα τοῦ Πατρὸς (2) προθυμώμενον (3) (πρβλ. Γ' 21) ἀσπασίως δέχεται (τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκθάλω ἐξω(1), καὶ τρέφει κατὰ τὰ ἀνωτέρω διὰ τοῦ πνευματικοῦ ἄρτου, οὐ μόνον παρέχει τὴν νέαν θερησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν, ἀλλὰ

(1) Οὐδένα ἀνθρώπινον θέλησις ματαιοῖ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο συντελεῖται καὶ πράγματος παρὰ πᾶσαν ἀντίστασιν καὶ παρὰ τὴν φηνομένην ἐνίοτε ματαιώσιν αὐτοῦ.

(2) Τῆς ἀνωθεν δεῖται ροπῆς ἢ πίστεως. Χρυσ.

(3) Ἐφύχης γενναίας τινος ὄντως δεῖται ἢ πίστεως... Καὶ τῆς οἰκοθεν προαιρέσεως. Τὸ γὰρ διδάσκεισθαι προαιρέσεως ἐστὶ καὶ τὸ πιστεύειν., Χρυσ.

καὶ προάγει, καὶ τελειοῦ ἐν αὐτῇ, ἵνα οὕτω κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς (στίχ. 39 καὶ 40) καὶ τὸ ἴδιον (**καταβέβηκα**, στίχ. 38, **ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ** στίχ. 40) παρὰ αὐτῆ καὶ τὴν τελειωτικὴν σωτηρίαν, τὴν ἀνάστασιν ἐν τῇ ἑσχατῇ ἡμέρᾳ (πρβλ. Ε' 29) καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, (πρβλ Γ' 14-17) ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς ἐν τῷ παρόντι νέας θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς (πρβλ. Ματθ. ΙΓ' 22, Λουκ. ΙΕ' 32), ἐπ' ἧ καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος ἐπίσης ἦδη ἀσφαλῆ. (Πρβλ. Ε' 24). **Ἦν (ὁ θεῶσά μοι ὁ Πατήρ)**. "Ὅτι περὶ προσώπων ὁ λόγος, δῆλον ἐκ τοῦ ἐπισημασμένου **καὶ τὸν ἐρχόμενον πρὸς με**. "Ἐν τῷ ἐν. **θεῶσά** (οὐχὶ δὲ παρακ. **θεῶσα**) ἐρημνευαὶ τινες ἐμβλέπουσι δικαίως ἀπακλειόμενον τὸν ἀπόλυτον προορισμόν. **Ὁ μὴ ἐκβάλω ἔξω(1)**. Κατ' οὐσίαν προσδέχομαι εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ κοινωνίαν, ἀλλ' ἢ εἰκὼν **ἐκβάλω ἔξω** ἀναμνησθεὶ καὶ τὸν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν λόγον τοῦ Ἰησοῦ (Ματθ. Η' 12, ΚΒ' 13). **Καταβέβηκα**. "Ἄνευ ἤδη εἰκόνας (πρβλ. στίχ. 33, 35, ὅπου χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ὡς τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα) δηλοῖ δὲ τὴν οἰκαιοθελῆ ἐναρμόκωσιν καὶ ἀνάληψιν τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἣν ἀνωτέρω, ὡς τῇ βουλῇ καὶ τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς γεννημένη, **ἐνώμασεν ἀποστολῆν** (Γ' 17, Σ' 29). **τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με**. Ἀξιοσημείωτος ἢ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως (στίχ. 38 καὶ 39) προσδιδόμενη εἰς τὴν ἐννοίαν ἔμφρασις (Πρβλ. Ε' 30). **τοῦτο δέ** (στίχ. 40). Κατ' ἄλλην γραφὴν **τοῦτο γάρ**. "Ὁ 40 στίχος συμπληροῦ τὴν ἐννοίαν τοῦ προηγουμένου (στίχ. 39), διὰ τοῦ μὲν (στίχ. 39) ἀναδεικνυμένου τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (τῆς χάριτος δηλ.) ἀναγκαίου πρὸς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου στοιχείου, διὰ δὲ τοῦ ἑτέρου (στίχ. 40) τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου (δηλ. τῆς πίστεως). **Ὁ θεωρῶν τὸν Υἱόν**. Τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς καὶ ἀναγνωρίζων Αὐτὸν διὰ τε τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων Αὐτοῦ τοιοῦτον, ὅς, πράγματι ἦτο. **Ἐσχατῇ ἡμέρᾳ**. Καὶ ἐν τῷ στίχ. 40, 44. ΙΑ' 24. Ἡ ἡμέρα τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ κρίσεως, ἄλλως καλουμένη ἐν τῇ Γραφῇ **μεγάλῃ ἡμέρᾳ** καὶ **ἡμέρᾳ Κυρίου**, **ἡμέρᾳ κρίσεως** κλπ.

(1) Παραβάροντες καὶ πρὸς τῆς ἀπιστοῦντας ἔτι καὶ δυσμενεῖς πρὸς Αὐτὸν ἐκδηλοῦντες διαθέσεις,

Στίχ. 41-42. Ἡ δυσμενὴς διάθεσις καὶ ἡ ἀμβλύτης τῶν ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ ἐκδηλοῦται ἐκ νέου. Οὗτοι δυσανασχετατοὶ, διότι δῆθεν προέβαλεν Οὗτος ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀυστάτους ἀξιώσεις. "Ἐξ ἀνθρώπων καταγόμενος, γνωστῆς μάλιστα ὢν καταγωγῆς, ἐχαρακτήριζεν ἑαυτὸν ὡς τὸν ἄρτον τὸν καταβάντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡς ὑπερφυσῆς τινος δηλ. ἀρχῆς καὶ προελεύσεως ὄντα. "Ἄηλον ὅτι οὐδὲ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ καὶ παράδοξον οὐδέπω ἤδεισαν γέννησιν... Καὶ οὐκ ἐπιτιμᾷ, οὐδὲ λέγει αὐτοῖς· οὐκ εἰμι υἱὸς Ἰωσήφ, ἐπειδὴ οὐδέπω ἠδύνατο τὸν θαύμαστον ἐκείνον ἀκοῦσαι τόκου». Χρυσ. **Οἱ Ἰουδαῖοι** ἀντὶ τοῦ μερικωτέρου οἱ Γαλιλαῖοι, οἳ οἱ ἦσαν οἱ παρόντες. Ἡ τοιαύτη προσωνυμία αὐτῶν ἀνταποκρίνεται κάλλιον πρὸς τὴν ἐκδηλωθεῖσαν δυσμενῆ πρὸς τὸν Ἰησοῦν διάθεσιν αὐτῶν, πρὸς τὴν προϊούσαν ἀπιστίαν αὐτῶν πρὸς Αὐτὸν (ὅς, πράγματι ἦτο), ἀνταποκρινόμενην πρὸς τὴν πρὸς Αὐτὸν ἀπιστίαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους καθόλου (Πρβλ. Α' 11 κλπ.). **Ὁ υἱὸς Ἰωσήφ**. Περὶ τοῦ Ἰωσήφ, τεθνεώτος (πρβλ. Β' 1-12) ἦδη ἐγίνωσκον ἔξ ἀκοῆς. **τὴν μητέρα** ἐβλεπον ἀπὸ ἱκανοῦ ἐν Καπερναούμ. **πὼς οὖν**. Ἄλλη γραφὴ **πὼς οὖν**.

Στίχ. 43-45. Τὴν δυσφορίαν καὶ τοὺς πρὸς ἀλλήλους γογγυσμοὺς τῶν συνομιλητῶν Αὐτοῦ μὴ τολμησάντων νὰ ἀποταθῶσι («ἔτι γὰρ αὐτὸν ἠδούντο διὰ τὸ νεαρὸν εἶναι τὸ τῶν ἄρτων σημεῖον». Χρυσ.) πρὸς Αὐτὸν παρακολουθεῖ ὁ Ἰησοῦς, ὅθεν καὶ ἀπαντᾷ ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ἰδέαν, ἣν ἦδη διετύπωσε (στίχ. 37, 39), διασαφῶν αὐτὴν κάλλιον καὶ πὼς στηρίζων διὰ προφητικῆς ρήσεως. Οἱ γογγυσμοὶ καὶ ἡ πρὸς Αὐτὸν ἀπιστία τῶν συνομιλητῶν Αὐτοῦ αἰτίαν ἔχει, ὅτι δὲν εἴκυσεν αὐτοὺς πρὸς Αὐτὸν ὁ Πατήρ, δὲν διέθηκε δηλ. αὐτοὺς διὰ τῆς χάριτος Αὐτοῦ, οὕτως ὥστε νὰ συγκαταλέγονται οὗτοι μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν Προφητῶν προαγγελθέντων διδασκῶν Θεοῦ, ἐκείνων δηλ. οἵτινες θὰ ἐνωτισθῶσιν ἐνδομῶς τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος Αὐτοῦ, οἵτινες ἄλλαις λέξεσιν θὰ καταστῶσιν ἱκανοί, ὅπως ἐν τοῖς ἔργοις καὶ λόγοις τοῦ Ἰησοῦ ἐνδύσῃ τὴν ἀληθινὴν τῶν Γραφῶν Μεσσίαν καὶ πιστεύσωσιν εἰς Αὐτόν. Οἴκοθεν δῆλον, ὅτι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀγαθὴν ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον ἐπίδρασιν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, (ὅπως ἐκτυσθῆ δηλ.) οὗτος ὑπ' Αὐτοῦ εἰς Χριστὸν ἢ ἄλλως ὅπως καταστῆ διδασκὸς Θεοῦ ἐν τῇ ρηθείᾳ ἐννοίᾳ) δέον ὅπως παρὰ αὐτὴν εὐήκοον οὖς (πᾶς

ὁ ἀκούων), ὅπως διατεθῆ καταλλήλως τὴν ψυχὴν (πρβλ. Γ' 20. 21. Ε' 37 κ. ε. Ματθ. Ις' 17). «Καὶ εἰ εἰρηταί φησιν, ὅτι ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ, πᾶς τινες οὐ πιστεύουσιν; Ὅτι τὸ εἰρημένον περὶ τῶν πλειόνων ἔστι(1). Ἄλλως δὲ καὶ χωρὶς τοῦ Ἰου οὐκ ἀπλῶς πάντας τὸ προφητικόν, ἀλλὰ πάντας δηλοῖ τοὺς βουλομένους.... Τί δὲ οἱ πρὸ τούτου φησίν; οὐχὶ δὲ διδακτοὶ ἦσαν Θεοῦ; Τί οὖν ἐγκαθ' ἑαυτὰ τὸ ἐξαιρετον; Ὅτι τότε μὲν δι' ἀνθρώπων ἐμάνθανον τὰ τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ διὰ τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου». Χρυσ. Ἐν τοῖς προφήταις. Ἦσ. ΝΔ' 13. Ἱερ. ΛΑ' 3. κ.λ.π.

Στίχ. 46. Πρὸς ἄραιν τῆς δυνατῆς παρεξηγήσεως, ὅτι ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοῦ (διδακτοὶ Θεοῦ. στίχ. 45), περὶ ἧς ὡς ἀναγκαίως διὰ τὴν εἰς Χριστὸν προσέλευσιν ὁμίλησεν ἀνωτέρω, νοεῖται ἄμεσος διδασκαλία ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Ε' 37). Περὶ ταύτης ἄμεσου διδασκαλίας τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γείνη (οὐχ' ὅτι, ἔλλειπτικ' ἐκ τοῦ οὐκ ἐρῶ ὅτι). Ἄμεσον, πρόσσωπον πρὸς πρόσωπον, σχέσιν καὶ γινώσιν(ἐώρακε) τοῦ Θεοῦ κέκτηται μόνος ὁ προαιωνίως παρ' Αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχων (ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ), ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς Μονογενῆς Υἱὸς Αὐτοῦ (πρβλ. Γ' 31 κ. ε.).

Στίχ. 47. Μετὰ τὴν εἰς τοὺς γογγυσμοὺς τῶν Ἰουδαίων δοθεῖσαν ἀπάντησιν ἀναλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου Αὐτοῦ, ἐν πάσῃ ἐπισημότητι διαβεβαιούμενος (Ἄμην ἄμην) καὶ πάλιν (πρβλ. στίχ. 40) τοὺς ἀκροατὰς Αὐτοῦ, ὅτι εἶνα φορεὺς καὶ πᾶροχος τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἀφ' ἧς στιγμῆς κοινωνήσῃ τις Αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως.

Ὁ Ἰησοῦς ὡς ἄρτος τῆς ζωῆς ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ αἵνου ἐν τῇ θεείᾳ Εὐχαριστίᾳ. (Στίχ. 48-59).

Στίχ. 48-51. Ὁ λόγος τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ παροχῆς τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ὃν διὰ τοῦτο καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐπανέρχεται. Οὗτος εἶνα ὁ

(1) Περὶ πάντων τῶν πιστευόντων.

ἄρτος τῆς ζωῆς (πρβλ. στίχ. 35) ὁ ἄρτος δηλ. ὁ ζωοποιός, ὁ αἰωνίου ζωῆς πᾶροχος (Ἰω. Ε' 11) ὡς ζῶν (στίχ. 51), ἐν ἑαυτῷ τ. ε. ἔχων (αὐτοζωή) αἰώνιον καὶ ἀκατάλυτον τὴν ζωὴν (πρβλ. Ε' 26) διὰ τὸ ὑπερκόσμιον τῆς φύσεως Αὐτοῦ (ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς). Ἐφ' ᾧ καὶ ἀντιπαρτίθησιν (πρβλ. στίχ. 31) ἐκ νέου ἑαυτὸν ὡς τὸν ἄρτος τῆς ζωῆς πρὸς τὸ καίχημα τῶν Ἰουδαίων, τὸ μάννα, ὅπερ παροδικῶς μόνον ἔτρεφε καὶ συνετήρει, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν κοινωνοῦντα Αὐτοῦ καθίσταται πρόξενος αἰωνίου ζωῆς (πρβλ. Γ' 16 καὶ ἐρμην.) «Ἄρτον ζωῆς ἑαυτὸν καλεῖ, ὅτι τὴν ζωὴν ἡμῶν συγκροτεῖ καὶ ταύτην καὶ τὴν μέλλουσαν». Χρυσ. Καὶ ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ θῶσω ἢ σὰρξ μου ἔστι. Εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ κοινωνίαν ἐρχόμενος πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς εἰς Αὐτὸν πίστεως καὶ γινόμενος μέτοχος τῆς ἀκατάλυτου πνευματικῆς ζωῆς, ἦν Οὗτος (κατὰ τὸν ἴδιον Αὐτοῦ χαρακτηρισμὸν) ὡς ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς κέκτηται καὶ μεταδίδει, κατὰ τινὰ ἴδιον τρόπον κοινωνεῖ Αὐτοῦ ὡς ἄρτου παρόχου τῆς ζωῆς προσοικειούμενος Αὐτὸν (μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε πίστεως) κατὰ τὴν σαρκικὴν Αὐτοῦ φύσιν (καθ' ὅσον αὐτὴ προσηνέχθη ὡς Ἰασησική θυσία ἐπὶ τοῦ σταυροῦ(1) καὶ ἐξακολουθεῖ ἀναμιμάκτως προσφερομένη ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν καὶ πρὸς παροχὴν τῆς αἰωνίου ζωῆς) ἐν τῷ ὑπερφυεῖ μυστηρίῳ τῆς θείας εὐχαριστίας. «Μέλλει τοίνυν(2) εἰς τὴν τῶν μυστηρίων ἐμβλασθῆναι παράδοσιν. Καὶ πρῶτον περὶ τῆς θεότητος Αὐτοῦ διαλέγεται λέγων ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ σώματος τοῦτο εἴρηται (περὶ γὰρ ἐκείνου πρὸς τῷ τέλει λέγει καὶ ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ θῶσω ἢ σὰρξ μου ἔστε), ἀλλὰ τέως περὶ τῆς θεότητος. Καὶ γὰρ διὰ τὸν Θεὸν λόγον ἄρτος ἐστίν, ὡσπερ οὖν καὶ οὗτος ὁ ἄρτος διὰ τὸ ἐπιφοιτῶν αὐτῷ Πνεῦμα ἄρτος οὐράνιος γίνεται». Χρυσ. Ἦν ἐγὼ θῶσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Ἡ φράσις ἦν ἐγὼ θῶσω, ἥτις δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐν τῇ συνήθει σημασίᾳ αὐτῆς (δαωρήσομαι), φαίνεται δ' ὁμοῦς μᾶλλον ἀναμνηστικῶς τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὑπὲρ

(1) Ἄξια ἐπὶ τούτῳ σημειώσεως ἡ προσθήκη τοῦ πίναται τὸ αἶμα ἐν ᾧ λανθάνει ὁ θάνατος θάνατος

(2) Ἐρμην. εἰς στίχ. 34.

τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς προσερχθεῖσαν (πρβλ. Γ' 16), κατ' ἄλλην ἀρχαιοτέραν γραφὴν ἔλλειπει ἀπὸ τοῦ ἰ. καμμένου.

Στίχ. 52. Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ ὀνομαζόμενοι αὐθις (πρβλ. στίχ. 41) ὑπὸ τοῦ Ἐὐαγγελιστοῦ Ἰουδαῖοι ἀντιλαμβάνονται σαφῶς, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὁμιλεῖ ἀνευ εἰκόνας καὶ μεταφορᾶς, ὅθεν καὶ συζητοῦσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ δυνατοῦ τοῦ πράγματος. «Οὐ σκανδαλίζεσθαι ἔδει, ἀλλ' ἐρωτᾶν καὶ πυνθάνεσθαι... προλαβὼν ἑθναυματουρῆσαι τὸ παράδοξον ἐκεῖνο, ἵνα δι' ἐκείνου διδαχθέντες μηκέτι διαπιστώσι τοὺς μετὰ ταῦτα λεγομένους». Χρυσ.

Στίχ. 53-55. Ἀντὶ πάσης διασαφήσεως ὁ Ἰησοῦς ἐπισήμως καὶ κατηγορηματικῶς διαβεβαιοῦται αὐτοῖς, ὅτι ἄρος ἀπαραίτητος(1), ὅπως ἔχωσιν οὗτοι ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς (πρβλ. στίχ. 56 καὶ 57 καὶ Ε' 26) εἶνε ἡ βρωσις τῆς σαρκὸς Αὐτοῦ (στίχ. 53). Μόνον ὁ κοινωνῶν τοῦ σώματος καὶ αἵματος Αὐτοῦ καθίσταται μέτοχος τῆς αἰωνίου ζωῆς (πρβλ. Γ' 36. 56), τελειωθισομένης διὰ τῆς ἐν τῇ ἑσχάτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάσεως τοῦ σώματος(2) (στίχ. 54). Ἐπιμένει δὲ δηλῶν ρητῶς καὶ ἀπερφηράτως, ὅτι ἡ σὰρξ Αὐτοῦ ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς τρώγεται(3), καὶ τὸ αἷμα Αὐτοῦ πίνεται (στίχ. 55), ὅσα δήποτε καὶ ἂν ἡ ἰδέα αὐτῆ παρίστατο εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἰδίᾳ ἀπίστευτος καὶ ἀπαράδεκτος. Ἡ προσθήκη καὶ τοῦ αἵματος (πένητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, στίχ. 53, πίνων μου τὸ αἷμα, στίχ. 54) καθιστᾷ εὐδηλοτέραν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως χρήσεως ὑπὸ τοῦ Κυρίου τῆς λέξεως σὰρξ. «Ὡστε μὴ νομίζειν ἀνίγημα εἶναι τὸ εἰρημένον καὶ παραβολὴν, ἀλλ' εἰδέναι, ὅτι πάντως δεῖ φαγεῖν τὸ σῶμα». Χρυσ.

Στίχ. 56. Ὁ μεταλαμβάνων τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ εἰσέρχεται εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ κοινωνίαν πρὸς Αὐτὸν (ἐσωτερικὴν, μυστικὴν, πρβλ. Α' Ἰω. Β' 24. Γ' 6), τοιαύτην ὥστε ἐκάτερος νὰ εὐρισκῆται ἐν τῷ ἑτέρῳ(4). Κυρίως εἰπεῖν οὕτως, ὥστε ὁ μὲν πιστὸς νὰ

(1) «Οὐ μόνον οὐκ ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀναγκαῖον», Χρυσ.

(2) «Τὴν ἀνάστασιν ἔθηκε ὁπλῶν, ὅτι οὐκ ἀποθάνεται εἰς τέλος», Χρυσ.

(3) «Ἄλλοθις βρωσις αὕτη ἐστὶν ἡ ψυχὴν σάξουσα», Χρυσ.

(4) «Ἐν αὐτῷ ἀνακινῶνται», Χρυσ.

διατελῆ ἐν στενῇ, οἰκείᾳ, πρὸς Αὐτὸν σχέσει, Οὗτος δὲ ἐν τῇ ἰδιότητι ἀρχῆς καὶ κέντρον τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἡθικοῦ αὐτοῦ βίου.

Στίχ. 57. Διασάφησις τῆς διὰ τῆς μεταλήψεως ἀποκαθισταμένης ἄμεσου σχέσεως καὶ κοινωνίας τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Ἰησοῦν (στίχ. 56). Δι' αὐτῆς τίθεται οὗτος πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἐν ἀναλόγῳ ὡς πρὸς τὴν ζωὴν οἰκείᾳ, ἐν οἷᾳ εὐρίσκειται Οὗτος πρὸς τὸν οὐράνιον Πατέρα(1) ἄλλαις λέξεσιν, ὁ μεταλαμβάνων κοινωνεῖ τῆς ἀκαταλύτου ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, ὃν τρόπον Οὗτος τῆς ζωῆς τοῦ Πατρὸς, ὅθεν καὶ θὰ ζήσῃ ὁ μεταλαμβάνων αἰωνίως διὰ τὴν τοιαύτην διὰ τῆς μεταλήψεως μετοχὴν ὑπ' αὐτοῦ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ (δι' ἐμέ'). Διὰ τὸν Πατέρα. «Ὁὐ τοῦτο δεικνύς, ὅτι ἐνεργείας τινὸς χριστιαν ἔχει..... τὴν αἰτίαν αἰνίττεται μόνον». Χρυσ. Πρβλ. Ε' 26.

Στίχ. 58. Οἱ συνομιληταὶ τοῦ Ἰησοῦ ὅπως πιστεύουσιν εἰς Αὐτὸν ἐξήτησαν παρ' Αὐτοῦ σημεῖον ἀνάλογον πρὸς τὸ τοῦ Μωυσῆως διὰ τῆς παροχῆς τοῦ μάννα γενόμενον. Ἐν οἷς εἶπε περὶ ἑαυτοῦ ὡς ἄρτου τῆς ζωῆς (στίχ. 31 κ. ἑ.), καὶ δὴ μερικώτερον περὶ τῆς ἐν τῇ θείᾳ Ἐὐχαριστίᾳ μεταλήψεως τοῦ σώματος καὶ αἵματος Αὐτοῦ, παρόχου αἰωνίου ζωῆς, ὁ Ἰησοῦς προέβαλε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Ἰουδαίων τὸ ζητούμενον σημεῖον, καὶ δὴ μείζον τοῦ τοῦ Μωυσῆως καθότι ὁ τρώγων τὸ μάννα ὑπέκειτο εἰς τὸν θάνατον, (τὸν φυσικὸν τὸν παρόντα καὶ τὸν αἰώνιον, ἐν ᾧ ὁ πιστεύων εἰς Αὐτὸν καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτῆ μεταλαμβάνων τοῦ σώματος καὶ αἵματος Αὐτοῦ, ἀνιστάμενος ἡθικῶς ἐν τῷ παρόντι, καίπερ παρεμπιπτόντως εἰς τὸν φυσικὸν ὑποκείμενον θάνατον, δυνάμει τῆς ἐν τῷ παρόντι ἡδὴ κτηθείσης ἀκαταλύτου τῆς ζωῆς ἀρχῆς ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. «Συνεχῶς τὸ αὐτὸ περιστρέφει, ὥστε αὐτὸ ἐνευκῶσαι τῇ τῶν ἀκούοντων διανοίᾳ καὶ τὸ περὶ ἀναστάσεως δόγμα πιστώσαι, καὶ τὸ περὶ ζωῆς αἰωνίου... Συνεχῶς δὲ ἀναμνησκεί τοῦ μάννα καὶ τὸ διάφορον παριστάς καὶ αὐτοὺς εἰς πίστιν ἐνάγων. Καλῶς δὲ ζωῆς πολλάκις μέμνηται, ἐπειδὴ τοῦτο ποθεινὸν ἀνθρώποις καὶ οὐδὲν οὕτως ἡδὺ ὡς τὸ μὴ ἀποθνεῖν». Χρυσ.

Στίχ. 59. Διὰ τῆς ἐπισυναπιτομένης ταύτης παρατηρήσεως καθίστησι δηλὸν ὁ Εὐαγγ. ὅτι τὰ ἀπὸ τοῦ 20 στίχου περὶ τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς λόγια τοῦ Ἰησοῦ ἐρρήθησαν οὐχὶ ἀλλαχού σου, ἐπὶ παραδείγματι

(1) Πρβλ. Ε' 26.

κατὰ τὴν ἀκτὴν τῆς λίμνης (ὡς τυχὸν θὰ ὑπέθετέ τις πρὸς βλ. στίχ. 25) καὶ ἐν στενωφὶ κύκλω, ἀλλ' ἐν τῇ συναγωγῇ, ἐν κέντρῳ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Ἰουδαίων ἐν εὐρείᾳ ἀρα κύκλω (πρὸς βλ. ΙΗ' 20) καὶ ἐπισήμως. Κατὰ τὸν Χρυσόστομον καὶ τινὰς τῶν νεωτέρων διὰ τῆς παρατηρήσεως ταύτης τοῦ Εὐαγγ. παρίσταται συμφανεστερά ἢ ἐνοχὴ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης, οἵτινες μάρτυρες πολλῶν θαυμασιῶν ἔργων τοῦ Ἰησοῦ ἔδει ὡς εἰκὸς νὰ ἔχωσι μᾶλλον εὐπροσδέκτως πρὸς τοὺς λόγους καὶ τὰς διαβεβαιώσεις Αὐτοῦ. «Ἐνθα αἰεὶ πλείους ἐγένον το δυνάμεις ἔχρην Αὐτὸν ἀκουσθῆναι μᾶλλον».

Διασάφησις ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τῶν περὶ Εὐχαριστίας λόγων Αὐτοῦ (Στίχ. 60-63).

Στίχ. 60. Κατὰ τὴν περαιτέρω ταύτην διήγησιν τοῦ Εὐαγγελ. οὐ μόνον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ (στίχ. 52) (ὅπερ ἐκείστοτε πολὺ ἢ ἄλλογον συνεκεντροῦτο περὶ τὸν Ἰησοῦν), ἀλλὰ καὶ οἱ πυκνότερον, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον διαρκῶς παρακολουθοῦντες τὸν Ἰησοῦν, οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ (πρὸς βλ. Δ' 1), ἐν οἷς καὶ ὁ στενωπότερος αὐτῶν κύκλος, οἱ 12 (στίχ. 67 κ. ἑ.) σκανδαλίζονται καὶ διαπιστοῦσιν ἀκούσαντες τὸν περὶ τῆς μεταλήψεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος Αὐτοῦ λόγον, ἀλλὰ μὴ τολμῶντες νὰ ἐκφρασθῶσιν ἐλευθέρως πρὸς Αὐτὸν χαρακτηρίζουσιν τοὺς περὶ Εὐχαριστίας λόγους Αὐτοῦ διὰ τῆς λέξεως **σκληρῶς**(1) καὶ δὴ οὕτως ὥστε νὰ μὴ δύναται τις περαιτέρω νὰ ἀκούῃ Αὐτοῦ, τοιαῦτα λέγοντος. Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Χρυσ. ἀποκρούοντες τὴν γνώμην, ὅτι τὸ **σκληρῶς** ἀναφέρεται εἰς τοὺς περὶ Εὐχαριστίας λόγους τοῦ Ἰησοῦ(2) εἴτι σωθῆναι ἀδύνατον τὸν μὴ φραγόντα

(1) Ἡ λ, ἐν τῇ Κ. Δ. ἀπαντᾷ καὶ ἐν Ματθ. Κ Ε' 24. Πρξ. Κ Σ' 14.

Ἰακ. Γ' 4. καὶ Ἰουδ. στίχ. 18.

(2) Ἀξιοσημείωτος οὐχ ἦττον ἢ φράσις αὐτοῦ: πολλὴν ἔχων φόβον. ἐν ἣ ἵκει ἢ ἀποκρουομένη ὑπὸ αὐτοῦ ἐρμηνεύει, διότι ἡ ἀξίωσις τοῦ Ἰησοῦ ὅπως φάγωσι τὴν σάρκα Αὐτοῦ καὶ διὰ καὶ πίωσι τὸ Αἷμα Αὐτοῦ δὲν ἀπετέλει τι ἄπλως προσκροθὸν εἰς τὸ κοινὸν αἰσθημα τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ'

Αὐτοῦ τὴν σάρκα» ἐξηγουμένου δὲ τὴν λέξιν (**σκληρῶς**) «δυσπαράδεκτος, ὑπερβαίνων αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, πολὺν ἔχων τὸν φόβον. Ἐνόμιζον γὰρ μείζονα τῆς οικείας φθέγγεσθαι καὶ ὑπὲρ αὐτῶν φαίνονται λανθάνουσαι δύο νεώτεροι ἐρμηνεῖαι, καθ' ἃς. κατὰ τὴν μετ' αὐτῶν διὰ τῆς λέξεως **σκληρῶς** οἱ ἀκροαταὶ καὶ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐξεδήλουν τὸ (ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἰησοῦ) ὑπερβαῖνον τὴν κατάληψιν αὐτῶν, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν, τὸ ὑπερβάλλον τῶν ἀξιώσεων τοῦ Ἰησοῦ. Κατ' ἄλλην γνώμην διὰ τῆς λέξ. **σκληρῶς** (συμφώνως πρὸς τὸ Γεν. ΚΑ' 11. κ. ἑ.) ἐκφράζουσιν οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ τὴν ἀπογοήτευσιν αὐτῶν διὰ τὴν διάφωσιν τῶν ἐπι τὸν Ἰησοῦν στηριχθεισῶν ἐλπίδων καὶ τῶν πόθων αὐτῶν.

Στίχ. 61. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ θείᾳ Αὐτοῦ ἰδιότητι τοῦ ἐτάζειν καρδίας καὶ νεφροὺς διαγιγνώσκει τὰς σκέψεις καὶ τὰς κρίσεις τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, ὅθεν καὶ ἀποκρίνεται μαμφόμενος αὐτοὺς διὰ τὴν δυσπιστίαν αὐτῶν. Ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἤκουσαν καὶ εἶδον παρ' Αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ ἔχη ἐμβάλη τοιαύτην ἐπ' Αὐτὸν πίστιν καὶ πεποίθησιν, ὥστε ἀσπασίως νὰ δεχθῶσιν ὡς ἀληθινὰ καὶ σωτήρια καὶ τὰ περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας λόγια Αὐτοῦ, οὐδαμῶς δυσπιστοῦντες καὶ σκανδαλιζόμενοι δι' αὐτά.

Στίχ. 62. Ἡ δευτέρα αὐτῆ (ἐν σχήματι ἀποσιωπήσεως(1) μαρτυρούσης ψυχικὴν ταραχὴν) ἐρώτησις τοῦ Ἰησοῦ φαίνεται μᾶλλον πιθανόν, ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ οὕτω πως: θὰ ἐξακολουθήσατε σκανδαλιζόμενοι διὰ τὰ λόγια μου ταῦτα; Ἡ ὑπόθεσις, ὅπως καὶ ἀλλαγὸς (πρὸς βλ. ΙΒ' 32), δὲν ἐκφράζει ἀμφιβολίαν τοῦ συμβησομένου. Ὁ Ἰησοῦς ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἂν ὅσα μέχρι τοῦδε ἤκουσαν καὶ εἶδον παρ' Αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἱκανὰ, ὅπως πείσωσιν αὐτοὺς νὰ δεχθῶσιν ἀσκανδάλιστοι τὴν περὶ θείας Εὐχαριστίας ἐπαγγελίαν Αὐτοῦ, ἢ ἀνάστασις καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασις Αὐτοῦ (πρὸς βλ. Κ' 17. Πρξ. Α'

ἀντικρὺς ἀντιπίπτον πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας αὐτῶν, ἐμβάλλον ἀρα δόξος καὶ φόβου εἰς τὴν ψυχὴν ὡς ἀντίθεος ἰδέα καὶ δαδῶφημος.

(1) Δι' ἄλλα παραδείγματα ἀποσιωπήσεως ἐν τῇ Κ. Δ. πρὸς βλ. Λουκ. 10' 42. Πρξ ΚΓ' 9. Θωμ. Θ' 22.

9-11) θὰ κατάρθου τοῦτο. Ἄναθ. ὅπου ἦν τὸ πρότερον. Τ. εἰς τὸν οὐρανόν. Πρβλ στίχ. 38. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς ἐπάνοδος (πρβλ. Α' 18. ΙΓ' 3, ΙΖ' 2) εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν πειστήριον τῆς ἀληθείας πάντων τῶν λόγων καὶ ἀξιώσεων Αὐτοῦ (πρβλ. Ρωμ. Α' 4). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἡ ἀποσιωπητικὴ ἐρώτησις τοῦ Ἰησοῦ συμπληρωτέα ἀντιθέτως: τοῦτο (ἐάν θεωρῆτε κλπ.) οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς σκανδαλίσει; Ὅπερ θὰ ἐδήλου διὰ ἡ εἰς τὸν οὐρανόν ἐπάνοδος τοῦ Ἰησοῦ θὰ ἦτο μεγαλύτερον σκάνδαλον(2) διὰ τοὺς Ἰουδαίους, μείζων δηλ. ἀφορητὴ ἀπιστίας εἰς Αὐτὸν ὡς τὸν ἀληθῆ Μεσσίαν, αἵτι τῶν περὶ Μεσσίου ἐλπίδων καὶ προσδοκιῶν αὐτῶν ἔχουσῶν κοσμικὴν κερδίαν καὶ ὄλιστικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀρρηκτως πρὸς τὸν ἐπὶ γῆς βίον τοῦ Μεσσίου συνδεομένων.

(2) Σκάνδαλον. Συνήθως ἐν τῇ Γραφικῇ καὶ Ἑκκλ. γλώσσῃ σχηματισμός τοῦ παλαιοῦ σκανδάλου (Ἄριστ. Ἄχ. 687) διλοῖ δὲ τὸ ριζικόν τῆς παγίδος, εἴη' οὐ τὸ δέλεαρ, εἶτα συνθετικῶς τὴν ὅλην παγίδα καὶ μεταφορικῶς πᾶσαν ἀφορμὴν πρὸς πτώδιν εἰς ἁμαρτίαν.